YENİ DÜŞÜN

500 LİRA
KASIM'86
AYLIK DERGİ

YÖK ÖNCESİ VE SONRASI

TOPLU SÖYLEŞİ

Güney Gönenç
Haldun Özen
Gencay Şaylan
Özkan Taner
İlhan Tekeli

MAHMUT DİKERDEM

BARIŞ YILINDA DÜNYA BARIŞ KONSEYİ

Varlık

Üretkenliğin Önünü Açan Dinamik Dergi
Genel Yayın Danışmanı: Kemal Özer

•

Kasım sayısında

ÇAĞIN TANIKLIĞI VE DENEME

Tiksinti Çağı kitabının yazarı Uğur Kökden'le söyleşi
Deneme Deyince (Asım Bezirci) / Deneme'den Deneme'ye (Atilla Birkiye) /
Yaşamanın Tadı (Mustafa Sercan) / Bir Çocuk Ağlıyor (Cengiz Gündoğdu)

•

Samim Kocagöz / *Yazarın Sorumluluğu*
Özdemir İnce / *"Geleneksel Şiirimizin Sesi"*
Veysel Atayman / *Roman Eleştirisinin İlkeleri III*

•

Ünlü toplumcu gerçekçi Macar ozanı Attila Jozsef'in türkçede yayınlanması dolayısıyla
Şiirlerinden örnekler / Hakkında yazılanlardan alıntılar / Kendi kaleminden şiir üzerine
görüşleri
ve *Attila Jozsef'i türkçede okurken* (Kemal Özer)

•

Semra Özdamar'la öykü üzerine söyleşi (Ömer Ateş)

•

Çin şiirinden / Nicolas Guillen'den / Alman işçi şiirinden örnekler

•

Her sayı yeni bir öykücü: Hikmet İnan

•

Şiirleriyle: Hidayet Karakuş, Timuçin Özyürekli, Abdülkadir Budak, Hüseyin Alemdar,
Öyküleriyle: Semra Özdamar, Ahmet Yeşiltepe. *Günlüğüyle:* Naim Tirali.
Çevirileriyle: Anna ve Murat Çelikel, Ergin Koparan, Mustafa Ziyalan, Metin Cengiz.
Yazılarıyla: Muzaffer Uyguner, Mehmet Güler.

•

Varlık - Cağaloğlu Yokuşu 40/2 İstanbul
Abone (Yıllık): 3500 TL, öğretmen ve öğrencilere: 3000 TL.
Posta çeki hesap no: 119822

Kapak Resmi

Picasso
Güvercinler,
1957

YENİ DÜŞÜN
500 LİRA KASIM'86 AYLIK DERGİ

Sahibi ve Yazışleri Müdürü: Ayhan Kızılöz
Genel Yayın Yönetmeni: Oya Köymen
Teknik Yönetmen: H.Metin Tan

BARIŞ SAVAŞÇILARI
uluslararası barış yılı'nda dünya barış konseyi/**mahmut dikerdem** 4
rabindranath tagore/**satyajit ray** 6
XI. dünya sendikalar kongresi'nin barış üstüne kararları 8

YÖK: ÖNCESİ VE SONRASI-ÖZEL BÖLÜM
YÖK ve üniversite sorunlarının geçmişi ve bugünü ile ilgili toplu söyleşi: prof. dr. **ilhan tekeli,** dr. **haldun özen,** doç. dr. **güney gönenç, özkan taner,** dr. **gencay şaylan,** prof. dr. **oya köymen** 10
"ikinci YÖK reformu"/prof. dr. **gencay gürsoy** 27
YÖK anglo-sakson mu?/dr. **reşit ergener** 29
türkiye'de üniversiteli ve demokratik öğrenci hareketi/**a. levent özbay** 31

1980 SONRASI TÜRK ŞİİRİ-ÖZEL BÖLÜM II
1980 sonrası şiirimizde genel yönsemeler/**mehmet h. doğan** 33
1980 sonrası şiiri/**ahmet ada** 36
1980 sonrası çıkmazı/**atilla birkiye** 37
1980 sonrası türk şiirine bakış: genç kuşak ne diyor?
orhan alkaya, metin celâl, haydar ergülen, turgay fişekçi, akif kurtuluş, süha tuğtepe 38

EDEBİYAT-SANAT-KÜLTÜR
doğu V/**onat kutlar** 43
eleştiri günlüğü/**fethi naci** 46
günlükten seçmeler/**kemal özer** 50
bir şiirin iki hali/**arif damar** 53
yaşar kemal ile "ince memed"ler üstüne söyleşi /**zeynep avcı** 55
batı'nın körleşmesi/**uğur kökden** 59
karşıt gerçekçiliğin dayanılmaz hafifliği ya da ahmet oktay/**a. haşim akman** 62
mücrimlerin gırevi-öykü/**jaroslav haşek**-çev. **can yücel** 69
tarihsel-etnolojik açıdan kıbrıs kültürünün kökenleri/**ahmet an** 73
tepkinin dili 78

ŞİİR
güz/**can yücel** 3
çorba/**oktay rifat** 9
gün gelir de/**arif damar** 32
kızıma mektuplar/**ataol behramoğlu** 35
avlu/**ahmet ada** 45
akıp gidiyor/**gültekin emre** 49
sevdazede-orantı/**duran aydın** 61
dala yakın, yaprağa uzak/**metin güven** 72
ödül/**olcay anıker** 77
çılgın bir serüven gece/**ali asker barut** 79

SATRANÇ
satranç/**uluğ nutku** 80

Aylık Dergi Kasım '86 500 TL (KDV dahil) Yurt dışı 3 DM Yeni Düşün/**Sayı** 1-32 • **Ofset Hazırlık:** Kros Matbaacılık ve Gökkuşağı Matbaacılık A.Ş. • **Baskı:** Yeni Doğuş Matbaacılık, Merter-İstanbul • **Kapak Baskısı:** Reyo • **Dağıtım:** Hürriyet Holding A.Ş. • **Adres:** Nuruosmaniye Caddesi Atay Apt. No: 5 Kat 3 Cağaloğlu-İSTANBUL

ABONE KOŞULLARI: Yurt İçi Yıllık 4.500 TL. • Yurt Dışı Yıllık 40 DM (Posta ücreti dahildir) • Abone bedeli posta havalesiyle **Yeni Düşün** Dergisi Nuruosmaniye Cad. Atay Apt. No: 5 Kat 3 Cağaloğlu-İSTANBUL adresine ya da De Basım Yayım Ltd. Şti. Yapı Kredi Bankası Çemberlitaş Şubesi Hesap No. 2258.5'e gönderilebilir.

NOT: Dergimize gönderilen yazı ve şiirler yayımlansın yayımlanmasın geri verilmez

OKURLARIMIZA

DÜŞÜN (Bizim Belde Toplum Sanat) Dergisi'nin yayımını, niçin zorunlu bir isim değişikliğiyle YENİ DÜŞÜN olarak sürdüreceğimizi açıkladığımız 19 Ekim 1986 tarihli **Cumhuriyet** gazetesinde çıkan duyuruyu bir kez daha aşağıda aynen sunuyoruz. Bunun yanı sıra, Ekim ayının başından beri yaşadıklarımızı sizinle paylaşmak istiyoruz.

İlk kez 5 Ekim '86 tarihli **Nokta** Dergisi'nde Hüseyin Ekici'nin 15 günlük bir siyasi gazete çıkaracağını ve bunun başlığının da aynı DÜŞÜN Dergisi başlığı gibi olduğunu hayretle gördük. Üstelik DÜŞÜN Dergisi yönetimine hiçbir bilgi dahi verilmeden, DÜŞÜN Dergisi ve Düşün Gazetesi arasında bir çağrıştırma yapılmak istendiği açıktı... Çağrıştırma bununla da kalmıyordu. Sözü edilen **Nokta** Dergisi'nde Hüseyin Ekici'ye atfen şöyle bir açıklama da yer alıyordu: "**Düşün** gazetesine... 'İnsan Hakları Derneği kurucuları da omuz vermişti' 98 kişinin yer aldığı yayın ekibinde Gencay Gürsoy, Talat Turhan, Erbil Tuşalp, Emil Galip Sandalcı ve Turgut Kazan'ın isimlerine de rastlanmaktaydı". 19 Ekim 1986 tarihli **Nokta** Dergisi'nde ise Emil Galip Sandalcı'nın açıklamasında "İnsan Hakları Derneği kurucularının omuz verdiği —Düşün Dergisi ya da gazetesi dahil— herhangi bir yayın yoktur" deniyordu.

Yaratılmak istenen karışıklığın amacının değerlendirilmesini okurlarımıza bırakıyoruz.

DÜŞÜN Dergisi'nden Okurlarına ve Kamuoyuna Duyuru

1984 Temmuz ayından itibaren yayımlanmakta olan aylık DÜŞÜN (Bizim Belde Toplum Sanat) Dergisi, 1 Kasım 1986'dan itibaren zorunlu bir isim değişikliğiyle YENİ DÜŞÜN olarak yayımını sürdürecektir.

Derginin kültür-sanat ve edebiyat dergisi kimliği aynen devam edecek, yayın politikasında bir değişiklik olmayacaktır.

DÜŞÜN (Bizim Belde Toplum Sanat) Dergisi'nin zaten başından beri mali, idari ve yayın politikası sorumluluğunu fiilen yürütmekte olan De Basım Yayın Dağıtım Ltd. şirketi adına Ayhan Kızılöz, YENİ DÜŞÜN Dergisi'nin yasal sahipliğini ve yazı işleri müdürlüğünü üstlenmiştir.

DÜŞÜN (Bizim Belde Toplum Sanat) Dergisi'nin genel yayın yönetmeni Prof.Dr.Oya Köymen YENİ DÜŞÜN Dergisi'nde genel yayın yönetmenliğini sürdürecektir.

DÜŞÜN (Bizim Belde Toplum Sanat) Dergisi'nin resmi düzeyde sahibi ve yazı işleri müdürü olmasının ötesinde dergiyle mali, idari ve yayın yönetimi planında hiçbir ilişkisi zaten olmamış olan Hüseyin Ekici'nin çıkarmakta olduğu 15 günlük "Aktüel Siyasi Gazete Düşün" veya çıkaracağı ve başlığında DÜŞÜN adı bulunan yayın veya yayınlarla hiçbir ilişkimiz bulunmamaktadır.

De Yayınevi (De Basım Yayın Dağıtım Ltd. Şti.) Adına Ayhan Kızılöz

• Adres: Nuruosmaniye Cad. Atay Apt. No. 5 Kat. 3 Cağaloğlu-İstanbul

CAN YÜCEL

GÜZ

Güneşin batışıyla hızlanan yağmur
Alı al --moru mor
Veryansın ettikçe çamlığa
Alev aldı kanlıca mantarları

Damlalar ki zıpzıplar'nı atıp çukurlara
Toprak yiyen yercücesi çocuklar,
Heybeli'nin fersûde bakırından
Nar pekmezi dudakları

Sarardı derken poyraz yanı yangının
Ve kurtulup yamaçtaki çınarın alından
Döne döne havalandı bir yaprak
Güzz dedi değmesiyle
Deniz denen o çürük suya

Çay demleme demedim mi ben sana
Kaçırdın adanın bütün tavşanlarını
Gözlerim nasıl ıssız baksana

Uluslararası Barış Yılında Dünya Barış Konseyi

Mahmut Dikerdem

Uluslararası Barış Yılı sona ererken bu yılın DÜNYA BARIŞ KONSEYİ'nin (DBK) 36. kuruluş yıldönümü olduğunu anımsamak ve kimi çevrelerce kamuoyuna yanlış tanıtılmak istenen bu hükümetler dışı örgütün dünya barışına yaptığı hizmetleri bir kez daha değerlendirmek tüm barışseverler için bir ödevdir. Gerçekten de, insanlığı üçüncü bir genel savaşın eşiğine getiren bloklar arası siyasal bunalımlar eğer aşılabilmiş, soğuk savaş dönemini sona erdirerek uluslararası ilişkilerde yumuşama dönemini başlatan Helsinki Konferansı toplanabilmiş, kitlesel kırım araçlarının yasaklanması yolunda somut adımlar atılabilmiş, ulusların ortak özlemi olan adil ve kalıcı bir barış düzeni doğrultusunda etkili bir kamuoyu oluşturulabilmiş ise, bütün bu kazanımlarda Dünya Barış Konseyi'nin önemli bir payı bulunduğu kuşkusuzdur. Bu olumlu gelişmeler yüzünden çıkarları bozulan savaş kışkırtıcısı çevrelerin, askersel sanayi komplekslerinin şimşeklerini üzerine çekmek ise her barış örgütü gibi DBK'nın da kaderidir.

Bugün 140 ülkeye yaygın en güçlü barış örgütü olan DBK, soğuk savaşın azgın günlerinde bir avuç aydının girişimiyle kuruldu. İnsanlığın 50 milyon evladını yitirmesine, Avrupa'nın baştan aşağı harabeye dönmesine neden olan II. Dünya Savaşı'ndan gerekli dersin alınmadığını ve büyük devletlerin yeni ve daha korkunç bir çatışmaya yöneldiğini gören çeşitli ülkelerin aydınları, ilk kez 1948 yılında Polonya'nın savaşta yerle bir olmuş Wroclau kentinde bir araya geldiler. "Dünya Entelektüeller Kongresi" diye anılan bu toplantıda dünya kamuoyuna bir "Barış Çağrısı"nda bulunuldu ve bu çağrı yankılanarak 1949 Nisan'ında Paris ve Prag'da aynı zamanda yapılan iki toplantı ile "Barışı Savunanlar Kongresi"ne dönüştü. Bir yıl sonra, 1950 Kasım ayında Varşova'da "Dünya Barış Konseyi" adı altında, dünya barış hareketinin uluslararası örgütü resmen kuruldu. Konseyin ilk başkanlığına seçilen ünlü Fransız bilgini Frédéric Joliot-Curie Konsey çalışmalarını şu sözlerle açmıştı: "Barış bir kişinin ya da bir ülkenin değil, tüm halkların işidir."

Kuruluşunda ve gelişmesinde dünyanın her yanından yüzlerce seçkin kişinin emeği geçmiş bulunan DBK'nın yönetiminde, F.Joliot-Curie'nin yanında Albert Einstein, Salvador Allende, Pablo Neruda, İngiliz bilgini J.D.Bernal, Meksika eski başkanı Cardenes, Amerikalı karaderili şarkıcı Paul Robeson, Pablo Picasso, Nâzım Hikmet gibi insanlığın yüz akı olan kişiler görev almıştır. Bugün de DBK'nın üyeleri arasında bellibaşlı demokratik kitle örgütleri temsilcileri devlet adamları ve dünyaca ünlü bilim, kültür, eğitim adamları vardır. Sendikalar, kadın, gençlik kuruluşları, din adamları, doktorlar, avukatlar, gazeteciler gibi ulusal ve uluslararası düzeydeki meslek örgütleri DBK'da temsil edilmektedir. Böylece DBK, milyonlarca insanın düşünce inançlarını yansıtan en geniş siyasal yelpazenin evrensel barış ilkesi çevresinde toplanmış örgütsel birliği niteliğini kazanmıştır.

Dünya Barış Konseyi'nin tüzüğünde kuruluşun bağlı olduğu ilkeler şöyle sıralanmıştır.

★ *Kitle kırım araçlarının yasaklanması ve silahlanma yarışının durdurulması;*

★ *Yabancı askeri üslerin kaldırılması ve karşılıklı denetime dayalı genel silahsızlanma;*

★ *Sömürgeciliğin ve ırk ayrımının her çeşitinin tasfiyesi;*

* *Halkların egemenlik, bağımsızlık haklarına tam saygı;*
* *Devletlerin toprak bütünlüğüne saygı ve içişlerine karışmama; Siyasal sistemleri farklı ülkelerin barış içinde bir arada yaşamaları;*
* *Uluslararası anlaşmazlıkların kuvvet kullanma yerine görüşmeler yoluyla çözümlenmesi.*

Görüldüğü gibi, bu ilkeler Birleşmiş Milletler Yasası'nın amaç maddesiyle tam bir benzerlik ve uyum halindedir. Bu nedenle DBK Birleşmiş Milletler'le yakın işbirliğini gözetmektedir. BM'de hükümetler dışı kuruluş statüsüne sahip bulunan DBK, 1971 yılından beri BM Genel Kurulu'nun iki komisyonunun -Özel Siyasi Komite ile Dördüncü Komite'nin- her yıl açılış oturumuna katılıp konuşma hakkını kazanmıştır. Ayrıca, 1978 ve 1982 yıllarında BM'de yapılan Silahsızlanma Özel Oturumları'nda BM üyesi devletler dışında söz hakkı verilen tek kuruluş DBK olmuştur. Öte yandan BM Genel Sekreteri de DBK'nın önemli toplantılarını ya temsilci göndermek ya da mesaj yollamak suretiyle desteklemektedir.

Son olarak, DBK'nın parasal kaynaklarından kısaca söz etmek istiyorum, çünkü ABD yönetiminin gizli servisleri öteden beri DBK'nın Sovyetler Birliği'nce finanse edilen bir "cephe örgütü" olduğu yolunda sürekli propaganda yaparak barış hareketinin üzerinde kuşkular uyandırmaya çalışmaktadırlar. Türkiye gibi dış politikası ABD'ye bağımlı ülkelerde bu propagandaya yalnız emperyalizmin yerli işbirlikçilerinin değil, resmi makamların bile alet edildiği görülmektedir. Dolar gücüyle hükümet darbeleri düzenlemeye alışmış ABD emperyalizminin dünyada gittikçe yükselen barış hareketini her çareye başvurarak zayıflatmak, gözden düşürmek istemesi doğal karşılanabilir. Ne var ki, gerçekleri öğrenmek de kamuoyumuzun hakkıdır.

Dünya Barış Konseyi'nin bütçesi ulusal barış komitelerinin ödentilerinden, "Dünya Barış Fonu"na yapılan bağışlardan ve özel gösteriler, etkinlikler vesilesiyle toplanan paralardan oluşmaktadır. Konsey Başkanlık Divanı ile Sekretarya'sının çeşitli ülkelerde yaptığı çalışma toplantılarının giderleri de genellikle ev sahibi ülkenin yönetimi ya da barış örgütü tarafından karşılanmaktadır. DBK'da temsil edilen tüm kurum ve kuruluşlar, ulusal örgütler her yıl Konsey Fonu'na belirli bir aidat öderler. Bundan başka, DBK'nın her üyesi, kişisel olarak ya da kendi ulusal komitesi aracılığıyla, Konsey'e mali katkıda bulunur. Nitekim, DBK Başkanlık Divanı üyesi olmamdan ötürü adıma gönderilen 18 Eylül 1986 gün ve CN 23/86 sayılı bir genelgede, DBK'nın genel merkezinin bulunduğu Finlandiya devletine 1 Ocak 1987'den başlayarak vergi ödemek zorunluluğu ile karşılaşıldığı, bu durumun Konsey'in zaten sıkışık olan parasal sorunlarını büsbütün artırdığı bildirilerek, Konsey başkan yardımcılarının 75'er, başkanlık divanı üyelerinin 50'şer ve Konsey'e kayıtlı tüm üyelerin de 10'ar dolar tutarında bağışı 1 Aralık 1986 tarihine değin saymanlığa göndermeleri istenmektedir.

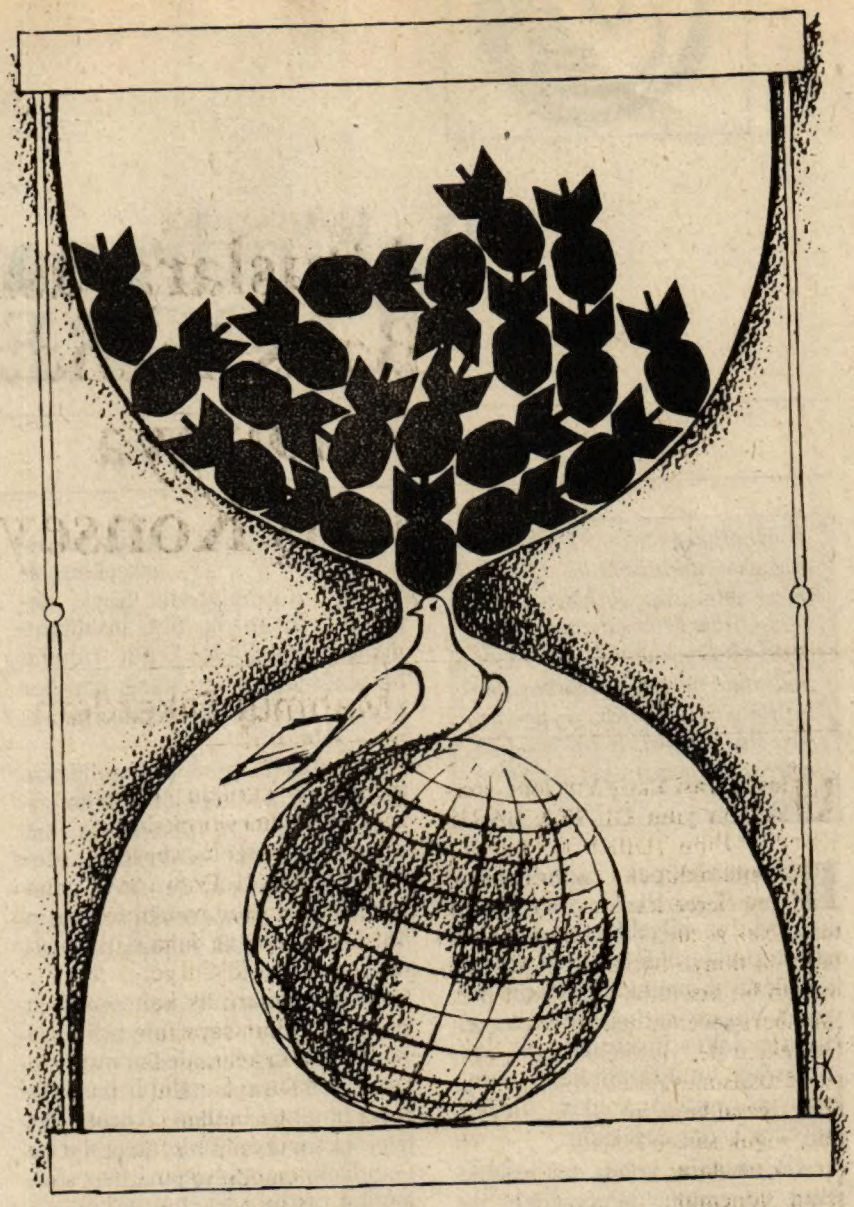

Nikolai Kapusta

Dünya barışının insanlık için yaşamsal önem taşıyan bir yol kavşağına ulaştığı şu sırada, Dünya Barış Konseyi'nin evrensel barış uğrundaki üstün çabalarının başarılı olmasını diliyoruz.□

Rabindranath TAGORE

Satyajit Ray

Rabindranath Tagore'un doğum yıldönümünü anmak üzere Hindistan hükümeti, ülkenin önde gelen sinema yönetmenlerinden Satyajit Ray'i şair hakkında belgesel bir film yapımı ile görevlendirdi. Aşağıdaki yazı Ray'in 1961'de Unesco Courier'deki yazısından özetlenmiştir.

Bir şairde pek rastlanmayan ama Tagore'ların özelliği olan dünyevi bir bilgelikle, Rabindranath topraklarında yaşayan yoksul köylülerin yaşamını düzeltmeye koyuldu. Yaşam ve doğanın bu temel yüzüyle yakın ilişkisinin ona kazandırdığı, bu ilişkinin kendi yaşamına ve yapıtlarına etkisi, ölçülemeyecek kadar değerlidir.

Çoğunlukla kendi teknesinde yaşar ve yaşama pencereden bakarken, yepyeni bir görüntü, ses ve duygu dünyası açıldı önünde. İnsanların ve doğanın ruhsal durumları sökülmez bir örgü gibi birbirine örülmüştü bu dünyada. Birbiri ardından gelen büyük kısa öykülerinde insanlar, bir çağlayan gibi akan zarif şarkı ve şiirlerinde doğa, yerini buluyordu. Her şeyin üstünde yağmurlar vardı, coşkulu ve korkunç.

Rabindranath Tagore Nobel ödülünü 1913'te, Avrupa'da, savaş bütün şiddetiyle sürerken 1915'te de şövalyelik unvanını aldı. 1916'da Amerika Birleşik Devletleri'ni ve Japonya'yı gezerken şair, dokunaklı barış çağrıları yapıyordu. Dünya barışının sadece ulusların karşılıklı entelektüel işbirliği ile gerçekleşebileceğini düşünüyordu. Şöyle demişti: "Çağımızda, tüm insanların manevi birliğinde kendi ruhunu bulacağı yeni çağın şafağı için her bireyin kendini hazırlamasının zamanı gelmiştir."

Avrupa'da barış sağlandığında Hindistan'da karışıklık hüküm sürüyordu. Rowlatt Tasarısı'yla tüm siyasi hareketler bastırılmak isteniyordu. Hindistan'da, savaş yıllarında İngiliz yönetiminin söz verip durduğu özerklik umutları kırılmıştı.

Hindistan siyaset sahnesinde o sırada en fazla Gandi'nin adı geçiyordu. Rowlatt Tasarısı'nı protesto etmek amacıyla Gandi bir pasif direniş hareketi başlattı. Ancak, kitleler bu hareketi yanlış anladılar ve Gandi'nin tutuklandığına dair söylentiler çıkınca, ülkenin birçok yerinde şiddet olayları patlak verdi.

Pencap'ta sıkıyönetim ilan edildi. Amritsar birliklerinin başında General Dyer vardı. Vaisak ayının ilk gününde, her yıl olduğu gibi Jallianwallabagh'da kalabalık toplandı. Sakin bir kalabalıktı. Ama Dyer işini şansa bırakmazdı. Makineli tüfekler gürledi.

Rabindranath, Genel Vali Lord Chelmsford'a yazdı ve mektubu gazetelerde yayımlandı. Jallianwallabagh'daki katliamı lanetliyor, yazısını şöyle bitiriyordu: "Bana gelince, ben, bütün imtiyazlarımdan arınmış olarak, sözde önemsizliklerinden dolayı insanlığa yaraşmayan aşağılanmalara katlanmak zorunda kalan yurttaşlarımın yanında yer almak istiyorum. Ve bu nedenlerle, Ekselanslarından beni şövalyelik unvanımdan azadetmelerini yüreğim acı dolu olarak rica ediyorum."

Rabindranath'ın yaşamının

Şairler Tanrısı

Hindistan'ın uzun geçmişinde, halkın kültür ve sanatının daha doğrusu, tüm manevi yaşamının gelişimine Rabindranath Tagore kadar büyük ve çok yönlü katkısı olan başka biri yoktur denilebilir.

Bu yıl Tagore'un 125. doğum yıldönümü tüm dünyada törenlerle kutlanıyor. "Olağanüstü" kelimesi, Tagore için kullanıldığında hafif kalıyor. O büyük bir lirik şair ve gerçekçi bir ya-

bundan sonraki on yılı, dur durak bilmeyen bir faaliyetle geçti. Üniversitesi için para bulma gereği yüzünden dünyanın dört bir yanını dolaştı ve Doğu kadar Batı da ona kollarını açtı.

Gittiği her yerde barış mesajını yaydı ve uluslararasında entelektüel işbirliğinin önemini vurguladı. Şöyle diyordu: "Hayat ve kültürde yalnızlık hiçbir ulusun gurur duyacağı bir olgu değildir. İnsanların dünyasında, vermek bir değiş tokuştur, tek yönlü değildir."

7 Mayıs 1941'de Rabindranath 80 yaşındaydı. Bir mesaj hazırladı, dünyaya son mesajı. Sözde modern uygarlığın durumundan söz ediyordu, barbarca, saldırgan savaşlarla köklerine kadar sarsılan bir uygarlıktan:

"Bir zamanlar uygarlık kaynağının Avrupa'nın kalbinden çıkabileceğine inanıyordum. Ama bugün, dünyaya veda etmek üzereyken, bu inancım beni terketti. Çevreme bakıyorum ve mağrur bir uygarlığın un ufak olmuş yıkıntılarının koca bir boşluk yığını halinde dağıldığını görüyorum. Ancak, insana olan inancımı yitirmek gibi bir günaha girmeyeceğim. Yangın ve katliamın sona erdiği, havanın hizmet ve fedakârlık ruhuyla temizlendiği günü bekleyeceğim. Belki de şafak bu ufuktan, güneşin doğduğu Doğu'dan sökecektir. O gün, mağlup edilemeyen insan, fetih yolunda siperleri yeniden kazacak, bütün engellerin üstesinden gelecek ve yitik insanlık mirasına tekrar kavuşacaktır."□

VUR YÜREĞİMDEKİ ÇORAKLIK GİTSİN

Vur yüreğimdeki çoraklık gitsin
Vur güçleneyim sevince karşı
Karamsarlığa karşı - hüzne ta kökünden
Bana direnmeyi ver - güçlenmeyi ver
Vur aşkımı daha görkemli kılayım
Vur yoksulluğa - yoksula bin kere evet'im var
Vur dikbaşlar önünde eğilmeyeyim
Güçleneyim günlük yaşamamın üstünde
Vur sana bin kere evet - yüz bin kere evet.

YAĞMURCUK İLE YASEMİN

Yağan yağmurcuktu
Varıp kulağına
Dedi yaseminin:
"N'olursun hep yüreğinde tut beni!.."
"Ama ben..." dedi yasemin
İç çekti yavaştan - ağırdan
Sonra toprağa düştü.

Kavindra

zardı. Hindistan'da ona Kavindra, Şairler Tanrısı derler.

Çağdaş Hint edebiyatının babası olan Tagore'un yaratıcı çabaları, Hindistan'daki bütün dillerin edebiyatları arasında sanatsal ve ideolojik bir yenilenme ve bağlılık sağladı.

Tagore bin kadar şiir, hemen hemen iki bin şarkı, on iki roman, yüzden fazla öykü ve otuz oyun yazdı. Bunlarda "yaşamın kutsallığı", insanoğlunun çabalarının ve ruhunun ölümsüzlüğü üzerinde durdu. "Halkın Ruhu" adlı şarkısı Hindistan'ın, "Altın Bengal" ise Bangladeş'in ulusal marşı oldu. 1913'te Nobel ödülünü kazanan ilk Doğulu oldu.

Tagore aynı zamanda bir ressam, bir besteci, bir müzisyen, bir aktör ve bir yapımcı idi. Engin özgünlükte bir filozof ve öğretmendi. Hindistan halkının yabancı boyunduruğunu atacağını ve kendi yazgısının efendisi olacağını çok önceden öngörmüştü. Rabindranath Tagore halkın vicdanı ve sesiydi; toplumun demokratik kesimlerinin çıkarlarını dile getiriyordu.

Tagore'un uluslararasında barış ve dostluk çağrısı, savaş ve saldırganlığı, sömürgeciliği, emperyalizmi ve faşizmi bütün biçim ve görüntüleriyle öfke içinde yerişi, dünyanın bir nükleer felaket tehdidi altında olduğu günümüzde de tamamen geçerlidir. 1934'te, başka ülkelerden yazarlarla birlikte Tagore, Brüksel'de toplanan Dünya Barışını Koruma Konferansı'na yapılan çağrıyı imzaladı. Bu büyük Hintli'nin son şiirlerinden biri, onun vasiyeti olarak kabul edilebilir: "Size veda etmeden önce, tüm insanları barbarlığa karşı mücadeleye çağırıyorum."

Bütün Ülkelerdeki İşçilere ve Sendikalara Çağrı

XI. Dünya Sendikalar Kongresi, 16-22 Eylül 1986 tarihleri arasında Berlin'de yapıldı. Bu kongre uluslararası sendika hareketini en geniş biçimde temsil eden, işçilerin en temel çıkarları konusunda yapıcı diyalogun yer aldığı bir forumdu. Bağlantıları ne olursa olsun, bölgesel ve uluslararası örgütler de dahil olmak üzere tüm kıtalardan 432 sendikal örgütü ve bu örgütlere üye 296 milyon kişiyi temsil eden 1014 delege kongreye katılmıştı. Kongrede ayrıca sendikal olmayan 14 uluslararası örgüt de yer alıyordu. Konuklar arasında da Dünya Barış konseyi Başkanı Romesh Chandra, WIDF Başkanı Freda Brown, WFDY Başkanı Walid Masri, Uluslararası Demokratik Avukatlar Birliği, Uluslararası Öğrenci Birliği, Dünya Bilimsel İşçiler Federasyonu, Asya, Afrika ve Latin Amerika Halklarıyla Dayanışma Örgütü ve Asya Afrika Halklarıyla Dayanışma Örgütü temsilcileri bulunuyordu. Kongrede Dünya Barış Konseyi Başkanı Romesh Chandra, Alman Demokratik Cumhuriyeti Devlet Konseyi Başkanı Erich Honecker ve Nikaragua Başkanı Daniel Ortega birer konuşma yaptılar.

XI. Dünya Sendikalar Kongresi'nin bitiminde yayınlanan bildiride, *"Dünyanın bir ucundan diğer ucuna tüm uluslar, halklar ve işçiler, gezegenimizin tüm nüfusunun çalışma ve yaşamını etkileyen, tarihte eşine rastlanmamış, karmaşık ve tehlikeli bir durumla yüzyüzedirler"* deniyor. Kapitalist tekeller, çokuluslu korporasyonlar ile hizmetlerindeki hükümetlerin, çalışanları daha da fazla sömürmek ve azami kâr sağlamak için sendikal harekete karşı saldırıya geçtikleri ve bunun silahlanma yarışıyla da pekiştirildiği belirtiliyor. *"Çalışanların iktisadi ve sosyal talepleri için mücadelesi, silahlanma yarışı ile militarizme karşı, barış ve silahsızlanma için mücadele ile asla böylesine yakından bağlantılı olmamıştı"* sözlerinden sonra, özetle şu noktalara varılıyor:

"Bilim ve teknolojinin askeri amaçlar ve iktisadi hegemonya amaçları için kötüye kullanılması yüzünden toplumun üretebileceği bolluk elde edilemiyor. İcatlar işi kolaylaştırmak için değil, kâr amacıyla ve işçileri ortadan kaldırmak için kullanılıyor, yığınsal işsizliğe yol açıyor... Sendikal hareket tarafından ortaya koyulan alternatif politikalar milyonlarca kişiyi tekrar işlerine kavuşturabilir, şu andaki gelişmeye ilişkin bunalımı sona erdirebilir, insan ve hammadde kaynakların büyük boyutlardaki ziyanı ortadan kaldırılabilir. Günü-

Daniel Ortega, kongrede konuşurken...

müzde gerekli olan, iktisadi politika, yönetim ve kontrolün tüm yönlerine, çalışanların, sendikaları aracılığıyla etkin demokratik biçimde müdahale etmeleridir. Demokratik güçler güçlerini ve birliklerini pekiştirmektedirler. Ulusların ve halkların barış ve güvenliğini tehdit eden emperyalizmin politikalarına karşı harekete geçmektedirler...

Biz, 296 milyon üye adına konuşan XI. Dünya Sendikalar Kongresi'ne katılanlar, bütün ülkelerdeki işçileri ve sendikaları, birlikte eylemleri daha da güçlendirmenin yollarını aramaya ve sendikaların birliğini ulusal, bölgesel ve uluslararası alanda pekiştirmeye çağırıyoruz."

Bildiride ayrıca diğer uluslararası ve bölgesel örgütler de aşağıdaki konuların sağlanabilmesi için işbirliğine çağrılıyor:

- Nükleer savaşın önlenmesi, nükleer silahlar ile diğer kitlesel yok etme silahlarının tamamen ortadan kaldırılması, uzayın militarizasyonunun yasaklanması, silahlanma harcamalarında indirim, silah sanayiinin toplumsal yararı olan sanayie çevrilmesi;
- Ülkeler arasında çıkabilecek tüm görüş ayrılıklarının siyasi olarak çözümlenmesi, tüm tehdit ve güç kullanımının yerilmesi, bütün sıcak savaş ve gerginlik alanlarının ortadan kaldırılması;
- Tam istihdamın sağlanması için bir program;
- Bilim ve teknolojinin savaş ve yıkım için değil insanlığın ilerlemesi için kullanılması;
- Tüm ülkelerde iktisadi güvenlik ve sosyal gelişme sağlanması, Yeni Uluslararası İktisadi Düzen'in kurulması;
- Sendikal hakların savunulması ve genişletilmesi;
- Irkçılık ve ırk ayrımına karşı, demokratik özgürlüklerin ve insan haklarının çiğnenmesine karşı, sömürgeciliğe karşı ve ulusal bağımsızlık için uluslararası dayanışma eylemlerinin eşgüdümü;
- Çalışma ve yaşam çevresinin korunması, sağlığa zararlı yeni ürün ve imalat konusunda uluslararası sağlık standartlarının düzenlenmesi.□

OKTAY RİFAT

ÇORBA

Limon sıkıyordu çorbasına
denizi düşünüyordu
limon çorba ve deniz
denizi düşünüyor
çorbayı içiyordu

çorbayı düşünse
denizi içse
limon sıksa içine
ya kayıkların tadı
o tadı düşünüyordu

düşünüyordu
durmadan düşünüyordu
bir sıkıntısı vardı belki de

serçeye kanat
yoksula ekmek
tencereye pirinç

çorbayı düşünüyordu.

YÖK'LÜ 5. YILDA ÜNİVERSİTE SORUNLARI

TOPLU SÖYLEŞİ

Özkan Taner, Güney Göneç, Oya Köymen, Haldun Özen, İlhan Tekeli, Gencay Şaylan. (Soldan sağa)

KATILANLAR:

PROFESÖR DR. İLHAN TEKELİ

Halen ODTÜ'de öğretim üyeliğini sürdüren Tekeli 1960'ta İTÜ yüksek inşaat mühendisliğini, 1964'de ODTÜ yüksek şehir planlamacılığını bitirdikten sonra, 1966'da Pennsilvania Üniversitesi'ndenyükseklisansderecesi aldı; 1968'de İTÜ'de doktorasını tamamladı, 1973'te ODTÜ'de doçent, 1979'da da aynı kurumda profesör oldu. İlhan Tekeli 1966-1974 arasında ve 1978'den bugüne kadar ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nde öğretim üyeliği yapmaktadır.

DR.HALDUN ÖZEN

Halen Adım Müh. şirketinde mühendis olarak çalışan Özen, 1980'de Karadeniz Teknik Üniversitesi'nde 'Kadastro ve Kamu Ölçmeleri (jeodezi ve fotogrametri)'konusunda doktorasını tamamladı. 1970-1983 arasında bu üniversitede çalışan Özen, 1983'de istifa etti.

DOÇENT DR. GÜNEY GÖNENÇ

1955'te İTÜ'den yüksek elektrik mühendisi olarak çıkan Gönenç, 1968'de Brooklyn Polytechnic Institute'da (New York) master derecesini aldıktan sonra 1970'de Birmingham'daki (İngiltere) Ashton Üniversitesi'nde elektrik mühendisliği alanında doktorasını tamamladı; 1980'de "Devreler ve Sistemler" konulu teziyle doçent oldu. 1955-1959 arasında İTÜ'de asistanlık yapan Gönenç, 1962'den 1402 sayılı Sıkıyönetim Yasası ile görevinden uzaklaştırıldığı 1983 yılına kadar sürekli olarak ODTÜ'de öğretim üyeliğinde bulundu.

ÖZKAN TANER:

1962'de Ankara Hukuk Fakültesi'ni bitiren Taner, 1963-1970 arasında Devlet Planlama Teşkilatı, Sosyal Planlama Dairesi Eğitim Bölümü'nde çalıştı. 1973-1985 arasında OPA Kollektif Şirketi'nde araştırmacılık etti.

DOÇENT GENCAY ŞAYLAN

1962'de SBF'den mezun olan Şaylan, 1967'de "Kamu Yönetimi" dalında master, 1971'de de "Siyaset Bilimi" dalında doktora yaptı. 1966-1980 arasında TÜrkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü'nde önce asistanlık daha sonra öğretim üyeliği yapanŞaylan, 1981'de ODTÜ öğretim üyesi olduysa da Şubat 1982'de rektörlükçe üniversiteyle ilişiği kesildi.

PROFESÖR DR. OYA KÖYMEN

1963'te Robert Kolej yüksekokulunun Ekonomi Bölümü'nden mezun olan Köymen, aynı yıl ODTÜ Ekonomi Bölümü asistanı oldu ve İngiltere'ye "İktisat Tarihi" dalında doktora yapmaya gönderildi; 1967'de doktorasını aldı; 1973'te "Tarım İktisadı" konusunda doçent; 1979'da da profesör oldu. 1967-1977 arasında ODTÜ'de öğretim üyeliğini sürdüren Köymen, 1977-1983 arasında da BÜ'de öğretim üyeliği yaptı; 1402'lik olduğunda BÜ Ekonomi Bölümü başkanıydı.

İstanbul Üniversitesi'nin rejime küskünlüğü 1933 üniversite reformunu getiriyor

Oya Köymen: **Türkiye'deki üniversiteler YÖK'lü 5. yıllarına girerken, yükseköğrenimin bugün vardığı düzeyi ve başlıca sorunları tartışmak üzere bu toplusöyleşiyi düzenledik.**

Geçen ay da aynı konuda Ege Üniversitesi eski profesörlerinden Veli Lök ve Tayyar Bora ile yapılan bir söyleşiyi yayımlamıştık. Bizim irdelemek istediğimiz noktaların yanı sıra, tartışmalarımızı oturtacağımız çerçeveye ilişkin önerileriniz var mı?

Gencay Şaylan: Evet, ben böyle bir tartışmanın şu soruların yanıtlarını da içermesi gerektiğini düşünüyorum:

Yükseköğrenimin toplumsal değişimde katkısı nedir? İşlevi nedir? Bu işlevi etkileyen değişkenler nelerdir, yani bu işlevi nasıl yerine getiriyor üniversite? Üniversitelerin yapısal özelliklerini de ele almak lazım. YÖK olayının ve 1980 sonrası yaşananların üniversiteye dışarıdan dayatıldığını düşünüyorum. Yalnız burada belki şunu eklemek lazım —bu en azından benim varsayımım— üniversite Türkiye'deki diğer toplumsal kurumlara göre en ileride bir kurumdur. Belki bunda üniversitelerin tarihsel oluşumunun rolü çok fazla. 1933'ten sonra gelen Almanlar'ın katkısını herhalde hiç küçümsememek lazım. İşlevi gereği, yapısı gereği, yatay uzmanlaşmanın egemen olduğu bir kurum olduğu için bürokratikleşmemesi, bürokratik otoritenin ne kadar zorlanırsa zorlansın, kendi içinde zayıf kalması gibi faktörler üniversitenin, en ileri toplumsal kurum olmasına yol açtı. 1961'deki gelişimi buna bağlamak mümkün. Ama 1980 sonrasında Türkiye'de, bileşik kaplar kuramı çalıştı ve üniversite de toplumdaki diğer kurumlar düzeyine getirildi. Yani üniversitenin yapısını tartışırken bu meseleyi de tartışmak lazım. Ayrıca üniversitelerin nasıl kişiler yetiştirdiklerini, kimlerin üniversite öğretim üyesi olduklarını, hangi motivasyonlarla öğretim üyesi olduklarını da tartışmak lazım. İlk önce Türkiye'deki üniversitelerin etkinliklerini tartışmak lazım. 1960 öncesi ve sonrası nasıldı? Bunları üniversitenin yapısı içinde tartışmak lazım. Üniversite içerisindeki yapılanmayı, iyi kötü bürokratik yapıyı, herhalde kolayca ortaya koymak mümkün. İkinci değişken olarak toplumsal sistemin gerilimlerini ele almak, sonra bunlarla üniversitenin işlevi arasında ilişkileri incelemek yararlı olabilir. Üniversiteler teori üreten, doğruyu belirleme konumunda olan kurumlardır. Bu bakımdan toplumsal gerilimler üniversitenin işleyişini, işlevini yerine getirişini çok etkiliyordu. Birçok değişken kümesinin değişik kontrol biçimleri ortaya çıkıyor ve bunlar zaman içerisinde değişiklik gösteriyor. Üniversitelerin bağımsızlığını, otonomisini, yapısını, işlevlerini yerine getirmesini belirleyen kontrol mekanizmaları bunlara bağlı olarak gelişiyor.

İlhan Tekeli: Sanıyorum konuşmalarımızın altında gizil bir ikilem var. Onu açığa çıkarmak da yararlı olabilir. Bir tür ele alışlarımızda devamlı olarak bir normatif üniversite kavramından, çağdaş üniversite kavramından hareket ediyoruz ve diyoruz ki, işte bu bilgi üretir, özerktir, ilericidir vb. Üniversite ile ilgili bütün yargılarımızı, üniversite ile ilgili çözümlerimizi bu normatif modele göre kuruyoruz. Oysa bir ikinci ele alış daha var. Gene tartışmalarımız içinde alttan alttan görünüyor, o da Türkiye'deki üniversitenin tarihsel gelişimine bakarak bir değerlendirme yapmak çabası. Bu iki çabayı netleştirmeden tartıştığımız için, birbiri içine giriyor ve oldukça karışıklık çıkartıyor. Bence Türkiye'nin üniversitesinin tarihsel gelişmesini değerlendirirsek, 1980 darboğazına bu tarihsel gelişme içinde nasıl gelindiğini açıklarsak, üniversite olayını, bazı normatif yargılara düşmeden Türkiye gerçeğine daha çok oturtarak tartışmış oluruz gibime geliyor. İsterseniz böyle bir deneme yapmaya çalışayım.

Sanırım 2-3 aşama var Türkiye üniversitelerinin gelişmesinde. İttihat ve Terakki Dönemi'nde bir aşama var. Bu 1915'lerde... Almanya'dan bazı profesörler getirilerek bir üniversite reformu yapılmak istenmiş, fakat savaş içi koşullarında bu başarılı olmamış, o zaman da reformu temellendiren eleştirilerde üniversite bir şey üretmiyor, taklit ediyor, bazı kitap ve ders notlarıyla idare ediyor deniyordu. Alman modelinin yeğlenmesinin önemli bir nedeni araştırmayı getirme çabasıydı. O dönemde yeni araştırma enstitüleri kuruluyor, enstitülere önce biraz kitap getirtiliyor, kütüphane oluşturulmaya çalışılıyordu. Bu eleştirilerin 1980 üniversitesi için de söz konusu olması ilginçtir. Bu reform savaş koşulları içinde çok sınırlı kalıyor. Üniversite o zaman özerk değildi. Bu reform da özerklik getirmiyor. Üniversite, özerkliğini benim bildiğim kadarıyla mütareke zamanında alıyor. Bu bence açıklanması gerekli ilginç bir konudur. Açıklamasını da bilmiyorum, çünkü yabancı işgal altında bir özerk üniversite, ne yapacak? Üniversite o koşullarda ileri bir şey savunacaksa, ulusal bağımsızlık ve benzeri şeyleri savunacak, bu da İstanbul hükümetinin başına sorunlar çıkaracak. Bu koşullar içinde özerklik nasıl verilmiş? Böyle bir soru duruyor.

Cumhuriyet'in başındaki üniversi-

teye gelince rejime küskün bir üniversite görüyoruz. İstanbul Üniversitesi'nin bu küskünlüğü 1933'lerdeki üniversite reformunu getiriyor. Yani 1933'lerdeki üniversite reformu şöyle bir kaygıyla yapılmıyor: Üniversite bir şey üretiyor, bu ürettiği toplumu rahatsız ediyor, o rahatsızlığı ortadan kaldırmak için bu operasyon yapılmıyor. Fakat rejim kendisine toplumun ideolojik olarak yeniden yapılanmasında üniversiteden de destek arıyor. Ve tabii reformun 1933 yılında yapılması bir tesadüf değil. Türkiye'nin 30'dan 35'e kadar yaşadığı bir ideolojik yeniden yapılanma dönemi içine giriyor. Bir anlamda devletçiliğinden tutun da, Türk tarih tezine, dil tezlerine kadar bir ideolojik yapılanma dönemi içinde de üniversite de tekrar ele alınmış oluyor. Bu ele alışta oldukça büyük bir tasfiye yapılıyor. Haldun Özen'in ve Mete Tuncay'ın çalışmalarından anladığım kadar %50 'ye yakın tasfiyenin ne kadarının bilimsel nitelikle ilgili tasfiye olduğunu, ne kadarının ideolojik nitelikli tasfiye olduğu hakkında çok açık bir kanaatimiz yok. Ama bu tasfiyede her iki kaygının da olduğu anlaşılıyor. Tabii bu üniversite reformunun bir anlamda şansı var. Dönemin özel koşulları, Almanya'dan nitelikli büyük sayıda bilim adamının Türkiye'ye gelmesine olanak sağlıyor. Bu Almanya'dan kaçan bilim adamlarının çoğu sosyal demokrat ve yahudi, yani bu iki nitelikleri, solcu olmaları ve yahudi olmaları buralara gelmelerine neden oluyor. Tabii üniversitede oldukça yüksek dozajlı sosyal demokrat, hümanist çizgide bir eğitim gerçekleşiyor. Yani sosyal siyasette Kessler'i olsun, şehircilikte gelen Martin Wagner'i olsun, Reuter'i olsun, bunların hepsi Almanya'da sosyal demokrat uygulamalar yapmış kişiler. Yani eğitim izlencesi bunların etrafında oluşuyor. Bu şansına rağmen tek parti döneminin üniversitesi özerk bir üniversite değil. Bu üniversitenin rektörü dıştan atanıyor. Üniversite çok küçük ve İstanbul Üniversitesi'nden başka bir üniversite yok, Ankara'da yüksekokul var. Üniversite içindeki kişilerin, hele tepedeki kişilerin, çoğunun da parti kanallarıyla ilişkileri var. Yani her üniversite hocasının bir siyasal etkileme ve etkilenme kanalı var. Bu model 1946'daki üniversite reformu ile değişiyor.

"1956-57'lerde iktidar partisi üniversite yasasını değiştirmeden, kendinin denetiminde üniversiteler kurmak istiyor"

1946'da iki şey değişiyor. Birisi iki üniversiteli bir sisteme geçilmesi, diğeri özerklik. İstanbul Üniversitesi yanında Ankara Üniversitesi'nin de ortaya çıkması koordinasyon sorununu doğuruyor. Yükseköğretim Kurulu gibi bir üst kurul oluşuyor. Ama bu etkili bir kurul değil. YÖK'ün belki de başlangıcı ama güçsüz. Çünkü YÖK gibi üniversite özerkliğinin kalktığı bir dönemde değil, tersine özerkliğin verildiği bir dönemde geliyor. Bu sırada özerk üniversitenin savunulmasını da Sıddık Sami yürütüyor. Bu sistemin kurulması için bütün dünya üniversitelerinin sistemlerini gözden geçiriyorlar. Hirsch'in iki ciltlik çok güzel bir çalışması var (Bunlar sonra yayımlandı). Bu yeni model kurulurken acaba rejim hakikaten özerk üniversite mi istiyor? Bundan emin değilim. Bir yandan özerk üniversite kurulurken, diğer yandan, Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nde tasfiye var. Demokrasiye geçiş vb. başka taraftan esen rüzgâr var, onun esintisiyle bunlar geliyor ama rejim üniversiteyi kontrol etmekten vazgeçmiyor. Tasfiyeyle dikensiz gül bahçesi haline getirilen üniversiteye özerklik veriliyor.

Üniversiteyi tartışırken başka bir noktaya da değinmekte yarar var. 1940'ların ortaöğretim ve yükseköğretim politikaları, sayıya değil kaliteye önem veriyordu. Türkiye'de özellikle teknik eğitimde bir atılım yapılmak isteniyor, bu da bağımsızlık ve iktisadi kalkınma için gerekli görülüyordu. Hatta kalite kaygısı nedeniyle Cumhuriyet'in ilk yıllarında kimi okullar kapatılmış, liselerin sayısı azaltılmıştı. Rejimin bir teknolojiyi geliştirme çabası var. Uçak fabrikası kuruluyor, makine fabrikası kurmak istiyorlar, Rüştü Uzel'in genel müdürlüğü zamanında teknik okullar kuruluyor. Onun dayanacağı bir iktisadi plan yapılıyor. Ülkede gelecekte nelerin üretileceği, bunun için de kimlerin eğitileceği planlanıyor. Yani üniversite sistemindeki değişiklik böyle beklentilerin olduğu dönemde yapılıyor. Üniversite sisteminden de bilim üretmeye dönük bir şeyler bekleniyor. Ama üniversiteye özerklik verilmesinde bu beklentilerin payının ne olduğu açık değil.

Oya Köymen: **1946'da nasıl bir özerklikten söz ediyorsunuz? Üniversite seçimle gelen kurullar eliyle yönetilir prensibi var mı?**

İlhan Tekeli: Var.

Gencay Şaylan: Milli Eğitim Bakanı'nın bir yetkisi de var.

İlhan Tekeli: Evet, var. Demokrat Parti zamanında, bir kez Feyzioğlu olayında kullanıldı. Sanıyorum esas kullanılışı 47 tasfiyesinde oldu. Demokrat Parti iktidarının başlangıç döneminde, üniversite Demokrat Parti'ye karşı değil. Türkiye'de demokrasinin gelmesi şevki yaşanıyordu. Ama hükümetle üniversite arasındaki kriz 1955-56'lardan sonra ortaya çıkıyor. Demokrat Parti'nin benimsediği iktisadi model çöküntüye uğradığı zaman doğan eleştiriler DP'yi yıpratmaya başlayınca, iktidar demokrasiye sınırlayıcı önlemler getirdi. Üniversite tepki gösterdi, de-

mokrasiye sahip çıktı. Ana muhalefet partisi olan Cumhuriyet Halk Partisi de programında daha çok özgürlük, demokrasi meselelerine dönük bir eleştiriye ağırlık veriyor, iktisadi açıdan eleştirilerden çok, demokrasi sorununu ön plana çıkarıyordu. Bir de tabii şunu eklemek gerekiyor: O dönemde bütün bürokrasi gibi üniversite öğretim üyeleri de hızla gelir kaybına uğruyorlar, çok düşük ücretli hale geliyorlardı. 173 liralık asistan maaşı o zamandan akıllarda kalan bir örnek. Üniversite, öğretim üyesi kaybediyor, yeni kişiler bulmakta güçlük çekiyordu. Bir yandan bu mali sıkıntıların etkisi, öte yandan CHP'nin özgürlük progamlarının çekiciliği altında üniversite iktidarla çatışmaya giriyor.

Bunun üzerine, 1956-57'lerde iktidar partisi de üniversite yasasını değiştirmeden, kendinin denetiminde üniversiteler kurmak istiyor. ODTÜ modeli, Karadeniz Üniversitesi, Doğu'daki Erzurum Üniversitesi böyle özerk olmayan munis bir üniversite arayışının sonucu. Ama 1960'taki öğrenci olayları ve 61 Anayasası'yla üniversitelere verilen güvenceler ve özerklik, 60 sonrası üniversitesini belirliyordu. 1961 Anayasası sadece üniversitede değil, TRT'de Anayasa Mahkemesi'nde vb.'lerinde otonom kurumlar öngörüyordu. Bu otonom kurumların siyasal etkilerin dışında kalarak topluma yol gösterecekleri varsayılıyordu. Bu bir çeşit aşırı pozitivist bakış açısı. Bilim üstü, bilimi çok yücelten bir şey. Tabii bu gelişimde üniversitenin 1960'larda siyasal olayları etkilemekteki rolü ve ilerici tutumunun çok etkili olduğu kanısını taşıyorum.

1960'ların öğrenci olayları, bence 68'leri anlamak açısından çok önemli. 1968 öğrenci olayları başladığı zaman kamuoyunda çok haklı bulunuyordu. Haklı görünmesinin başlıca nedeni hareketlerin salt üniversite eleştirisiyle başlamasıydı. Şimdi bu çok ilginç bir şey. 60'lar sonrasında yüceltilen bir üniversite var, ama daha on yıl geçmeden öğrenci olayları üniversite eleştirisiyle başlıyor. Ve kamuoyunda haklı bulunuyor. Kamuoyunun öğrencinin yanında olması bu eleştirilerin haklılığı kadar 1960'ların öğrenci hareketlerinin kazandığı prestijiydi. Eleştirinin niteliği tâ 1915'lerdeki, 1933'lerdeki eleştirilerden de farklı değil: Üniversite öğetim üyeleri bilgi üretmiyor, taklit ediyor, bilgiyi sadece naklediyor, dışta iş yapıyor, kitap satıyor, vb. Yani birçok açık seçik olumsuzlukları sergileyen bir eleştiri var. Bu bunalımın gelişimi Türkiye'de Avrupa ve ABD üniversitelerindekinden farklı oluyor. Bir yandan, üniversite kendi iç yapısı dolayısıyla kendini yenileme olanağını bulamıyor, öte yandan da, siyasal iktidar üniversiteyi yeniden biçimlendirme gücünü kendinde bulamıyor. İşte böylesi bir kriz içinde üniversite özerk yapısını sürdürüyor. Bu sürdürülen özerk yapı ne doğurdu? Eleştirilen şeylerin düzeltilmesi için bir çözüm üretilemedi. Ayrıca, genellikle küçük siyasal gruplar, üniversitenin ve öğrenci hareketlerinin saygınlığından ve aktifliğinden yararlanmak için bu hareket içinde yerler almaya çalıştılar ve bu, üniversitenin dinamiğini daha da sağlıksız hale getirdi. Üniversite içinde çok kaba çizgileriyle iki grup ortaya çıktı: Üniversitenin statükosunun korunmasını isteyen tutucu grup, bir de üniversitede değişmeyi isteyen ilerici bir grup. Bu grupların üniversite içi çatışmaları bir sonuca ulaşıp,üniversitede bir reform gerçekleşmeden önce üniversite bir siyasi suçlama hedefi haline geldi. Çünkü amacı üniversiteyi değiştirmenin ötesinde olan siyasal eylemler üniversiteyi bir kaos ortamı haline getirdi. Ama bu kaostan esas yararlananlar ne bu siyasal gruplar, ne de üniversiteyi çağdaşlaştırmak isteyenler oldu. Yararlananlar esas eleştirilen ve değişmeye karşı gruplar oldu. Bunlar, bu kaosu kullanarak üniversitedeki statülerini yeniden üretmek istediler. Ve bence 1980 sonrasında, üniversitenin 1970'lerde eleştirilen ve bilgi üretmeyen, tutucu vb. kesimleri, 1980 rejiminin getirdiği hava içinde yeni bir çözüm olarak, disiplinli, bilgi üretmeyen,öğrencilerin kravat bağladığı, hocaların sakallarının kesildiği bir üniversite yaratmak istediler.

12 Eylül 1980'den sonra çeşitli yöntemlerle, baskılarla kendi istifasıyla, rektörlüklerin, YÖK'ün veya sıkıyönetimin atmasıyla bizim saptadığımız 4.970 kişi ayrılıyor üniversiteden

Haldun Özen: Gencay Şaylan'ın siyasal bilimler açısından değerlendirmesinden, İlhan Tekeli'nin tarihsel bakış açısından sonra, ben, biraz daha dar bir alana, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde, özerklik, reform ve öğretim üyelerinin tasfiyesi konularına değinmek istiyorum. Daha 1890'larda ilk darülfünun kurulduğu sıralarda anımsarsanız bu kurum kısa sürede kapatılmıştı. Darülfununun yani, üniversitenin rektörü olan, o zamanki adıyla darülfünun müdürü Hoca Tahsin Efendi ilk tasfiye edilen üniversite öğretim üyesi oldu. Halbuki Paris'te yetişmiş, oralardan bu iş için özel olarak darülfununun başına getirilmiş, kısa sürede de darülfununu işler hale getirmişti. Kendi koşulları içinde bir çalışma ortamı üretmesi için kurulan darülfununa yöneltilen gerici eleştiriler, baskılar, sarayın tutumuna kadar yansıyor ve darülfununun kapatılması, bazı öğretim üyelerinin tasfiyesi söz konusu oluyor. Zaten Osmanlı döneminde de, Cumhuriyet döneminde de üniversitelerde yenileşme hareketleri

veya üniversiteyi geliştirme yönündeki hareketler söz konusu olduğunda veya bugün pek beğenilen bir sözcükle "reform" yapılması düşünüldüğünde daima tasfiye var. Emrullah Efendi gibi çok önemli, Milli Eğitim'de işler yaptığı bilinen birisi bile darülfünunla ilgili çalışmalarda aklına ilk olarak tasfiyeyi getirebiliyor. 1909'larda da, daha sonraki yıllarda da, 1919'dan, mütareke döneminden sonra Cumhuriyet'in başına kadar ki dönemde de, İlhan Tekeli'nin kısaca özetlediği gibi Cumhuriyet döneminde de, üniversitede yenileme, reform çalışmaları yapılırken, "tasfiye edelim" görüşleri de gündeme geliyor. Tabii bu arada "yabancı öğretim üyeleri de gelsin" görüşü de çok eski tarihlerden beri var. 1909'larda da onlara dayanıldığı dönemler var. Fakat o zaman darülfünun içinde "yabancı öğretim üyeleri ancak gerekli dersler için gelsin, olur olmaz her ders illa yabancı hoca tarafından verilince iyi olmaz" diye de görüşler var ve bu görüşlerin, zamanla gelişerek darülfünunda yenileşme için raporlar hazırlanmasına kadar gittiğini de görüyoruz. İlhan Tekeli'nin daha önce yayımladığı kitabında da değindiği bir soruya da bağlanan 1919 özerklik konusuna böyle bakılıyor.

Benim ek çalışmalarım sadece şu kadar bir şey gösteriyor: O dönemdeki hükümette Milli Eğitim Bakanı, yani Maarif Nazırı darülfünunda müderris, Maarif Meclisi'nde darülfünundan müderrisler var. Ve darülfünun içindeki bir ekip, darülfünunda yenilik yapılmasını ve daha özgür bir ortamda, araştırma yapılması ve bilgi üretilmesi için çalışıyorlar. Bunların kimi Avrupa'da eğitim görmüş, kimi de Türkiye'de kendisini yetiştirmiş kişiler. Özerklik önerisini içeren ilk raporu hazırlayanlardan Baltacıoğlu'nun o tarihte yayımlanmış bir incelemesi var. Bu rapora zemin teşkil eden bir çalışma olarak, yazılı olarak elde de mevcut. Maarif Meclisi kabul ediyor, Maarif Nazırı onaylıyor, geriye Vahdettin'in bunu onaylayıp onaylamayacağı kalıyor. Vahdettin de bunu onaylıyor, yani siyasal iktidar da bu işe, o koşullarda katılmış oluyor. Şimdi Cumhuriyet döneminin başında da tasfiyeler var ama özellikle üniversite tasfiyeleri 33'ten önce 1-2 kişilik dar tasfiyeler. Ama Cumhuriyet'in ilk yıllarında önemli bir tasfiye var. Askeri kadroların tasfiyesi ve sivil bürokrat kadronun tasfiyesi var. Cumhuriyet dönemi bunu özellikle "heyeti mahsusa" adı altında ekipler kurarak yapıyor. Özel yasa çıkararak yapıyor. Dikkatinizi çekerim, önemli bir tasfiye yapabilmek için o konuda bir yasa çıkarıyor, o yasayı uygulamak üzere özel ekipler kuruyor. Bilgiler Mete Tuncay'dan, çünkü yalnız onun bu konuda bir çalışması var. Sonra da, bu kurulların sertlikleri yumuşatılarak tasfiye edilmiş olanlardan —1402'liklerin kimisinin affedilmesine benzer bir biçimde— bir kısmı için bunlar yanlış olmuştu diye kararları düzeltiyorlar ve o hesap öylece kapanmış oluyor. Cumhuriyet rejiminin deyim yerindeyse darülfünunla hesaplaşması bu dönemde yok. Bu hesaplaşma 1933'te geniş bir tasfiyeyi getiriyor.

Üniversite, üniversite hocası gibi davranması önlenemeyeceklerden temizlenmeli ve yeni mektep onu benimseyeceklere teslim edilmeliydi"

Oya Köymen: **Efendim, hazır bu konuyu tartışırken, günümüze de gelebilir miyiz?**

Haldun Özen: Evet, tabii. 12 Eylül 1980'den sonra çeşitli yöntemlerle, baskılarla, kendi istifasıyla, rektörlüklerin YÖK'ün veya sıkıyönetimin atmasıyla bizim saptadığımız 4.970 kişi ayrılıyor üniversiteden ve bu rakam saptanırken üniversitede o dönemlerde kaç kişi yükseltildi veya YÖK yeniden o kadrolara kaç kişi aldı onları bilmeden bu saptama. Yani sayının bundan büyük olması olasılığı var, ilk 3-3,5 yıl içindeki sonuç budur ve bu kadar yüksektir. Muhtemelen bu nedenledir ki son birkaç yıldır yükseköğrenim istatistikleri yayımlanmıyor. Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) ile YÖK arasındaki bir protokola göre bu istatistikleri YÖK verecek DİE yayımlayacaktı: YÖK istatistikleri veremiyor. 2,5 ay önce YÖK'e resmen başvurarak ellerinde bulunduğunu söyledikleri rakamları istedim; 2,5 aydır yanıt yok. Fakat toplayabildiğimiz bilgiler, bu dönemdeki tasfiyenin üniversitelere tamamen egemen olmak isteyen, İlhan Tekeli'nin üniversite içinde bir grup diye tanımladığı, siyasal kadrolarla da bütünleşen bir kadronun, konu üzerinde çok hassasiyetle durduğu ve açık seçik, kayıtsız şartsız bir tasfiye yaptığını gösteriyor.

Özkan Taner: Ben yükseköğretimde uygulanan operasyonun toplumsal düzeyde bir operasyon olduğu saptamasından başlamak istiyorum. Operasyon, son yirmi yılı gözleyenlerin dikkatle ve ayrıntılı olarak planladığı bir temel çözümdür. Amaç, en açık ve belirgin olarak, öğrenci ya da meslek elemanı olarak genç kuşağın sosyal ve politik tavrını standardize etmek, böylece toplumda kurulu yapıyı korumak, bu yapının sarsılmasını ve değişmesini önlemektir.

Bu saptamayla Türkiye'de üniversitenin çağdaş üniversite kavramına yaklaşıp yaklaşmadığı, işlevlerini yerine getirmekte başarılı olup olmadığı tartışmasını karşı karşıya getirmek kuşkusuz gerekir. Ben üniversitenin bir hedef haline gelmesinin, ona çağdaş üniversite kavramının akla getirdiği başarı düzeyini yakıştırma anlamına gelmeyeceğini düşünüyorum. Belirli bir başarı düzeyindeki bir üni-

versite ile bu düşünceyi irdeleyelim. Kısaca üniversiteyi, bir meslek sahibi ve yaratıcı, eleştirici sentezci bir insan türü yetiştiren bir kurum olarak tanımlayalım. Üniversite bu kuşağı eğitmekte bazı mekanizmalar kullanır. Başlıca da üniversitedeki akademik ve sosyal ortamın özelliklerini. 1950'lerden sonra sosyal talebe göre bilinçsizce düzenlenmiş, öğrencilerin hiçbir yeteneğinin gelişmediği kapalı ortaöğretim kademesinden gelenler için bu özellikler çok önemlidir. Üniversitede bir konuyu en azından birkaç kaynaktan araştırma, öğretim üyeleri ile farklı ve esnek ilişkiler, sorma, tartışma olanağının ortaya çıkması, sosyal aktiviteler, ders programlarında farklılaşma, okulda zaman ve mekânın farklı düzeni, kılık özgürlüğü. Toplumsal örgütlenmenin, bilimsel kurumlaşmanın, iletişim ve etkileşimin zayıf olduğu Türk toplumunda özellikle kritik rol oynayan üniversitenin bir mensubu olma duygusu. Üniversite önemli bir kesiminde bu alanda başarılı olmuştur. Çünkü, bilgi üretmeyen üniversiteyi ve hocalarını eleştiren öğrenciler gerçekte üniversitenin yetiştirmeyi amaçladığı öğrencilerdir.

YÖK düzenlemelerinden yapılacak kısa bir liste bu fikri biraz daha açabilir. Bütün üniversitelerde benzer dallarda aynı öğretim programı, tek kitap, katı bir sınavlar zinciri, öğrencinin kılık kıyafet, sakal, okul yaşamındaki tavırlar bakımından tek düzene sokulmak istenmesi, toplu tavır geliştirmelerin olanaksızlaştırılması, öğrenci-öğretim üyesi diyaloğunun ders vermek ve sınav kâğıdı okumak haline getirilmesi. Öğretim üyelerinin işlevinin ders verme haline getirilmesi ve ders saati yükünün buna göre planlanması, ders kitaplarının dahi YÖK tarafından seçilip dağıtılması girişimi, yeni kurumların sosyal bakımdan elverişsiz ortamlara dağıtılması, öğretim üyelerinde gezicilik ve çevre ilişkilerinin yoğunlaşmasının ve sürekliliğinin önlenmesi, test sınavının yerleştirilmesi, üniversite içi birimlerin karar oluşturma işlevinin yok edilmesi, karar oluşturma ve dolayısıyla tartışmanın tüm bünyeden dışarı atılması.

İşte bütün bunlar kurulu yapıyı sarsma potansiyeli gösteren kuşağın belirli özellikleri kazanmaması ve 17-21 yaş grubunun bu dönemi bir ortaokul öğrencisi gibi atlatması için tasarlanan yeni yükseköğretim düzeninin kurallarıdır.

Geçmişte politikaya karışmakla suçlanan üniversiteler asıl şimdi tümüyle politikanın orta yerine oturtulmuş oluyor

Bu arada şunu unutmamalı. Akademisyenlerin önemli bir kesimi sınırlı olanaklarla ve az gelişmiş bir yapıda olumlu bir akademik ve sosyal ortamın öncülüğünü yapmaktaydı. Kuralları değiştirmek tek başına yeterli değildi.

Üniversite, üniversite hocası gibi davranması önlenemeyeceklerden temizlenmeli ve yeni mektep onu benimseyeceklere teslim edilmeliydi. Öğretim üyelerinin yoğun bir biçimde tasfiyesinin nedeni de buydu.

İlhan Tekeli: Ben bir şey daha ekleyeyim mi?

Burada başka açıklama daha yapmakta yarar var. Türkiye'de üniversitelerin üretiminde 1960'lar sonrasında ne gibi değişiklikler oldu da bu operasyon yapıldı? Bence özellikle sosyal bilimlerdeki üretim açısından 1960'lar sonrası üniversitesinin bir özelliği var. Onun vurgulanmasında yarar görüyorum. 1933'lerden 1946'lara, 1950'lere kadar Almanlar'ın etkisiyle Türkiye'deki sosyal bilimlerde bir gelişme olduysa da, 46 sonrasında gerek tasfiyeler sonucu, gerek DP'nin sosyal düşünceye tamamen kapalı yapısı yüzünden, 1946'lardan 1960'lara kadar, sosyal bilimler alanında bence gerileme olmuştur. 1960 sonrasında Türkiye'de sosyal bilimlerde gelişme olmuştur. Bu yalnızca üniversiteye verilen özerklik meselesi ile ilgili değildir, diğer birçok faktörün üst üste gelmesiyle olmuştur. Bunlardan bir tanesi de devlet planlamanın kurulmasıdır.

Devlet planlama bence sosyal bilimlerin profesyonel düzeyde ilerlemesi için çok önemli etki yapmıştır, gerek ekonomide gerek sosyolojide vb. Öte yandan, 1961 Anayasası'nın getirdiği özgürlük ortamının getirdikleri de vardı. İlk kez sosyalist düşünce Türkiye'de bu kadar açıkça tartışılır olmuştu. Bunlar bir araya gelince Türkiye'de özellikle 1965-80 döneminde sosyal bilimlerde, Batı'nın verdiği şemaları sorgulayan bir pratiğin içine girilmişti. Ve biz bu sonuca dünyada çıkan yazılarla Türkiye'de çıkan yazıları karşılaştırdığımızda ulaşıyoruz. Bir ilerlemenin söz konusu olduğunu görüyoruz. Ve sanıyorum ki 1980 sonrası tasfiyesinde üniversitenin sosyal bilimlerdeki bu ilerlemesi de etkili olmuştur. Ama bunu tabii abartmamak lazım. Sosyal bilimlerde belirli bir ilerleme oldu diye tüm üniversitelerin ilerlediğini düşünmemek lazım. Bu bir çeşit adalar şeklinde bir gelişmedir. Ama bu adalar şeklindeki gelişme de rahatsızlık yaratmak için yeterli olmuştur. Bir başka yanlış vurgulamayı da ortadan kaldırmak istiyorum. Ben tasfiyelerin ve yeni yapılanma önerilerinin üniversitenin içinden geldiğini vurgularken, dışından hiçbir etki söz konusu değildir demek istemedim. Özellikle de, 1980 askeri müdahalesinin çıkış felsefesinden gelen özellikler var. Yani şöyle bir mantıksal yapı var. Devlet başkanının hareketin gerekçelerini anlatan konuşmalarını incelediğinizde şöyle çok basit bir mantıksal çı-

karsamayı görüyoruz: Hareket genç grup içindedir ve bu gençlere de bir yerlerde bir şeyler öğretilmektedir. Bu öğretilen yer üniversitedir. Onu denetim altına almak gerekir. Bu yargıya varanların üniversite modeli kendi okudukları askeri okuldur. Bu modelin de tabii üniversite içinden gelen destekleri vardır. Yani dıştan gelen bir tasarım da vardı. Pratiğe bakarsak üniversiteden teklif gelmiştir, Konsey'in kurduğu komisyonlar vardır, komisyonların başında da kendileri üniversite deneyini yaşamamış, harp okulu deneyi yaşamış kişiler vardır ve onlar, standart bir yüksekokul, disiplinli bir yüksekokul anlayışı içinde olaya yaklaşmaktadırlar.

Güney Gönenç: 1980 sonrasında üniversitede gerçekleştirilen düzenlemelerin, bunlar ister üniversite içinde 1960'larda oluşan tutucu kesimin çabalarının ve emellerini yönetime kabul ettirmesinin sonucu olsun, ister çok daha geniş bir toplumsal tasarımın bir parçası olsun, ister bu iki etmenin tam da kafalarındaki üniversite modeli kendi yetiştikleri askeri okul modeliyle çakışanların yönetimde bulundukları zaman aralığında üst üste gelmesinden kaynaklanıyor olsun, amaçları ve getirdiklerini açıkça görebiliyoruz. YÖK'ün, daha doğrusu 1980 sonrası üniversite düzenlemelerinin somut amaçlarını kısaca şöyle özetlemek olanaklıdır sanıyorum.

Bu amaçların birincisi, Türkiye'ye uluslararası alanda ve malum ittifaklar içerisinde biçilen role, öngörülen yere uygun insan gücü yetiştirmek. Kısacası, bu role, bu işbölümüne uyacak nitelikte, yani araştırmacı değil, uygulamacı, teknoloji üretmeye değil, teknolojiyi aktarmaya yönelik beyin gücünün yetiştirilmesi. İkincisi 1960-80 arasındaki gençliğin durumu da gözönüne alınarak artık bundan sonra fazla düşünmeyen, etliye sütlüye karışmayan, soruşturmayan, otoriteye boyun eğmeye ve yönetilmeye hazır kuşaklar yetiştirmek. Böylece de gelecek için öngörülen rejimin bir anlamda güvencesini oluşturmak. Üçüncüsü de, buna bağlı olarak, ülkücü veya islamcı bir kadrolaşmayı, yangından mal kaçırırcasına yani, belki ilerde, demokrasinin

Bir kuşağın tepkiler bütününün birkaç yılda birkaç düzenlemeyle değişeceğini varsaymak ise aşırı iyimserlik olmuştur

geleceği günlerde bu yapılamaz endişesi içinde, hızla ve elden gelen çabuklukla tüm üniversitelere yerleştirmeye çalışmak. Getirilen yasa ve düzenin nitelikleri de elbette bu amaçları gerçekleştirmeye yönelik olacak. Bu niteliklere bir bakalım:

Bir kere YÖK ile getirilen üniversite düzeni yükseköğretime bir emir-kumanda zinciri içinde yürütülen bir işleyiş biçimi, açıkçası bir kışla düzeni getirmiş oluyor. Bu düzende öğretim üyelerinin hiçbir güvencesi olmaması esas. Nitekim YÖK yasasının 7. maddesinin (l) fıkrasında aynen şöyle deniyor: "Öğretim elemanlarından bu kanunda öngörülen görevleri yerine getirmekte yetersizliği görülenler ile bu kanunla belirlenen yükseköğretimin amaç, ana ilkeleri ve öngördüğü düzene aykırı harekette bulunanları rektörün önerisi üzerine veya doğrudan normal usulüne göre yükseköğretim kurumlarıyla ilişkisini kesmek veya denenmek üzere başka bir yükseköğrenim kurumuna atamak." Bu, YÖK'ün görevleri arasında sayılıyor. YÖK yasası ilk çıktığı zaman bu madde yoktu. 1983'te eklendi. Ana muhalefet partisi TBMM'de bu fıkranın kaldırılması için girişimde bulundu, ancak bir sonuç alamadı. Yasanın 41. maddesinin son fıkrası da Türk kamu çalışanları düzeyinde getirilmiş bir yenilik gibi geliyor bana. Buna göre kamuoyuna "rotasyon" olarak yansımış olan yöntemle, atandığı yeni görev yerinde 15 gün içinde göreve başlamayanlar istifa etmiş sayılmakta ve ne başka bir yükseköğretim kurumunda ne de herhangi bir kamu kuruluşunda bir daha çalıştırılmayacakları hükme bağlanmakta. Yalnızca bu iki örnek bile üniversitelerdeki emir-kumanda sistemini, getirilen düzenin bu niteliğini yeterince sergiliyor kanısındayım. İkinci olarak, bu düzende bütün yetkiler YÖK'e verilmiş, yani tam bir tepeden yönetim biçimi var. Şimdi, bu kurulun tüm üyelerini fiilen cumhurbaşkanı atıyor. Bütün rektörler de cumhurbaşkanınca atanıyor. Bu durum üniversiteleri doğrudan siyasal erkin kontrolü altına sokmuş oluyor. Böylece de geçmişte politikaya karışmakla, siyaset yapmakla, anarşiye yol açmakla suçlanan üniversiteler, asıl şimdi tümüyle politikanın tam orta yerine oturtulmuş oluyor. Ve nihayet bu düzenlemenin üçüncü temel özelliği şu: Üniversite, yüksekokul, konservatuvar, akademi gibi işlevleri, yapıları ve işleyişleri birbirinden çok farklı olması gereken kurumlar bir örnek bir düzenleme içerisine sokulmuş oluyor. Buradan bazı komik sonuçlar bile çıkıyor. Örneğin konservatuvarların üniversite yapılmasıyla bugün ilkokul mezunlarının üniversiteye girebildiği; herhalde dünyanın hiçbir yerinde görülmemiş gariplikte bir durum yaratılmış oluyor. Ayrıca birbirinden farklı yapılarda ve gelişme düzeylerinde bulunan yükseköğretim kurumları aynı kalıbın içine dökülmeye çalışılıyor. Bu çabaların nedeni bütün yükseköğretim kurumlarına tepeden egemen olarak biraz önce kısaca belirtmeye çalıştığım amaçları hızla ve etkinlikle gerçekleştirme kaygısıdır. Sonuçta ne oluyor? Bence

üniversitelerimizin 50 yıllık birikimi bir kalemde silinip atılmış, onarılması belki de on yıllar alacak bir yıkıma yol açılmış oluyor.

Oya Köymen: **Birinci turdaki konuşmalarımızda üniversite sorununun hangi çerçevede ele alınması gerektiğini, tarihini ve bugününü genel olarak değerlendirdik. Şimdi de biraz "çağdaş-özerk-demokratik" üniversite kavramı üstünde durabilir miyiz?**

Gencay Şaylan: Evet, aslında İlhan'ın belirttiği gibi ideal üniversite biraz pozitivist bir yaklaşım gibi oluyor ama galiba da bu sorunu tartışırken kaçınılmaz bir yaklaşım. Çünkü biz üniversiteyi tartışırken kafamızda ideal bir üniversite var ve konuları buna referans vererek tartışıyoruz. 1980 öncesi üniversitenin ideal üniversiteye belki yakın olduğu söylenemez; onun için de 1980 öncesinde, yani özerklik varken de üniversiteye çok eleştiriler yöneltiliyordu. Ama yine de galiba ideal üniversite dediğimiz zaman özellikle şimdi değineceğim Türkiye koşullarında özerklik ayrılmaz bir öğe, temel öğelerden bir tanesi olarak ortaya çıkıyor. Tabii ondan sonra özerkliğin içeriğini açmamız gerekecek. Demokratikleşmeyle tamamlamamız gerekecek. Yalnız önce şuna değinmek istiyorum. Bir defa üniversite özerkliği dediğimiz zaman mutlak bir olgudan söz edemiyoruz. Görece bir şey üniversite özerkliği. Üniversiteler yapısı gereği zaten çok özerk kuruluşlar değil. Bu, özellikle çevre ülkelerinde, 3. Dünya Ülkeleri'nde çok daha belirgin bir şekilde ortaya çıkıyor. Bir defa özerk olarak bilgi üretemiyorlar. Büyük ölçüde bilgi üretmeleri, yani kuram üretme faaliyetleri, üzerinde çalıştıkları modeller sorunlar hepsi ya da çok büyük bir kısmı kendilerine dışarıdan geliyor. Dışarıya bağımlılar, bu bağımlılık orta gelişmişlikteki çevre ülkelerinin kaynaklarının yetersizliğinden kaynaklanıyor. Geniş ölçekli araştırmalar yapmaya kaynakları yeterli değil. Bundan çok daha önemli neden işte bağımlılık meselesi; bu bağımlılık her düzeyde ortaya çıkan bağımlılık tabii, sistemsel bağımlılık, üniversitenin bilgi üretme işlevini de belirliyor. Ama bu tabii çevre ülkelerinin bu tür bir bağımlılığı da zorlamadıkları anlamına gelmiyor. Latin Amerika üniversiteleri, Latin Amerika'daki aydın kesim bu bağımlılığı zorlamaya başlamıştır. Ben bunun bir ölçüde Türkiye için de geçerli olduğunu sanıyorum.

Türkiye'de de 1980 öncesinde böyle bir zorlamanın, üniversite içerisinde, dışarıdan hazır gelen modelleri, en azından sorgulamaların başladığını görüyoruz. Özerkliğin bir diğer önemli sınırı da kamu kaynaklarını kullanıyor olmasından kaynaklanıyor. Üniversite kendi kendine bir kaynak yaratamıyor özellikle 3. Dünya Ülkeleri'nde. Acaba diyorum, özel kesimi, üniversite açmak konusunda serbest bırakmak, özerklik açısından yeni bir durum ortaya getiriyor mu? Ama Türkiye gibi ülkelerde bu iş genellikle kamu kaynaklarını kullanarak yapılabildiği için ve kamu kaynaklarını kullanınca da üniversitenin özerk olması söz konusu olmuyor, kamu kaynağının sahibine, yani siyasi kurumlara bir bağımlılık ortaya çıkıyor. Demek ki mutlak bir özerklik yok, ama yine de özerklikten söz ediyoruz. Gerekli diyoruz peki nedir bu özerklik? Bunu iki bölümde tanımlamak mümkün: Bir tanesi üniversitelerin kendi kendini yönetebilmesi, ikincisi, kişi düzeyinde ve kurum düzeyinde güvencelerin olmasıdır. Peki bu özerklik, otonomi talebi kime karşı? Çok açık, siyasal iktidara karşıdır. Bunun nedeni de belli. Özellikle yine Türkiye gibi ülkelerde devletin çok etkin müdahalesi olabiliyor. Çünkü üniversite bilgi üretirken, özerk bir yapı içerisindeyse var olan düzenin ideolojisini zayıflatan, karşıt bilgileri üretmesi olanaklı; değişme alternatiflerini üretme olanağı var. Bu bakımdan üniversitenin kontrol edilmesi önem kazanıyor. Şimdi aslında gerçekten çoğulcu yapıları oluşmuş Batı toplumlarında bu önemli bir şey değil. Çoğulcu yapı kendi dinamiği içinde bu güvenceyi sağlamış. Halbuki Türkiye gibi toplumsal sistemlerde siyaset ister demokrasi diyelim ona, istersek 1983 öncesi ara rejim, askeri rejim ne dersek diyelim, siyaset, çoğulcu olmayan bir yapı içerisinde yürütülmek isteniyor. Çoğulculuk, değiştirilebilirliği önlemek, bu tür tehditleri ortadan kaldırmak için sınırlanan bir olgu bizimki gibi ülkelerde. 1980 yılı Türkiye'deki toplumsal değişim meselesinin bir dönüm noktası. Bu noktada Türkiye'deki toplumsal sistem, dünyadaki yeri ve kendi iç düzeni açısından değişmeyecektir. Bu sistemin değişmesini öngören bütün oluşumlar durdurulacaktır. Kontrol altına alınacaktır, kararı uygulanıyor. Herhalde 1980 olayını en genel olarak böyle tanımlamak mümkün. Böyle olurken üniversitenin bunun dışında kalması, serbest bırakılması kendi iç dinamiği içerisinde yine hem bilgi üretmesi, hem de uzman, gelişmiş, kalifiye işgücünü üretmesine müsaade edilemezdi. Bunun için 1980 değişimiyle beraber üniversitelerin de çok sıkı bir denetim altına alınması söz konusu. Bunun ilk adımı da özerkliğin ortadan kaldırılması oluyor.

Haldun Özen: Gencay Şaylan'ın açıkladığı yönden özerkliğe bakınca,

Özerklik: Üniversitelerin kendi kendisini yönetebilmesi kişi ve kurum düzeyinde güvencelerin olmasıdır

bir titizlik görülüyor, harp okulu mekanizması benimsendiği halde, 12 Eylül'den bu yana hiç kimse biz özerklikten vazgeçtik demedi. Ama bütün bu söylenenler çoğulcu demokrasinin sınırlandırılması kapsamına gene de kolayca oturuyor. Çok sınırlı da olsa çoğulcu görünümlü bir demokrasi olacak, harp okulu mekanizmasına uyan disiplinli bir üniversite olacak, o da özerk olacak. Bu koşullar içinde onlar ne tanımlıyorsa o tanımladıkları şeylerin adı özerkliğin dışında bir kelime ile ifade edilmeyecek, çünkü bunlar bir yerlerde çok makbul deyimler ve oralardan vazgeçmiyorlar. Avrupa'da, Amerika'da, şurada, burada eleştirileri de ortadan kaldırmak gibi bir durum var. Biçimsel de olsa, titizliklerin bir tanesi de Atatürkçülük. Onda da çok titizler, Atatürkçülük adına her türlü gericiliği yapabilirler, yapıyorlar ama onun adı da Atatürkçülük. Ama önemli olan Gencay Şaylan'ın söylediklerinden çıkardığım, ileride bu dar sınırlar hep korunacak, korunması gerekiyor. Özerklik de ona göre olacak, yani özerklik gelecek yıllarda da yok.

Çağdaş doğrultuda diyebileceğimiz bir üniversite yakın gelecekte görünmüyor, bu koşullar korunduğu sürece o kadar görünmüyor ki 12 Eylül bence ilk defa çok ciddi olarak bir kurumlaşma oluşturuyor, gelecek kuşakları 12 Eylül ideolojisi doğrultusunda yetiştirmek için. YÖK'ün bir özelliği bu. 12 Eylül ideolojisinin üretimi için Atatürk Kültür Dil Tarih Kurumu özel olarak örgütlendi. Bir şey yapıyor yapmıyor ayrı sorun ama o da YÖK'le işbirliği içinde ve YÖK kadrolarıyla yürütülüyor. TRT halkın eğitimi ve propaganda için sürekli bu yönde görevli, orada da üst kadrolarda genel müdür dahil TRT Yüksek Kurulu'nun çoğunluğu dahil hepsi YÖK profesörü. Yani YÖK'ün bir de mevcut ideolojiyi yeniden üretme, bu doğrultuda gelecek kuşakları yetiştirme gibi de bir işlevi var. Bu nereden çıkıyor? Neden buna zorunluluk var? Artık 12 Eylül'de olduğu gibi İç Hizmet Yasası gereğince askerler iktidara el koydu demek, bundan sonra o kadar kolay değil, ama sivil kadroları, subay kadroların yetiştirildiği mekanizmalar içinde İlhan Tekeli'nin tanımladığı çerçevede harp okuluna benzer bir üniversite modeli içinde yetiştirmek gerekiyor ve gelecekte de ortaya çıkacak sorunları, sivil kadroların katkısıyla, askerlerin iktidara el koymasına gerek kalmadan çözmek gerekiyor, onun için Türkiye'de hem öğrenci kesiminde, hem üniversite kesiminde, hem memur kesiminde, hem işçi kesiminde mümkün olan her kesimde, sürekli bir kadrolaşma ve sürekli bir tasfiye var. Hukuk dışı güvenlik soruşturmaları da kurumlaşmış bir tasfiye aracı.

İlhan Tekeli: YÖK'ün yaptıkları iki ölçüte göre değerlendirilebilir. Birincisi YÖK'ün bu yasayı çıkaranların amaçlarını gerçekleştirmeye ne kadar yardımcı olup olmadığıdır. İkincisi ise çağdaş üniversitenin doğmasını engellemek açısından yaptığı zararları araştırmaktır. Tabii birinci noktada şöyle bir değerlendirme zorluğu var. Bir kere YÖK yasası hazırlanırken, 1933'teki reform yapılırken hazırlanan rapor gibi üniversitenin eleştirisini yapan bir rapor hazırlanıp o raporun bulgularına göre düzenleme yapılmamıştır. Devlet Başkanı'nın konuşmalarında söylenen bazı sözler var. Örneğin Devlet Başkanı, geri kalmış bölgelerdeki üniversitelerde yeterli hoca bulunmamasını, her bölgeye gelişigüzel üniversite kurulmasını eleştiriyordu. Oysa YÖK düzeni bölgesel üniversite sayısını ve dolayısıyla sorunları artırdı. YÖK'ün bu yasayı hazırlayanların amaçları dışındaki bu gelişmesini saptadığımız gibi her konuda değerlendirme yapma olanağına sahip değiliz. Üniversiteden ne beklendiği konusunda açıkça konulmuş hedefler dizisi yok. Bunun ötesinde sağlıklı bir değerlendirme yapabilmek için bilgiye sahip olmamız gerekir. Oysa üniversite sistemi artık şeffaf değil. Üniversite demokratik olmadığı için şeffaf değil. Üniversitelerdeki öğretim üyeleri ne olup bittiğini bilmiyorlar, bilgi yayılmıyor. Bankalar şeffaflaşırken, üniversiteler opaklaşıyor.

İşte özerklik ve özerkliğin olmaması meselesi bu bakımdan önemli. Şeffaf olmayan bir kurum özerk de olamaz, yani bir anlamda amaçları, ne yaptıkları belirli olmayan bir kurum haline gelir. Şimdi ben üniversite içinde yaşayan biri olarak üç beş senedir neler değişti konusunda bazı gözlemlerimi söylemek istiyorum. Alttan itibaren seçimle gelen, kurulların seçtiği kişilerle oluşturulan bir hiyerarşiyle yönetilmeyen üniversite, tepeden aşağıya doğru atanan kişilerle yönetilmeye başlanınca, şöyle bir olgu ortaya çıktı: Artık üniversitenin yönetimine hocalar bir katkıda bulunamıyor, hocalar kurullar içinde bir araya gelmiyor, birbiriyle görüşmüyor. Şimdi üniversite yan yana hocalardan meydana gelen bir topluluk, tamamen atomize bir topluluk, yani üniversitede bir fakültede elli tane hoca varsa, elli tane ayrı hoca söz konusudur; bir fakültenin bütünlüğü ve karşılıklı etkileşimle bilginin üretilmesi gibi bir şey söz konusu değil. Tabii atomize olan bir üniversitenin tepeden kontrolü çok kolay. Eskiden yeni kişilerin üniversiteye alınması konusunda üniversite kurullarının tü-

Şimdiki düzende araştırma fonları sadece bilgi üretiminin egemen ideoloji doğrultusunda denetimi için kullanılabilir durumda

münün kararları söz konusu iken şimdi küçük grupların kararları söz konusu olduğu için eskilerin yeni alınan kişilerden haberleri yok ve bu işleyişlerin sonucunda üniversiteye yabancılaşmış kişilerden meydana gelen bir üniversite kadrosu oluşuyor. Böyle bir kadro bir şey üretmez, yani yeni bir fikir akımı başlatamaz; belki tek tek proje yapar, mühendislik projesi yapar, belki tek tek araştırmalar yapabilir, ama bir akım yaratmak, bir etki doğurmak artık üniversite içinde söz konusu değil ve tabii bu, üniversitelerin Türk toplumunda istenilen bir öncü rolü varsa onu oynamaması demektir. Bunun, üniversite dışındaki aydın kesime kayması demektir. Üniversitede bilgi üreten kişiler tasfiye edilince üniversite dışında bilimin üretilmesi daha etkili hale geliyor. Bence, üstünde çok durulan bilimsel özerklik meselesinde idari özerklik olmadan bilimsel özerkliğin anlamsızlığı, bu atomize olan üniversitede ortaya çıkıyor, yani atomize olan üniversitede üretilen ürünler üstünde kontrol yapma ihtiyacı da kalmıyor aslında.

Gencay Şaylan: Ben buna bir şey ekleyebilir miyim? Şimdi YÖK sistemi bana göre belki bir denetimi amaçlıyor. Neyi denetleyecek? Bir defa öğrencileri denetleyecek, potansiyel enerjisi çok yüksek olan bu kesimin bu enerjilerinin kinetik enerjiye dönüşmesini önleyecek, bunları denetlemek için de özellikle YÖK'e müthiş yetkiler veriliyor ve görebildiğim kadarıyla öğrenciler terörize ediliyor, öğrencilerin üniversite içerisinde ders saatleri dışında tüm faaliyetleri yok edilmiş, kısıtlanmış durumda. Bunun ötesinde merkezi olarak üniversitenin içerisinde bilgi üretilmesi denetlenecek, yani Türkiye'de denetlemeyi savunan kesimlerin istemediği türde bilgiler üretilmeyecek. Özerkliği kaldırmanın temel amacı da bu. Bunun için getirilen kurumlardan bir tanesine değinmek istiyorum: Enstitü kurumu. Bilindiği gibi bilgi temel olarak lisan üstü çalışmalarında üretiliyor. Bu bilginin üretilmesi genellikle master ve doktora tezlerinde kendini gösteriyor. Şimdi özerkliğin can damarı da bu noktada ortaya çıkıyor; yani mali özerklik ve idari özerklik buradaki özerkliğini sağlamak içindi. YÖK sistemindeki müdahaleci kurumlaşmalardan sanıyorum enstitü sistemi bunun örneklerinden bir tanesi. Şimdi bütün lisansüstü çalışmalar her fakültede enstitü denilen kurumların denetiminde yapılıyor. Bunun sonucu ne oluyor? Bir defa bunun sonucu özellikle doğa bilimlerinde müthiş kırtasiyeciliğe yol açılıyor, yeni zorluklar çıkıyor ve sanıyorum İlhan'ın dediği gibi öğretim üyesini de yabancılaştıran bir süreç yaşanıyor, tezi yöneten hoca, bir başka adamdan bu konuda onay almak durumunda kalıyor. Sosyal bilimlerde ise, enstitü meselesi görebildiğim kadarıyla ideolojik kontrol için kullanılıyor. Başka örnekler de vermek mümkün, ama ben burada özetle sıkı bir merkezi kontrolün hem bilgi üretimini çok gerilettiğini, hem de bilgi üretecek kişilerde bir yabancılaşmaya yol açtığını belirtmek istedim.

***Oya Köymen:* Bugünkü sistemde rektörün atadığı enstitü müdürünün hangi araştırmaların onaylanıp, onaylanmayacağı konusunda çok yetkili olduğu görülüyor. Bu enstitülerin yanı sıra araştırma fonları ve vakıflar konuları üstünde de biraz durabilir miyiz?**

Haldun Özen: Araştırma fonları da ideolojik bakımdan, bilgi üretiminin, yönetimin istediği çerçevede denetimi açısından anlamlı. Şimdiki düzende araştırma fonları sadece bilgi üretiminin egemen ideoloji doğrultusunda denetimi için kullanılabilir durumda. YÖK de, üniversiteler de araştırma fonlarına özel bir ağırlık veriyorlar. Projeleriniz kabul edilince hemen büyük mali destekler alabiliyorsunuz, ama onlar projeyi beğenmediği sürece böyle bir destek söz konusu değil, eğer onların beğenmediği bir projeyi gönderirseniz destek söz konusu değil, ondan sonra da belki üniversiteden atılırsınız!..

Güney Gönenç: Biraz önce Sayın Özen'in söylediği gibi, yükseköğretimle ilgili veriler büyük bir özenle kamuoyundan saklanıyor. YÖK'le DİE arasındaki protokole rağmen yükseköğretim istatistikleri 4 yıldır yayımlanmıyor, buna karşılık kamuoyu birbirini tutmaz açıklamalarla meşgul ediliyor ve sürekli yanıltılıyor. Mecliste YÖK hakkında araştırma önergesi veren ana muhalefet partisi bu önergede ne kamuoyunun, ne TBMM'nin, ne hükümetin, ne de muhalefetin üniversiteler hakkında doğru ve geçerli bir bilgi edinmesinin mümkün olmadığını belirtmişti. Bu meclis araştırması istemi biliyorsunuz mecliste reddedildi. Şimdi bu meçhullerden bir tanesi de YÖK'ün ve üniversitelerin araştırma, döner sermaye gibi fonları nasıl kullandığı sorunudur. Üniversiteler devletin resmi hastalarına bile ücret karşılığı bakan, ama devletin mali kaynaklarını sınırsızca kullanabilen birer ticaret merkezi haline getirilmiştir. Üniversite ve fakültelerin yönetim kurulları 5.7.1983 tarihli YÖK yönetmeliğine göre döner sermayelerin yönetim kurulu yapılmıştır. Andığımız yönetmelik, üniversitelerde, fakültelerde, enstitüler, yüksekokullar ve konservatuvarlarda ve hatta, ne ilginçtir ki, bizzat Yükseköğretim Kurulu'nda ve Üniversitelerarası Kurul'da kurulmasını öngördüğü döner sermaye işletmelerini ince ayrıntılarına kadar, tanımlamakta, örneğin, bu işletmelerin ürettiği mal ve hizmetlerin fiyatlarının saptanmasında piyasa fiyatlarının göz önünde tutulacağı, sosyal içerikli hizmetlerin fiyatlandırılmasında kamu yararının da dikkate alınacağı, öteki üniversitelerde uygulanan fiyatların da göz önünde bulundurulacağı gibi hususlar içermektedir. Yönetmelikte fiyatların koordinasyonu da rektörler komitesine görev olarak verilmektedir. Düşünün, üniversitelerin rektörleri toplanıyorlar ve üniversite hizmetlerinin fiyatlarının koordinasyonu ile görevli işler yapıyorlar!.. Büyük üniversitelerde uygulamalı bilimlerde çalışan öğretim üyelerinin ayda eline geçen paranın bir milyon lira dolaylarına tırmandığı da bir gerçektir. Mal ve hasta tedavisi ya da proje hizmetleri üretmeye müsait tıp ve mühendislik fakülteleri ile öteki fakülteler arasında, büyük kent üniversiteleri ile taşra üniversiteleri arasında öğretim üyelerinin döner sermaye gelirleri bakımından büyük eşitsizlikler oluştuğu gibi, düşük tutulan ücretlerin cenderesindeki öğretim üyeleri, döner sermayeden elde edecekleri geliri, esas gelirleri olarak algılamakta, bunun sonucu olarak da mal ve hizmet üretimini, öğretim ve

araştırma çalışmalarının önüne alabilmektedirler. Buna bir de öğretim üyesi sayısındaki yetersizlikleri, hesapsız, kitapsız artırılan öğrenci kontenjanlarını eklersek, özellikle tıp ve mühendislik gibi uygulamalı alanlarda bile, artık iyice yerleşmiş olan sınavların test yöntemiyle yapılması uygulamasının nedenlerini görebiliriz.

Özkan Taner: Kendi amaçları bakımından değerlendirdiğimizde şunlar söylenebilir. Üniversite, üniversite dışına etkileri bakımından bir oranda kontrol altına alınmıştır. Öğrenciye dönük olumlu etkileri de azalmıştır. Ancak, genel amaç genç kuşağın niteliğinin bir oranda değiştirilmesi ve teskinini içerdiği için pek çok şeyin yolunda gitmediği de anlaşılıyor. Operasyon yalnızca yasal, idari düzenlemeler ve öğretim üyesi tasfiyesi değildi. Öğrenci kesiminin üniversite kapasiteleri, yurt sorunu vb. bakımından da, rahatsızlıklarının giderilmesi gerekiyordu. 1982'de %40, 1983'te %60 gibi kapasite artışlarından sonra ne kapasite sorununun hafifletilebildiği ne de rahatsızlıkların azaltılabildiği görüldü. Tersine hoca, yapı, teçhizat sorunlarına temel çözümler bulunamadığından rahatsızlığın boyutları arttı. Üniversite gençliği şimdi üniversitesinden daha az emin. Ayrıca, gençliğin, var olan baskı kalktığı anda değişebilir genel özellikleri de hesaplara dahil edilmemiştir. Bir kuşağın tepkiler bütününün birkaç yılda birkaç düzenlemeyle değişeceğini varsaymak ise aşırı iyimserlik olmuştur. Muhtemeldir ki umulan gelişme ne olsa kârdır diye ele alınmıştır.

Öğrenciler arasında, genel nitelik düzeyinin düştüğü, bunun kendi meslek geleceklerini etkileyeceği kuşkusu gittikçe daha çok yer etmektedir. Belirli rahatsızlıklardan yeni rahatsızlıklara itilen gençlik, eskisinin tersine dışarıdan üniversiteye etkiler nedeniyle, daha hızlı yeni tepki biçimlerine girebilir.

Özetle hesap fazlaca kabadır ve baskı ile tüm mekanizmayı kontrol edebildiği süre etkili olacaktır. Bazı şeyler değişmeye başladığında ise, elde kâr kalan 8-10 yıl olacaktır.

Oya Köymen: **YÖK tahribatını biraz daha somut olarak tartışabilir miyiz?**

İlhan Tekeli: Şimdi de akademik terfilerdeki tutum üstünde durmak istiyorum. Yeni yasaya göre, doçentlik tezi kalktı. Bunun görünüşteki gerekçesi üniversite hocalarının daha çok araştırma yapması, uluslararası yayınlar yapması ve o uluslararası yayınlarına göre değerlendirilmesi idi. Oysa pratikte doçentlik tezinin yapılmamasıyla sonuçlandı. Doçentlik tezi, Türkiye koşullarında, genellikle bir öğretim üyesinin en olgun çalışmalarından biri oluyordu ve Türkiye'ye özgü araştırmaların esas yoğunlaştığı gruptan biriydi. Bu yok oldu. Bunun yok olması hem akademik terfilerin biraz daha kolaylaştırılması ve hızlandırılması gibi bir süreci getirdi, hem de araştırmaların azalmasını getirdi. Bunun yanı sıra profesörlüğe terfiler iki üç kişiden alınan raporla, kimden alındığı ve nasıl alındığı çok belli olmayan bir değerlendirme raporuyla yapılır hale geldi ve burada da YÖK merkezindeki kişilere yakınlık vs. gibi çok subjektif özellikler bence belirleyici olmaya başladı. Şeffaf olmayan üniversitede bu kolaylaştı. Ve tabii bu akademik başarılar dışındaki nitelikleriyle kadrolaşma, belirli kesimlerin üniversitelere yerleştirilmelerini sağladı. Bu da gelecekteki üniversitenin düzeltilmesi gündeme geldiğinde göz önünde tutulması gereken özelliklerden biridir.

Haldun Özen: Ben bir iki rakamla bir şeyler söylemek istiyorum. 1980 başında öğreticiler, yani profesör, doçent, öğretim görevlisi ve yardımcı doçent gibi kadrolar toplanınca, üniversitelere göre bazı değişiklikler olmakla birlikte, öğretici başına düşen öğrenci sayısı on-on bir gibi, Türkiye ortalaması olarak gayet makul bir düzeydeydi. Fakat üç-dört yıl sonra, YÖK döneminde, birden öğretici başına düşen öğrenci 30 dolayına çıkıyor. Buna bağlı olarak YÖK'ün kendi rektörlerinin yazılı ve sözlü açıklamaları var; artık bizim üniversitelerimizde nitelik çok düşük diye. Hacettepe, İ.T.Ü., rektörleri bunlar arasındadır. Bir de YÖK'cüler önemli bir savla ortaya çıktılar: "Anadolu'daki üniversitelerde öğretim üyesi çok az, büyük kentlerden oralara aktaracağız" dediler. Var olan eksik rakamlar bile üç büyük kentteki öğretim üyesi ve yardımcısı sayısıyla diğer 16 üniversitedeki öğretim üyesi ve yardımcısı sayıları arasında çarpıcı durumlar ortaya koyuyor. Örneğin, 1981'de 3 büyük kentte 1.855 profesör var, 16 diğer üniversitede 419 profesör var. Geliyoruz 1985'e, 3 büyük kentte 1.456 profesör var ama 16 diğer üniversitede sadece 393 profesör var. Yani, büyük kentlerde biraz fazlaca gibi görünüyor azalma, diğerlerinde de yine azalma var, bir artma yok. Son yasa değişiklikleri YÖK'ün artık bu iddialardan tamamen vazgeçtiğini gösteriyor. Yükseköğretim Yasası'na temel olan bu gibi hükümler kalkınca da "biz 1933'te Atatürk'ün yaptığı reformu devam ettiriyoruz" diyen YÖK yetkililerine ne kalıyor?

Güney Gönenç: Üniversitelerdeki 1980-1986 tahribatına somut bir örnek olmak üzere ben de 3,5 yıl öncesine kadar çalışmakta olduğum ODTÜ Elektrik ve Elektronik Bölümü'ndeki sayısal durumu kısaca belirtmek istiyorum. Bu bölümdeki 9 profesörden 1'i yurt dışına, 1'i başka üniversiteye, 1'i başka kuruma, 1'i Bilkent'e gitmiş, 1'i ölmüştür, şimdi 4 profesör vardır. 32 doçentten 9'u yurt dışına, 7'si başka üniversitelere, 2'si Bilkent'e, 2'si başka kurumlara gitmiş, 2'sinin görevine 1402 ile son verilmiştir. Halen 10 doçent vardır. 23 yardımcı doçentten 7'si yurt dışına, 3'ü başka kurumlara, 1'i Bilkent'e gitmiştir, halen 12 yardımcı doçent çalışmaktadır. 9 öğretim görevlisinden 3'ü yurt dışına, 3'ü başka kurumlara gitmiş, 3 öğretim görevlisi kalmıştır. 101 asistandan 66'sı ayrılmıştır, şimdi 35 asistan vardır. Yani bu bölüm, yaklaşık olarak profesör ve yardımcı doçentlerinin yarısını; doçent, öğretim görevlisi ve asistanlarının da üçte ikisini kaybetmiş durumdadır.

YÖK'ün tahribatından söz ederken kısaca sınav sistemine de değinmek gerekiyor. Sınav sayıları YÖK tarafından saptanmıştır. Her dersten her yarı yılda üç sınava girilecek. Yarı yıl uzunlukları da, yetkililerin iddialarının tersine, hemen hemen hiçbir zaman yönetmeliklerin belirlediği süreyi bulmuyor, hatta 8 haftaya kadar

indiği oluyor. Böylece öğrenciler sürekli bir sınav maratonunun bunalımına terkedilmiş oluyorlar. Ama sınavların biçimi daha da önemli. Test yöntemiyle yapılmayan sınav hemen hemen kalmamış durumda. Buna yol açan nedenler üzerinde biraz önce durmuştum. Sınavların test yöntemiyle yapılır olması özellikle uygulamalı alanlar bakımından aklın alacağı iş değildir. Bir mühendisten bir devreyi, bir aygıtı, bir mekanizmayı, bir yapıyı tasarımlaması beklenir. Bir öğrencinin bunu yapıp yapamadığını test sınavıyla belirlemeye olanak yoktur. Sonuçta, eğitim düzeyindeki bütün öteki olumsuzluklara sınav sisteminden kaynaklanan çok önemli bir olumsuzluk daha eklenmiş oluyor.

Son olarak bir noktaya daha değinmek istiyorum. YÖK'ten sonra pek çok öğretim üyesi tasfiye edildi. Bildiğim kadarıyla bunların 70'ten fazlası 1402 sayılı yasayla atıldı. Öte yanda 1982 Anayasası'nın 130. maddesinde aynen şöyle deniyor: "Üniversite yönetim ve denetim organları ile öğretim elemanları Yüksek Öğretim Kurulu'nun veya üniversitelerin yetkili organlarının dışında kalan makamlarca her ne surette olursa olsun görevlerinden uzaklaştırılamazlar." Bu kadar açık bir hüküm karşısında sıkıyönetim komutanlarının emriyle öğretim üyelerinin görevlerine son verilebilmiş olması, kanımca, Türk hukuk sistemi açısından ciddi bir talihsizliktir. Bu arada şunu da ekleyeceğim: Birçok öğretim üyesi, bilindiği gibi, "rotasyon" ile ve "kurada sen çıktın" denilerek başka üniversitelere gönderilmiştir. Sonradan bu kura yöntemi yasadan çıkarıldı, gönderilmesi uygun görülenler artık "kura" zahmetine girilmeden gönderilmeye başlandı. "Kura" yönteminin nasıl işletildiğini, genelde bir cezalandırma yöntemi olarak nasıl kullanıldığını ve bu işlerin iç yüzünü açıklayacakların bir gün ortaya çıkacağına inanıyorum.

Gencay Şaylan: Doğrudan doğruya bu konu ile ilgili değil ama bir saptama yapabilir miyim? YÖK sistemi nasıl oluştu? İçeriden mi? Dışarıdan mı? Bu ayrım bence çok anlamlı değil, yani esas olarak dışarıdan dayatıldı, ama içeride de sahipleri bulundu. 12 Eylül'den sonra askerler TBMM'de komisyonlar kurmuşlardı, işte bu komisyonlarda Türkiye nasıl kurtulacak çalışmaları yapılıyordu, bu arada üniversitelerle ilgili bir komisyon da kurulmuştu, üniversitelerden adamları çağırıp tartışıyorlardı, görüşlerini alıyorlardı, ben onlara katılmadım ama katılan arkadaşlarımla konuştuklarımdan çıkardığım kadarıyla 12 Eylül'den 2 ay sonra askerlerin kafasındaki üniversite modeli bugünkü üniversite modeliydi, YÖK modeliydi, henüz üniversite ayılmamıştı, kamuoyu da ayılmamıştı. Evet, Türkiye'de terör vardı ama 12 Eylül'den önce bunda üniversitelerin bir suçu yoktu. Bu olaylar toplumun her kesiminde vardı, doğrudan doğruya hükümetin denetimi altındaki liselerin hemen hemen hepsinde şiddet olayları çok yaygındı. Ama öyle anlaşılıyor ki askerler 12 Eylül'ü yaparken son derece hazırlıklıydılar, yani 12 Eylül'ü yaparken kafalarında üniversiteye de YÖK modelini getirmek vardı. YÖK modeline üniversite içinde çok kolay uyum gösterildi. Yani belli kesimler çok kolay uyum gösterdi, hatta sahip de çıktı. Ondan sonra derhal önce tasfiyeye arkadan kadrolaşmaya gidilmiştir. İlhan'ın söylediği gibi, akademik unvanlardaki kolaylaştırmalar, unvanların alınmasındaki kolaylıklar doğrudan doğruya bunlarla ilişkilidir. Eski MHP'li diyebileceğimiz kadroların ya da o ideolojiye yakın kişilerin üniversite içinde hızla yükselip denetimi ellerine alması düşünülmüştür, planlanmıştır. Her üniversiteye atanan rektör seçmece atanmıştır, o ideolojiyle yakın ilişki içerisinde bulunmuş olmasına dikkat edilmiştir. Bütün bunlar çok hazırlıklı ve planlı bir şekilde gelindiğini gösterir. Tabii bu sistem nasıl değiştirilebilir, herhalde bunu daha sonra tartışacağız.

> **Güney Gönenç**
>
> **Bir mühendisten, bir devreyi, bir aygıtı, bir mekanizmayı, bir yapıyı tasarımlaması beklenir. Bir öğrencinin bunu yapıp yapamadığını test sınavıyla belirlemeye olanak yoktur**

Oya Köymen: **Bir zamanlar, hatta belki şimdi de şöyle yaygın bir kanı var(dı): "Üniversiteler hak ettiği dersi aldı". Bu görüşün arkasında muhtemelen üniversitenin fildişi kulesinde olduğu, toplumda ve çevresinde olup bitenlere ilgisiz kaldığı, hep sustuğu, onun için YÖK'ün de kolayca gelebildiği düşünceleri yatıyordu. O zaman şu soru akla geliyor: Üniversiteden bu kadar büyük çaplı tasfiye niye gerekti?**

İlhan Tekeli: Demokratik süreçlerin kısıldığı bir dönemde yapılanlar da etkili olmuyor. Risk alanların sayısı azalıyor. Belki bunu tartışmaya bir önceki dönemden başlamakta yarar var. Üniversitede reform yapılması hep gündemde kaldı. Necdet Uğur bakanlığı sırasında bir tasarı hazırladı. Necdet Uğur tasarısı ilginç bir tasarı idi. Bu tasarının bazı özellikleri şunlardı: Türkiye'deki tüm yüksekokul sistemini kapsıyordu, bazı merkezi koordinasyonlar sağlamayı amaçlıyordu, ama üniversitenin de kendi özerkliğine ve demokratikliğine de dokunmadan bunu çözmek gibi bir yaklaşımı vardı. O zamanlar bu oldukça geniş bir danışma ile hazırlandı. Bu yasa tasarısı bir çeşit uzlaşımı yansıtıyordu, yani devletin denetim isteğiyle üniversitenin özerkliğini uzlaştırmaya dönük bir yasa idi. Ancak bu tasarı meclisten geçirilemedi. Askerler iktidara geldiklerinde yahut denetimi ellerine aldıklarında, ellerinde yararlanabilecekleri hazırlık buydu. Bu onlar için bir şanstı. Onu kullanmadılar. Oluşturdukları komisyonların kafalarının ardında da bir şema vardı; o şema da işte çıkan yasaya yakındı. Ama o şemanın başlangıç tarihinde de çıkana çok yakın olması bence, bu şemanın salt askeri kesimce üretildiğini göstermiyor. Bunu askerlerle sıkı temas içinde olan üniversite içinden gelen bazı kişilerin onlara önceden aşıladığını düşünüyo-

rum. Çünkü askeri müdahaleyi yapanların kaygılarına, üniversitenin niteliğini önemli ölçüde tahrip etmeden çözümler bulunabilirdi? Eğer üniversite seçilen kurullar eliyle yönetilmeye devam etseydi asayiş bakımından bugünkünden çok farklı bir noktada mı olacaktı? Asayişin sağlanması ülkede yaratılacak genel bir hava sorunuydu. Üniversiteyi tahrip etmeden bir çözüm aramak yerine, üniversite YÖK sistemine sokuldu. Bunun altında bence üniversitenin belirli bir kesiminin üniversite yönetimine ilişkin geçmişteki özlemleri vardır.

Başka bir bakış açısına gelmek istiyorum. YÖK sisteminin doğurduğu olumsuz sonuçları ortaya koyarken bunları büyük ölçüde YÖK sistemine bağlı bir nedensellik içinde tartıştık. Acaba bu ulaşılan kötü sonuçlarda üniversitenin yapısından gelen başka nedenler var mıdır? YÖK sistemi içinde konulmuş bazı hedefler vardı ve bu hedeflerden vazgeçildi diyoruz. Örneğin rotasyondan vazgeçildi, asistanlık konusunda geri dönüşler var. Acaba bu YÖK sistemindeki kuralların kötü olmasından mı? Yoksa üniversitenin yapısından gelen, yapısına özgü bir direnişin doğal sonucu mu? Rotasyon sorununu ele alalım. Alman sisteminden esinlenilmiş. Alman sisteminde şu var: Hiç kimse kendi üniversitesinde profesör olamıyor, talebi olan başka bir üniversiteye gidiyor. O kişiye talep olmazsa, hiç terfii edemiyor, belirli bir süre sonra da ayrılıyor. Bu sistemin Almanya için bir mantığı var: Çok adam yetişiyor, yarışma var ve yarışmacı bir toplum içinde güçlü bir mantığı var. Asistan konusunda getirilenler de başka bir sistem için çok mantıklı olabilir, sistem çok sayıda doktoralı adam yetiştiriyorsa, yarışmayı uzun süre koruyarak, üniversiteye daha iyi kişileri seçebilirsiniz. Ama bunların ikisinde de bugün geriye dönülmüştür. Türkiye'de üniversite sisteminin yapısını çok iyi tanımadan getirilen kuralların ortaya çıkarttığı sonuçtur bu. Ya da rotasyon sisteminde biraz önce Güney'in söylediği gibi, sistemin kasıtlı olarak çok kötü kullanılmasının uyardığı tepkiler ve bir de doğru olarak kullanılmasında kaybedecek grupların güçlü olmasının etkisi vardır. Demek ki üniversite sisteminde bir reform yapabilmek için üniversite sisteminin davranış kalıplarını ve ona müdahale edebilme olanaklarını çok yakından tanımak gerekiyor. Örneğin tıp, ziraat, mühendislik fakültelerinin belirli davranış kalıpları var; çünkü bunların çıkarları çok farklı. Niye öğretim görevlilerine döner sermayeye katılma şansı verilmemişti, şimdi verildi. Sebebi tıp fakültelerinin yapısı. Çünkü döner sermaye gelirlerinin bölüşülmesine onlar da girince tıp profesörlerinin, doçentlerinin gelirlerinde bir düşme söz konusu oluyor. Üniversitelerdeki değişik bilim dallarının dış dünyayla ilişkileri ve dış dünyadan elde edebileceği getiriler çok farklı ve bunların davranış kalıplarını da belirlemekte etkileri oluyor. Yani üniversiteyi homojen bir kitle olarak düşünmemek lazım. Hem üniversiteler arasında, hem de bilim dalları arasında önemli farklılıklar var. Üniversitelerin yapısının bu bakımdan ciddi olarak araştırılması gerekiyor.

> **Gencay Şaylan**
>
> **Eski MHP'li diyebileceğimiz kadroların ya da o ideolojiye yakın kişilerin üniversite içinde hızla yükselip, denetimi ellerine alması düşünülmüştür, planlanmıştır**

Güney Gönenç: "YÖK tasarısına karşı üniversitelerden hiç ses çıkmadı mı?" sorusuna ilişkin görüşlerimi belirtmek istiyorum. Hatırlanacağı gibi YÖK yasası Danışma Meclisi'nin kurulmasından ve Anayasa'nın kabulünden önce çıkarılmıştı. Kimilerinin öne sürdüğünün aksine üniversitelerden ve öğretim üyelerinden yasanın çıkmasından önce ve hemen sonrasında, görüş, öneri ve uyarılar gelmemiş değildir, gelmiştir. Bunu görmek için o günlerin gazetelerine şöyle bir bakmak yeterlidir sanıyorum. Yalnızca *Cumhuriyet*'in "YÖK için ne dediler" sütunlarında görüş belirten öğretim üyelerinin sayısı üstünkörü bir sayımla 150 dolayında bulunmaktadır. Ayrıca çeşitli gazete ve dergilerde makale yazarak uyarıda bulunanların sayısı da bundan az değildir. YÖK'e karşı (özellikle de Kasım 1981'de TV'de yer alan ibretlik rektörler açıkoturumuna karşı) İstanbul Üniversitesi Senatosu (22 Ağustos 1981 günlü gazeteler), KTÜ Senatosu (22 Ağustos), Boğaziçi Üniversitesi Senatosu (24 Ağustos), SBF Yönetim Kurulu (4 Eylül), Akademi Başkanları (20 Kasım), Ankara Üniversitesi Senatosu (26 Kasım) uyarı görevlerini yerine getirmişler; Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden 50 (25 Kasım 1981), Ankara'daki üniversitelerden toplam 901 (28 Kasım), Boğaziçi Üniversitesi'nden 121 (4 Aralık), Ege Üniversitesi'nden 400 (4 Aralık), İTÜ'den 465 (3 Aralık), İstanbul Üniversitesi'nden 1447 (5 Aralık) öğretim elemanı imzalarıyla yasaya karşı çıkmışlardır. Bunlar demin belirttiğim gibi üstünkörü bir araştırmayla saptayabildiklerim. Şunu da hemen eklemek gerekir ki, bütün bu uyarılar ve eleştiriler o günlerde gerçekten yüreklilik isteyen girişimlerdi. Nitekim 12 Aralık 1981'de MGK Koordinatörü Amiral Işık Biren'in ve General Haydar Saltık'ın bu uyarı ve eleştirilerin yayımlanmasını yasakladıklarını Sayın Hasan Cemal'in anılarından öğreniyoruz. Sayın Kenan Evren'in Aralık ayının sonuna doğru YÖK'le ilgili yayınların, maksatları karanlık olanlarca yürütüldüğünü TV'de ifade ettiğini de anımsıyoruz. YÖK karanlığının üniversiteler üzerine iyice çökmesiyle birlikte — birkaç yürekli öğretim üyesinin dışında— bu kurumların derin bir sessizliğe gömüldüğünü de eklemeye gerek yok sanırım. Ondan sonra da kamuoyunun, bir yandan YÖK başkanının, öbür yandan TRT'nin tek yanlı açıklamalarıyla yönlendirilmeye çalışılması dönemi başlamıştır.

Oya Köymen: **Şimdi de biraz özel okullar konusu üstünde durabilir miyiz? Geçmişteki bir özel okul deneyi büyük bir fiyaskoyla sonuçlanmıştı ve o tarihten beri**

Türkiye'de "özel yüksekokul" Anayasa Mahkemesi kararına göre adı anılamayan bir şeydi. YÖK sistemiyle bu canlandırıldı ve bu canlandırma geçmiştekinden nitelik olarak çok farklı. Çünkü artık özel yüksekokullar sıkı bir denetim altında kurulabiliyor. Bunun uygulamasını BİLKENT'de görüyoruz...

Güney Gönenç: 1980'den sonra yükseköğrenime getirilen düzenlemenin bir tepki düzenlemesi olduğu çok söylendi. Geçmişte Anayasa Mahkemesi'nin iptal ettiği hükümler yeni düzenlemenin içine özenle tek tek yerleştirilmiştir. Yükseköğretim Kurulu'nun varlığı, ünlü "örf ve adetlerimize bağlılık" deyimi, öğretim üyelerinin iş güvencesinden yoksunluğu bunlar arasındadır. Özel üniversite konusu da bunlar arasında sayılabilir. 1981 YÖK yasasında özel üniversite konusu yoktu. Anlaşılan o günlerde Sayın Doğramacı henüz özel üniversite kurma hevesine kapılmamıştı. Bir yıl sonra kabul edilen Anayasa'da, vakıfların yükseköğrenim kurumları kurabileceğine yer verildi. 1983'te YÖK yasasına eklenen 14 ek madde ile vakıf üniversitelerinin yolu açıldı. Özel üniversite kurmaya soyunan Sayın Doğramacı'nın, hem de devletin tüm yükseköğrenimi düzenleyen ve yöneten üst kuruluşunun başkanı görevini adeta sınırsız yetkilerle donatılmış olarak yürütüyor olması gerçekten ilginçtir. Bu durumda iç içe geçmiş bir yapılaşmanın varlığından söz edilebilir. Örneğin yasanın 7. maddesinin "o" fıkrasına göre, vakıf üniversitelerinin açılması konusunda görüş bildirecek olan, bu üniversitelere ilişkin düzenlemeleri yapacak olan, bu üniversiteleri gözetecek ve denetleyecek olan kurulun başkanıdır Sayın Doğramacı. Bir kamu kuruluşu olan YÖK'ün adresi bile YÖK-BİLKENT diye bir özel adrese bağlanmaktadır (Sözgelimi "DİEPİAR/ANKARA" şeklinde bir adres düşününüz!) Bütçeden ve kamu fonlarından BİLKENT'e aktarma yapılıp yapılmadığı meçhuldur ve merak konusudur. Ne var ki, YÖK yasasının ek 7. maddesine göre, BİLKENT'e yapılacak her türlü bağış ve vasiyetler, vergi, resim ve harçtan muaftır. Bu bağışları yapan kişi ve kurumlar bunları kazanç bildirimlerinden indirirler ve bunlara ilişkin gelir vergisini ödemezler. BİLKENT'in yurt dışından getirteceği makine, alet, cihaz, ecza, malzeme ve yayınlar gümrük vergisinden ve başka her türlü vergiden muaftır. Yalnızca bu 7. madde dolayısıyla ortaya çıkan vergi kaybının milyarlarca lira olduğu söylenebilir. Bu para elbet bizlerin cebinden çıkmaktadır. Öte yandan, üniversite eğitiminin düzeyini bilinçli olarak düşük tutmak çabalarına şimdi üniversitelerimizdeki kimi öğretim üyelerini, yüksek ücretler ve lojman gibi çekici önerilerle avlamak da eklenmiştir.

Birkaç yıl önce YÖK, üniversite kitaplıklarını bir tek merkezi kitaplık haline dönüştürmek yolunda karar aldı. Üniversite bütçelerinde, özellikle bilimsel dergi abonelikleri yönünden büyük kısıntılar yapıldı. Yurt dışından getirtilen bilimsel dergilerin araştırma açısından hayati önem taşıdığı bilinir. Hatta bir ara bu dergilerin geçmiş tüm sayılarının da üniversitelerden alınarak, bu merkezi kitaplığa konulması dahi söz konusu edildi. Kamu malı olan bu merkezi kitaplığın BİLKENT'te kurulduğu ve mekân yakınlığı dolayısıyla adeta bu özel üniversitenin özel kitaplığı olarak işlev yapacağını belirtmeye bilmem gerek var mı? BİLKENT'in mali dayanağını oluşturduğu belirtilen ve kamuoyunda Hacettepe Holding diye bilinen vakıflar ve şirketler grubuna bir bakalım. Ana muhalefet partisinin mecliste YÖK hakkında açılmasını istediği meclis araştırması metninde aynen şöyle deniyor: "Bazı vakıflara bağlı şirketlerin üniversitelerdeki inşaat ve araç-gereç, alım-satımlarındaki etkinlikleri, bazı ihalelerdeki yolsuzluklar, maliyetlerin yüksekliği zaman zaman basına yansımakta, şikâyetler yanıtsız kalmakta, bu kaynaklardan kimlerin beslendiği şüpheler yaratmaktadır. YÖK bu konuda da büyük bir ilgisizlik ve sessizlik içindedir, hatta bu tutumları teşvik etmektedir." Şimdi ben burada salt bilgi olsun diye, Hacettepe Holding'e bağlı vakıfların ve şirketlerin şöylece isimlerini saymak istiyorum. Bunları 21 Temmuz 1982 günlü *Milliyet* gazetesinde Nilgün Tarkan'ın yazısından aldım. Burada Doğramacı'nın, yahut Hacettepe Holding'in ("Doğramacı ve şürekâsı"nın da diyebiliriz zannediyorum) 3 vakfının adı geçiyor: Hacettepe Üniversitesi Vakfı, Hacettepe Çocuk Sağlığı Enstitüsü Vakfı, Hacettepe Tıp Merkezi Vakfı. Demin söylediğim gibi bunların BİLKENT'le ilişkisi, bunların ilk ağızda BİLKENT'in mali kaynaklarını oluşturması biçimindedir.

Bu vakıflara bağlı 10 şirket ise şunlar: DİLEK LTD. ŞTİ. (Bu şirket inşaat taahhütleri yapıyor), METEKSAN LTD. ŞTİ. (Bu şirket baskı tesisleri ve kâğıt üretimi yapıyor. Bildiğiniz gibi Ü.S.Y.M.'nin bütün kırtasiye işleri, soru kitapçıklarının baskıları bu şirket tarafından gerçekleştirilmektedir), PETEK LTD. ŞTİ. (Mühendislik ve inşaat taahhütleri), TEPE LTD. ŞTİ. (Ağaç, metal ve makine sanayii) ve TEPELER LTD. ŞTİ. (Bu da anlaşılan TEPE LTD. ŞTİ.'nin pazarlama ve ticaret kuruluşu oluyor.) Sözün burasında bu iki şirketin, yani TEPE VE TEPELER LTD. ŞTİ.'nin hangi kurumların iç döşemesini ve mobilyalarını sağladığına şöyle bir bakalım: Cumhurbaşkanlığı Köşkü, Savarona Okul Gemisi, Hacettepe Rektörlüğü Köşkü, SheratonOteli,Inter-ContinentalOteli, Büyük Samsun Oteli, Maçka Oteli, Hacettepe Üniversitesi'nin hastane ve fakülteleri, 19 Mayıs Üniversitesi Tıp Fakültesi Hastanesi, Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Hastanesi ve Fakültesi, Trabzon Tıp Fakültesi, İTÜ

Güney Gönenç

1981
YÖK yasasında özel üniversite konusu yoktu. Anlaşılan o günlerde sayın Doğramacı henüz özel üniversite kurma hevesine kapılmamıştı... Bir kamu kuruluşu olan YÖK'ün adresi bile YÖK-BİLKENT diye bir özel adrese bağlanmaktadır

Temel Bilimler Fakültesi, Anadolu Üniversitesi Tıp Fakültesi Hastanesi, Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi, İ.Ü. Rektörlüğü, Çukurova Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Kayseri Üniversitesi Rektörlüğü'nün düzenlenmesi. Ayrıca Etibank, İller Bankası, Demir-Çelik İşletmeleri, Petrol Ofisi, Türkiye Şeker Fabrikaları, Türkiye Elektrik Kurumu, Turizm Bankası gibi kamu kuruluşlarının lokal, misafirhane ve sosyal tesislerinin bütün iç donatımı da TEPE MOBİLYA tarafından gerçekleştirilmiştir. Buna ek olarak Ankara Orduevi, Mersin Orduevi ve Gölcük Orduevi'yle birlikte bazı bakan odaları, parti genel merkezlerinin mobilyaları da TEPE MOBİLYA'ya ait bulunmaktadır.

İlhan Tekeli: Anadolu Üniversitesi de buna özenip bir mobilya şirketi kurdu. Yayılıyor bütün üniversitelere...

Haldun Özen: YÖK döneminde bu eğilim hızlanarak sürdü, YÖK ve Doğramacı'nın etkinliğiyle... Yalnız Hacettepe'ye bağlı olarak değil, Doğramacı bu şirketleri başka çerçevelerde de değerlendirme olanağını buldu. Öğrenci sayıları arttığı için, derslikler yetmediği için, baraka derslikler, piyasadaki fiyatının birkaç katına üniversitelere satıldı ve bu YÖK aracılığıyla yapıldığı için, eğitim planlaması çerçevesinde yapılıyor görüldüğü için de hiçbir yerden gürültü çıkmadı. Denetimlerden vs.'lerden de geçmeden hâlâ bu paralar bu şirketlere daha fazla miktarda akıyor. Üniversite giriş sınavlarında parayla satılan kitapçıklar bile sınavdan sonra bedava olarak METAKSAN depolarına giriyor. Tabii yeni sınavın soru kitaplarını da METAKSAN basıyor.

Güney Gönenç: Yani BİLKENT'e.

Haldun Özen: Hepsi beraber, zaten bu işler çok fazla karıştı. BİLKENT, HACETTEPE VAKIFLARI, Doğramacı'nın vakıfları, YÖK, üniversiteler, hepsi birbirine çok fazla karıştı.

Güney Gönenç: Doğramacı şirketlerinin ilk 5'ini saymıştım. Öteki şirketler de şunlar: DESTEK LTD. ŞTİ. (Yapı malzemesi pazarlaması), TEKSİS LTD.ŞTİ. (İmalat-mühendislik ve bilgi işlem hizmetleri), BEYTEPE LTD.ŞTİ. (Prefabrik konut imalatı), ÜÇME LTD.ŞTİ. (Mimari ve danışmanlık. Dikkat ederseniz gazetelerde ve bazı dergilerde çıkan BİLKENT inşaatına ilişkin fotoğraflarda "Mimari: ÜÇME Şirketi" yazılı tabelayı görürsünüz.) Nihayet 10. olarak BİLTEK LTD. ŞTİ. (SİSAG'ın yerine kurulan şirkettir bu; bilgisayar teknolojisi ve sanayii).

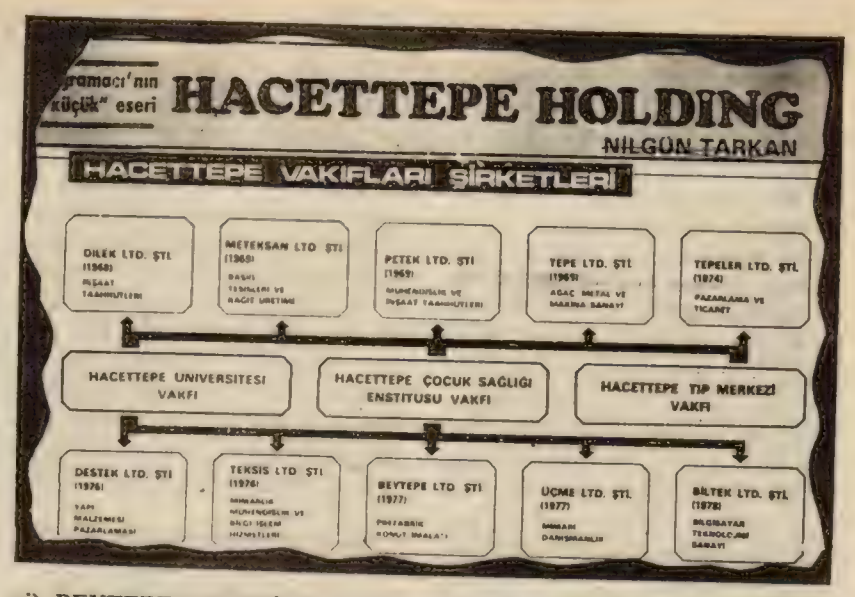

Oya Köymen: **Arkadaşlar, bu holdingler-vakıflar ahtapotunu zamanımızın sınırlılığı nedeniyle bu aşamada bırakalım diyorum. Son olarak YÖK tahribatının nasıl ve ne vadede giderilebileceği üstünde durabilir miyiz?**

Haldun Özen: Tabii. Bir kez YÖK sistemi gene de kendi yapısı içinde oldukça esnek bir sistem. Yani işlemez hale gelince kendi içinde, ilkelerine ters de düşse, bazı şeyleri değiştirebiliyor kolayca. Mevcut yasa oluşturma mekanizmaları da onlarla uyum gösteriyor, dolayısıyla YÖK bazı sorunları mevcut yasasına aykırı olarak bir süre fiilen çözüyor, ondan sonra da yasa arkadan değişiyor. Başka bir yol kalmadıysa. Bunun sayısız örnekleri var. Son çıkan YÖK Yasası değişikliği de bunlardan biri. Aslında şu anda Karadeniz Üniversitesi'nden bir öğretim üyesi arkadaşımızın, Prof.Dr.Nuran Özalp'ın "hülle" adıyla belirttiği ve basında o isimle geçen türden atamalar birkaç yıldan beri yapılıyordu. YÖK (A) Üniversitesi'ne profesör atamak istiyor, halbuki o üniversitede olan biri aynı yerde profesör olamayacağı için, o kimseyi *YÖK* başka bir yerde imiş gibi gösteriyor; adam hiç o üniversiteyi ömründe görmeden profesör oluyor, gene eski yerinde devam ediyor. Şimdi yeni yasa değişiklikleri bunları da hukuka uydurmaya çalışıyor; halbuki hukukta böyle bir hile yolu olamaz, eskiden yapılanların bugün geçersiz olması gerekir. YÖK düzenindeki bazı işlemezliklerin, parça parça düzeltilmesi, önümüzdeki yıllarda da olabilir. Ama bu düzeltmeler ne getirecek? Tamamen yıkılmış, yok edilmiş, en canlı kadroları büyük ölçüde elinden alınmış üniversiteler, bu türlü düzeltmelerle ne derece gelişebilir? Tabii gelişemez. Bu tür düzeltmeler bence, gi-

6 İlhan Tekeli

Türkiye'de özellikle 1965-80 döneminde sosyal bilimlerde, Batı'nın verdiği şemaları sorgulayan bir pratiğin içine girilmişti

9

derek üniversite içindeki öğretim kadrosunun yönetime katılması biçimine de dönüşebilir. Özerkliğin biraz daha genişçeymiş gibi görünen bir biçimde tanımlanmasına da dönüşebilir, aldanmamak gerekir. Mevcut üniversite yapısı içindeki gerici kadrolaşmaya katılım hakkı vermişsiniz veya biraz daha mevcut ideolojinin çerçevesinde geniş özerklik olanağı vermişsiniz, birşey farketmez. Bunlara çok dikkat etmek gerekir. Son yasa değişikliğiyle getirilmek istenen birkaç bin kişinin yurt dışında eğitilmesi meselesine de bu çerçevede bakmak gerekir. Çünkü, üniversite mevcut olanakları içinde kendisi için yeni öğretim üyesi yetiştirme fırsatlarını bile yaratamamıştır. Mecbur kalıyor kendi kendini üretebilmek için yurt dışına adam göndermeye. Yani kendi kendini üretmesi tıkanıklıklara uğradığı sürece biraz katılımcı, biraz daha özerk gibi görünen yapıya geçebilir, fakat bunlar hiçbir şeyi değiştirmez. Değişim yasal olarak nasıl söz konusu olabilir? Birincisi, doğrusu anayasayı tümüyle değiştirerek deniyor. Doğrudur. Pek çok diğer konuda olduğu gibi bu konuda da anayasanın belirli temel insan hakları ve demokrasi ilkeleri doğrultusunda değiştirilmesi gerekir. Fakat bu anayasanın sınırları içinde bile bugünkü üniversiteler yasası ve bugünkü üniversite uygulaması geridir. Bu anayasadaki çerçeveden de geridir. Tabii ileriye dönük düzenlemelerin temelinde bir şey yatıyor: Yapılmış olan hataların, olabildiği kadar tamir edilmesi, üniversitelerden ayrılmak zorunda kalanlara dönme olanağı verilmesi, üniversiteden atılmış olanların veya 1402 ile görevinden alınmış olanların tümüne ayrıcalıksız olarak üniversiteye dönme olanağının verilmesi, Türkiye'de belki önümüzdeki dönemlerde üniversite sisteminin yeniden düzenlenmesinin başlıca temel koşuludur. Ondan sonrası ayrıca konuşulabilir.

İlhan Tekeli: Birkaç şey çok net. Bir, üniversiteden ayrılanların, kendi istekleriyle —bir protesto olarak— ayrılanların ve atılanların dönmesi ilk yapılacak iş. Yani üniversitenin dinamik kadrolarını takviye etmek yönünde yapılacak bir iş. Tabii ama bunların ne kadarı döner, o da bir başka soru, çünkü bunlar da hayatlarını başka şekilde kazanıyorlar ve belirli yeni birikimleri oluyor, başka bir kanala girmişler; o kanaldan dönerler mi dönmezler mi belli değil. Ama bu fırsatın açılması gerekiyor. Bu kaçınılmaz bir şey. İkinci olarak; hiç tartışılmayacak bir ilke, seçimle gelen bir yönetimin kurulmasıdır. Bu tepeden, tayinle gelen sistemden, seçimle gelen sisteme geçilmesi gerekiyor. Seçimle gelen yönetim sisteminin ötesinde ve beraberinde demin Gencay'ın söylediği gibi öğretim üyelerine güvence verilmesi gerekiyor. Yalnız, biraz önce yapılan eleştiriler gayet net olarak gösterdi ki, üniversitede bir kadrolaşma var, —bundan üniversitenin kendi kriterlerine göre

Haldun Özen

YÖK öncesinde öğretici başına 11 öğrenci düşerken, YÖK döneminde öğretici başına düşen öğrenci sayısı 30'a çıkıyor

öğretim üyesi olamayacak kişilerin öğretim üyesi olmasını kastediyorum— bunlar ne olacak sorusu ortaya çıkıyor. Bunların ne olacağı sorusu aslında, gelecek siyasi iktidarın niteliğine bağlıdır. Yani siyasi iktidar ne güçte geliyor, ne kadar radikal bir üniversite reformu yapmayı öngörüyor, ona bağlı olan bir şey. Çünkü bundan önce de gördük ki, bütün üniversite reformları beraberinde bazı kadro düzenlemelerini de getirmişler. Ama bunu gelecek iktidar yapabilir mi? Bunun yanıtı gelecekteki iktidarın gücüne, açıkça bu konuyu halkın onayına sunup sunmayışına ve iktidarın niteliğine bağlı olacaktır. Şimdi bu iki sorunun dışında önemli başka meseleler de var. Örneğin, üniversite sisteminin niteliğine ilişkin sorunlarda kolayca hemfikir olabiliyor muyuz? Bir kere üniversitelerimiz tek tek üniversitelerden meydana gelen bir sistem mi olacak? Yoksa üniversitelerin bütünlüğünü sağlayan bir üst örgütü de olacak mı? Bu birinci konu. Bence kaçınılmaz olarak 27 tane üniversite varsa bir üst örgüt olacak. Ama bu üst örgütün niteliği ne olacak ve denetim araçları ne olacak sorusu önemli. Bu üst örgütün işlevi bence üniversitelerarası koordinasyonu sağlamadır. Ve bence bir de kaynakların dağıtılmasını denetleyerek, devletin politikası ile üniversite sistemi arasındaki tutarlılığı sağlayabilir. «Bu koordinasyonu sağlamakta da kullanacağı araç, mali özendiricilerdir, mali yönlendirmedir. Ama kesin olarak, bütün üniversite eğitimini homojenleştirmek gibi bir amacı olmayacaktır; her üniversite farklı olabilecektir. Şimdi bu kaçınılmaz olarak, şöyle bir soruyu da beraberinde getirmektedir. Türkiye'de bugün üniversiteler arasında bir kalite farklılaşması vardır. Ve bu kalite farklılaşmasına karşı, bu kurumun tavrı ne olacaktır? Yani üniversiteler arası kalite farklılaşmasını ortadan kaldırmak mıdır hedef, yoksa daha başka yaklaşımlar güdülebilir mi? Türkiye'nin mali kaynakları ve üniversitelerin mekânsal dağılımı düşünüldüğünde bu kalite farklılaşmasının tamamen kalkması gibi bir hedefin kısa erimde gerçekleşmesi düşünülemez. Bu merkezi kurumun yapabileceği belki minumum kalitelerde bir denetim sağlamak, ama üstte kalite farklılaşmasını teşvik etmek gibi bir durumdur. Ayrıca, Türkiye'deki üniversitelerin kendi adamlarını kendilerinin yetiştirebilmesi için de bu kalite farklılaşmasına da ihtiyaç vardır. Diğer bir önemli sorun da, üniversite sistemi içinde denetimin nasıl kurulacağıdır. Elbette, özerklikten söz etmek, denetim dışı kalmayı istemek değildir. Denetimin konularından birisi, üniversitenin toplumun isteklerine, genel politikalarına uyma bakımından denetimidir. Buradaki ilke, demin de dediğim gibi, mali yönlendirme düzeyinde olacaktır, planlama düzeyinde olacaktır, ama ideolojik bakımdan bir denetim olmaması gerekir. İkinci olarak, kendi içindeki akademik kalitesini denetle-

yecek bir mekanizma kurulması gerekir. Özellikle bu ikincisi için, üniversitenin şeffaflaşması ve demokratikleşmesi esastır. Demokratikleşmenin de anlamlı olarak çalışabilmesi için son yıllarda Türkiye'de söylenmesi çoktan unutulan bir başka noktaya gelmekte yarar var: Bu öğrencinin eğitime katılımı meselesidir. Bunun ciddi olarak kurumsallaştırılması lazımdır. Öğrencilerin öğretim üyelerini değerlendirme sistemleri de Batı'da olduğu gibi getirilmelidir.

Haldun Özen: Siyasal iktidara aday görünenlerden SHP'nin son temel hedefler metni var burada. Üniversitelere ilişkin olanları şöyle bir okuyorum: "SHP güvenlik soruşturmaları ve 1402 Sıkıyönetim Yasası ile haklarında hiçbir yargı kararı olmaksızın haksızlığa ve zarara uğratılmış insanların zararlarını giderecektir" diyor. Üniversiteye dönüş anlamına geliyor mu, gelmiyor mu, yoruma açık. Onun dışında "SHP üniversitelerin etkinliklerinin, bilimin gereklerine, özgürlüklerin demokrasi ilkelerine, ülkenin gereksinmelerine göre düzenlenmesini zorunlu görür" diyor. "Öğretim üyeleri ve öğrencilerin siyasal partilere üye olabilmeleri haklarını, çağdaş demokrasinin gereği sayar" diyor. "SHP üniversitelerin yönetsel ve bilimsel özerkliği olan kuruluşlar olarak çalışmaları gerektiğine inanır, üniversitelerarası eşgüdüm bu çerçeve içinde çalışan bir kuruluşla sağlanır" diyor. Ama ben burada şuna değinmek istiyorum ki, gelecekte iktidar adayı görünen SHP'nin, yükseköğretimle ilgili bu yaklaşımı ayrıntılı çalışmayı gerektiriyor. Örneğin, demin okuduğum bölümün başlığı "YÖK Kaldırılacaktır" diye bir başlık, halbuki metin içinde bu yolda bir açıklama yok. Bu tartışmanın hem üniversite içinde, hem üniversite dışında olanlarca önümüzdeki dönemde çok geniş biçimde yapılması zorunludur, ancak böylece sağlanan bilgi ve önerilerle siyasal iktidarın yarabileceği formülasyon çıkarılabilir.

Güney Gönenç: Bir haftalık derginin bu konudaki sorusuna Cahit Arf şu yanıtı verdi: "Kısacası, YÖK yok olmalıdır."

Özkan Taner: Acaba siyasal iktidardan üniversiteleri ve yükseköğretimi baştan sona yeniden düzenlemesi mi beklenmelidir? Yoksa birtakım temel engelleri kaldırmak ve bunu gene o kesimlere bırakmak gibi bir şey mi beklenmelidir? Bence siyasal iktidar, bu işi çözmelidir, ama, oturup baştan sona çözmek gibi bir şey de siyasal iktidara bırakılmamalıdır. Yani üniversite belki bunun bir kısmını kendi çözmelidir.

İlhan Tekeli: Yalnız benim burada bir itirazım var: Çünkü geçmişteki bu tarihsel incelemeyi niye yaptık? Bunu üniversitenin kendi kendini yenileyemediğini göstermek için yaptık, bir anlamda. Onun için dıştan bir siyasal müdahale gerekiyor. Çünkü zaten kendi kendini yenileyemiyor, siyasal iktidarların müdahaleleriyle de tahrip edilmiş, yine siyasal müdahalelerle düzeltilmesi kaçınılmaz. Ama bütün mesele, öyle bir sistem kurmalı ki, bundan böyle siyasal müdahalelere gerek kalmadan kendi kendini üretebilsin.

Gencey Şaylan

Sıkı merkezi kontrol hem bilgi üretimini çok geriletiyor hem de bilgi üretecek kişilerde bir yabancılaşmaya yol açıyor

Haldun Özen: Demokrasimiz de aynı durumda değil mi?

Gencay Şaylan: Yani her şey siyaset. Çatışan güçler içerisinde bir tanesi ağır basıyor ve o düzenlemeyi yapıyor. Şimdi üniversite içerisinde de çatışan güçler var. Bugün hiç kuşku yok YÖK sisteminden yana olan güçler var. Çünkü bu belli bir dünya görüşünün, belli bir ideolojinin, belli bir yaklaşımın ifadesi. Ona karşı güçler de var. Onun için yani, şimdiye kadar yapılan düzenlemelerle bu güçlerin temsilcisi kurumlar, kişiler, vb. belli bir güç dengesine gelmiş. Şimdi siyasi iktidar karışmasın, kendi dinamiği ile değişim olsun demek, aslında işi doğal bir dinamiğe bırakmak demek değil. Bu mesele eskiye dönünce de halledilmiyor. Eskiye dönünce de üniversitede yerleşik çıkarlar çok daha ağır basıyor, eski sistemin kurumlaşması çerçevesinde. Onun için mesela bana göre mutlaka bir üst organ gerekli. Bu organ, öğrenimin planlanmasına katılacak, sonra bu planı uygulayacak; kurumlar arasında kaynak tahsisi yapacak. Böyle bir kurumun yapısı nasıl olmalı? Demokratik bir yapısı olmalı. Yani her üniversiteden 1.000 öğretim üyesi başına 1 temsilcinin katılacağı bir genel kurul; genel kurulun seçeceği sekreterya, üst kurul başkanı, vb. Benim kafamda bir şey daha var, onu da söyleyeyim. Türkiye'deki yarım-yamalak demokrasi işlemeye başlar başlamaz YÖK sistemi sallanmaya başladı. Şimdi hiç kimse YÖK'e sahip çıkmıyor. İktidar Partisi ANAP dahil. İşte özel toplantılarda Doğramacı'nın artık sık sık YÖK'ün değişmesi gereğinden, sistemin daha özerk, daha demokratik hale getirilmesinden bahsettiğini hep duyuyoruz. Bence bu çok doğal, çünkü Türkiye hakikaten çok geri bir ülke değil; Türkiye belli bir gelişmişlik düzeyine ulaşmış bir ülke. Yükseköğrenim çok önemli işlevlere sahip; bunu böylesine tahrip etmek, geleceğe uzanmış olarak bir toplumun gelişmesini tahrip etmek öyle uzun süreli olmuyor. Bu tahribata karşı ideolojik tercihler saklı kalmak üzere herkes karşı çıkıyor. Ve bu toplumdaki demokratikleşme geliştikçe, demokrasi mücadelesi mesafe aldıkça, herhalde buna paralel olarak, bu alanda da aynı miktarda yol alınacaktır.

Oya Köymen: **Türkiye'deki yükseköğrenimin geçmişini, bugününü ve geleceğini tartıştığımız bu yoğun beş saatteki konuşmaların alışılagelindiği üzere, oturumu düzenleyence özetlenmesinin, bu durumda, olanaksızlığı ve gereksizliği konusunda hemfikir olduğumuzu varsayarak, hepinize dergimiz ve okurlarımız adına çok teşekkür ediyor, sağolun, diyorum...** □

"İkinci YÖK Reformu"

Gencay Gürsoy

Geçtiğimiz Nisan ayında, sessiz sedasız bir "Kanun Hükmünde Kararname" ile 12 Eylül sonrası yükseköğrenim düzeninde bazı revizyonlar yapıldı. YÖK başkanı Doğramacı'nın "ikinci YÖK reformu" diye adlandırdığı bu değişiklikler daha kamuoyuna yansımadan, 3 Eylül 1986 tarihli Resmi Gazete'de "2547 sayılı Yükseköğrenim Kanunu'nun bazı hükümlerinin değiştirilmesi ve Kanuna bir geçici madde eklenmesiyle ilgili" yeni bir Kanun Hükmünde Kararname yayınlanarak yürürlüğe giriyordu.

Yükseköğrenim Kanunu'nun neden olduğu sarsıntıların hükümet üyelerince tartışıldığı günlerde bile YÖK'ü savunmakta ısrar eden Devlet Başkanı Kenan Evren ise, Ekim ayının başında Dicle Üniversitesi'nde yaptığı konuşmada, revizyonların süreceğini "YÖK Kanunu'nda da zaman zaman değişiklikler, ilaveler yapılmıştır. Yeni ihtiyaçlar ortaya çıkınca elbette buna paralel düzenlemelere gidilecektir" sözleriyle ifade ediyor ve hemen arkasından "12 Eylül öncesi karanlık tabloyu" anımsatarak, değişiklikler için öngördüğü sınırı çiziyordu: "O kötü günler geride kaldı. Ama bizler eğer bu olup bitenlerden ders almasını bilmezsek, yine aynı noktaya, hem de daha feci bir duruma geleceğimizi unutmayalım".

Son iki kararname ile yürürlüğe giren değişikliklerin gerek biçim gerekse içerik bakımından özeti şudur: Yükseköğrenim düzeninin kadro gereksinimleri ve pratik işleyişteki aksaklıklar yavaş yavaş giderilecektir. Ancak kararlar hiçbir şekilde aşağıdan yukarıya bir tartışma süreci içinde oluşmayacak ve hiyerarşik yapıda hiçbir değişikliğe gidilmeyecektir. Gerçekten de YÖK'ün yürürlüğe girmesiyle, otoriter, monolitik ve merkeziyetçi yapı değişiklikleri ile birlikte, bir dizi bürokratik sorun ortaya çıkmış, özerklik ve iç demokrasi yerle bir edilirken, bu amacı aşan sayısız sorun doğurulmuş ve üniversite içinde 12 Eylül ideolojisiyle hiçbir alıp veremeyeceği olmayan birçok öğretim üyesi ve yönetici de karşıya alınmıştı. Bu yüzden uzunca bir süre, özerklikten ve demokrasiden yana olanlarla, bu tür endişeleri hiçbir zaman taşımamış olanlar, YÖK'e karşı gelişen çok sesli muhalefet içinde birlikte yer almışlardı. Üniversite içinde kalan demokrat öğretim üyelerinden bazıları bu yapay ittifaktan gereğinden fazla umutlanmış, baskılara bu umutla göğüs germiş ve tepkilerini ortaklığı sarsmayacak boyutlarda tutmuşlardır. Yükseköğrenim kurumlarındaki rahatsızlıkların hükümet çevrelerinde yankılanmaya başladığı günlerde umutlar daha da artmış, Özal'ın İstanbul'da öğretim üyesi ve yöneticilerle yaptığı toplantıda Doğramacı'ya karşı belirli bir tavır koymasıyla, artık YÖK'ün ve Doğramacı'nın "gidici" olduğu sonucuna varılmıştı.

Ne yazık ki, birçok konuda olduğu gibi bu konuda da iyimser hesaplar tutmadı. Ne hükümet köklü değişiklikler yapılması doğrultusunda ağırlığını koydu ne de ortak tepkiler, böyle bir hedefe doğru yoğunlaştı. Aksine, Doğramacı ve onun destekçileri, üniversite çevrelerindeki muhalefeti ustaca sınıflandırıp, doğal müttefiklerinin isteklerini birer birer gerçekleştirirken demokratik talepleri göstermelik manevralarla saf dışı bıraktılar.

Yukarıda sözünü ettiğim kararnameden ilki, **özerklik** isteyenlerin önüne atılan bir "sus payı" niteliğindeki "Akademik Kurullar"la ilgilidir (18.4.1986). İkincisi ise, yükseköğrenim kurumlarında kadro tıkanıklıklarını çözmek ve özellikle Tıp ve Dişçilik fakültelerinde yarım gün çalışan, muayenehane sahibi öğretim üyelerine, kaybettikleri eski idari yetkilerini geri vermek amacını gütmektedir (3.9.1986). Doğramacı'nın alışılmış abartmalı üslubuyla **"İkinci YÖK reformu"** dediği değişiklikler, "Akademik Kurulların oluşturulması ve Bilimsel Denetim Yönetmeliği"nin çıkarılmasından ibarettir. Bir anlamda, yükseköğrenim kurumlarında bütün öğretim üyelerinin katıldığı, idari ve akademik konularda geniş yetkilere sahip, eski fakülte, bölüm ve kürsü kurullarının yerine geçen ve "görüş bildirmek" dışında hiçbir yetkisi bulunmayan bu kurullara, seçimle değil atamayla gelen yöneticiler başkanlık edecektir. Amacı "Eğitim-öğretim, uygulama ve araştırma faaliyetlerinin değerlendirilmesi suretiyle kurum içi bilimsel denetimin etkinliğini sağlamak ve bu konular-

da görüş bildirmek" şeklinde özetlenen kurullara, öğretim üyeleri yanında öğretim görevlileri ve okutmanlar da katılacaktır. Doğramacı'nın "reform" nitelemesinin temeli, bu sözde katılımcı anlayış olsa gerektir. Akademik Genel Kurul, her yarı yıl sonunda bir kez, Akademik Bölüm Kurulu iki ayda bir ve Akademik Anabilim Kurulu ise ayda bir toplanacaktır.

Bu toplantılarda "eğitim-öğretim ve araştırma konuları başta olmak üzere, bilimsel faaliyetler" gözden geçirilecek, "çalışmaların daha verimli olması için, konuları tartışarak önerileri bir zabıtla" belirleyecek, **"Kurul Başkanı bu önerileri de göz önünde tutarak gerekli tedbirleri"** alacak, "alınması gereken tedbirler başka kurum ve mercilerin yetkisinde olduğu hallerde, konu gerekli girişim için ilgili yükseköğretim kurumunun yöneticisi aracılığı ile rektörlüğe iletilecektir. Kurul toplantılarında ele alınan konular her yarı yıl sonunda bir rapor haline getirilecek ve "yönetici bu rapora kendi kanaatini de ekleyerek" rektöre gönderecektir.

Aynı yönetmeliğin 8. maddesinde ise, her öğretim elemanını "öğretim yılındaki bilimsel araştırmalarının, yayınlarının ve verdiği derslerle, yönettiği seminerlerin ve uygulamanın listesini ve kongre tebliğlerinin birer örneğini, bir rapor halinde bağlı bulunduğu birimin yöneticisinin aracılığıyla **rektöre** sunmakla yükümlü kılmaktadır.

Görüldüğü gibi yönetmelik, öğretim üyelerine ve öğretim görevlilerine yöneticilerinin başkanlığında "arada bir" toplanmaları, YÖK'ün dayattığı düzen içinde akademik konuları tartışmaları ve nihai karar organı olan "rektör"lerine görüş bildirmeleri hakkını lütfetmektedir. Buna karşılık her öğretim üyesi ve görevlisine bir öğretim yılı içindeki akademik çalışmaları ile ilgili raporlar hazırlayıp, değerlendirmek üzere "rektörlerine sunma" görevini vermektedir.

Yükseköğretim kurumlarında yaşamış olan herkes bilir ki, bu uygulama ne yenidir ne de gerçek bir bilimsel denetim mekanizmasının anahtarıdır. Öteden beri, adı akademik olmayan fakülte, bölüm ve kürsü kurullarında, gerek birimlerin gerekse öğretim üyesi ve öğretim görevlilerinin akademik çalışmaları konuşulur ve raporlar düzenlenirdi. Bu raporlar eskiden yılda bir kez fakülte kurullarına sunulur ve orada değerlendirilirdi, şimdi ise rektöre sunulmakta ve rektör tarafından değerlendirilmektedir. O halde "ikinci YÖK reformu" aslında katılımcı değil daha da merkeziyetçi bir adımdır ve YÖK'ün temel felsefesinden geri dönüşü değil aynı doğrultuda yeni bir kurumlaşmayı ifade eder.

Kararnamelerden 3 Eylül'de yürürlüğe giren ikincisi, yukarıda belirttiğim gibi bazı pratik işleyiş sorunlarını çözmeye ve muhalefetin bir kanadını tatmin etmeye yöneliktir. Burada, yükseköğretim kurumlarında artık Doğramacı'nın bile, kamuoyunu tersine inandırmakta güçlük çekmeye başladığı, öğretim üyesi açığını kapamayı amaçlayan ilginç çözümlere yenileri eklenerek, doçentliğe ve profesörlüğe yükseltilmekle ilgili süre ve kadro sınırları gevşetilmiş ve kısmi statüde çalışan öğretim üyelerine, enstitü müdürlüğü, bölüm ve anabilim dalı başkanlığına atanmaları gibi haklar tanımıştır.

Bilindiği gibi YÖK'le birlikte, özellikle tıp ve dişçilik fakültelerinde muayenehanesi olan birçok öğretim üyesi, yöneticilik görevinden ayrılmak ve yerlerini muayenehanesi olmayan, tam gün statüsünde çalışan, genç doçent ve yardımcı doçentlere bırakmak zorunda kalmışlardı. Bu uygulama birçok kurumda, "eski hocaların" prestijini sarsmış ve onları YÖK'e karşı en azından psikolojik bakımdan kırgın hale getirmişti. Öte yandan gençlere yönetim yetkisi vermesi açısından ilk bakışta olumlu izlenim veren bu düzenleme, akademik hiyerarşinin alt kademelerinden birden bire öğretim üyeliğine ve yöneticiliğe yükselmenin sarhoşluğu içindeki genç kadroların hızla uysallaşmaları ile sonuçlanmıştı. Özellikle YÖK'ün ilk sarsıntılarının atlatılmasında, geleneksel yapıdaki eski hocalara oranla bu yeni yetme kadroların büyük çoğunluğu, atama ile göreve gelen dekan ve rektörlerin işlerini daha da kolaylaştırmışlardı.

Yardımcı doçentlik kurumu ile, doktora ya da tıpta uzmanlık derecesi olan gençler, kısa bir sürede yardımcı doçent yapılarak doktora ve uzmanlık eğitimi verme hakkına sahip öğretim üyesi haline getirilmiş, doçentlik ve profesörlük için akademik yeterlilik koşulları olağanüstü gevşetilmişti. Bu genç öğretim üyeleri, hem Doğramacı'nın en büyük başağrısı olan akademik kadro eksikliklerini kısmen kapatmış, hem de bir oranda statükonunun ürettiği düzen içi elemanlar durumuna girmişlerdi. Ancak artık bu sarsıntı dönemi geride kalmıştı. Şimdi yavaş yavaş dargınların gönlü alınabilir. Bu son kararname ve Devlet Başkanı Kenan Evren'in ifade ettiği yeni kararnamelerle, sanırım birçok idari aksama çözülecek; Anadolu üniversitelerine yeterli sayıda, adı öğretim üyesi olan kadrolar sağlayacak; vizelerden nefes alamaz duruma gelmiş, atılma korkusu içindeki öğrencilere dersler verilecek, sınavlar yapılacak ve bol bol mezuniyet törenleri düzenlenecektir.

Bu idari operasyonlar akıllıca planlanırsa YÖK'ün "üniversiteleri işlemez hale getirdiği" tezine dayalı muhalefet büyük ölçüde zayıflayacak, öğretim üyelerinin ekonomik durumunu düzeltmek üzere, döner sermaye vb. yollarla sağlanması düşünülen destekler gerçekleştikçe, düzen içi muhalefetin sesi daha da kısılacaktır. Bu ayrışma, ister istemez demokratik, katılımcı ve özerk üniversiteyi savunan muhalefet eksenini ön plana çıkaracaktır.

Bu eksen ise, Türkiye'de 12 Eylül rejiminin getirdiği düzene karşı yürütülecek uzun vadeli siyasal mücadelenin bir parçasıdır. Çünkü asıl değişmesi gereken, yükseköğretim düzeninin ideolojisidir. O halde, artık YÖK'le ilgili eleştirileri, öğretim üyesi, kadro sorunları vb. bürokratik aksaklıklardan çok, YÖK'ün arka planındaki ideolojiye doğru kaydırmak gerekir. Bugün için siyasi muhalefetin temsilcisi olarak görülen sosyal demokrat partiler dahil, kamuoyunun bilincinde YÖK sorununun idari yanlışlıklardan ibaret olmadığını ve geniş boyutlu bir demokrasi sorunu olduğunu, şekillendirmek gerekir.□

YÖK Anglo-Sakson mu?

Reşit Ergener

YÖK'ü savunanların sık sık ileri sürdükleri savlardan biri bu yasanın öngördüğü yükseköğrenim sisteminin, Anglo-Sakson modeline uygun olduğu.[1] Bu savı ileri sürenler, şöyle bir mantık yürütüyor olmalılar: "Türk toplumu, Anglo-Sakson modeline göre biçimlendirilmektedir. Bu doğrudur. YÖK de Anglo-Sakson modeline uygundur. Dolayısıyla haklı ve doğrudur."

Anglo-Saksonlar'ın Türk toplumunun biçimlendirilmesini etkiledikleri, yadsınamayacak bir biçimde ortada. Ancak bu etkilenmeler sonunda ortaya çıkan toplum düzeninin, Anglo-Sakson toplum düzeniyle ilgisi yok. Aynı şekilde, yine Anglo-Sakson etkisiyle kurulan YÖK sistemi de, Anglo-Sakson üniversite sistemine pek benzemiyor.

"MİLLİ MÜTEVELLİ HEYETİ"

Anglo-Sakson üniversiteleri ile YÖK üniversiteleri arasında kurulan en önemli benzerlik, Anglo-Sakson üniversitelerinin mütevelli heyetlerince, YÖK üniversitelerinin ise bir tür "milli mütevelli heyeti" olarak kabul edilen YÖK'ce yönetilmesinden kaynaklanıyor. Oysa, iki sistem arasında benzerlik unsuru oluşturduğu ileri sürülen Yükseköğretim Kurulu'nun "millilik" niteliği, iki sistem arasındaki en önemli ayrımı oluşturuyor.

Önce şunu belirtelim: Anglo-Sakson dünyasındaki üniversiteleri, genelde mütevelli heyetleri yönetir. Ama bu ülkelerde, mütevelli heyetlerinin yönetmediği üniversiteler de vardır (Örneğin Oxford ve Cambridge). Tüm üniversitelerin aynı kurallara bağlı olarak yönetilmemesi, önemsiz bir ayrıntı gibi görünebilir. Ama, Türkiye'de tüm üniversiteler tek kalıba bağlı olarak yönetilirken Anglo-Sakson sisteminin istisnalara yer vermesi, iki üniversite sistemi arasındaki ayrımların en önemlilerinden birini oluşturuyor.

Gerçekte, Anglo-Sakson üniversite sistemi diye bir kavramdan söz etmek, oldukça güç. Eğer söz konusu olan İngiltere ve ABD'deki üniversitelerse, bu iki ülkedeki üniversite sistemlerinde istisnalar, bir kural oluşturacak denli yoğun. Bir başka deyişle, Anglo-Sakson üniversite sisteminin özünü, kuralsızlık oluşturuyor. YÖK ise, Türkiye'deki tüm üniversiteleri aynı kurallarla sıkı sıkıya bağlıyor.

İngiltere ve ABD'de üniversiteler, birbirlerinden bağımsız olarak, bir sisteme bağlı kalmaksızın kurulmuşlar. Kimini kilise, kimini kral kurmuş. Kimi yerel yönetimlere, kimi merkez yönetimine, kimi de her iki yönetimden bağımsız vakıflara bağlı. Her üniversitenin kendi geleneklerine ve kurucularının koydukları kurallara uygun, ayrı yönetim birimleri var. Hiçbir üniversitenin yönetim sisteminin, bir diğerininkine benzemesi gerekmiyor. Her üniversitenin yönetimi, kendi üniversitesinin gelenekleriyle bağımlı ve kendi üniversitesinin sahiplerine karşı sorumlu. Üstelik, parası olan her baskı grubunun, kendi görüşleri doğrultusunda eğitim yapacak üniversite ya da üniversiteler kurma hakları da var: Zenciler, Budistler, Mormonlar, kadınlar, siyasi gruplar vb. ve hatta dilerlerse özel üniversite kurmak isteyen yabancılar, ABD ve İngiltere'de üniversite kurabilirler ve kurarlar da! Kurdukları üniversitelerin mütevelli heyetlerini ya da yönetim organlarını da, kendi görüşleri doğrultusunda, kendileri atarlar.

Bir örnek verelim: Bin yıllık geçmişi olan Oxford Üniversitesi'nde yöneticisini kraliçenin atadığı kolejlerin yanı sıra, sendikalara karşı sorumlu işçi koleji de vardır. Bu üniversitenin, kraliçenin atadığı sembolik bir başkanı vardır. Ama yönetimi uygulamada yürüten kişiyi, üniversitenin hocaları, kendileri seçerler. Üniversite öğretim üyelerinin oluşturduğu topluluk, gerekirse devlet politikasına karşı çıkarak, örneğin Pakistan Cumhurbaşkanı'na onur doktorası verilmesini yadsır. Kimse de onlara, "Bunu neden böyle yaptınız?" diye soramaz.

Birkaç örnek de Amerika'dan: Dileyen üniversite, örneğin Mormon denetimindeki Brigham Young Üniversitesi, CIA'ya eleman sağlamak amacıyla öğrencileri arasında açıkça kampanya açılmasına izin verir. Harvard Üniversite-

si'nde ise CIA'dan para aldığı saptanan bir öğretim üyesinin işine yakın geçmişte son verildi. Bir tüccarın kurduğu özel bir üniversite olan Yale Üniversitesi'nin mütevelli heyetinde eski ABD dışişleri bakanları oturur. Ama bu üniversitenin rektörü, "Zenci militanların ABD'de adil bir biçimde yargılanabileceklerinden kuşku duyuyorum," diyebilir ve bu sözler, onun işinden atılmasını gerektirmez.[2]

ATANMA VE ATILMA

YÖK'ü Anglo-Sakson sistemine benzetenlerin üzerinde durdukları bir başka özellik, Anglo-Sakson sisteminde yöneticilerin seçimle değil, atamayla geliyor olması. Burada yine, pek çok istisnaları olan ve bu yüzden kural olma özelliğini yitiren bir durum söz konusu. Eğer YÖK sisteminde tüm yöneticiler atamayla geliyorsa ve Anglo-Sakson sisteminde dileyen üniversitelerde yöneticiler seçimle gelebiliyorlarsa, iki sistem arasında sonsuz farklılık var demektir. Üstelik, ABD ve İngiltere'de, yöneticilerin atamayla getirildikleri üniversitelerde atamalar, atamanın yapılacağı üniversiteden kilometrelerce uzakta, kapalı kapılar ardında, kulis etkinlikleri sonucunda belirlenmez. Yapılacak her atama için öğretim üyelerinin, mezunların ve öğrencilerin görüşleri alınır. Atanan kişi atandığı üniversiteye yabancı değil, o üniversitenin geleneklerine uyan ve o üniversite topluluğunun benimseyebileceği biridir.Üstelik bulundukları üniversitenin yöneticilerini ya da yönetim biçimini beğenmeyen öğrenci ya da öğretim üyeleri, benimseyebilecekleri üniversitelere kolaylıkla geçebilirler.

Bir de görevini yerine getirmeyen öğretim üyelerinin görevlerine son verilmesi sorunu var. Anglo-Sakson sisteminde yer alan bu uygulamanın, YÖK'le Türkiye'ye de getirildiği doğru. Ama, kuramsal olarak. Çünkü, şimdiye dek uygulanmadı. ABD ve İngiltere'de yetersiz öğretim üyelerinin görevlerine son verilir. Bunun kıstası araştırma yapmamak, ürün vermemektir. Türkiye'de üniversiteler, araştırma yapmayan, ürün vermeyen öğretim üyeleriyle dolu. Araştırma yapan, ürün veren ve değerleri (kendilerine iş veren Anglo-Sakson üniversitelerince de) bilinen pek çok öğretim üyesi ise, YÖK'ten sonra görevlerinden ayrılmak zorunda kaldılar.

SONUÇ

Türkiye'de YÖK ile üniversiteler, tek kalıba sokuldular. ABD ve İngiltere'de ise parası olan her baskı grubunun kendi görüşleri doğrultusunda üniversite kurabildikleri, bir tür çoğulcu sistem söz konusu. Bu ülkelerdeki üniversitelerin her birinin, kendilerine özgü yönetim birimleri ve yönetim biçimleri var. Her biri değişik yasayla kurulmuş yükseköğrenim birimlerinden oluşan YÖK öncesi Türk üniversite sistemi, bu yüzden Anglo-Sakson sistemine daha çok benziyor.

Bu yazıda, Anglo-Sakson üniversite sistemini ya da YÖK öncesi Türk üniversite sistemini savunmak amaçlanmıyor. İngiliz ya da ABD'li üniversite yöneticilerinin yukarda anılan uygulamalarını savunmak ya da örnek göstermek de istenmiyor. Amaç, yalnız YÖK'ün Anglo-Sakson olmadığını göstermek. Bu da şunun için önemli: 24 Ocak 1980'den beri yaygınlaşan bir uygulama var. Yapılanlar, ısrarla olduklarından farklı gösteriliyor. Örneğin ekonomide keyfilik, liberallikmiş gibi sunuluyor. Bu aldatmacalara kanmamak gerek. YÖK'ün, Anglo-Sakson olmadığı anlaşılırsa, Anglo-Sakson olmayan ama Anglo-Sakson güdümündeki kimi ülkelerdeki yükseköğrenim-eğitim sistemlerine benzediği, belki daha iyi anlaşılır.□

---

1) Prof.İhsan Doğramacı, "Bir Soruya Cevap," *Cumhuriyet*, 5/5/1986.

2) "Siyah Panterler" örgütünden bir grubun yargılanması nedeniyle Rektör Kingman Brewster'ın sözleri, Mayıs 1970.

Türkiye'de Üniversiteli ve Demokratik Öğrenci Hareketi

Ahmet Levent Özbay(*)

Üniversiteli, 12 Eylül sonrası demokratik hak arama eylemlerine, bunun alanlarına getirilen kısıtlamalar ile, özerk-demokrat üniversite istemine karşın gelen YÖK ile, susturulmuş, baskı altına alınmıştı. Bu sürece, kitle iletişim araçlarıyla tüm topluma duyurulan üniversitelilerin işçiler gibi "kötü geçmiş"ten sorumlu olduklarına dair ideolojik propaganda eşlik ediyordu. Böylece, üniversite gençliğinin bir bölümünün eski demokrasi tutkusu, antidemokratlığa direnci, yerini felsefi idealizme, "yeni" görüşlere (eylemsizliği, kendiliğinden gelmeciliği, bireyi öne alan; bireyin kurtuluşunu, özgürlüğünü toplumdan soyutlayan "yeni" görüşlere) doğru artan bir eğilme bırakmıştır.

YÖK ile birlikte üniversiteler ağır, katı bir bürokratik merkeziyetçilikle yönetilmeye başlanmış, üniversitenin daha önce de kısıtlı olan özerkliği, demokratlığı ortadan kaldırılmış, bilimsel araştırma-hoşgörü geleneği yok edilmiştir. Öğretim üyeleri görevlerinden çıkartılmış, çıkmak zorunda bırakılmış, kalanlar da daha öncekilerin akıbeti ile korkutulmuştur. Öğrenci, atılma-harç-ağır ders, vize, disiplin yönetmeliği kaosuna sokulmuş, sosyal-kültürel etkinlikler sıfır düzeye indirgenmiştir. Öğrenci, bırakın özerk-demokrat üniversite istemini, en acil, pratik sorunları karşısında duyarsız kılınmaya çalışılmıştır. Kısacası YÖK ve uygulayıcıları, üniversiteleri aykırı-muhalif seslerin olmadığı dikensiz gül bahçesine çevirmek istemişlerdir, ama tarihsel gerçek gereği üniversite uzun vadede bunu da aşmayı başaracaktır.

Öğrenci gençlik, içinde bulunduğu çıkmazdan kurtulmanın araçlarını aramış ve sorunlarının çözümü, hak arama eylemleri için en uygun araç olan (anayasada da var olan) kendi öz örgütlerini, "Öğrenci Dernekleri"ni (ÖD) yaratmıştır. Bu yasaklarla ve fiili durumla mücadelenin olamayacağı, güdük kalacağı, gençliğin ilgisiz kalacağını sürekli öne süren "yeni" görüşler, yaşamın pratiğinde gerilemişlerdir.

Yasakçı, antidemokratik zihniyet, bu oluşumun karşısında tüm gücüyle kendini göstermiştir. Öğrenci derneklerinin kuruluşunun engellenmesi, yaşamaması için yazılar yazılmış, yönetmelikler değiştirilmiş, güvenlik güçleri yoluyla keyfi baskıya, zora başvurulmuştur. Adı geçen zihniyetin baskısı, demokratik öğrenci hareketini durduramamış, Ö.D. . kurularak ve kitlesiyle kucaklaşarak tarihin devingenliğini gericiliğe ispat etmiştir.

Bu yeni oluşum, öğrenci gençliği eskisine oranla çok daha büyük bir renkliliğe, hareketliliğe kavuşturmuştur. Tartışmalar örgütlenmenin, mücadelenin nasıl ve hangi biçimlerle olacağı boyutlarına kaymıştır. Özellikle örgütlenme biçimi konusunda "yeni" görüşlerin temsilcileri, tümüyle şekilsiz, öndersiz, kendiliğindenci yapının ön plana alınmasını isterken; genelde kabul gören ve -yaşam içinde doğruluğu sınanmış olan demokratik merkeziyetçilik ilkesinin savunucularının savları çoğunlukça benimsenmiştir. Kuşkusuz asıl güzel olan, tartışmalardaki görüşlerin savunucularının ayrımcı, verimsiz olmayıp, birlikteliği sağlamaları, hoşgörülü ve esnek davranmaları olmuştur.

BİRLİKTELİK VE BİRLİKTELİĞİN ARAÇLARI

Ö.D., bireylerin, sorunları teker teker çözemeyeceği anaverisinden yola çıkılarak oluşturuldu. Ve yine sorunların, bir bütün olarak eğitim sisteminden kaynaklandığı, bu sistemin disiplinli yapısı karşısında verilecek mücadelenin de kararlı bir bütünlük ve disiplin içinde yapılması gereğini ortaya koydu. Yolun başında iken dayanışma eşgüdüm içerisinde hareket eden Ö.D. kurucuları ve kitlesi bu sorun karşısında da aynı sorumluluğu gösterdi. Birlikteliğin araçları neydi, nasıl yaratılabilirdi? Anayasada var olan federasyon ve konfederasyonlaşma maddeleri aşılması çok güç ve katı (hele bunu taze Ö.D.'inin aşmasının ola-

(*) İstanbul Tıp Fakültesi Öğrenci Derneği (İSTFÖD) Kurucusu

naksız olduğu) engeller vardı. Tartışmalar yapıldı, birleşmek için çok değişik öneriler ortaya kondu. Sonunda, yazımından basımına, yayın kurulundan dağıtımına kadar, tüm Ö.D.nin ortak katılıp ortak üreteceği bir dergi önerisi genel kabul gördü. Bu dergi birlikteliğin ilk adımı olmanın yanı sıra Ö.D. konusunda, öğrenci sorunları, tartışmaları kamuoyuna sunacak ve onun desteğini kazanmada kullanılacaktı. Nihayet dergi, Öğrenci Postası adıyla maddi imkansızlıklar ve büyük bir coşku ile çıktı.

Öğrenci Postası demokratik öğrenci hareketinin en somut, en önemli kazanımlarından biridir. Çünkü yakın geçmişte başarısızlığın temel nedenlerinden biri, en geniş kesimlerce desteklenen merkezi-sendikal bir öğrenci birliğinin yaratılamamış olmasıdır. Dergi sayesinde sağlıklı iletişim kurabilen, sorunlarını, çözüm önerilerini ve konularını, hem kendi ve hem de tüm kamuoyuna ortak bir dilde sunan öğrenci hareketi tek ve en geniş bir öğrenci birliğini de en kısa zamanda kuracaktır.

SONUÇ, ÇIKARIMLAR

Bugün Ö.D.nin çoğu tüzel kişilik kazanma savaşımı veriyor. Kuşkusuz bu mücadele hiç bitmeyecek aşılan engellerin yerini yenileri alacaktır. Ancak bu sonsuza dek sürecek bir kara yazgı değildir, kaldı ki aynı savaşımı diğer tüm ilerici-demokrat kesimlerin hak arama mücadelesi de paylaşmakta, yürütmektedir. Ve var olan demokratik muhalefet önündeki açmazları ne kadar çözer, ne kadar geniş ve tutarlı bir şekile büründürürse demokratik öğrenci hareketi de gerçek anlamını ve şeklini bulacaktır. Bir motor dişlileriyle çalışır, biri olmazsa çalışmaz. Volan kayışları da dişliler arası irtibatı sağlar, irtibat sağlanmazsa gene çalışmaz. Motor demokratik muhalefettir, bunun çalışması da her kesimin kendi demokratik hareketi ve birbirleri arasındaki irtibat, eşgüdüm ile olanaklıdır.

Bugün öğrenci derneklerinin başarması gereken en önemli konu, demokratik öğrenci hareketinin ve özünde öğrencinin tek ve gerçek meşru temsilcisi olduğunu ispatlamasıdır. Bu ispat ise öğrencinin duyumsadığı veya duyumsayamadığı sorunları saptamak ve çözümü için kollektif üretkenliği, örgüt içi demokrasiyi kurmaktan geçer. Genel ve temel istem "Özerk-Demokrat Üniversite"dir. Kollektif üretkenlik kendini salt akademik-demokratik mücadelede değil, sosyal-kültürel etkinliklerde de gösterir ki, öğrenci yaratıcılığıyla kültürde ve sanatta gericiliğin taarruzundan kendini koruyacak, gericilikle her yerde mücadele edecektir.□

ARİF DAMAR

GÜN GELİR DE

Deniz Deniz Deniz
Gün gelir de
Sesimi duymaz
Selâmımı işitmezsen
Çıkıp
Arar mısın beni

İkimiz de
Küçükken henüz
Kendi memleketimizde
Orda
Gelibolu'da
Ben okula yazdırılmadan
Sen bana küsmeden önce
Yaptığımız gibi
Ağaçlara
Kimseye görünmeden
Açık pencereden
Sokak kapısından olsun
Arar da
Sorar mısın kardeşini

Dinliyor musun

Eylül-Ekim/1986

1980 SONRASINDA TÜRK ŞİİRİNE BAKIŞ

1980 Sonrası Şiirimizde Genel Yönsemeler

Mehmet H. Doğan

1980 sonrası, şiirimizde genel yönsemelerden söz ederken, bugünden çok öncelere, diyelim 60'lara kadar geri gitmemek olanaksız. Bugünkü şiirin kökleri olmasa bile oluşum nedenleri o günlerin içinde çünkü. Aslında, 1980'ler şiirinden değil de 1980 sonrasındaki şiirsel yönsemelerden söz etmek daha doğru bir şey olacak; nedense, bugün oluşmuş, yerleşmiş, kendini geçmiş dönemlerden kesinlikle ayıran ve geleceğin şiirine kaynaklık edecek bir şiir yok ortada henüz. Yalnızca, belirmiş, ürünler vereceği umulan bazı yönsemeler var. Bunları adlandırmak da olanaksız bugün; bir akım niteliği de taşımıyorlar çünkü.

1980 sonrası şiirsel yönsemeleri irdelerken, 1960'tan 1970'lerin ilk yıllarına kadar olan bir on yılı aşkın dönemin, bugünkü şiirin oluşumunu etkileme yönünden çok belirleyici olduğunu sanıyorum.

1960'a kadar düşün ve sanat alanları üzerindeki siyasal baskının, 27 Mayıs 1960'la birlikte, özellikle 60'ların ortasından sonra görecenin üzerinde bir ölçüde kalkmasıyla, şiirimizde de köklü değişimlerin uçları görülmeye başladı. Bunu yalnız o günlerin genç şiiri için değil orta ve yaşlı kuşağın şiiri için de düşünüyorum. Baskı yılları süresince, kat kat örtülere sarılıp, türlü kokular içinde sandık köşelerinde gizlenmeye çalışılan şiir de; varmayı amaçladığı kişilere, üstü örtülü sanılan ama yıllardır kullanıldığı için artık kalıplaşmış imge ve sözcüklerle bildiriler ulaştırmaya çalışan şiir de, baskıların kalkmasıyla temiz havaya kavuştu, rahat soluk almaya başladı.

Bu rahat soluk alma, bir yandan bazı şairlere şiirin sorunları, şiirin yapısı üzerinde daha geniş düşünme, kendi şiirlerini daha özgürce oluşturma olanağını verirken, öte yandan dozu gittikçe artarak siyasallaşan bir genç şiirin baş verme koşullarını da hazırlamış oldu.

Birinci gruba örnek vermek istersek, Melih Cevdet Anday, *Kolları Bağlı Odiseus*'la birlikte *Yan Yana* döneminden apayrı bir şiire yöneliyor; İkinci Yeni'ciler diye adlandırılan şairler, şiirlerini, ilk karşı çıkış yıllarının çapaklarından temizleyerek ustalaşma yoluna giriyor ve asıl özgün şiirlerini vermeye başlıyorlardı. İkinci gruptakiler içinse, Türk şiirinin en az yüz yıllık geleneğinin bir uzantısı olarak baş sorun, toplumsal ve siyasal olayların gidişini, hızını, başta şiir olmak üzere yazın yapıtlarıyla etkileme biçiminde belirmeye başladı.

Böylece 1960'ların sonuna, 1970'lere gelindiğinde, şiir dışı alanlardan yapay bir biçimde körüklenmeye çalışılan bu ayrım daha da keskinleşmiş, yollar daha da ayrılmış görünüyordu. 12 Mart 1971 ve arkasından gelen yoğun baskı, siyasallaşmayı sloganlaşma derecesine getirmiş olan bu genç şiire yeni bir boyut da getirdi: Gür sesli olmaya çalışan bir şiirin yanında, hatta onunla iç içe, "ezilen, ezilmeye çalışılan, kıyıma uğratılan, bu yüzden yalnız, mahzun, çocukluğunu yaşayamamış, ama yıkılmayacağını da hırsla açıklayan" bir kuşağın çığlığı.

Şiire 60'larda, 70'lerde başlamış gençlerin kaçınılmaz kaderiydi gibime geliyor bu. Bir başka yazımda da belirttiğim gibi, "onlar, yüz yıla yakın bir süredir savaşsız gün görmeyen, savaşta doğup savaşta ölen Vietnamlılar gibi, gözlerini bu bunalımlı ortama açmışlar, ürünlerini ülkenin en bunalımlı yıllarını geçirmekte olduğu, siyasal olayların gündemin hep birinci maddesini oluşturduğu çalkantılı bir dönemde vermek durumunda kalmışlardır. Bu kuşaktan gençler, kendilerinden önceki kuşakların 40-50 yılda gördüğü, hem de birkaç kat şiddetiyle son on yılda gör-

müş, yaşamış, kavganın göbeğinde büyümüştür. Bu kuşağın şairlerinden Ahmet Telli şu dizeleriyle dile getiriyor bunu:

"Biz ki yorgun çocuklardık
hasretin memesinden emdik kahrı
sevdaların yangınından geçtik
ve keder
bir mengene gibi
sıkıp durdu yüreğimizi
solgun bir güle döndü yüzümüz."

Nâzım'ın "Topraktan öğrenip, kitapsız bilendir" diye tanımladığı Türk köylüsü gibi bu gençler de birçok şeyi yaşayarak öğrenmiş, duyumsamıştır. Veysel Çolak:

"Şimdi yaşanıyor
O zaman
Okumak aşkıyla terleten yasak kitap"

derken bunu saptamaktadır. *(Nesin Vakfı Edebiyat Yıllığı 1981, s. 112)*

Kaldı ki, şiirimizin en içine kapanık, "evlerin şairi" diye bilinen Necatigil'e bile:

"Sanki sade kan taşıyor kervanlar
Yollara sızan kan,
Kan bankası insanlara
Silâhlar saldırıyor".

dizelerini yazdırtan; Cahit Kulebi'ye:

"Şimdi damlarda yanıp söner
İsli lambalar gibi insan gözleri
Daha çok atılacak, it gibi sokaklara
Delik deşik insan ölüleri."

dedirten; Edip Cansever'e *Sonrası Kalır,* Turgut Uyar'a *Toplandılar* adlı kitaplarındaki şiirleri, Ece Ayhan'a *Orta İkiden Ayrılan Çocuklar İçin Şiirler*i, *Meçhul Öğrenci Anıt*'ını, Can Yücel'e *Bir Siyasinin Şiirleri*'ni yazdırtan ortamın siyasal gerginliği, genç şiirin bu denli siyasallaşmasının bir özürü de sayılabilir.

Ne var ki, 80'lere doğru, güncelin içinde, sloganlaşmaya, mazmunlaşmaya kadar giden bu şiirin, kendi içersinde de tepkiler doğurmaması olanaksızdı. 1980 sonrası şiirdeki yönsemelerin baş verdiği nokta da burasıdır ve 70'lerin ortalarında başlamıştır.

Ürün düzeyinde giderek kendini tüketen bir şiir anlayışı, geriye dönüp hem kendi ürünlerine hem de kendinden önceki kuşakların ürünlerine bakarak, kendini irdeleyerek kurtulabilirdi bu çıkmazdan. Yanlışı yaşayarak doğruya varmak en güvenilir yol. Aynı kuşaktan, şiirin yanında araştırıcılığıyla da ta baştan beri dikkati çeken Veysel Çolak bir soruşturmaya verdiği yanıtta bu bilinçleşmeyi şöyle dile getiriyor:

"...1970 ve sonrası şairleri yaşananı yazdılar başlangıçta. Gazete haberleri, gördükleri, duydukları ve insan olarak etkilendikleri tüm olayları şiirleştirmeye giriştiler. Yaşanan olayların tarihsel boyutunu kavrayamayışları, estetik sorunlar üzerinde hazırlıksız olmaları belirgin hatalı bir sonuca götürdü onları. Yanılgılar ideolojik-estetik çerçevede belirginleşti. Ülkenin politik yaşantısındaki öbekleşmeler, fraksiyonel çıkışlar, olumsuzu geliştiren etkenlerden biri oldu. Mitler olağanüstülükler yaratıldı. Herkes önemsediği kişiye ilişkin düşünebileceği şiirler yarattı. Konu zenginliği gözetilmedi. Aynı sözler kullanıldı. Şairler kendi sözlüklerini oluşturma çabasına da girmediler. Bu nicel çoğalma, 1970'li şiiri yatay olarak boyutlandırdı. Birkaç yıl da olsa ortak özellikler varlığını sürdürdü. Bu çıkmazı kimlerin denediğini soruyorsunuz. Ad yok, başlangıçta herkes..." *(Varlık, Aralık 1983 - Ocak 1984)*

Başlangıçtaki hızlı siyasallaşmanın sonuna yaklaşıldığı 1980'li yıllarda genç şiir için eski kuşaktan şair ve yazarların söyledikleri de aşağı yukarı birbirini tutuyor, tamamlıyor. Örneğin, Cemal Süreya, "Gençler arasında çok büyük bir benzeşme var. Siyasal ortamla iletişim konusundaki değişmelerin kesiştiği noktada bugün genç şair" derken (1982); Ahmet Oktay, "Türk şiiri bugün de bir değişim içindedir. Toplu bir atılım yok ortada. Ama *şiirsel,* önemli ölçüde değişmeye başladı. Geleneğin baştacı ettiği *duyarlık* yavaştan dışlanıyor. Dil, *semantik* boyutta işliyor büyük ölçüde, estetik boyutta değil. Bu, yasal izleklerden ve biçimlerden uzaklaşmaya yol açıyor elbette" diyordu (1982). Afşar Timuçin, "Ortak bir söyleyişe ulaşmış durumdalar. Ortak anlam kalıpları kullanıyorlar. Ortak söyleyişleri, ortak imgeleri var..." derken (1982); Turgut Uyar, "gençler yalnızca (geçmişteki) şiir mirasını kullanıyorlar, (fakat) o mirası yeni bir dünya görüşüyle, yeni bir duyarlıkta günümüze uygulamıyorlar... hatasız şiir yazıyorlar, ama mükemmeliyet ararken kişiliklerini yitiriyorlar" diyordu (1983).

Genç şairlerse genellikle bu tür değerlendirmelere karşı çıkıyorlardı. Örneğin, Ahmet Ada, aynı yazıda, bir yerde: "Bu niteliksiz nicelik niye? Açın dergi yapraklarını, açın binbir güçlükle yayımlanma olanağı bulan küçük oylumlu şiir kitaplarını! Masamdaki yapma çiçeklerden farksız" derken, biraz ilerde "Gençler bugün birbirlerinden oldukça farklı şiirler yazıyorlar" diyordu.(*Hakimiyet,* Sanat Eki 3, 1983).

Bugün, 1986'nın sonuna yaklaşırken bu tartışmaları büyük ölçüde geride bıraktığımızı sanıyorum ben. Genç kuşak ne yaptığının bilincinde, kendi şiirini üretme çabasında. Şiirin —değil bir ülke şiirinin, şiire en son yansıyan iletişim kolaylıklarının bu derece geliştiği bir dünyada ülkelerin şiirlerinin bile— geçmiş şiire, geleneğe dayanan, geçmişten geleceğe durmadan akan bir ırmak olduğunu biliyor ve bütün duyarlığı ile kendinden önceki şiire eğilmiş, anlamaya, özümsemeye çalışıyor onu. Genç şairlerin, özellikle 80'li yıllarda başlayanların, 80 öncesinden başka bir şiir yazma, ortak kişiliklerden ayrılma çabalarını, *Üçüncü Yeni* gibi alaycı bir nitelemeyle damgalama çabaları önleyemeyecektir. Genç kuşakta ağır basan yönseme, geçmişte düşünülen şematikliğe düşmeme; şiiri, insanın ve toplumsalın bulunduğu her alanda arayıp bulma ve onu ülküselleştirmeden, şiirin dışına da düşmeden şiire koyabilme çabasıdır.

Bir yazıya "şiir" diyebilmek için, onun, hiçbir yerde yazılı olmayan ama her şairin kendi kendine bulacağı belli normlara uyarak yazılması —"şiir diliyle" yazılması gibi kullanıla kullanıla anlamı çarpıtılmış bir deyimi kullanmamak

için bu kadar uzatıyorum— yani "şiir" olması gerektiği, göz göre göre bunun tersini yapanlarca bundan önce de biliniyor ve yerli yersiz kullanılıyordu. İşte bugün bu bilginin, bu bilincin uygulaması başlamış bulunuyor. Asıl yönseme bu.

Gökhan Cengizhan'ın, "Kategoriler de maddi gerçekliklerin yerine geçemezler, onları benimsemiş somut insanlar tarafından yaşanırlar, yaşanırken de gene onlarda *trajik* çatışmalara dönüşürler! İşte politik-eleştirel bir şiir çalışmasının yöneleceği alan burasıdır!" *(Broy, Ağustos 1986)* demesi; Enver Ercan'ın, "Eğer bu dönemde yazılan şiire genel bir karakter çizilmek isteniyorsa, Türk ve dünya şiirinin deneyimlerini hesaba katan, şiir geleneğimize bireşimci bir anlayışla yaklaşan ama verili şiire hepten boyun eğmeden, onunla bir hesaplaşmaya da girerek kendi kimliğini oluşturmak isteyen bir ana yönelimden söz edilebilir. Bugün genç şairlerde etkin olan tavır budur" *(Varlık, Temmuz 1986)* demesi genç kuşakta şiir bilincinin nasıl yerleşmiş olduğunu gösteriyor bence.

Bugün yazılan şiirleri, şiir yazan insanları bugüne kadar çoğunlukla yapıldığı gibi şiir-dışı ölçütlerle, bir takım uydurma kategorilerle kamplara bölme çabaları genç insanların zihinlerinde bulanıklıktan başka bir şey yaratmıyacaktır. Genç şairlerden Metin Celâl'in de dediği gibi, bugün bir kamplaş(tır)ma çabası varsa, bu, "şiirden yana olanlarla, şiiri bir araç olarak gören, başka alanlardaki özlemlerini şiirde tatmin etmek isteyenler arasındadır" *(Broy, Ağustos 1986)*.

1980 sonrası şiirimizdeki, şiiri, büyük harflerle ŞİİR olma onuruna ulaştırma çabalarının, bu doğru yönsemenin yazınımız için büyük kazanımlar sağlayacağına inanıyorum ben. Politik şiir-apolitik şiir, toplumcu şiir, bireyci şiir gibi kavramlar ancak o zaman açıklığa kavuşacak, şiirin işlevi, okunurluğu toplumdaki yeri konuları üzerindeki bugünkü toz duman ancak o zaman dağılacaktır. Bundan hiçbir zaman kuşkuya düşmedim ben.□

ATAOL BEHRAMOĞLU

KIZIMA MEKTUPLAR

"yolculukta"

Küçücük bir
asker gördüm
Küçücük bir
nöbetçi
Komşu ülkenin
sınırını bekliyordu...
Soğuktan buz kesmiş
donup kalmış
Oyuncak bir
kurşun askere benziyordu...
Bir ağlama duygusu
yükseldi içimde
Böyle küçük
ve üşümüş
görünce onu...
Hey askercik!
diye seslenesim geldi
Hey kardeşçik!
Ne işin var
bu gece yarısında
Kıyısında
bu soğuk nehrin?..
Küçücük omuzlarına
yüklenmiş de
Yazgısını
koca bir ülkenin...
Yazık sana
yazık bize ki
Sana düşman belletmişler
Yüzlerini görmediğin
Karşı kıyıdaki
benzerlerini...
Onlar da düşman bellemiş
Böyle ufarak ve garip
Böyle buz kesmiş soğuktan
Bir kez bile
görmeden seni...

Aralık 1983

1980 Sonrası Şiiri

Ahmet Ada

1980 sonrası şiirimizi değerlendirmek oldukça güç. Çünkü henüz bitmiş ya da kapanmış bir süreç değil. Ayrıca, toplumsal pratik ile şiir arasında bire bir bir ilişki aramak da doğru olmasa gerek. Şiirin kendi seyri ve görece bağımsızlığı hesaba katılmalıdır. 1970 sonrası gördük ki, toplumsal pratiği şiire sıcağı sıcağına aktarmak şiirin yararına olmamıştır pek. Şiirin seçikleşmesi engellenmiştir. Has şiire ulaşılmasında gecikilmiştir. Şiirin elbette toplumsal pratikle bir ilişkisi var. Ama, toplumsal pratiği olduğu gibi yansıtmak da gerçekçi bir tutum değildir. Bunun bilincine 70'lerin sonlarında varılabilinmiştir.

1980 sonrası şiirimizi çok renkli bir mozaiğe benzetiyorum. Birkaç kuşak bir arada şiir üretti, üretiyor. Çeşitli şiir anlayışları, çeşitli şiirsel söylemler şiirimizi zenginleştirdi, zenginleştiriyor. Özgün, içten şiirler yazıldı '80 sonrasında (Enflasyonu körükleyen orta düzeydeki ürünler her dönemde yazıldı, '80 sonrasında da...). 1980 sonrasını belirleyen koşulların şairi de etkilemesi gerekirken, bazen şiir bir yana, yaşam bir yana düştü. Sorumsuz tutumlar snop, züppe, nihilist tavırların ortaya çıkıp şiire yansımasını hızlandırdı. '70 sonrası şiirinin olumsuz yönlerine tepki olarak doğan ve gelişen bu eğilimler bir başka olumsuzluğa savurdu en genç şairleri. Ustalaşan şairler hep has şiirden yanaydılar. 1980 sonrası şiir yazmaya başlayan bazı şairler ise has şiirin yalnız kendileriyle başladığı sanısına kapıldılar. (En iyi ve olgunluk dönemi ürünlerini '80 sonrasında verdi, veriyor benim kuşağım.) Tek tek iyi şiir örnekleri ortaya çıktı.

Şiire çok geniş bir ufuktan bakmama, çokgen şiirin sergilediği zenginlikten yana olmama karşın, insanı hiçleyen yönelimlerin şiir geleneğimize aykırı düştüğünü, benimsenmemesi gerektiğini belirteyim.

1980 sonrasında, gerçeklerden, gerçekçilikten kaçış eğilimi yalnız en genç şairlerde değil, tek tek bazı yaşlı şairlerde de belirdi. Yayımladıkları şiirleri okumakla bu gözlemim doğrulanır sanırım. Aynı zamanda, bu şiirlerde, gerçeğin imgesini bulmanın güçlüğü de ortaya çıkar. Yaşlı şairler edindikleri şiir görgüsüyle şiir ürettiler bu dönemde.

Öte yandan, '80 öncesi ve '80 sonrası köktenci çıkışların birikimlerini şiirsel niteliğe dönüştürme eylemi —bütün göz ardı edilmelere karşın— süreklilik kazandı denilebilir. Gerçekçilikten ayrılmayan bir tutumu bugüne getirerek tabii... Dönemin antidemokratik niteliği şiirin geri çekilme nedeni oldu mu? Sanmıyorum. Çünkü, acı yaşantının bütün boyutları gerçekçi şairlerin şiirlerine girdi. '80 sonrasının sayısız acıları, özlemleri, düşünsel ve duyarlık boyutuyla şiire aktarılabildi. Orta kuşağın şiiri özgünlük kazandı. Şiir olarak belki cüretkâr çıkışlar yoktu. Ama aydın olmanın sorumluluk yüküyle has şiire, gerçekçi şiire yönelindi.

Şiirin bunalımlı dönemlerde geri çekildiği söylenebilir mi? Şiirin geri çekilmiş gibi görülmesinde başka etkenler var aslında. Gerek antidemokratik ortam, gerek lumpen kültürün egemen hale getirilmesi, zaten az tüketilen şiirin büsbütün geri plana itilmesinin etkenleriydi denilebilir. Bu durum «şiirde durgunluk var mı?» gibi soruların sorulmasına yol açtı. Oysa genç kuşak için korkunç bir şiir birikimi oluştu, oluşuyor. Şiirin ne olduğu daha çok görüldü. Nesnel gerçeklerin yanı sıra imgelerimiz, tasarımlarımız, düşlerimiz, hatta anılarımız bile şiire girdi.

1980 sonrası şiir yayımlamaya başlayan şairler, geleneğin birikimini göz ardı etmeden kendi kişisel tavırlarını şiirlerine taşıyor. Bu demektir ki, çok farklı şiir yapıları, çok farklı söyleyiş özellikleri de gösteriyor en genç kuşağın şiiri. Bir olumsuzluk öğesi olarak şunu söylemeliyim: Kendine özgü imge dizgesi oluşturan şair pek az içlerinde. İsmet Özel, Ece Ayhan ve İkinci Yeni'nin şiirleri adeta yeniden keşfedildi. Bu iki şair ile İkinci Yeni'nin şairleri en genç kuşağı oldukça etkiledi, ama bir İkinci Yeni şiiri yeniden yazıldı denilemez.

1980 sonrası şiir yayımlamaya başlayan en genç kuşak içinde şiirlerini beğenerek okuduğum şairler var elbette. Şiir serüvenlerini nereye kadar götürürler? Ya da çabucak yorulurlar mı? Bilemem. Ama bildiğim bir şey var. Şiirsiz bir yaşamı düşünemez konuma geldiklerinde çok daha iyi şiirler de yazacaklardır. □

1980 Sonrası Çıkmazı

Atilla Birkiye

Ülkemiz edebiyat/sanat ortamında, eleştirinin (genelde) ne yazık ki, «yapıcı» olmadığına inanıyorum. Bununla birlikte sorunlara «bilimsel» bakılmadığı görüşündeyim. Aynı olgular tikel olarak şiirde de gerçeklik bulduğundan, şiir eleştirisinin «niteliksiz» ve nicel olarak da yetersiz olduğu ortaya çıkıyor. Bir sanat yapıtının (şiirin) sanatsal değer ölçütlerine göre değerlendirilmesi gerektiğine; bunun çok geniş boyutu olduğuna ve «içerik», «anlam», «bildiri» vb. dediğimiz öğelerin bu bütünün içinde yer aldığına, yalnızca «A» düşüncesinin ya da savının ölçüt için yeterli olmadığına inandığımı da belirtmeliyim. Yani Özdemir İnce'nin aktardığı Brooklynli dilenci örneğindeki "doğuştan kör" ile «bahar geliyor, ama ben göremeyeceğim» biçiminde ifade edişlerin, sanatsal ile sanatsal olmayan ifade edişlerin farkına örnek olduğu gibi.

1980 sonrası Türk şiirini, gerek genel sanat/kültür ortamı, gerekse de gelenek bağlamı içinde ele aldığımızda, karşımıza, sınırları tam olarak çizilememekle birlikte, iki (temel) sanatsal doğrultu çıkıyor: Modernizm ve (en genel anlamıyla) gerçekçilik.

İdealizm ve metafizikten olabildiğince etkilenen modernistlerin «genç» ya da «yeni» şairleri 1980 sonrasında özellikle, şiir sanatı üzerine kaleme aldıkları yazılarıyla, bir yandan kendi şiir anlayışlarının sorunlarını ve özelliklerini dile getirirken, bir yandan da (özellikle) toplumcu gerçekçiliğe karşı bir saldırıya geçtiler. «Eski»ler ise, —daha çok— ürün yayımladılar; ve toplumsal sorunlarla pek yakın ilişkiler kurmadan, daha önceki estetiksel görüşlerini yinelediler.

Ama «genç» ya da «yeni»lerin saldırısı, bir yapıcı (işlevsel) eleştiri değil, adeta bir intikam almak ve bir üstünlük kurmak, dahası «resmi»lik kazanmak niteliğindeydi. Ya sorunları mutlaklaştırıyorlar, ya da çarpıtıyorlardı. İdealizm ile maddecilik arasındaki farkı, hiç göz önüne almadan, sınıfsal bakışı ve «değiştirme»yi dışladılar. Bunlar ya daha önceki bazı, «siyasi grupsal eğilimler» içinde olup sonradan çark edenlerdi; ya da doğrudan doğruya böylesine bir ortamın içine girmiş ve modernist «inkârcılık»ı, bir politik-eleştirellik olarak algılayanlardı. Daha çok yeni-Kantçı okullarının ideolojisinden kalkarak, «verili olanla» yetinmemek ve «ruhunu tutkulardan» arındırmak düşüncesi çerçevesindeydiler. Dolayısıyla «slogan»ın ve «politika»nın şiiri yoksullaştırdığını ve «şiir»sizleştirdiğini söylüyorlardı. Oysa ki, bu görüşler daha çok bir kaçışın ifadesiydi ve Can Yücel'in dediği gibi: «Bu slogan şiiri kötülemesi gide gide şiirde siyasallığın kötülenmesi halini aldı. Slogan şiir de yazılır, iyi şiir olsun yeter ki, niçin yazılmasın? İstemezsen yazmazsın. Ama siyasal olmayan şiir yazamazsın. Kaçınılmaz bir şeydir bu, çünkü dünya siyasallaşmıştır. Depolitizasyon denilen şey gayri siyasallaşma, insanın gayri insanileşmesi demektir. Ondan dolayı şiirde depolitizasyon olamaz»dı. Dolayısıyla da «imge»yi şiirin temel öğesi sayıp, çok anlamlılığı ve (yeni olmayan) anlamın raslantısallığını savundular. Ama bu düşüncelerinin temelinde yatan idealizm onların hiç de umurunda değildi.

Açıkçası —kimileri— kendi «günah»larını gerçekçiliğe maletmeye çalışıyorlardı. Kimileri, «erk» eleştirisini getiriyorsa da, «sistem» üzerine eleştiri getiren yoktu ve böyle bir sorunları da yoktu. Ama çeşitli «gerçekçi» yayın organlarında görülmeleri (şaşırtıcıydı) ve zemin bulmaları, görüşlerinin ve ürünlerinin «yaygınlık kazanmış» gibi görünmesine yol açtı. Üretken olup, yapıt vermelerine karşın, nitelik olarak bir kimlik gösteremediler.

Toplumcu gerçekçiler ve bu doğrultuya yakın olanlar ise (günümüz gerçekçiliğini, toplumcu gerçekçilik olarak ele almamız gerekir), gerek çeşitli baskı ve olanaksızlıklar ile, gerekse Türkiye'de yaşanan son yirmi beş yılın toplumsal/siyasal olayların amansız koşullarının yansımasıyla, 1980 sonrasında bazı çıkışlar bir yana, seslerini doğru-dürüst duyuramadılar ve önlerine konulan barajların etkisiyle de yaygınlaşamadılar. Öncekiler değişik kanallardan, önemli ürünler verirken (Kemal Özer, Özdemir İnce, Ataol Behramoğlu vb.) "genç" ya da "yeni"ler, dünya görüşlerine uygun estetiğe, şiire hemen hemen ulaşamadılar. Kuşkusuz bunun önemli nedenleri vardı. 1980'den sonra bazı yapıtların Türkçe'ye çevrilmesi bir olanak gibiyse de, çok boyutlu koşulların ve baskıların altında ezilerek bir «bütünlük» oluşturamadılar. Üstelik Özdemir İnce'nin dışında da, şiirin kuramsal ve estetiksel boyutu üzerine çalışmalara yönelmediler. (Gerçekte de) bir bakıma, ayakta kalmaya yöneldiler ki, yapacakları en olumlu iş de buydu. Ama sonuç olarak, onlar da seslerini duyuramayıp, yaygınlaşamamakla birlikte, önemli yapıtlar da veremediler (ama bu da geneldeki sanat/kültür ortamından kopuk değildi).

Yine de (kimi modernistler de dahil) edebiyat alanında «en» başkaldıran ve «en» çok sorunlarıyla boğuşan şairler oldu; ve bu bağlamda da ürünler verdiler. Doğrusu bu, Türk şiirinin «geri çekildiği» bir dönemde, bence azımsanamayacak bir durum.

Genel olarak 1980 sonrasına baktığımızda, dönemin yeni bir şiir getirmediği, ancak, var olan bir çizginin (modernizmin) zemin bularak yaygınlaştığını ve sorunlarına ciddi olarak sahip çıktığını; diğer yandan da yaşamsal sorunları olan gerçekçilerin geriye çekildiğini görmekteyiz. □

1. 1980 sonrası şiirimizi nasıl değerlendiriyorsunuz? Belirginlik kazanan bir şiir yöneliminden söz edebilir miyiz?
2. Türkiye'de, toplumsal dönemeçlerde şiirin geri çekildiği yolundaki yaklaşımlar konusunda ne düşünüyorsunuz?
3. 1980 sonrasında şiir yayınlamaya başlayan şairler içinde üzerinde durulması gerektiğine inandıklarınız var mı?

GENÇ KUŞAK NE DİYOR?

AKİF KURTULUŞ

"Politika şiirsiz, şiir politikasız olmuyor."

İlk iki sorunun çerçevesini aynı görüyorum.

80 sonrası Türk şiirinde, sanat ve edebiyatında demek daha doğru, belirginlik kazanan bir yönelimden çok, konuda bir yoğunlaşmadan söz edilebilir. Toplumu ileri götüren ya da geri çeken, çekmeyi amaçlayan her toplumsal dönemeç, dinamikleriyle edebiyatı etkiliyor. Son altı yılda, karanlığın hiç mi hiç farkında olmayan şair yok sanırım. Algılama biçimleri farklılık gösterdi. Fakat bu etki, en çok 80'den önce siyasi-toplumsal pratik içinde şöyle ya da böyle bulunup 80'den sonra şiir yazan/yayımlayanların üzerinde yoğunlaştı. 70'li yıllarda yazmaya başlayanları da, aynı şekilde bir 12 Mart etkilemedi mi? Tersinden; ya 27 Mayıs 1960?Onu bırakın 14 Mayıs 1950 seçimleri bile 40'lı şairleri nasıl coşturdu. Bu etkiyi, «belirgin bir yönelim» olarak almak doğru değil. Yüzeyde değil, derinde aramak gerekli netliği. Bilincin azgınca sağa çekildiği, düşüncenin üzerine ağır taşlar konulduğu altı yıl boyunca, şiirin ne büyük rantlar getirdiği ortada, kahrolmamak elde değil, ne kadar 'nezih' bir iş olduğu açıkça anlaşıldı. (Kadimden beri yazanları tenzih ederim. Onlar çok önceden bunu biliyorlar. Ne de olsa eski kulağı kesiklerdendirler).

Hem sadece 80'den sonra yazmaya başlayanlar açısından değil, 70'den sonrakiler için de şiir, siyasi eylemsizliğin vicdan azabını dindiren bir narkoz oldu. Kıvrak bir gövdeye sahip olanlar, bir süre sonra bir 'baba' şairin koltukları altına, böylece loncaya intisab ettiler. Şöyle bir soru sorulabilir: Peki, narkozun etkisi geçince ne olacak? Her halde bir kısmı, sosyalist parti(ler) kurma hazırlıklarının sürdüğü bugünlerde, hisse senetlerinin piyasaya çıkmasını bekliyorlardır.

Evet, ne yazık ki, kara bir tablo bu. Umutsuz değilim. Politika ve şiir, mutlaka bu olumsuzluğun dışında buluşacak. Politika şiirsiz, şiir politikasız olmuyor. Geçmişimizde, geleneğimizde diyebiliriz, bu ilişkiyi görecek kadar cesur olalım yeter ki. Sağlıklısını yine «biz» yapacağız. Ne Mesih gelecek, ne Mehdi.

İlk kitabımın yayımlanma tarihi 1983 olduğuna göre, ben de 1980 sonrasının «genç şair»lerinden biri oluyorum bu durumda. O nedenle, üstelik «üzerinde durulması» gerektiğine inandığım 80 sonrası birkaç genç şairin adını vermek bana pek doğru gelmiyor. Birincisi, genci filan bir yana bırakın, her hangi bir şairin dergi sayfalarında benim *üzerimde durmasını* istemiyorum ve bu hakkı da onlarda görmüyorum. Kendimde bu hakkı niye göreyim? İkincisi; şiirlerini sevdiğim, bir politikayla edebiyatta yol katedeceğimizi düşündüğüm (onların da sanırım benim için düşündüğü) az sayıda arkadaş oldu. Yan yana gelemedik, nedenleri şu anda önemli değil. Birbirimizin üzerinde durduk ve bunun için durduk. Yani özeti şu;bir edebiyat kavgası şairi genç yapar ve *genç* şairin kavgası vardır. Mücadelesi demek daha doğru. Sorun bu. Yoksa, her ay dergilerde baba'lar birkaç genç şairin üzerinde duruyor. Gerçekten de üzerinde duruyor. 40, 50 ve galiba en son 60 numara ayakkabılarıyla... □

SÜHA TUĞTEPE

"Genç şair, 'dünya görüşünün' yanı sıra şiiri de önemsiyor."

1- Türk şiirini onlu yıllarla "Kuşaklamak" bana pek olumlu bir tavır gibi gelmiyor. Her on yılda bir yaşanan toplumsal ortamın dayattığı koşullar, kuşkusuz sanatçıyı etkileyen bir faktör. Nedir ki her on yılda bir şiddetlenerek uygulanan baskı ortamı kadar etki eden diğer unsurlar da önemli. 1980 sonrası şiire biraz da bu açıdan bakıyorum ben. 1970'li yıllarda yazan şairlerin büyük bir kısmı (Ne kadar inkâr etseler de) dünya görüşünü şiirden daha önde tuttu. Söylemek istediği, nasıl söyleyeceğinden daha önemli idi. 80'den sonra genç şair, roman ve öykünün daha şiirsel bir anlatıma doğru gidişinden, eskiye göre daha farklı etkileniyor artık. Şair şiiri durmadan kullanan, eskiten düzyazı önünde, şiirini özenle koruyup var etmek zorunda. Dilin yeni olanaklarını; yeni şiirsel buluşlara, yeni şiirsel düşlere taşımak zorunda. Bu nedenle genç şair kendi şiir geçmişinin yanı sıra; batı şiirini, dünya şiirini daha bir dikkatle okumak zorunda. Sentaks olarak; İkinci Yeni'nin, gerçeküstücülerin, dadaistlerin, sembolistlerin sağladığı yeni anlatım olanakları ve oluşturduğu beğeni, genç şairi 70'li yıllarda yazılan şiire "karşı bir şiir" yazmaya iteledi. Genç şair; "dünya görüşünün" yanı sıra şiiri de önemsiyor. Denebilir ki, genç şair artık daha az folklorik, daha az gelenekçi. Buna karşılık, daha kentli, daha birey. Şiirsel bildirisini oluştururken, yapıtını oluşturan anlam katmanlarının seçiminden kurgusuna kadar, eskiye göre daha farklı. Daha yoğun. Daha özenli. Öykülemeden, doldurma dizelerden kaçıyor. Topluma "korunmaya muhtaç bir çocuk" gibi bakmıyor. Toplum beni anlamaz gibi "popülist" bir "otokontrol"ü de yok. Şiirini şimdilik tek tek bireyler anlıyorsa, onları toplum yapmayı hedefliyor. Düzyazıyı bir daha dönmemek üzere şiirden kovma peşinde. Düzyazının giderek şiirselleştiği bir aşamada, şairin bu tavrı bana hiç de yanlış gelmiyor. Çünkü artık "belli bir dünya görüşünün genel doğrularını tekrarlayarak" aralarına; ellenmekten altına pisleyen enikler gibi "hüzün", imla kılavuzu niyetine "acı", mihenk taşı niyetine vıcık vıcık "mahpus romantizmi" serpiştirerek şiir yazdığını sanan "düzayaklardan" kurtulma zamanı geldi de geçiyor bile...

2 - Toplumsal dönemeçlerde geri çekilmekten söz açanlar, İkinci Yeni'nin yazdığı şiirle, 80'den sonra yazılan şiiri aynı potaya koyarak "kaçış şiiri" diye damgalamak peşindeler. Buna katılmıyorum. Kimsenin kaçtığı filan yok. 12 Eylül sanatçıya doğru dürüst dokunmadı. Daha çok geniş toplumsal yığınlar taranarak hapishaneler dolduruldu. Bu nedenle sanatçılardan (özelde şairden) çok, kaçış geniş yığınlarda söz konusu. Geniş yığınlarda oluşturulamayan demokratik ve sosyalist "moral değerler", elbetteki depolitizasyona neden olacaktı. Toplumda; politikanın, sanatın daha çok itelenmesine neden olacaktı. Oldu da. Bu noktada suçu genç şairde arayacaklarına, toplumda "hayati" bir takım moral değerler yaratamayan "usta şairler"de arasınlar biraz da.

Artık şair "yaşadığı güne tanıklığının yanı sıra" dünya görüşü doğrultusunda, kalıcı moral değerler yaratmak zorunda. Ama şiiri de sonuna kadar önemseyerek.

Bugün genç şaire kaçış şiiri yazıyor diyenler, yeri geldiğinde sosyalist geçinen sanatçıların, ocağımıza incir çubuğu diken ne idüğü belirsiz sosyal demokratlar için "en ilerici partidir, destekliyoruz" çığlıklarını görmezden gelerek "kaçış" dedikleri faturayı genç şaire yüklemek peşindelerse, boşuna.

1970-80 arası şiir için "protesto" nitelikliydi diyorlar. "Kahrolsun faşizm!" Bir protesto, ama bana göre eksik. "Kahrolsun aldatan karısını vuran sosyalist işçi" gibi hayati bir eleştiriden yoksun olduğu için eksik. Yani protesto şiiri bu ülkede daha yazılmadı. Yazılacak günü bekliyoruz. Gerçek protesto şiiri "sevgili halkımıza" da bir şeyler söyleyen şiir olacaktır.

Boşuna korkmasınlar. Artık şair "belli bir dünya görüşünün odağından" hayata bakmayı geri dönmez bir biçimde öğrendi.

3 - Üzerinde durulacağını sandığım epeyi şair var. 1980 sonrasında ilk kitaplarını yayımlayanlardan Akif Kurtuluş, Seyhan Erözçelik, Mehmet Müfit, Hüseyin Atlansoy, Yalçın Sadak, Serhan Özdemir'i severek okuyorum. Kitabı olmayanlardan Ali Çeviker, Yunus Koray, Necmi Zeka, Ömer Ateş, Küçük İskender, Orhan Alkaya, Lale Müldür'de umutlu olduğum şairler.

Bu soruşturmanın okura da yansıtılarak tamamlanması dileğiyle.□

TURGAY FİŞEKÇİ

"80 sonrası şiir ortamında en belirgin yönelim karmaşadır."

80 sonrası şiir ortamımızda bence en belirgin yönelim, giderek yoğunlaşan bir karmaşa sürecinin yaşanıyor olmasıdır. Bu karmaşa, ekonomik ve toplumsal yapıdaki hızlı değişime koşut altüst olan değer yargılarının yanı sıra, bu çalkantı içinde birey olarak kişilik yapılarını koruyamayan insanlarımızın savruluşları sonucudur. Karmaşa, şairinden yayımcı ve okuruna dek tutarlı bir davranış biçimini korumaya çalışan aydın insanları edebiyat dünyasının kıyılarına itecek denli yoğun ve egemen.

Bu ortamın tek ölçütü, hiçbir ölçünün olmamasıdır. Güzel şiirlerle, amatör okul ya da meslek dergilerinin sayfalarında yayımlanabilecek şiirler ülkenin başta gelen yayın organlarında birlikte yayımlanıyor. Bugün, "ben yalnızca seçkin şiirler yayımlıyorum" diyebilecek bir dergi yöneticisi var mı? Şiir seçmek bir yana, dergi yöneticileri şairleri kendilerine sürekli şiir yetiştirmeleri için neredeyse zorluyor. Sonuç, pek çok şairin her ay, hemen her dergide yayımlanan büyük ölçüde önceki şiirlerinin çoğaltımı, bir heyecan uyandırmayan,söyleyiş ustalıklarıyla şiirin başarı çizgisini kurtarmaya çalışan ürünleri. Dergi yöneticileri için sanki amaç şiiri yayımlamak değil, o şairin adının dergide geçmesi. Bu tavrın sonucu yayımlanan şiiri okuyan: "Bunu ben de yazarım" diyor. Yazıyor da. Aynı dergi yöneticisine götürüp yayımlanmasını istiyor. Böylesi süreçlerle ortalama,düzeysiz şiirin dergi sayfalarını kaplamasıyla, örneğin son aylarda bence güzel şiirler yayımlayan Erdal Alova'nın "Cennet güzeldir/Güzellik cehennem", "Görmedi başkasını/Hep şaşırdı ışık", "Bir manolya hiç bilmedi kokusunu" gibi dizeleri ilgi çekmiyor. Güzel bir şiirin yayımlanması ilgi uyandırmıyor. Ortalamanın yaygın bataklığı güzelleri yutuyor.

Bu sürecin şairleri getirdiği nokta bence yalnızlıktır. Her şair şiiriyle birlikte tek başınadır. Yayımlayıp yayımlamamak arasında değişen pek bir şey yoktur. 80 sonrasının şiir ortamı, bir kültür ortamı değildir. Aydın olmanın ölçütleri bu ortama egemen değildir. Yayımlanan dergiler, tartışmalar ve ürünler içinde onur duyulacak olanlar çok azdır.

80 sonrasının en güzel şiirlerini bence Can Yücel yazdı. Mehmet Yaşın, Nevzat Çelik, Küçük İskender yakın yıllarda beni heyecanlandıran yeni isimler oldular. Bir başka heyecan duyduğum şiir olayı da Akademi Kitabevi Ödülleri Şiir Ön Seçiciler Kurulu'nda bulunmam nedeniyle okuma olanağı bulduğum kimi tutuklu ve hükümlülerin ürünleri oldu. İçinde bulundukları koşullara karşın, anlatımlarındaki olgunluk düzeyi beni etkiledi.□

ORHAN ALKAYA

"Günah tekesi aramayalım lütfen!"

1980 sonrasına, iki düzlemde bakmak gerekir: Yazılan şiir ve şiirin dolaşıma girme biçimi...

Şiiri bir yapı olarak ele alan, birikimi kurcalayan, yeni sentezler arayan ve kendi kişiliğiyle var olmaktan ürkmeyen şairlerin azımsanamayacak bir sayıya ulaştığını görüyorum ben 1980 sonrasında. (Tabii, "barmenciler", "hep banacılar" da var ortalıkta-- diyelim eski dönemlerdeki kadar, fazla değil...)

"Belirginlik kazanan şiir yönelimi" sözüyle "ekol", "akım" gibi bir muradınız olmadığını sanıyorum. Kristalize olmuş son akım İkinci Yeni'ydi şiirimizde çünkü, ekol konusunda ise ciddi kuşkularım var... Buradan hareketle, "gövde merkezli şiir"in etkisini duyurduğunu söyleyebilirim bir dönem. İnsanların, kaybolan kimliklerini aramaya çıktıkları bir zamanda, bu eğilimin belirmesini -geriye doğru bakarak tabii- anlaşılır buluyorum. Nedir, ufuk daraltıcı, kısıtlayıcı bu eğilimin ihalesi dışında kalan ya da sıyrılan şairler, "kendi" söyleşilerini oluştururken, bir tür "içe dönüş" hareketini de başlattılar sonrasında.. Dönemin önemli özelliği budur: Dünyayı ve insanı anlamak için sorular soran şair, ilk soruyu kendisine yöneltmeye; soruyu sorma biçiminin -bir anlamda, birey olarak kendisini konumlayışının- en az, sorduğu soru kadar önemli olduğunu fark etmeye başlamıştır yeniden.

Şiirin dolaşıma girme biçimi ise, bununla hem doğru, hem ters oran-

tılı olarak, magazin kanallarına sevk olmuş, çeşitli statülere boğularak içinden çıkılmaz hale getirilmiş, giderek *çoğunluk için* "şiirsizleşme" olgusunu gündeme getirmiştir.

Bugünün problemi, yeni iletişim kanalları bulmak ve "okur"u buralarda yoğunlaştırmaktır. 1980 sonrası yazılan şiir, bu mecralar oluşturulduğunda, gerçek kimliğiyle ortaya çıkacaktır.

2- Şiirin "geri çekilme"sinden mecazi anlamda söz ettiğinizi varsayıyorum. "Toplumsal dönemeçler" sözünü de, despotik uygulamaların hâkim olduğu dönemler, baskı dönemleri anlamıyla kullanacağım.

Hayır! Şiirin hayatımızın gündeminde geri sıralara düşüşünü ülkenin politik durumuyla açıklamaya kalkışmak, meseleleri fazla vulgarize etmek olur. Kuşkusuz, baskı dönemlerinde, *iktidar,* "demokrasi" dönemlerinde ince dişlileriyle işlettiği anti-kültür mekanizmayı, en kalın dişlileriyle gerçekleştirir. Kaba gücün ve dikte ettirilen yeni "halk hakları" yasalarının kültürel hayata çok yönlü yansımaları olur. Ama, böyle dönemlerin "erdem"lerini de göz ardı etmemek gerekir kanısındayım. Baskı dönemleri, sanatçıların kendilerini sorgulamaları, birikimlerini artırmaları ve en önemlisi, boyun eğmeme yeteneklerini gözden geçirmeleri açısından, biçilmiş kaftandır. Bunu beceremeyenlerin, suçu baskı dönemlerine yıkmaya çalışması ne kadar abesse, kulaklarına yerleşen ihtiyarlık kompresörleri yüzünden kendi seslerini bile duyamayanların -80 sonrasını kastederek-, "şiir geri çekildi" diye feryat etmeleri de o kadar abestir. Neyse, bunlar geçer! Mesih bekleyenler, kendilerini Mesih sanma şaşkınlığından kurtulabilseler, etrafta hayli iyi şiirin hüküm sürdüğünü de görebilirler. Sorun, şiirin dolaşıma girme sürecindeki tıkanıklıkta aranmalıdır ağırlıkla...

Önemli olan, çağın akışına yeni yorumlar getirebilecek zihin esnekliğini gösterebilmektir. Yaşanılan *iletişim kirlenmesini* kavrayamadan sözgelişi, -neden eskisi kadar şiir okunmuyor? diye sormanın, anlamlı bir yanı yok. Keza, "bir zamanlar okunan" şiirin "nasıl okunduğu"nu da yeniden gözden geçirmek gerek. Bir birikim devredilememişse, o birikimin niteliğini de sorgulamalı.

Bu kısa yerde bir özet yapmak gerekirse: Günah tekesi aramayalım lütfen!

3- "Şiir yazan"lar bir yana, "şair"lerden söz ediyorsak, kuşkusuz her biri,"üzerinde durulma"yı fazlasıyla hak etmektedirler. Nedir, sorunuzdaki "1980 sonrasında şiir yayımlamaya başlayanlar" sınırlaması tedirgin ediyor beni. Bir çırpıda çıkartamıyorum doğrusu, kim 80 öncesinde şiir yayımlıyordu, kim sonrasında yayımlamaya başladı...: Aslında bunlar pek de önemli sayılmaz; şairler şiirleriyle var olurlar, şiir yayımlamaya başladıkları tarihlerle değil.

Ama gene de, sorunuzun sınırları içerisinde kalarak, şiirlerini okumaktan büyük mutluluk duyduğum bazı şairlerden söz etmek istiyorum: Tutkuyla kendi izini süren Cezmi Ersöz; zaman dışı bir dükkânda kestiren Seyhan "Sansar" Erözçelik; uzun zamandır şiirlerini okuyamadığım ve bu yüzden bir alınganlaştığım Reşit İmrahor; polisiye romanları sevdiği için sevdiğim Şavkar Altınel; Yasin-i Şerîf'in üstüne Sartre'in resmini çizen Hüseyin Atlansoy; anneannesini özlediği odaların duvarlarına uyanık kaldığı saatlerde şiirler yazan Vural Bahadır Bayrıl...

İlk aklıma gelenler işte... Unuttuğum şairler için, kendimden özür dilerim; bu bir soruşturmadır nihayetinde...□

HAYDAR ERGÜLEN

"Şiirin geri çekildiğini hiç düşünmedim."

1 İçten inancım odur ki, şiir, her zaman bu kadar 'belirgin' bir yönelim göstermiştir. Kimse kendini adlandırmaz. Yazılan şiire de kimi yakıştırmalar/tanımlamalar getirilecektir, bir önemi varsa. Şiir içre bir yönelimden söz edilecekse, şiir üzerine düşünmenin tek tek ve toplu olarak ilk kez bu kadar yoğunluk kazandığı söylenmeli. Bence, son yıllarda şiire her zamankinden fazla yaklaşılmıştır. Düşünsenize, 'doğaçlama' şiirlerin sahipleri bile 'şiir' üzerine konuşmuşlar, yazmışlardır. Şu 'soğuk' olan entelektüel medya dahi, yazılan şiir karşısında soğukkanlılığını koruyamamış, ve film gibi 'seyredilebilir', müzik gibi 'dinlenebilir', kadın gibi 'bakılabilir' kimi ilgilerin yanında, şiirin şiir gibi 'okunabilir' olduğunu teslim etmiştir.Bence, bir dış dinamik olarak şiirin de —nasıl 'yazılabilir' bir şeyse— 'okunabilir' bir şey olarak kendini öne sürmesi çok belirgin bir yönelim olarak 'kaydedilebilir'.

2. Şiirin geri çekildiğini hiç düşünmedim. 'Mevzii' bir hareket değil ki şiir, «geri çekilme mevzileri»ni kullansın! Bu, şiiri nasıl yazdığımıza ve okuduğumuza bağlı bir 'mevzu'. Ayrıca, şiirin az yayımlanıyor olması da, az yazıldığını göstermiyor. Yerini bulamamış şiirler vardır, azınlık için yazılan şiir vardır, henüz yazılmayan şiir vardır... Bu, bence şairlerle, aracılar ve alı-

cılar arasındaki bir mesele. Araya girmek olmaz! Üstelik bir 'görev' değil, yazılma kaynakları ve sebepleri ne olursa olsun bir 'keyif işi' olan şiir yazıcılığına, Latin Amerika edebiyatına olduğu gibi antropolojik/sosyolojik bir 'field research'le yaklaşmak 'geçerli' gelmiyor bana. Üstelik artık, şairlerin de şiirlerini ellerinden tutup sinemaya götürmeye başladığını unutuyor bazıları! Ne güzel, şiir de, seyrediyor, dinliyor ve kimi zaman 'yazılmak' ihtiyacını duyuyor. Eh, bu da çocukluğunu özleyen bir şiirin hakkı olmalı!

3 Burada anmak istediğim adlar, yukardaki iki soruya da cevap olsun. Tümü de özgün, üstelik okumak için kendi dillerinden tercüme etmeye gerek duyamayacağımız kadar özgün şairler var bir zamandır: Vural Bahadır Bayrıl, Necmi Zekâ, Süha Tuğtepe, Seyhan Erözçelik ve Remzi Özmen. İlk ikisi 'kitapsız', diğerleri 'kitaplı' beş arkadaş. 80 sonrası şiirinde 'vahim' bir 'vaka' vehmedenler... kimlerse, onların yüreklerine su serpmek için değil, ama 'şiir okumayı seven' herkes için not edilmesi gereken beş isim. □

METİN CELÂL

"Şiir mazeret kabul etmez."

1 1980 sonrasında şiirimizde belirgin bir şekilde olumlu gelişmeler görüyorum. Önceki on yıllık dönemlerin aksine şiirin kendisine yönelen, şiirin araç değil amaç olduğu yönünde geliştirilen bir yaklaşımla şiirler yazıldı. Belki ilk defa şiirin sorunları bu kadar yoğun olarak tartışılıyor. 80 sonrasında şiire gereken önemin verilmesiyle birlikte gelenek, anlam, imge, slogan, şiirde siyasetin yeri gibi birçok sorun tartışıldığı gibi, şair kendi kimliğini de sorgulamaya başladı. Bu da çok önemli bir dönemeçte olduğumuzu gösteriyor. Birkaç yıl önce gençlerin hepsinin birbirine benzediği gibi suçlamalardan bugünkü «aralarında hiçbir benzerlik yok ki» suçlamasına ulaşılmışsa kıdemli şairlerin de bu yönelimin farkına vardıklarını ve iradeleri dışında gelişen bu yönelimden rahatsız olduklarını rahatlıkla söyleyebiliriz.

2) Türkiye'de toplumsal dönemeçlerde şiirin geri çekildiği yolundaki görüşe katılmıyorum. Geri çekilen varsa bunlar bazı toplumcu etiketli şairlerdir, şiir değil. Şiir mazeret kabul etmez. Bukalemun tabiatlı şairler her zaman şiiri beceremmelerine bir takım mazeretler bulmuşlardır. Bu da o tür mazeretlerden biridir. Her koşulda şiir yazılabilir ve yayımlanabilir. Yeter ki gönüllerde korkular olmasın. Geçmişe bakanlar tüm dönemeçlerde bu türden savların öne sürüldüğünü ama yine de şiir yazıldığını göreceklerdir. «Ecel gelmiş cihane baş ağrısı bahane» diye bir söz vardır. Beyler şiir yazamıyorsa bunun bahanesi.

3) Herhalde ben de ilk kitabımı bu yıl içinde yayımladığım için 80 sonrası şairlerinden sayılıyorum. Bu açıdan beraber yazdığım arkadaşlarım hakkında görüş bildirmek ne kadar doğru olabilir? Ama yine de gönlümün beraber olduğu, okuduğum şiirlerinden zevk aldığım şair arkadaşlarımın adını anmadan geçemeyeceğim. Oktay Taftalı, Cezmi Ersöz, Kubilay Ünsal, Süha Tuğtepe, Merih Akoğul, Seyhan Erözçelik, Kağan Özmeriç, Hüseyin Atlansoy, Enver Ercan, Orhan Alkaya, Bahadır Bayrıl... şu an aklıma gelenler.□

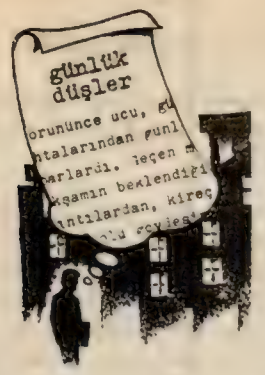

DOĞU V

Onat Kutlar

İçkinin yasak olduğu İran'da, insanların kendi şaraplarını gizlice kendilerinin yaptığını ve buna o eşsiz halk bilgeliğiyle mollaların devrim sloganlarından birinin adını vererek "Tevlitten masrafa", yani "üreticiden tüketiciye" dediklerini sen anlatmıştın bana. Şarabın nasıl yapıldığını da.

Şimdi balkonda, üstü taze asma yapraklarıyla örtülü bir sepette pırıl pırıl üzümler seni bekliyor. Altın renginde bir şarap yapalım diye. Geleceğin şarabını. Nevruza kadar bırakalım mayalansın. Adonis günlerinde, yani ölümsüz gençlik olan baharda, kurban edilmiş bir gençlik için kaldıralım güne, dolu kadehlerimizi. Yeni bir düş için içelim. İyice sarhoş oluncaya kadar, başkaldırıncaya kadar yeniden yazgıya. Tarihi düzeltmek elimizde değil. Ama hiç olmazsa geleceğin de kurban edilmesine razı olmayalım. Ne dersin?

Uçakta bir yer bulabilmek için binlerce yurttaşınla birlikte sekiz gündür Tahran Havalimanı'nın döşemelerinde yatıp kalktığın sırada yazdığın mektup, ekimin başında elime geçti. Tuhaf ve gergin bir gündü. Bir yandan senin de çok sevdiğin İznik'le ilgili kitaplar okuyor, bir yandan da yaşamın anlamını düşünüyordum. Arada sırada tıpkı Tristram Shandy gibi gökyüzüne bakarak böyle garip şeyler düşünürüm bilirsin. Gözlerim faltaşı gibi açıktı. Güzün doğudan gelen ağır ve karanlık bulutları gökyüzünü yavaş yavaş kaplıyordu. Beklenmedik anlarda kızıl ateş turnası sürülerinin geçtiğini görüyordum. Hızla kanat çırparak kesiyorlardı kuzeyden güneye, koyu bulut kümelerini. Uzak ve boğuk davul sesleri duyuluyordu.

Düşünüyordum: Nedir anlamı bütün bunların? Tam o sırada geldi mektubun. Alıcı kuşların arasından sıyrılmış bir güvercin. Kapımın altından gizlice sokuşturulmuş bir pusula. Ya da kendime yazdığım bir mektup. Nerdeyse aynı yazgıyı paylaşan ikiz kardeşler gibi değil miyiz? Birer gülümseme, bahçe ve göl özleyen, benzer gündüz düşleri gören, kadehinde cin ya da votkanın üzerinde mutlaka bir yaban dalı şiiri bulunduran iki çılgın? Öfkeyi kahkahayla saklayan, günleri bir şölen gibi yaşayan?

Yazdığı satırları okurken mektubu havaalanında değil de Şimran'da kaleme aldığını düşündüm. Sanki acıya dayanmak için daha önce biraz afyon almışsın gibi. Orada, ölmekte olan eşsiz Şimran bahçelerinden birinin kıyısında, tıpkı Hayyam gibi bir acem halısına bağdaş kurmuşsun. Kamış kalemi arada sırada bir kum saatine daldırarak yazıyorsun. Yanıbaşında siyah gözlü bir genç kadın duruyor ayakta ve sana mavi bir gündüz safası uzatıyor. Her şey eski bir minyatürdeki gibi. Yalnızca halının köşesinde duran ince, toprak testi kırılmış ve akan kan desenlerin karmaşık ve hızlı arabeskelerine bulaşıyor.

"Ben iyiyim" diyorsun, "Geziyorum. Kentin kurak alanlarını. Ve bazan birkaç uyuz aydına rastlıyorum. Kuyruğu kopmuş, tüyleri dökülmüş, kurumuş aydınlara. Bazan bir bahçeyi düşünüyorum. Artık çok uzaklarda kalmış olan yeşil bir bahçeyi. Burada ölüyor her şey..."

Burada da her şey çürüyor ve kokuşuyor. İnsanlar, evler, sokaklar ve kentler. Yok oluyor gençlik düşleri!..

İznik'e hemen o gece gitmeye karar verdim. Ortak bir geçmişe doğru bir yolculuktu bu. Yakın bir yolculuk. Çünkü İznik ne kurak İran'ın yanan bozkırları kadar uzaktı ne de yıllardır labirentlerini çözmeye çalıştığım gizemli İstanbul kadar yanıbaşımda. Arabaya atladım, yola çıktım. Orhangazi'den göle inen dümdüz, dar ve ıssız asfaltta hızla ilerliyordum. Uzak farları yaktım. Gökyüzü öylesine karanlıktı ki zeytinler ve çınarlar bir fotoğrafın negatifinde olduğu gibi siyah zemin üstünde bembeyaz gölgeler olarak geçiyordu iki yanımdan. İznik'e her gidişte olduğu gibi Bedreddin'i düşünüyordum. Göl kıyısında, gecenin henüz sabaha çok uzak bir köşesinde "ak bir koyun postu üstüne/oturmuş/Hattı talîk ile yazıyor/Teshil'i" ve derin sulara bakarak zulümden arınmış, mutlu, özgür bir dünya düşlüyor. "Yüreğimde gizli bir fitil öylesine yandı ki binlerce meşaleyi kavradım. Ey gerçeğin yolcusu umudunu kesme! Sen de tehlikeli yerleri aşarsın. Sen de bu ışığı elde edersin..."

Sonra da gene İznik'li Genç Plinius'u. "Gülmek benim de hakkım" diye yazıyordu mektuplarından birinde. "Çünkü ben insanım..."

Üniversitede öğrenciyken seninle Laleli'de, yolun ortasındaki büyük çınar ağaçlarının altında dolaşır, dalları dolduran sayısız küçük kuşun üstümüze pislemesine aldırmaksızın neyeyle geleceği düşünürdük. Bir bakır tabak olan İran'da kanlı bir av etine çatalını batırmış duran Şah'ın donuk

pers heykelinin devrildiğini, büyük alanlarda ellerinde Zerdüşt ateşleriyle yüzbinlerce gencin özgürlüğe yürüdüklerini. Aralarında ben de olurdum. Tıpkı benim gelecek düşlerimin şölenlerine senin her zaman bulunuşun gibi. Ve ne çok gülerdik... Yarın her zaman güzeldir.

Zeytin ve çınar ağaçları hızla akıyordu iki yanımdan. Bir an şaşırdım, yarına mı gidiyorum düne mi? Küçük bir taş, —herhalde bir taş olmalı— arabanın ön camını birden tuzla buz etti. Sevgilin Furuğ'un şiirindeki gibi. Yoksul okulların birinde bir çocuk karatahtaya "taş" sözcüğünü yazar yazmaz binlerce kuş uçup gitti yakın ağaçlardan.

Arabayı yandaki üzüm bağının asma kütükleri arasına çekip sabahı bekledim.

Orada, arabanın çatlayınca buzlu çiçeklerle bezenen ama dağılmayan ön camına bakarak uyumaya çalışırken uzun ve karışık düşler gördüm. Yeryüzünün öğle vakti olmalı. Yani imparator Hadrianus zamanı. Antik adlarıyla Antigonia ya da Nikaia'nın kurucusu olduğuna inanılan Dionisos adına her beş yılda bir kutlanan çılgın bağbozumu şölenlerinden birindeydik. İkimiz. Kentin, dört kapıyı birden gören merkezinde, mermer caddenin ortasında durmuş şaşkınlıkla çevremize bakıyorduk. Gülüşler, şarkılar ve çiçekler savruluyordu havada. Bitinya ipeğinden giysileriyle genç kızlar ve delikanlılar dansediyorlardı sokağın ortasında. Altın renginde olgun üzümler taşıyan tek atlı arabalara yol vermek için kıyıya çekildik. Yanımızda filozof tavırlı yaşlılar duruyordu. Kalabalığa ve kuşlar gibi durmadan yer değiştiren çocuklara bakarak gülümsüyorlardı.Atletler büyük yarışa hazırlanıyor, çığırtkanlar o akşam binlerce kişilik anfiteatr'da oynanacak oyunu haber veriyorlardı. Gölden gelen, çiçek kokularıyla yüklü bir esintiyle ürperdik, birbirimize baktık. "Bir düş belki de bu" dedim sana fısıldayarak. "Ama öyle bile olsa gidip Konsül Genç Plinius'u görmeliyiz".

Aynı zamanda ünlü bir avukat ve yazar olan Konsül'ün "domus"u gölün kıyısındaydı. O zamanlar adı "triniclium" olan salonda, üç kişilik divana uzanmış, dostu Paulinus'a mektup yazdırıyordu. Bizi gülümseyerek karşıladı ve mektubu tamamlamak için izin istedi. Birimiz sağına, öbürümüz soluna uzandık ve onun işini bitirmesini bekledik. "Herkesin düşü kendine göredir" diye devam etti Plinius, yazdırmaya. "Ben kendi adıma, sürekli ve temelli bir saygınlıktan tam anlamıyla yararlanarak yaşayan kişiyi mutlu sayarım. Yaşam zenginliğinden kuşku duymaksızın, gelmekte olan zaferi bekler o insan. Eğer böyle bir ölümsüzlük düşüm olmasaydı, bir başka düşü yeğlerdim: Kesin ve derin bir dinginliği, köşeye çekilmeyi." Yazıcısını gönderdikten sonra bize döndü, gülümseyerek konuştu:

"Haklı değil miyim? Başka türlü kabul etmek istemezdim yaşamın alnıma getireceği çelengi. Korkuyla, terörle saygınlık kazanmak istemezdim. Korkudan daha etkilidir sevgi. Korku, kaynağından uzaklaştıkça unutulur, sevgi ise unutulmaz. Korku kin doğurur, sevgi ise saygınlık..." Ellerini birbirine vurdu. Bize işlemeli toprak kaplarla sapsarı bir şarap getirdiler.Mermer taraçaya çıktık, surlar içindeki kente baktık. Akşam oluyordu. Sokaklarda ellerinde meşalelerle danseden insanları izledik.

Sonra nasıl olduysa birden değişti görüntü. Şimdi Tahran'da eski adıyla Şah Rıza caddesini görüyordum. Yeni adıyla Devrim. Geceydi ve yüzbinlerce insan yürüyordu caddede. Ellerinde meşaleler vardı ve neşeyle bağırıyorlardı. Ne söylediklerini anlamıyordum. Ön saflardan birindeydin sen de. Havada bir uçarılık ve Şiraz bahçelerinden gül kokuları. Ve sanki yıl dönmüştü ve sonsuz bir Nevruz. Işıklı pencerelerin ardında gülen yüzler ve masanın üstünde sümbül, sumak, sikke, sebze, sirke, sib ve sincid. Ve ayna ve aynanın önünden akıp geçen ırmağın berrak sularında iki kırmızı balık.

Üniversitenin büyük salonunda Süryani temsilcinin açtığı büyük ve kalın Ortadoğu tarihinin boş yapraklarına yeni şeyler yazılıyordu. Belki bir anayasa. Her kavim ordaydı. Kürtler, Azeriler, Beluciler, Türkmenler ve öbürleri. Üstlerinde ulusal giysileri vardı ve sen de aralarındaydın. Sık sık birbirinizle kucaklaşıyordunuz. Sakın "Uçuşu unutma!" Kuş ölümlü bile olsa. Bütün kuşların gökyüzünün sınırlarını açtığı yeni bir gün başlıyordu. "Yarın" o zamanlar güzeldi.

Bu olağanüstü düşten, birinin beni gözetlediği duygusuyla ürpererek uyandım.

Arabanın, ekim sabahının çiğleriyle buğulanmış camının ardında şaşırtıcı güzellikte bir genç kız yüzüydü bu. Saçları sarışına yakın kumral, dudakları pembe, gözleri açık renk. Cama pastelle boyanmış gibi. Gülümsüyordu. Nicedir rastlamadığım bir bakışla. Hafif sorgulu. Camı açtım. Yaşı göründüğünden daha küçük olmalı. Hafifçe geriledi. "Merhaba" dedim, "Burada ne yapıyorsunuz?" Birkaç adım ötede, bir asma kütüğünün altına eğilmiş çalışan annesiyle babasını gösterdi. "Bağ bozuyoruz". Çıktım arabadan. Havada yosun, kekik ve ezilmiş asma yaprağı kokusu. İşlerine dalmış çalışan çiftçi ailesinin yanına gittim. Bir süre konuştuk. Arabanın kırılan camından, üzüm fiyatlarından, İznik'ten. Ayrılırken bir sepet üzüm getirdi genç kız. Üstü asma yaprakları ile örtülü. Bütün aile gülümseyerek uğurladı beni. Umulmayacak kadar parlak bir ekim güneşi, arabanın içini bir kaleidoskop'a dönüştürüyordu. Ağır ağır kasabaya girdim.

Diyorsun ki mektubunda, "şimdi Furuğ'un 'Yeryüzü Ayetleri'ni hatırlamanın zamanıdır: Güneş öldü/Güneş öldü ve yarın/Uslarında küçük çocukların/Yitik, belirsiz bir kavramdır artık/Defterlerine sıçrayan kapkara/İri bir mürekkep lekesiyle/Anlatıyor çocuklar/Tuhaflığını bu eskimiş sözcüğün..."

Anlamıyorum nasıl oldu bu? Sen anlayabiliyor musun? Yarın'ı kırmızı bir elma, buruk bir yaban iğdesi, iki kırmızı balıktan biri gibi sevinçle bekleyen çocuklar nasıl asıldılar darağaçlarına? Nasıl gidiyorlar ölmek için, on binlerle, yüz binlerle, alınlarında birer kırmızı bant, boyunlarında Güney Kore yapısı plastik cennet anahtarlarıyla? Şölen nasıl birden yas'a döndü, gülüşler çığlıklara? Nereden geldi "kötü günler ve karanlık"?

Yağ pas içinde tamirci çırakları arabayla uğraşırken ben, binlerce yıldır surların dışına taşamayan İznik kasabasının ortasında durmuş çevreme bakıyordum. Güzün değişken bulutları yeniden kaplamıştı gökyüzünü. Dur-

gun bir yağmur öncesi. Kasaba esnafı, hacıları karşılamak üzere hazırlanan otobüslerin önünde, hoparlörle tekbir getiriyordu. Geçmişin aydınlık izlerinden biriyle karşılaşmak için Genç Plinius'un yıllarca emek verdiği anfiteatr'a gittim.

Şimdi tarihin karanlık; şiddet, öfke ve kanla dolu kuyusuydu o mermer tapınak. Kazıldıkça metrelerce kemik tabakaları çıkıyordu. İstilaların, savaşçıların, kıyımların dayanılmaz çöplüğü. Önce Pers'ler darmadağınık etti güzelim geometrisini kentin. Sonra Got'lar, sonra Araplar, sonra Bizanslılar, sonra Hazarlar, sonra Selçuklular, sonra Haçlılar, sonra yeniden bizler... Athena tapınağının yıkıntıları üstüne kiliseler yapıldı, onun üstüne camiler. Tiyatro'nun lotus frizli taşları surlara taşındı, heykeller kırılıp mancınıklarla fırlatıldı. Kapılara muzaffer komutanların adları kazındı kanlı mızrak uçlarıyla. Sonra o kapılar bir daha yıkıldı, bir daha yapılmak için. Şimdi kent, acımasız bir boksörün dağıttığı güzelim bir yüz gibi tanınmayacak durumda.

Ve artık onu geçmişteki gibi düzeltmek elimizde değil. Peki ne yapmalı?

Diyor ki Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin, "Uyuyan kimse ancak uyanık iken bildiği, gördüğü, işittiği ve izlediği veya onlara uygun bir şeyi görebilir... Hasılı düş denilen şey, uyuyan kişinin bir takım suretlere benzeyen kendi zihninin anılarından başka bir şey değildir."

Yaşadığımız şu karabasan, bir gerçeğin yansımasından başka bir şey değilse, ölümsüz gençlik ve bahar düşlerimiz nedir? Gerçek değil mi onlar? İstersen şimdi yalnızca bunu düşünelim ve bekleyelim yarını. Yarın her zaman güzeldir.

Sana bu mektubu İznik dönüşü, sabaha karşı, günün hafifçe ağardığı pencerenin önünde yazıyorum. Dışarda üstü, taze asma yapraklarıyla örtülü bir sepet İznik üzümü. Ve gelecek, gülümseyerek bekliyor kapıda. Elinde altın renginde bir kadeh şarap. Doğu'nun tüm tadları ile yüklü ve hafif buruk.

Onu hep birlikte, yazgıya başkaldırmak için içelim.□

AHMET ADA

AVLU

Sen yoktun avlu karanfil kokuyordu
Her yerinden gül sızan bir gündü
Gökte bir turna uçsa yakışırdı göğe
Daracık sokağa karpuz satıcıları yakışırdı
Bize benzerdi huyları duruşları
Belki bir aldanıştı yaşayışları

Taş avluda bir sepet kiraz duruyordu
Yanında erişilmez bir kedi uyuyordu
Hüznü sevince dönüştüren baba evinde
Yoktun işte çiçek sulayan ellerin yoktu
Denize doğru bir kırlangıç süzülüyordu

Sen yoktun çeşmeden yıllar akıyordu
Menekşe kokulu sinemalar akıyordu
Damda bir çocuk uçurtma uçuruyordu
Sevinci çavlan gibi dökülen bir çocuk
Avludan bakınca tanıdım çocukluğundu

Duvarda sarmaşık sessizce büyüyordu
Boş ibrik avluda susamışçasına duruyordu
Sen yoktun birazdan gelirdin serin çarşıdan
Sen iyiydin ama her zaman iyiydin
Mavi bir gökyüzü gibiydin, sıla gibiydin

Eleştiri Günlüğü

Fethi Naci

OKURLARDAN BİR RİCA

Bodrum, 2 Ağustos 1986

Şu iki dize hangi şairin, biliyor musunuz: *"Teslim olmak başka şey, esir düşmek başka;/Seni sevmek başka şey hürriyet, uğrunda dövüşmek başka!"*

İki yıldır uğraşıyorum, bu iki dizenin hangi şaire ait olduğunu bulamadım. Belki bilirler umuduyla Memet Fuat'a, Asım Bezirci'ye, Kemal Sülker'e sordum, onlar da bilemediler.

İyice açığa çıkmasını istediğim bir konuda yeniden yazabilmem için bu iki dizeyi hangi şairin yazdığını bilmem şart. Okurlardan rica ediyorum: Bu iki dizenin hangi şairin olduğunu bilenler, lütfen, bana yazsınlar, tabii kaynak göstererek. Bu günlüklerin yayımlandığı günlerde ben İstanbul'a dönmüş olacağım, bunun için İstanbul adresimi veriyorum: *Fethi Naci, P.K. 655, Sirkeci - İstanbul.*

Şimdiden teşekkürler.

BAŞYAPITLARIN ÖLMEZLİĞİ SORUNU

Bodrum, 3 Ağustos 1986

Marx'ın ünlü sözünü bilirsiniz: "Yunan sanatı ve destanı ile toplumsal gelişmenin belli biçimleri arasındaki ilişkiyi görmek güç değildir. Güç olan o yapıtların bugün bile sanattan aldığımız tadın kaynağı olması, bazı durumlarda ise erişilmez bir düzey ve örnek olarak sürüp gitmesini anlamaktır." (Çeviri: Cevat Çapan, *Sanatın Gerekliliği*, s. 10)

Bugün de Homeros'tan, Aiskilos'tan, Sophokles'ten büyük bir zevk alıyoruz. Shakespeare'den de, Cervantes'ten de, Moliére'den de, Puşkin'den de, Dostoyevski'den de, Tolstoy'dan da... Daha pek çok ad saymak mümkün.

Başyapıtlar da belirli toplumsal ilişkiler içinde ortaya çıkar, bu ilişkileri dile getirir; ne var ki "belirli toplumsal ilişkiler" içinde ya da belirli bir "ekonomik-toplumsal oluşum" içinde ortaya çıkan siyasal bilinç, felsefi bilinç, hukuk bilinci, vb. bu "ekonomik-toplumsal oluşum" ortadan kalkınca, yeni bir ekonomik-toplumsal oluşum ortaya çıkınca, artık işlevlerini yitirirler, yeni oluşan toplumda "toplumsal işlevleri yoktur pek", "geçmişin bilgisinde kalmışlardır", "tarihçiler için bir önem taşırlar"; oysa geçmiş çağların başyapıtları günümüzün başyapıtları kadar "canlı"dır, onları geçmiş çağlara tanıklık etsinler diye değil estetik haz almak için okuyoruz. Bunun için, "Bugün birlikte yaşadığımız, gereksinim duyduğumuz, yararlandığımız, tad aldığımız edebiyata, hiç kuşkusuz, geçmiş çağların, çoktan geride bırakılmış toplumsal koşullarda ortaya çıkardığı edebiyat da girer."

Nasıl oluyor da başyapıtlar ölmezleşiyor, ortaya çıktıkları toplumsal ilişkiler yok olup gittiği, bu ilişkilerin yerlerini yeni ilişkiler aldığı halde çağlardan çağlara, Marx'ın deyişiyle, "bugün bile sanattan aldığımız tadın kaynağı" olma niteliklerini sürdürebiliyorlar?

Marx'ın açıklaması şöyle: "İnsanlığın en güzel gelişmeyi sağladığı toplumsal çocukluğu geri gelmeyecek bir çağın sürekli çekiciliğini neden ortaya koyamasın? Geri kalmış çocuklar vardır, erken gelişmiş çocuklar vardır. Eski ulusların pek çoğu bu ikinci kümeye girer. Yunanlılar normal çocuklardı. Sanatlarının bizim için çekici olması, bu sanatı yaratan toplum düzeninin ilkelliği ile çatışmıyor. Tersine bu çekicilik o ilkelliğin bir sonucu oluyor; sanatın o gelişmemiş toplumsal koşullar altında ortaya çıktığını, ancak o koşullar altında ortaya çıkabileceğini, bu koşulların ise hiçbir zaman geri gelemeyeceğini gösteriyor." (Çeviri: Cevat Çapan)

Horst Redeker, *Edebiyat Estetiği*'nde (Çeviren: Aziz Çalışlar, Küzey Yayınları, 1986, 256 sayfa, 3. paragraftaki alıntılar bu çeviriden), "Marx'ın değinisi hep tartışmalara yol açmıştır şimdiye kadar" (s. 187) diyor. Gerçekten de Marx'ın Eski Yunan sanatından bugün bile haz duymamızı açıklayan satırları doyurucu değil.

Redeker'in kitabının özellikle bu sorunla, "başyapıtların ölmezliği sorunu"yla ilintili sayfalarını büyük bir dikkatle okudum; kimi sayfaları birkaç kez. Redeker, bu ko-

nudaki düşüncelerini, bir paragrafta şöyle özetliyor: "Geçmiş çağların önemli sanat yapıtlarından haz almamızı, onları uyarlamamızı ve yeniden üretmemizi olanaklı kılan şey, ne edebiyatın 'genel insansal', 'kendi türünden varlık' içeriği, ne de ütopik işlevidir. Edebiyatın içeriğini, tasarımsal yoldan ortak topluluğa ilişkin bir varlık olarak bireyin gerçekleşmesinin ve doğrulanışının bir anlatımı kılan şey, edebiyatın özgül iletişimsel yapısında verili bireysellik ile kolektiflik diyalektiğinin, edebiyatın içeriksel işlevini koşullayışıdır. Üretimin öznesi ve alımlamanın öznesi olarak yer alan birey her zaman için somut tarihsel bireydir. Yansıtılacak olan şeyse, tarihsel somut toplumsal praksistir. Bu yolla genel estetiksel değer içeriği her zaman edebiyatın somut toplumsal işlevi haline gelir." (s. 244).

Böylece "başyapıtların ölmezliği sorunu" aydınlanmış oluyor... ama Aziz Çalışlar'ın kitaba yazdığı Önsöz'de, "geçmişin önemli sanat yapıtlarının niye bugün de bize estetiksel bir haz vermekte olduğu"nu açıkladığı IV. kısımdan birkaç satır daha alalım, böylece sorun daha bir aydınlanır: "...biz (hangi çağda olursa olsun) bir edebiyat yapıtında insanın kendi özgüçlerini toplumsal ortak birliktelikle ne denli gerçekleştirdiğini duyumsadığımız sürece, insanın kendi doğasal-toplumsal özü ile gerçeklik arasında ne denli bir uygunluğun gerçekleştiğini alımladığımız ölçüde o yapıttan estetiksel bir haz alırız. Dolayısıyla, ancak böylesine bir uygunluğa yönelik yapıtlar kendi tarihsel görecelikleri içinde değişmez bir estetiksel değer taşırlar". (s. XX)

Anladınız değil mi "başyapıtların ölmezliği sorunu"nu? Öyleyse lütfen bana da anlatın, çünkü ben günlerdir okuyorum bu kitabı, bir türlü anlayamadım!

Aziz Çalışlar, son yıllarda, iyi çalışıyor; çeviriler yapıyor, yazılar yazıyor; üst üste kitapları yayımlanıyor. Ama açık söyleyeyim, *Edebiyat Estetiği*'nin çevirisi beni düş kırıklığına uğrattı; birçok tümcede yazarın ne dediği anlaşılmıyor. Aziz, çevirisine gereken özeni göstermemiş; bu özensizlik, okurları canından bezdirecek boyutlarda.

Bodrum'a gelirken Aziz Çalışlar'ın bir derlemesini, *Estetik Yazıları*'nı getirmiştim. O derlemede Baktin'den de çeviriler vardı. Baktin'in iki kitabı var yanımda. Aziz'in Türkçe'ye çevirdiği o iki yazı benim getirdiğim kitaplarda varsa Aziz'in Türkçesiyle bendeki kitapların Fransızcasını bir karşılaştırayım, diyorum. Böylece Aziz'in çevirileri hakkında doğru bir kanıya varabilirim.

Bu satırları Ortakent'te, Küpido'da yazıyorum. Küpido, bir lokanta; ayrıca on beş kadar bungalovu var. Alabildiğine sakin, huzur dolu bir yer. Güzel bir müzik. Dost bir çevre. Sık sık geliyorum buraya. Oturduğum yerden bakınca önce ılgın ağaçları: İki büyük bir küçük -"ana, baba ve çocuk"- diyorum onları Küpido'ya ilk gelenlere göstererek. (Ve Ruhi Su'yu düşünüyorum: oğluna "Ilgın" adını koyduğuna göre kim bilir ne çok seviyordu ılgın ağaçlarını). Ve ılgınların arkasında deniz: ne çok soğuk, ne de banyo suyu gibi sıcak; deniz gibi deniz işte. Aziz Çalışlar'ın çevirisinin verdiği yorgunluğu giderebilecek tek sığınak. Bugünlük bu kadar.

BİR EŞCİNSEL VE BİR DEVRİMCİ

Bodrum, 5 Ağustos 1986

Valentin, Molina'ya, "Senden çok şey öğrendim, Molina." der. Molina'nın, "Peki, neymiş sözüm ona benden öğrendiğin bütün o şeyler, bakalım?" sorusuna Valentin'in cevabı şöyledir: "Açıklaması biraz zor.Ama bir sürü şeyler üstüne düşünmeye zorladın beni. Buna inanabilirsin." (s. 246)

Romanı bitirdikten sonra hep o tümceyi tekrarladım kendi kendime: "Bir sürü şey üstüne düşünmeye zorladın beni". Gerçekten de *Örümcek Kadının Öpücüğü*'nün benim üzerimdeki en büyük etkisi bu oldu: bir sürü şey üstüne, özellikle eşcinseller ve devrimciler üstüne, kendini "olması gerektiği gibi" gören bir devrimcinin, bir eşcinselin dostluğu ve iyi yürekliliği karşısında, "olduğu gibi" görmeye başlaması üstüne, dostluk üstüne, yalnızlık üstüne, Sartre'ın "Cehennem başkalarıdır" sözü üstüne... yeniden düşünmek.

Örümcek Kadının Öpücüğü, Arjantinli romancı Manuel Puig'den okuduğum ilk roman. Nihal Yeğinobalı çevirmiş dilimize. (Öykü Yayınları, 1986, 263 sayfa.) Bir solukta okunan romanlardan. İnsanı allak bullak eden romanlardan.

Roman, bir hapishane hücresinde geçiyor. 50. sayfada, hapisanenin Buenos Aires'te olduğunu öğreniyoruz. Valentin, bir devrimci. Yirmi altı yaşında. Mimarlık okumuş. Yargılanmayı bekliyor. Otomotiv montaj fabrikasında greve gitmiş olan işçiler arasında kargaşalık çıkaran eylemcilere Ulusal Güvenlik Kuvvetleri'nce ateş açılması sırasında tutuklanmış. Molina, bir eşcinsel. "Küçük yaştakilerin ahlâkını bozmak suçundan sekiz yıl hapse mahkûm edilmiş." Otuz yedi yaşında. Vitrin dekoratörü. Molina 1974'te hapse girdiğine ve bir yıldır hapiste olduğuna göre, romandaki olaylar 1975'te geçiyor.

Dış dünya yok. 247-256. sayfalardaki polis raporları dışında bütün roman bir hapishane hücresinde geçiyor. Betimleme yok. Sadece konuşmalar. Arada, Molina bir film anlatıyor. Konuşmalar dışındaki tek değişiklik. Bir de romancının nedense gerekli bulduğu bilimsel dipnotları.

Romanı yayımlayanların "Kitap Üstüne" başlıklı kısa bir tanıtma yazıları var; "cezaevini yönetenler onlardan birini, öbürünü gammazlamaya zorlayınca bu dostluğa gölge düşer" diye bitiyor. Gereksiz bir tanıtma yazısı. Hem gereksiz, hem yanlış: çünkü cezevinin bu tutumu, iki insanın dostluğuna gölge düşürmüyor, tam tersine, bu dostluğu geliştiriyor, pekiştiriyor, Valentin'in gerçek kişiliğinin ortaya çıkmasına yol açıyor, bir devrimcinin insanî zaaflarıyla birlikte devrimci olabileceğini görüyoruz; bir de muhbirleştiremedikleri bir eşcinselin, kendisini annesi gibi seven, yani "olduğu gibi kabul eden, olduğu gibi seven" bir erkek karşısında nasıl dost, nasıl özgecili olduğunu,

onunla aynı hücrede yaşayabilmek için özgürlüğe bile boş verebildiğini, onun sevgisi için rahat rahat ölüme gidebildiğini...

"Savaşım devam ettiği sürece, ki ben ölünceye dek sürecek, büyük bir olasılıkla, benim bedensel, duygusal hazlar peşinde koşmam doğru olmaz (...) Çünkü, inan bu benim için ikinci derecede önemlidir. Asıl büyük haz bambaşka bir şeydir, kendimi gerçekten soylu bir amacın hizmetine adamış olmanın bilincidir". (s. 30) diyen Valentin, Molina ile dostluk ilişkileri içinde kendini "olduğu gibi" görmeye başlar: 8. sayfada, film anlatan Molina'ya, "erotik tanımlamalar yasak" derken, 213. sayfada Molina'dan filmdeki kadının göğsünü anlatmasını ister; ilk sevgilisi "burjuva kızı"nı unuttuğunu, "gerçek kadının çok tatlı, çok yiğit" olduğunu söylerken, daha sonra, hep o burjuva kızını sevdiğini, vücudunun her zerresinin onun özlemiyle sızladığını itiraf eder; Molina'ya "yemek" konusunda konuşmayı yasaklarken (s. 17), bedeninin gereksinimlerine uyarak, yemek konusunda "Nasıl uygun görürsen" (s. 192) diyerek Molina'ya boyun eğer... Ama bütün bunlar Valentin'in devrimciliğine "halel" getirmez: sağlığına kavuşur kavuşmaz "dışarı"yı, "devrim"i, "arkadaşlar"ını düşünür, tasarladığı eylem tasarısını Molina aracılığıyla arkadaşlarına ulaştırmaya çalışır.

Manuel Puig, Valentin'e "bir insan" olarak bakıyor, güçlü ve zayıf yanlarını bir arada gösteriyor; bunun için Valentin'in zaafları bizi (ya da beni) rahatsız etmiyor, olağan zaaflar, insanî zaaflar olarak geliyor. *Örümcek Kadının Öpücüğü*'nü *Varolmanın Dayanılmaz Hafifliği*'nden ayıran, bu: Milan Kundera, yaşantıdan düşünce planına geçmiş antikomünizmini romanıyla yeniden somutlaştırmaya çalışıyor, o romanın bu kadar tutması belki de bundan: günümüz Türkiyesi'nde "antikomünizmin dayanılmaz cazibesi".

Molina, Valentin'e, sonuna kadar açık ve dürüst davranıyor: "Şey, aklına sakın başka bir şey gelmesin ama ben sana iyilik ediyorsam...senin dostluğunu kazanmak içindir, hem de... neden söylemeyecek mişim?...sevgini "_ (s. 195) der, "....sana saygı duyuyorum, hem de sevgi, sen de bana karşı aynı hisleri duyasın istiyorum." der. Ve Valentin'de bu duyguları bulunca artık Valentin için her şeyi yapmaya hazırdır: Valentin'in eylem mesajını devrimcilere ulaştırmayı kabul eder ve... öldürülür.

Hapishane yönetiminin planlarını bilmeyen, gerçekten özgürlüğüne kavuşacağını sanan Molina, Valentin'e, "Ben burda, senin yanında kalmak istiyorum. Şu anda tek istediğim şey senin yanında kalmak." (s. 240) diyecek kadar sevgi özlemi içinde, yapayalnız bir insandır. Sartre, "Cehennem, başkalarıdır" diyordu; Manuel Puig, "Yaşam, başkalarıdır" der gibidir.

Nihal Yeğinobalı'nın adını biliyordum ama ilk kez bir çevirisini okuyorum. Rahat okunan bir çeviri. Ama takıldığım yerler de az değil. "Gereksinim" ya da "gereksememe" demek varken "gerekim" demek, "ayrımsamak" demek varken "ayrımlamak" demek gereğini niçin duymuş, anlayamadım. "Ama şimdi kız ruh tahlili olduğu için..." (s. 26), "Onun bakmazında..." (s. 42), "....çarşaflar kurumalı olmuş...." (s. 151), "...sürahiye de su doldururum çünkü boşalmalı olmuş." (s. 186), "...o da geri geri giderek çaktırmazından dışarı çıkıp..." (s. 201), "...birazcık anlatsan bu akşam bitmeli olurdu." (s. 223) "...tadilatın bir haftada*n* biteceğini..." (s.252), "Birkaç dakikada*n* biraz rahatlarsın". (s. 257). Yeter. Merak ediyorum: Nihal Yeğinobalı nereli acaba?

(Romanın incelikleri çok: sözgelimi Molina, film anlatırken, kadın giysilerini ya da eşyayı hep bir kadının gözünden anlatır. 117. sayfada kadınların sütyenleriyle bir dalga geçişi vardır, nefistir. Sonra, hapishane müdürünün odasından muhbirlik pazarlığı yaparak hücresine döndüğü zamanki ruhsal durumu... Puig, bir iki konuşmayla ne güzel verir bunu... Ama, biliyorsunuz, çeviri romanları kısaca tanıtıp geçiyorum.)

BİR ÇEVİRİ KARŞILAŞTIRMASI

Bodrum, 8 Ağustos 1986

Aziz Çalışlar'ın *Estetik Yazıları* adlı derlemesi, 1984'te, Varlık Yayınları arasında çıkmış. Derlemede Mikail Baktin'den (Aziz, "Mikhail Bachtin" yazıyor; oysa kiril alfabesiyle yazılan kişi adları okunduğu gibi yazılır Türkçe'de) iki inceleme var: biri, "Söz Estetiği Üzerine" (s. 58-84) başlığını taşıyor, öbürü "Romanda Söz Dokusu" (s. 85-103) başlığını. İki inceleme de bendeki *Esthétique et théorie du roman* adlı kitapta var; kitabı Rusça'dan Daria Olivier çevirmiş, Gallimard yayınevince 1978'de yayımlanmış.

Aziz Çalışlar'ın çevirisinde "Günümüzde Üslupbilgisi ve Roman" alt başlığını taşıyan metinle bendeki Fransızca metnin 4-5 sayfasını karşılaştırarak okudum. Birkaç örnek vermekle yetineceğim.

Çalışlar'ın çevirisinin 86. sayfasında şu tümceyi okuyoruz:

"Geçtiğimiz yüzyılın bitimine doğru, düzyazıda yazarın sanatsal becerisine ilişkin somut sorularla romanın teknik sorunlarına gittikçe artan geniş ilgi, sözünü ettiğimiz soyut ideolojik incelemeler karşısında bir eğilimin doğmasına yol açmış oldu."

O tümceyi ben Fransızca'dan çevirsem şöyle çevirirdim:

"Geçen yüzyılın sonuna doğru, soyut ideolojik çözümlemeye karşı olarak, edebiyat sanatında düzyazının somut sorunlarına ve romanla öykünün teknik sorunlarına ilgi artıyor." (Fransızca metin, s. 86)

Çalışlar'ın çevirisinin 87. sayfasındaki birinci paragraf şöyle:

"Çok yaygın ve ayrı özellikte bir görüş de, roman üslubunda, hiçbir özgün üslupsal tavra girmeyen, sanat-dışı bir ortam bulunduğunu söyleyen görüştü. Romanın üslupsal dokusunda beklenildiği gibi hiçbir (dar anlamıyla) salt şiirsel bir biçim olamayacağı için, burda herhangi bir sanatsal değerin varlığı da yad-

sınmaktaydı; çünkü bu kanıya göre, tüm pratik, bilimsel dil gibi, üslup dokusu da, sanatsal olarak yansız bir iletişim aracıydı yalnızca."

Bu tümceler Fransızcadan şöyle çevirilebilir, bence:

"Yaygın ve karakteristik bir görüş, roman söyleminde, tüm özgün ve kendine özgü işleyişten yoksun, bir tür edebiyat-ötesi ortam görür. Bu söylemde beklenen salt şiirsel biçimi (dar anlamda) bulamadığı için bu söylemin bütün yazınsal değerini reddeder, bu söylemi sanatla ilişiği olmayan basit bir iletişim aracı olarak görür - tıpkı gündelik söylem ya da bilimsel söylem gibi." (s. 86-87)

Çalışlar'ın çevirisinin 89. sayfasından bir tümce:

"Bir roman, konuşmanın, bazen dilin, hatta çok çeşitli bireysel seslerin sanatsal olarak düzenlenmiş toplumsal renkliliğidir."

Benim çevirim şöyle:

"Roman, anlatma yollarının, kimi vakit dillerin ve bireysel seslerin toplumsal çeşitliliğidir, yazınsal olarak düzenlenmiş çeşitliliktir."

Çalışlar'ın çevirisinin 90. sayfasından bir parça:

"Geleneksel üslup bilgisi, dillerin ve üslupların yüksek bir birlik içinde karışıma uğramasına yabancıdır; romanda dilin toplumsal diyalog halindeki özgünlüğüne herhangi bir yaklaşımda bulunmaz. Üslup çözümlemesinin, romanın bütünlüğünü kuşatan şeye değil de, burdaki alt sıradan bir üslup birliğine yönelmesinin nedeni de budur."

Ben Fransızca metni şöyle çevirmeye çalıştım:

"Geleneksel üslupbilim, üstün bir birlik oluşturan üslupların ve anlatma yollarının bu tarz bir araya gelmesini bilmez. Romanın anlatma yollarının kendine özgü toplumsal diyaloğunu ele alıp inceleyemez, üslup çözümlemesi de romanın bütününe değil ikinci dereceden şöyle ya da böyle bir birime yöneliktir." (s. 89).

Aziz Çalışlar'ın çevirileri hakkında bir fikir verebilmek için bu kadarı yeter, sanıyorum. Daha fazlası, çeviriyi iş edinmiş, usta çevirmenlere düşer - tabii, sabırları elverdiğince...□

GÜLTEKİN EMRE

AKIP GİDİYOR

Akıp gidiyor günlerim işsizliğimin gevşekliğinde
Şimşeklerin dinmediği gökte, açıyorum sayfalarını
Acılarımı soluyorum durmadan, ülkemin coğrafyasında

Geçip gidiyor sevgim, dağların doruklarına uzanıyor
Ellerim, mavilerine doyamadığım denizlerin
Uzun bir ömür bitiyor bu akşam lambasız sokaklarda

Gençliğim gidiyor elden, beni elimden tutup gezdiren
Yürekleri sarsan, şimdi anılardan korka korka
Yaşayan, nerede benden arta kalan görüntüler, acılar

Akıp gidiyor günlerim, düşlerimin ip merdiveninde
Gecelerimde çığlıkları boğulmuş bir suskunluk
Uzun kirpiklerine düşüyor ürpertilerim, özlemlerim

Günlükten Seçmeler

Kemal Özer

4 Temmuz 1971

Yaz balkonunda, kuş sesleri arasında bir öğle sonu Oktay Rifat'ın son şiirlerini okurken, içimi arıtan bir aydınlık vurdu üstüme. Sözcükler çakıl taşları gibi ışıldadı suyun dibinden. Hiçbir bağlantım olmadığını düşündüm. Kırgınlığım yok, ne de bir yerlere varmak için verilmiş sözüm. Öylesine bir an. Yitirmemek için üstünde durmadan okuyorum o şiirleri. Yeniden kimbilir ne vakit dönerim bir daha. Sanki öyle bir vakit var, akıp gitmeyen. Demir gibi sağlam. O vakit gelince, üzerlerinde uzun uzun dururum görüntülerin. Tadını şöyle bir alıp geçerek değil, yeni yeni tatlar almak için durarak okurum. Suyun bulanacağından, belleğimin çözülüp dağılacağından korkum olmaz. Batık bir deniz dibi kentini bütün tarihi ve coğrafyasıyla dalıp dalıp çıkarırım.

19 Temmuz 1971

Cumartesi günü nicedir evinde görüşmek istediğim Ece Ayhan'la buluştuk. Saatler saati ordan oraya sıçrayan konuşmamızdan belki de yalnız bir kişinin, başta şiir, çeşitli konularda kafa yoran bir kişinin çizgileri kaldı bende. Her zaman, ayaküstü ya da Üsküdar'a uzanan kısa vapur konuşmalarında olduğu gibi, küçük dikkatler, olanları değişik bir gözle, alışmadığımız bir yönde algılayan kısa değiniler birbirine eklendi, yaşamının birkaç yanıyla birleşti. Beyaz kâğıda serpilmiş sözcükler, onun buluşuydu yıllar önce yanılmıyorsam, araları vardır ve doldurulmamıştır şiirde. Susuşlar da, görünmeyen de şiirdir, vardır şiirde. Öyle serpilmiş belirtiler, konuşurken, aralarındaki boşluk dolunca, bir kişinin coğrafyasına götürüyor dinleyeni. Ama yakaladım dediğiniz anda yitiveriyor daha. Gelgit olayında görünüp batan kıyılar gibi. Belki kalacak bir gün. Budur, diye, uçların birleştiği alanı gösterivereceğiz. Silinmeyecek biz gösterirken.

6 Eylül 1976, Sofya

Üç gündür F.E. bizimle. Elimiz ayağımız oldu. Şiir kitaplarımı vermiştim dün. Bu sabah, şiirlerim üstünde konuştuk. İlk izlenimini aktardı. Kafaya seslendiklerini, yalın olduklarını, kafayla aynı ölçüde yüreğe de seslenmeleri gerektiğini söyledi. Bunun için de dramatize etmeye daha çok önem vermemi önerdi. Yüreği bir cam gibi çizmeli, acıtmalı bu dram, dedi. Okuyan "bu böyle oluyor" diye anlamasının yanında, "Vay anasını, demek ki bu böyle" deyip ayağa kalkmalı. Daha çok "kendine özgü"lük katmamı da bu arada belirtti. Okuyana "İşte Kemal Özer böyle söyler" dedirtmeli bu "kendine özgü"lük.

8 Eylül 1976, Varna

Bu sabah Varna'ya uçmadan once, çok az uyuduğum halde, dizeler doluştu dilime. F.E. ile yaşadığımız dün gece çok duygulandırıcı, coşkulandırıcı idi. Özlem gidericiydi desem, kapsamayacak pek. Özlem tazeleyiciydi belki. Dönüşü konuştuk. Hem büyüğünü, hem F.E.'ninkini. Zaten ikisini birbirinden ayırmak ne mümkün. Kadeh kaldırdık, gözlerimiz yaşardı. Şunu gördüm ki, duyguyu bırakmıyor, ama duygusallığı zamanında kesip atmasını biliyor F.E. Günlerdir izlediğim dinamizm ancak düşünceyi yaşama geçirmekle açıklanabilir. Çok şey öğretti bu bana. İnancın nerde başlayıp nerde bittiğini en önce. ("Akif inanmış adam" dizesini boşuna anmadık.) İnanmışlık F.E.'yi bütünlüyor, tek boyutlu bırakmıyor. İnanmışlığı dilinden anlıyorsam, eyleminden de yemiş devşirir gibi devşiriyorum. Yani yüreğin sedef kakmalı kutusunda yatmıyor o, en ufak bir davranışın bile içine katışıyor. Yorgunluğa kafa tutuyor, zorlukları dinlemiyor, olmazı olur kılıyor. O yüzden, ne hasta yürek engel buna, ne yurt özlemi, ne olanaksızlıklar.

21 Eylül 1977

Ataol'la (Behramoğlu) bira içtik dün akşam. Rastlantıların payı çokçaydı ve önceden tasarlanmış değildi hiçbir şey. Bira içmek ve konuşmak, yalnız bu. Doğaçtan bir çağrı.

Nitekim her şey sezinlediğim gibi oldu. Tadına vararak yaşadığımız ve paylaştığımız iki saat ikimizi de duygusal bir sıcaklıkla sarmaladı. Levçev'in "Doğudan Gelen ve Doğuya Giden Yol" şiirini okudum. Duygusal bir yükle doldu-

ğu zamanlar yaptığı gibi yine nitelemelere yöneldi. Benim dış ülkelere geziye çıkmamı niteliyordu, yaşadığımız o ânı niteliyordu, duygusal yanımı, sözünü ettiğim Elen'i, okuduğum "Gül Üstüne Çeşitlemeler" şiirlerini, yaptığım benzetmeleri, kendisini, kendi şiirini, durmadan niteliyordu; tad alarak, içtenlikle ve coşkuyla...

Şiirim için yaptığım genel bir nitelemesini anmak istiyorum. "Belli bir düzeydeki insanların bildiği, düşündüğü şeyleri güzel bir biçimde söylüyor şiirlerin" dedi. Arkasından da ekledi: "İnsanların o güne dek düşünmediği sorunları da açmalı, bakmadığı biçimde bakmalarını da sağlamalı. Kafalarını kurcalayacak yeni bir şey getirmeli."

Bu nitelemeye önce sevindim, sonra da hak verdim. Sevindim, çünkü yapmayı amaçladığım gerçekleşmiş demektir. Toplumsal işbölümü içinde ozanın yazdıkları herkesin duyup da ancak ozanın dile getirebildiği şeyler olmalı kanısındayım. Bu bakımdan şiirlerim için yapılacak en büyük övgü, okurun "işte ben de bunu söylemek istiyordum" demesi. Ataol gibi bir ozan da bu nitelemeyi yaptığına göre, büyük ölçüde amacıma vardığım söylenebilir.

Bir şiirin, okura, o zamana değin kafasını kurcalamamış ya da yüreğini kaldırmamış bir şey getirmesi de önemli. Ozanın bir çeşit yol açıcılık, önderlik yapması, temelde karşı olduğum, şiir anlayışımla bağdaştıramadığım bir şey değildi. Ne var ki bunu bir aşama olarak görüyorum. "Ben de bunu söylemek istiyordum" dedirtmekten, okurun bir çeşit ağzı dili olmaktan sonra gelen bir aşama. "Bu da varmış, bunu da düşünmeliyim" dedirtmek, ne yanından bakılsa, büyük bir şey! O oranda da zor ve sorumlu. Bunu becerebilir noktaya geldikten sonra bu tür şiirler yazmak isteyeceğim doğaldır.

Ataol'un, zaman zaman benim yaşantıma ve kişiliğine bakışı (içtenliğine inandığım için) rahatsız etmez beni. Eninde sonunda kendi yaşantısıyla karşılaştırmaya varan bu niteleyişlerde kendinden yana sonuçlara ulaşmaz. Tam tersine,beni, kendisinin olmak isteyip de olamadığı bir konumda görür hep. Dün akşam da, her şeye dinginbakabildiğimi söyledi. Bu dinginliğin güzelliğini vurgulamak istedi. Örneğin Bulgaristan'a gitmem, orda gördüklerimi şiirlerle, betimlemelerle dile getirmem, F.E.'ye gösterdiğim dostluk hep bu dinginlikle boyutlanıyordu. Kendisi ise patlamalar içindeydi. Şiiri de hâlâ bir patlama olarak görüyordu.

Bu tür konuşmaları gönül hoşluğuyla dinledikten sonra hep sorarım kendime. Dün gece de, ayrıldıktan sonra sordum: Gerçekten, denildiği kadar dinginlik içinde miyim? Üstelik adını koyamadığım duyguları daha birkaç gün önce yoğunlukla yaşamışken? Hâlâ o duyguların çözümünü araştırırken içimde?

Şunu düşünürdüm hep (yine de düşündüm). Dış görünüşümle dıştan izlendiğimde insanların vardıkları kanı, çoğunlukla şaşırtmıştır beni. Ya umulmadık bir biçimde, duygularımı olduğundan değişik davranışlarla gösterme becerim var, ya da gerçekten onları denetim altına alıp dışarıya sızdırmıyorum.

Öyle olmasa, davranışsızlıktan zaman zaman kendimi ya da başkalarını bunalttığım halde,bir başkasına (örneğin Ataol'a) özlenir bir dinginlik içinde görünebilir miydim?

31 Ekim 1979

Konuklar gitti. Belki yalnız bu kadar yazmalıyım. Yalnız kendilerini götürseler ve geriye bir şey bırakmasalar kuşkusuz en doğrusu bu olurdu. Ama ikisini de diyemiyorum. Yalnız gitmediler ve geride bir şey bıraktılar. Bıraktıkları yalnızlık olsaydı, ne kadar içe çökse, giderilmez sanılsa, yine küllenirdi gündelik yaşam eliyle. Nitekim sabah yıkanmışlığında arkalarından el sallayıp bir başıma dönerken, yalnızlıktan başka bir şey yoktu ortalıkta. Gölgem gibiydi önümde ardımda. Benden önce giriyordu saptığım sokağa. Düşlediğim her şeye benden önce ulaşıyordu. Günü nasıl sona erdirebilirdim bu denli yoğunlaşırsa! Hiçbir şey beni oyalayamaz dı artık! Hiçbir şeye el süremezdim! Gün, ilerledikçe sonuna varılamayan bir yeraltı yolu gibi ağzını açmış bekliyordu. İlk saatler geçmek bilmedi.Sonra hızlandı zaman. Yalnızlık paylaşıldı. Arasıra vurur oldu su yüzüne. Başka insanlar, eşyalar, ilişkiler belirginleşti yavaş yavaş. Bırakılan yalnızlığı orasından burasından dikiklediler. Yarın öbür gün tümüyle anı olur, yaşanmış bir duygu olur artık. Gidenlerin yüzleri, söyledikleri sözlerden sağa sola takılanlar, kulak arkasına sokulu gül gibi tazeliğini yitirir, albüm yapraklarına iliştirilen anı artıklarına dönüşür.

Demem o ki, geride bıraktıkları ne yalnızlıktı, ne anılardı. Bir sorun, bir düşünce, bir sınav bıraktılar geride. "Güven" dedikleri, gündeme geldi onlarla. Giderek bir çatışmaya sürükledi beni. İnsan ilişkilerinde güveni altyapı yapmayan anlayışı her zaman karşıma almışımdır. "Sen kuşkulu davran da güvenini sömürtme karşındakine" diyen kim olursa olsun katılmak gelmemiştir içimden. Daha da ötesi, insan soyunu aşağılamakla bir görünmüştür böyle bir tutum. Kendini odak sayma bencilliği bulmuşumdur bu tür titizlenmelerde. Çoğu kez, "Ben sana demedim mi" haklılığıyla karşılaşsam, iyi niyet sömürüsüne, hatta kırılışlara, pişmanlıklara uğrasam da. Bir insana güvensizlikle yanaşmak, yaşamı sınırlamaz mı her şeyden önce? İnsanı tek boyutlu algılamaya, karşıtlıkların çarpıştığı diyalektik

bir süreç olduğunu unutmaya yol açmaz mı?

Kendini hiçbir zaman bırakmayacaksın alabildiğine yaşamaya, ilişki kurmaya, insanca alışverişlere girmeye. Hep tetikte duracaksın, satranç oynar gibi olacaksın hep. Her sözün, her yer değiştirişin altında bir niyetin arayıcılığını yapacaksın ve bunu karşındakine belli etmeyeceksin. Sözcükler, gerçek anlamında kullanılmamış olabilirler. Kimbilir kaç cümle sonraki bir tuzağın hazırlayıcısıdır diye kuşkuyla bakacaksın onlara. Bütün bu doğallık, arılık düşmanı ilişkiler, armağan olarak sana bir böbürlenme getirecek. Göğüs dövüp "Enayi durumuna düşmedim, iyi niyetimden yararlanmalarına fırsat bırakmadım" diyeceksin. Kapı aralığı gibi daracık bir yaşam ve bir böbürlenme.

Öbür yandaysa, çekintisiz, dolu yürekle adımlar atmak, gözünü budaktan sakınmadan, coşkulu ilişkilere bağır açmak, doğal, arınık, gölgesiz atılımlardan açık deniz serüvenleri devşirmek, dünyayı bordasında duymak. Ama buna karşılık aldatılmayı, kandırılmayı, tökezletilmeyi de göze almak. Neruda'nın "arı olmayan şiir" tanımındaki gibi, insan ilişkilerine sinmiş her türlü kullanılmışlığı, izleriyle ve çentikleriyle, sidik ve zambak kokularıyla bir arada yaşamak.

Konuklar işte bu çatışmayı bıraktılar geride. Güveni altyapı yaptığım için suçlandım. İnsan yaşamını zenginleştirmeye ters düşen her önleme, her denetime olduğu gibi, güvensiz davranmaya da karşı çıktım. Çatışma yoğunlaştıkça tutumum yara almadı değil. "Acaba mı?" dediğim oldu kimi sözler ve davranışlar karşısında. Son çözümde, tümüyle kuşkulu insanlar, karşısındakini deneyen insanlar, sözcük altında buzağı arayan insanlar katına geçmedim. İşte bu gergin, bu gidip gelen yaşantıyı geride bıraktı konuklar.□

KELEBEK YAYINEVİ
yılın kitaplarını sunar

SEÇİMLE GELEN KRALLAR
Prof.Maurice Duverger
Hür demokrasilerde seçmenin oyu ne derece hürdür? Seçimle başa gelenler ne ölçüde topluma yakın, ne ölçüde onlardan uzak? Duverger açıklıyor.

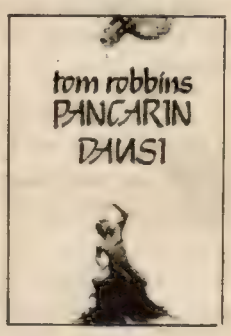

PANCARIN DANSI
Tom Robbins
Klasikten saçmaya kadar, her türlü düşün ve gülmecenin kol kola dansettiği acayıp kitap.

FIRTINADAN ÖNCE
Robert Merle
Yazara 1949 Goncourt ödülünü kazandıran dünyaca ünlü kitap, Okay Gönensin'in Türkçesiyle şimdi kitapçınızda.

ROMAN
Roman Polanski
Polonyalı Roman Polanski'nin sinema dışındaki başarısının kanıtı. Kendi kaleminden yaşam öyküsü. Alkışlar Polanski için...

◆**AYRICA...**

Hemingway'in yeni bulunan son kitabı **CENNET BAHÇESİ** Türkçe'ye çevrildi.
Reklamcılar, reklam verenler ve ey kutsal tüketici! **YILMAZ GRUDA**'dan **BİRAZ REKLAM ALIR MIYDINIZ?**

KELEBEK YAYINLARI
"kitabın diğer adı"

Bir Şiirin İki Hali

Arif Damar

Yaprak dergilerini karıştırırken, Orhan Veli'nin, "Baharın İlk Sabahları" şiirine gözüm takıldı. Şiirin, ikinci bölümünün ilk dizesi değişikti: *"Arada bir gerinirim göklere karşı"*, sonra: *"Dalına su yürüyen ağaç misali;"* diye süren şiiri sonuna kadar okudum. Son dizeyi biliyordum: *"Ne iş güç gelir aklımı, ne yoksulluğum"*. Önce, karşılaştırmak için, bizdeki *Bütün Şiirleri*'ni buldum, evet, Orhan Veli, şiirinin, ikinci bölümünü yeniden yazmıştı, değiştirmişti. Anımsadığıma göre *Karşı* vardı bizde, ona da baktım; orada da *Bütün Şiirleri*'ndeki gibiydi. Zaten başka türlü de olamazdı, olmaması gerekirdi.

Konuyu dağıtmadan, böyle işlerin az olmadığını söylemeden geçemiyeceğim. İlk aklıma gelen Cahit Sıtkı Tarancı'nın *"Herkesin Gecesi"* şiiri. Yanılmıyorsam, 1940'dan önce çıkan *Ses* dergisinde, ilk dizesi: *"Yumruğunu gösterme işçi kardeş"*di. Kitabında, *"Otuzbeş Yaş"*ta: *"Tut kendini, belli etme kardeşim"*, olmuştu. *"Beni rahat bırak küçük dilenci"* dizesi de: *"Beni rahat bırak küçük satıcı"*. Yine Cahit Sıtkı Tarancı'nın, 1947'de Nâzım Hikmet için yazdığı, ancak 1 Mayıs 1950'de *Yaprak* dergisinin 25. sayısında yayımlanabilen *"Bir Şey"* adlı şiiri uzun bir zaman kitaplarına alınmadı. Bizdeki *Otuzbeş Yaş*, Varlık Yayınevi'nin 1956'da çıkan 5. basımında yok. Sanırım, yıllardan sonra beş dörtlükten oluşan şiirin ilk iki dörtlüğünü, daha sonra da tamamını ilk kez Memet Fuat *Yeni Dergi*'de yayımlamıştı.

Asıl konumuza dönelim, Orhan Veli'nin şiirine. Anlaması o kadar zor değil; şiirin öz'ü, biçimini bulmadan yayımlanmış. Aceleye gelmiş, getirilmiş. İlk bakışta hemen görülen *"misali"* sözcüğü. Beni de duraklatan bu sözcük oldu. İlk şiirlerinde, *"Garip"*ten önceki bir şiirinde geçseydi durulmaz geçilirdi. Ama, son şiirlerinden, son kitabından bir şiir bu.

Faruk Nafiz'in ünlü *"Han Duvarları"*nda:

"Gönlümü çekse de yârin hayali
Aşmaya kudretim yetmez cibali
Yolcuyum bir kuru yaprak misali
Rüzgârın önüne katılmışım ben"

geçtiği bilinir; sonra Ahmet Muhip Dıranas'ın *"Büyük Olsun"* şiirinde:

"İnsan bir yanınca Kerem misali
yanmalı.
Uykudan bile mahşer gününde
uyanmalı."

Gerçi Başaran'ın 1953'te yazdığı *"Ahlat Ağacı"* şiirinde de:

"Durmuşsun kırların bir ucuna
Ah senin halin köylü hali
Yaşarsın kıraç toprakta
Servi-simin misali"

diye geçer ama, bu, Başaran'da yadırganmaz.

Evet, dil bozuktu. Orhan Veli'nin şiir diline aykırıydı.

Düşüncesine de. Edebiyat kokan bir sözcüktü. Ve o yılların şiirini bilenler, bu sözcüğün artık sakızlaştığını anımsayacaklardır. Orhan Veli'nin kısa yaşamında en olgun dönemi içinde, o yıllarda yazdıkları, düşünceleri, kaygıları göz önüne getirilirse bana karşı çıkan kimse olmayacağını umuyorum.

Bu sözcüğü artık bırakalım. Bütünü üstüne düşünelim.

Yaprak'ta okuduğumuz şiir bizde, yani okuyanda bir güzellik, bir mutluluk duygusu uyandırıyor. Yaşamaktan, dünyada bulunmaktan, bir bahar günü sabahı sağlıklı olarak dünyayı kucaklayan genç bir insanın yaşama sevincini duyuruyor. Şiirin bu durumundan da, söz konusu kişinin şairin kendisi olduğunu çıkarabiliyoruz. Aklına iş güç, yoksulluğu bile gelmez. Rüştü Onur'un *"Memnuniyet"* şiirindeki gibi bir duygudur:

"Ben kendi halimde yaşarım
Şapkamın altında"

ya da Cahit Sıtkı'nın:

"Her mihnet kabülüm yeter ki
Gün eksilmesin penceremden"

O zamanın küçük burjuva şairlerinin ortak temalarından biridir bu. Sabahattin Eyüboğlu, *"Yaşamak Sevinci"* yazısında ele almıştı bu konuyu. Dünyayı, yaşamayı sevmek o kadar kötü bir şey değil. Yalnız Orhan Veli bu şiiri yazdığı

sırada, dünyayı sevmekle birlikte, onu değiştirmek gerektiğini de anlamıştı; böyle bırakılamazdı. Kitabına adını veren *"Karşı"* şiirinde:

"Bak! dünya renkler içinde!
Bu güzel dünya içinde
Sevin sevinebilirsen
İnsanlığın haline karşı."

diyordu. *"Dişlilerin arasında/Güçsüz güçlüye karşı"* olduğunun bilincine varmıştı.

Özetlersek, şiirin ilk biçimi Orhan Veli'nin gerçekliğiyle çelişiyordu.Sanki topluma, sorunlarına sırt çevirmiş, kendine kendi yoksulluğuna bile katlanan bir adam vardı. Artık, uyanıldı mı, yoksa kendi mi bu açık çelişkinin ayrımına vardı, şiiri yeniden ele alıp, düzenledi. Düzenledi diyorum, Brecht'in cümlesini olduğu gibi aktarayım yeri geldiği için:

"Bir sanat yapıtının biçimi,içeriğin tümüyle düzenlenmesinden başka bir şey değildir, bundan ötürü, yapıtın değeri tümüyle bu düzenlemeye bağlıdır."

"Baharın İlk Sabahları" şiirinin son biçimi için bir şey söylemeyeceğim. Orhan Veli'nin güzel, belki de en güzel şiirlerinden. Ben *"Gün Olur"* adlı olanını hiçbirine değişmem yine de.

Bir kitaptan, bir alıntıyla bu kısa yazıyı bitirmek istiyorum: "Marx'ın kızı, Eléanor Marx Avening 1895'te şöyle yazacaktır: Bir zaman oldu ki, Heine her gün Marx ve karısını, mısralarını okumak ve bu konudaki fikirlerini almak için görmeye geldi. Marx ve Heine sonsuza dek on satırlık bir şiiri gözden geçirebilirlerdi. Her kelimeyi tartarak, düzelterek, mükemmel bir hal alana ve bütün çalışma izleri yok olana kadar uğraşırlardı. Büyük sabır göstermek gerekiyordu, zira Heine her türlü eleştiriye karşı hastalık derecesinde alıngandı".(1)□

(1) Karl Marx'ın Aşk Hayatı, Pierre Durand, Sinan Yayınları 1974.

ORHAN VELİ

BAHARIN İLK SABAHLARI

Tüyden hafif olurum böyle sabahlar;
Karşı damda bir güneş parçası,
İçimde kuş cıvıltıları, şarkılar,
Bağıra çağıra düşerim yollara;
Döner döner durur başım havalarda.

Arada bir gerinirim göklere karşı,
Dalına su yürüyen ağaç misâli;
Ağaç da memnun;
İçinde yükselen suyu duyduğu belli.

.....

Ne iş güç gelir aklıma, ne yoksulluğum.

Yaprak, 15 Mayıs 1949
Sayı: 10

BAHARIN İLK SABAHLARI

Tüyden hafif olurum böyle sabahlar;
Karşı damda bir güneş parçası,
İçimde kuş cıvıltıları, şarkılar;
Bağıra çağıra düşerim yollara;
Döner döner durur başım havalarda.

Sanırım ki günler hep güzel gidecek;
Her sabah böyle bahar;
Ne iş gelir aklıma, ne yoksulluğum.
Derim ki: "Sıkıntılar dura dursun!"
Şairliğimle yetinir,
Ayunurum.

Karşı, 1949, Ankara,
Güney Matbaacılık ve Gazetecilik T.A.O.

Yaşar Kemal ile "İnce Memed"ler üzerine söyleşi

"İnce Memed «Mecbur» insanın başkaldırışının destanıdır"

Zeynep Avcı

Yaşar Kemal, İnce Memed'leri bitirdi.

Bundan 39 yıl önce dünyaya getirdiği İnce Memed'in son sayfasını yazdığında, Yaşar Kemal 2500 kitap sayfasını aşkın bir destana son noktasını koyuyordu. İnce Memed'in ilk yazılmaya başlandığı 1947 yılından bu yana Türkiye'de devirler değişmiş, dünya coğrafyasının birçok yeri altüst olmuştu. Ve bu arada İnce Memed durmadan yeni baskılar yapıyordu. (Tüm baskılarının toplamı Türkiye'de 500 bini bulmakta) Yurt dışında en çok dile çevrilen kitaplarımızın başına geçmişti: 35 ayrı dile çevrilmiş, her kıtada okunan bir yapıt olmuştu. Birkaç yıl önce bir Yugoslav yapımı olarak Peter Ustinov'un yönetimiyle beyaz perdeye aktarıldı.

Şu sıralarda İnce Memed, İzlanda dilindeki baskısıyla İzlandalı kitapçıların vitrinlerinde boy göstermekte. Bu minik ve soğuk ülkenin insanları İnce Memed'i yeni tanırken, biz bu destanın bitişini, İnce Memed-IV'ün çıkışını bekliyoruz.

Yaşar Kemal ile, Yaşar Kemal ve İnce Memed ve başka şeyler üstüne şöyle söyleştik:

— Başka İnce Memed yazmayacaksınız öyle mi Yaşar Kemal?

— Yok, hayır. Bitti. Son kez "son" yazdım İnce Memed'e. Beş cilt düşünüyordum. Dört oldu. Ama iyi oldu galiba.

— Anlatır mısınız İnce Memed'i yazış hikâyenizi?

— 1947-48 yıllarında uzun hikâyeler yazıyordum. "Bebek", "Demir Çarık" filan. "Pis Hikâye"de bunlardan biridir. O aralarda "Çakır Dikeni" diye bir hikâye de düşünüyordum. Çok sarmıştı bu hikâye beni. Bir eşkiya hikâyesi. Okumuş bir eşkiya bu. Hukuk-u Âli'de okumuş, Burhan Felek'in de sınıf arkadaşı. Bu adam büyük bir derebeyi. Fransızlar'a karşı döğüşmüş, sonra dağa çıkmış. 8-10 yıl dağda kalmış. Ben bu adamla tanıştım. O da bana Safiye Memed diye tanıdığı başka bir eşkiyanın hikâyesini anlattı. "Çakır Dikeni"nde ben Safiye Memed'i anlatmayı düşündüm. Sonra başka bir eşkiya Memed daha tanıdım: Şahin'in kardeşi Memed. Şahin'le Memed'e saklandıkları yere yiyecek götürürdüm ben. Arkadaş olmuştuk. 1947'lerde eşkiya hikâyemi yazmaya başladım. Önce uzun hikâyeydi. Ara vermiştim, yıl 1950'yi bulmuş. Bir gün, öteki hikâyelerimi de alıp İstanbul'a geldim. 1951 Nisan'ında... *Cumhuriyet* gazetesine girdim. O sıralarda Ipekçi kardeşler benden bir senaryo istediler. İnce Memed'i senaryo yapmaya kalktım. Para için yapıyorum bunu ama bekledim, bekledim, para veren yok. Süründürdüler beni. Vermediler...

— İyi ki vermemişler!

— Vermeyince, ben bu sefer tekrar hikâyeye döndüm. Romana dönüştü iş. Önce *Cumhuriyet*'te yayımlanması kararlaştırıldı romanın, ama ben ismimi koymak istemiyorum.

— Neden istemiyorsunuz?

— Beğenmiyorum yazdıklarımı. Ama o sırada röportaj yazarı olarak tanınmışım, *Cumhuriyet* adını koy diyor. Aldım romanı *Dünya* gazetesine götürdüm. Anlaşamadık. Tekrar *Cumhuriyet*'e getirdim. Zaten avans almışım 1000 TL. Büyük para! Ev yok, bark yok! Cevat Bey (Cevat Fehmi Başkurt) kıyametleri kopartıyor, istediği yapılacak diye... Pasajlar çıkartmaya kalkıyor. Razı olmadım ama ismimi koymayı da kabul ettim. Böylece başladı yayımlanmaya. Önce *Cumhuriyet*'te çıktı. Ardından 1955 yılında Çağlayan yayınlarından kitap olarak çıktı. Müthiş bir satış yaptı. Köylerde bile okunuyordu. Olay oldu ama yine de ikinci baskısı için kitapçı bulamadım. Yeni baskısını 1957'de Remzi Kitabevi yaptı. On-

dan sonra her baskısı 20-25 sattı. Sonra, 1969'da İnce Memed-II çıktı... Derken üçüncüsü. Ve geldik dördüncüye... Beşte bitirmek üzere planlamıştım ama bazı değişiklikler yaptım; son üç cildi ikiye indirdim. Beşinciye gerek kalmadı.

— Nasıl bir yöntem kullandınız, nasıl bir yazınsal özellik amaçladınız İnce Memed'lerde?

— Bunları yazarken gayretim dili ve biçemi bozmadan biçimler denemekti. Dört romanın dördü de tek başlarına okunur, nasıl başlıyorsa öyle biter. Yani hem benzerler, hem benzemezler birbirlerine. Ayrıca hepsi bir arada da bir roman oluştururlar. Biçemleri aynıdır ama farklı biçimlerdedirler. Tabii benim için en zor olan şey dil bütünlüğünü sağlamaktı. Bunca yıl içinde Türkçe nereden nereye gelmiş; zenginleşmiş, değişmiş. Araya başka kitaplarım girmiş; "Demirciler Çarşısı", "Ölmez Otu", daha neler... Hem İnce Memed'in dilini, anlatımını bozmamak lâzım, hem de değişen dile uymak lâzım. İnce Memed'in ilk cildindeki saflığa, temizliğe, kısa cümlelere ulaşmak zorundaydım. Sanıyorum oldu sonunda. Bence dördüncü cilt en iyilerinden biri. İkinci cilt biraz ağırdı, macera filan yoktu. Bitirdim ya, çok memnunum.

— Dördüncü cildin farklılığı ne?

— Birinciyle kıyaslandığında daha zengin bir Türkçe ile yazıldı. Bir de, bütün ciltler boyunca ele aldığım ve bence hepsi çok önemli tipler arasında ikisi vardı ki, özellikle üstünde durmuşumdur: Topal Ali'yle Hürü Ana... Sanıyorum, dörtte bunların önemi daha da belirdi.

— İnce Memed, son yılların en uzun yaşayan roman kahramanıydı. Sanırım sizin dünyanızda da önemli bir yeri vardı.

— Sana bu romanı bitirmeden önce duyduğum bir olayı anlatayım. Osman Şahin, bir zamanlar *Aydınlık* gazetesi için anket gibi bir şey yapıyordu.O sırada, Adana'da bir köylü kadınla konuşmuş. Kadın ona "İnce Memed bizim eve geldi, oturduk, birlikte yemek yedik" diye anlatmış. Hayattan romana geçen çok tip vardır ama işte bu tip de romandan hayata geçiriliveriyor. Halk arasında İnce Memed

Fotoğraflar: Zeynep Avcı

destan gibi anlatılıyor. Bir ara da Celalettin Çetin Toroslar'da bir röportaj yapıyordu. Halk ona İnce Memed'in torunu diye birini tanıştırmış. O da adamla röportaj yapmış. Adam iddia ediyor, "torunuyum" diye... Yahu İnce Memed'i ben yazdım. Böyle biri yok, biliyorum da, halk yaşatıyor işte. Şimdi ben bitirdim İnce Memed'i. Halk ne yapacak, bilemem... Bir dönem ürünüydü. Yarın bir eşkiya hikâyesi tutulur mu, bilinmez. Aslında eşkiyalık Çukurova'da 1935'ten sonra bitmiştir. 1950'ye kadar tek-tük geldi. Eşkiyalar bitti ama İnce Memed yaşıyor. Ne kadar daha yaşar, kimse bilemez.

— İnce Memed-IV ne zaman çıkacak?

— Yılbaşını bulur herhalde.

— Tâ başta, eşkiya hikâyesinin sizi çok sardığını söylemiştiniz. Neden eşkiya?

— Anadolu bir başkaldırılar ülkesidir. Bu da başkaldıran insanı anlatan bir romandır. İnce Memed bir başkaldıran insandır. Anadolu'daki başkaldıranların mirasçısıdır. Tâ 13. yüzyılda, Anadolu'da bizim bildiğimiz, ayrıntılarını öğrenebildiğimiz ilk büyük başkaldırı olmuş: Türkmenler'in Selçuklular'a karşı ayaklanmaları. Baba İshak ayaklanması. Ondan sonra Celâliler... Baba İshak, tam bir halk ayaklanmasıyken, Celaliler'in ayaklanması kapıkullarının örgütlenmesiyle olmuş. Sonraları Kozanoğlu ayaklanması var. 1800'lerin ikinci yarısında. Derebeyi ayaklanıyor, halk da onunla birlikte. Gö-

çebeleri yerleştirmek istiyorlar, onlar da ayaklanıyor. Bu yüzden bazıları bu ayaklanmayı gerici bir ayaklanma sayar. Halbuki göçebeler Çukurova'nın sıcağında yerleşmek istemiyorlar. Hem gelenekleri bozulacak, hem vergi verecek, askerlik yapacak, sömürülecek... İstemiyor. Derebeyi Kozanoğlu, Padişah'a mektup yazıyor: "Yiğenim, bütün dünyayı sen aldın, küçücük Kozan Dağı'nı bana versen n'olur" diyor, Padişah vermeyince de başkaldırıyor. Halkı da ayaklandırıyor. Bazı başkaldırılarda kapıkullarının ya da başkalarının kışkırtması vardır ama halk da bir sebeple başkaldırır. İnce Memed de böyle bir başkaldırının destanını anlatır. Onun için bu kadar uzun oldu ve 39 yıl sürdü.

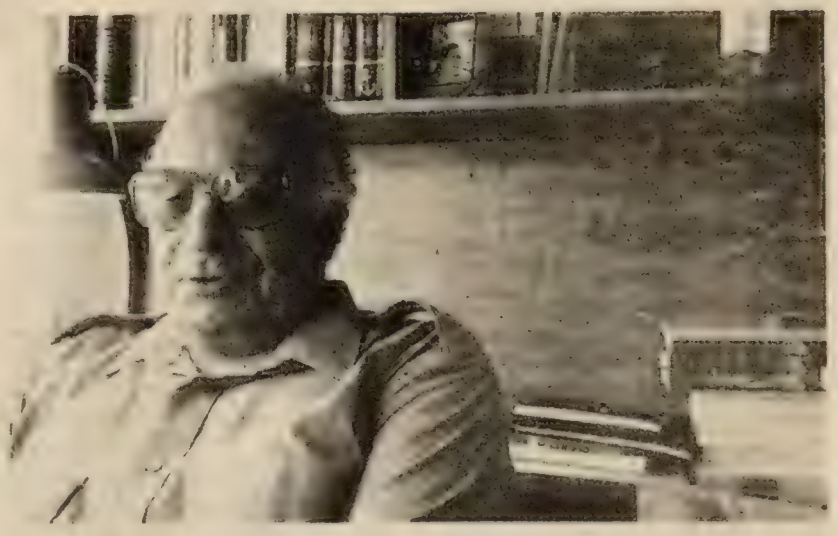

Bak sana bir şey söyleyeceğim. Bunu daha önce kimseye söylemedim. Bir insan tipi vardır: "Mecbur" insan denir buna. Bu hikâyeyi ben çok gençken öğrenmiştim. Sakarya dağlarında Sakarya Şeyhi diye bir adam ayaklanıyor mehdi olarak. O sırada Padişah olan 4. Murat adamın üstüne koca ordu gönderiyor. Adam 4-5 bin kişilik kuvvetleriyle koca orduyu birkaç defa geri püskürtüyor. Baş edemiyorlar. Sonra 4. Murat Bağdat seferine çıkıyor. Karargâhını Konya ovasında kurmuşken, adamları gelip diyorlar ki, "Sakarya Şeyhi'ni bıraktık orada, biz de tâ nerelere gidiyoruz. Şimdi adam bir şeyler yaparsa..." O zaman, 4. Murat da diyor ki, "Gidin Sakarya Şeyhi'ne benden selam söyleyin. Ben ona üç tuğlu vezirlik, bir at, samur kürk, bir sürü de hediye ihsan eyledim. Götürün bunları ona verin. Gelsin kuvvetleriyle, ordumuza katılsın, Bağdat seferine omuz versin". Padişah'ın adamları kalkıp gidiyorlar. Sakarya Şeyhi'ne söyleyeceklerini söylüyorlar. Üç tuğlu vezirliği, padişahın atını, samur kürkü filan veriyorlar. Adam omuzunu silkiyor, "Gelemeyeceğim" diyor. O zaman adamlar diyorlar ki, "Sen nereye kaçarsan kaç, biz sonunda seni yakalarız. Yakalayınca da neler yapacağımızı biliyor musun? Derini yüzeceğiz, eşeğe ters bindireceğiz, üç gün üç gece dolaştıracağız, gözlerini oyacağız, mafsallarını kanıracağız....filan, falan..." Adam başını sallıyor, "Biliyorum" diyor. "Eee, o zaman deli misin sen" diyorlar. "Mecburum" diyor adam.

Mecbur adam böyle yapar. Önünde ölüm dikilir, aldırmaz, bildiğini okur. Dünyayı oluşturanlar bu mecbur kişilerdir. Dikkat edersek, İnce Memed'in temel filozofisini "mecbur" olması oluşturur. "Dünya öküzün sırtında durmuyor; mecbur insanın sırtında duruyor". İnce Memed'in deyişi budur. Dördüncü cilt boyunca da bu felsefe açık açık işleniyor.

Çakırcalı'nın hayatını yazdım ben. Bakıyoruz, adam yaşamı boyunca dağdan inmiş, dağa çıkmış. Padişah ona kır serdarlığı vermiş; duramamış, dağa çıkmış. 3-4 defa olmuş bu. Sonunda da dağda öldürülmüş yine. İşte İnce Memed'in tutumu da böyledir. İlk defa sana söylüyorum bunu: İnce Memed'in üstünde bu kadar duruşumun nedeni, bu "mecbur" insan tipini iyice işleyebilmekti. 18 yaşımdan beri "mecbur" insanlar çok ilgilendirdi beni. Sakarya Şeyhi hikâyesinden beri.

— Sizce İnce Memed'in yaygın bir okur kazanması "mecbur" tip oluşundan mı?

— İnce Memed'in "mecbur" tip oluşunun yanı sıra, romanın dili, biçemi de ilgilendirdi insanları. Halkın anlayamayacağı bir dille yaz da bak, kimse okur mu yazdıklarını... Ne anlatırsan anlat, okunmaz. Üstelik anlattığını da bilmen lâzım. İnsan hiç bilmediği, hiç tanımadığı şeyleri hissedemez, hissedemeyince de yazamaz. Benim yerim Çukurova. 26 yıl Çukurova'da yaşadım. Çukurova, benim olduğu kadar romanımın da memleketidir. Romancılar, adını koysalar da koymasalar da kendilerine bir memleket edinirler. Ben de Çukurova'da yaşarken, herhalde memleketimi Karadeniz'in kıyılarında kuramazdım... Ne ağacını bilirim, ne otunu, ne rüzgârını. Zorlama bir şey olurdu. Bildiğim, hissettiğim şeyleri anlattım hep. Yine de öyle yapacağım.

— Neler yapacaksınız?

— Yarım kalmış bir sürü romanım var. İnsan bir roman yazarken üç roman daha düşünür. Ben öyle yaparım. Bu yüzden yazmadıklarım, yazdıklarımın yanında çok fazla...Bir saysam sana...

— İlk planda neler var?

— "Akçasazın Ağaları"nın üçüncü cildi. "Demirciler Çarşısı", "Yusufçuk Yusuf", şimdi de bu: "Anavarza". "Kimsecik"i de 3 ya da 4 cilt yapmayı düşünüyorum: "Yağmurcuk Kuşu", "Kale Kapısı" ve sonrası. Bir de 18 yaşımdan beri düşündüğüm bir roman var. Bir zamanlar konusunu Abidin Bey'e (A. Dino) anlatmıştım. "Savrun Suyu'nun Gözü" diyelim adına. Öyle çok düşündüm ki, şimdi yazmaya korkuyorum! Ya düşündüğüm ka-

dar güzel olmazsa.. Savrun Suyu bir çay. Onun kaynağından alacağız. "Göz" zaten kaynak demek. Su akıp gidecek, roman da birlikte. Ama daha hiç başlamadım. Bunların dışında bir de "Ada" diye bir roman yazmak istiyorum. 1975'den beri kuruyorum kafamda. Ekolojik bir roman bu. Bir adaya yerleşen insanlar. Sonra o adanın değişimi. Sonra, Menekşe'de geçen birkaç uzun hikâye var. Ardından Köroğlu'nu roman hem de modern bir roman olarak yazmak istiyorum. Derken efendim, Pir Sultan efsanesini düşünüyorum, yine roman olarak.

— Bunların arasında başladığınız hiç var mı?

— Yalnız Anavarza'ya başladım. 1968'de başlamıştım, devam etmedim. Galiba önce onu bitireceğim. Belli olmaz.

— Anavarza nedir? Destan mı?

— Anavarza büyük bir yıkıntıdır. Bir örendir. Adam, koca bir düzlüğe bir konak yaptırmaya karar veriyor. Derebeyi bu adam. Aşiretinin adamlarını topluyor; 15-20 kilometre boyunca yan yana diziyor hepsini. Konağını yaptıracağı taşları düzlüğün ortasına kadar -konağın yapılacağı yere yaniböyle, elden ele geçirterek taşıtıyor. Tuhaf bir şey söyleyeyim mi sana: Aynı şekilde yapılmış bir konağa, Kastel köyünde rastladım. Baştımar Konağını da Baştımar Faik Ağa, aynı böyle yaptırtmış. Bana, tâ 36 kilometre öteden, bir taş ocağından taşların, yine öyle,elden ele geçirilerek getirtildiğini anlattılar. Bilmem doğru mu....

— Yaşar Kemal, çağımızda her şey hızlandı. Bir sürü şey hap gibi yutulur hale getirilmeye uğraşılıyor. Siz ise oturuyorsunuz, bütün bu eğilime inat gibi yüzlerce sayfa roman yazıyorsunuz, "oku" diye insanların önüne koyuyorsunuz. Genel gidişe ters olan bu tutumunuzun olumlu tepki gördüğü de yadsınamaz. Neye bağlıyorsunuz romanınızın, romancılığınızın olumsuz gibi görüneni olumluya çevirebilmesini?

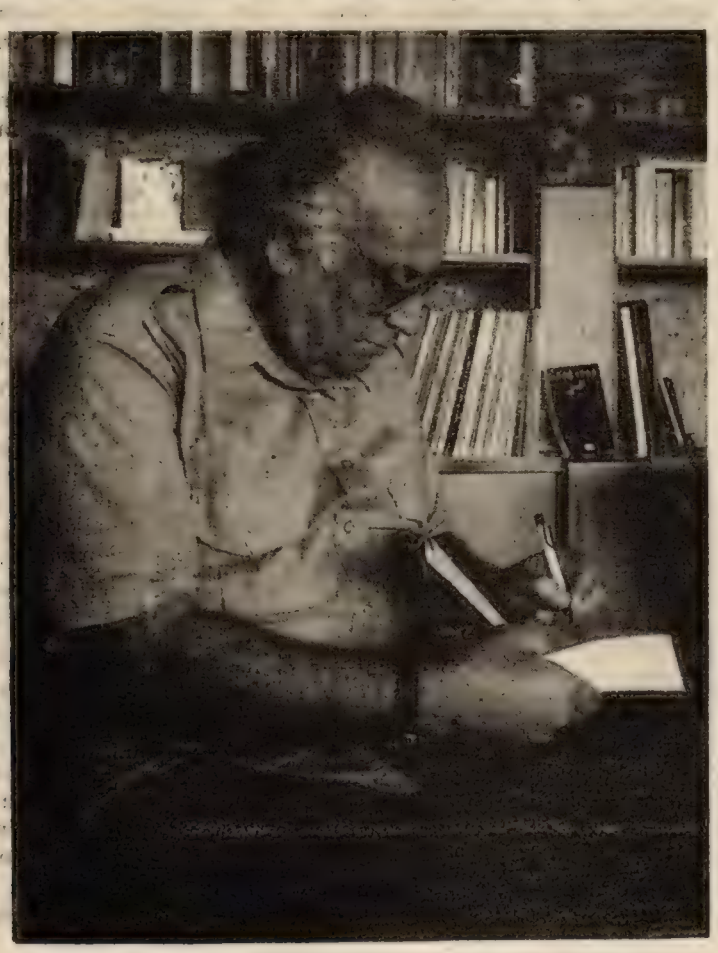

— Biri daha söyledi bunu. Bir Fransız eleştirmen yazdı. "Ne kadar uzun yazarsa, o kadar beğeniliyor; tuhaf şey..." dedi. Ben uzun ya da kısa yazmaya uğraşmıyorum. Söyleyeceğim neyse onu söylüyorum. Şu insan için ya da bu insan için de yazmıyorum. Roman dediğin yazılır; gerçek romansa da okunur. Üstelik, her şey hızlandı, insanların zamanı azaldı tezine de karşı çıkıyorum.Tam tersidir. Eskiden bir saate gidilen yere şimdi beş dakikada ulaşılıyor. Bir gün boyunca bitirilemeyen çamaşır bir saatte bitiriliyor.Demek ki insanların boş vakitleri artmıştır. O zaman daha çok okuyabilirler. Okusunlar. Ayrıca, sinemaymış, televizyonmuş.., bunlar edebiyatı olumsuz etkilemez. Yine tam tersine; olumlu etkiler. Eskiden bin kişinin adını bildiği edebiyatçıyı şimdi yüz binlerce kişi tanıyor. Demek ki, gelişen teknoloji edebiyata destek olmaktadır. Sinema da öyle, dahası var : Roman, edebiyat, bir söz sanatıdır. Başka hiçbir sanat, hiçbir teknoloji edebiyatın, romanın yerini tutamaz. Roman insana en yakın malzemeyi, dili kullanıyor. Yeryüzünde dilin yerini tutacak malzeme icat edilmedi daha. Sinema şunun şurasında kaç yaşında? Oysa elimizdeki yazılı sanat malzemelerinin tarihi 5-6 bin yıl öncesine uzanıyor. Hiçbir sanat edebiyatın anlatım gücüne ulaşamaz. Sinemadan söz ediliyor ama sinemanın edebiyatın gücüne ulaşabilmesi için önce şu çocukluk dönemini geçmesi gerek. Baksana, bir sürü önemli edebiyat yapıtı sinemaya aktarılamıyor. Al işte, Orson Welles bile (bir sinema dehası olmasına karşın) Kafka'nın "Dava" sını, iyi bir bir sinema yapıtı olarak çıkaramadı ortaya. Proust'un "Swann'ın Bir Aşkı", Faulkner'in "Ses ve Öfke"si, beyaz perdeye geçirildiklerinde hiçbir işe yaramaz şeylerdi. Sinemanın, televizyonun, videonun edebiyata olsa olsa katkıları olur. Bir de edebiyatçıyı geniş halk kitlelerine ulaşabilmek için zorlayabilirler. Romancı artık, sanatının değerini düşürmeden birçok kişinin anlayabileceği şeyleri nasıl yazabileceğini düşünür bu zorlamayla. Bir değişim çağındayız. Bütün sanatlar kitlelere mal olmak durumunda.□

Batı'nın Körleşmesi

Uğur Kökden

1932-1939 arasını dolduran yedi yıl, Avrupa tarihinde Batı'nın körleşmesini simgeler. Nazi iktidarının öngününden savaşın başlangıcına dek uzanan, en dikkat çekici zaman dilimi. Bir başka yaklaşımla, Hitler'in Almanya'dan başlayarak Avrupa'nın fethini içine sığdırdığı yedi yıl. Kuşkusuz, orduların işi birinciyle karşılaştırılınca daha kolaydı ve arkadan geldi.

Bu uğursuz yedi uzun yılın içine neler neler sığmadı? Mançurya işgali, Çin'in denizaşırı sarı ırk tarafından kemirilmesi, Habeşistan'ın ucuz fethi ve hepsinden önemlisi de sonuncu: Bire bir boyutlarında gerçekleştirilen büyük savaşın "teknik prova"sı; yani, İspanya İç Savaşı.

Şimdi, elli yıl geriden 1936'ya yeni bir gözle bakıldığında, geçmişin ve acıların yumuşadığı düşünülebilir. Belirsiz ve kaygan yeni bir dünyaya dönüştüğü. Keskin çizgilerin dolarak gerginliğini yitirdiğini ileri sürenler çıkabilir. Özellikle İç Savaş'ın unutulması, unutturulması gerektiğini bıkmaksızın vurgulayanlar.

Ama, gerçekler öyle mi?

Kim diyebilir, bir milyon ölünün ağır gölgesi İspanyol güneşinin altında baştan sona eridi diye? Acıların derinden gelen sesinin kolayca sustuğu -ya da susturulduğu- nerede görülmüş? Bir bakıma, savaşların söz konusu teknik provası dünyamızda daha yaygınlaştı. Her köşe-bucakta yinelenir duruma geldi. Ancak XX. yüzyılın hamuruna karışan İspanyol büyük İç Savaş'ı,aynı zamanda ilk ideolojik sıcak çatışmaların da başlarında yer aldı sayılabilir.

1985 ve 86, birbirini izleyen bu iki yıl, geride kalan Avrupa karanlığının bir çeşit bilince -yoğun ya da değil- dönüştüğü yıldönümleri. Birinci, ağır savaş toplarının sustuğu tarihin izdüşümü; kırkıncı yıl. Öbürü,İspanyol İç Savaşı'nın ilk gününden elli yıl sonrası.

Türkiye, işte iki yıldır, bu unutulmayacak -unutulmaması gereken- çifte yaranın üstüne parmak basmış, eski ve yeni yayınlarla kendine göre dolup taşıyor.

Yalnız dergiler mi, 36'nın nabzını tutan? Duyarlı bir kulakla geçmiş zamanı dinleyen? Aynı zamanda yayın dünyası da. 1986'nın evrensel boyutlarda "Barış Yılı" ilan edilmesi de, kuşkusuz, sonucu etkiledi. Benzer etkinlikleri çoğalttı, çeşitlendirdi.

F.G. Lorca adına -çünkü, 86 Ağustos'u, aynı zamanda şairin kana bulanmış ellinci yıldönümü- BROY'un düzenlediği özel sayı; İç Savaş'ın unutulmaz efsane ismi Dolores İbarruri'yle ilk kez DÜŞÜN'ün gerçekleştirdiği görüşme; ardından onu izleyen Rafael Alberti söyleşisi, çeşitli dergilerdeki öteki anma sayfaları; "barış" ortak paydası çerçevesinde yayımlanan her yazı, hepsi övgüye değer çabalar!

Kitaplar cephesinde, yeni,zengin, pek çok gelişme var elbette.

Hemingway'in yeniden basılması sözgelimi, hesaplı, bilinçli bir yaklaşım. CAN Yayınlarının özenli,seçkin bir çeviriyle, *Çanlar Kimin İçin Çalıyor*'u bir kez daha yayımlaması, genç kuşaklar ve "İç Savaş" olgusu üstüne eğilecekler için ne denli kaçırılmaz bir fırsat!

Kuşkusuz, Hemingway'in romanı salt bir tanıklığın sanat alanındaki izdüşümü değil. İç Savaş'ı yaşar ve ona katlanırken, yazar, yükselen faşizm olgusu, genel savaş felsefesi karşısındaki tavrını da aydınlık bir bilinçle sergilemiş oluyor. Öykülerinin birinde, Hemingway bu dolaylı bağlantıyı dile getirmişti: "Savaş deneyiminin bir yazar için ne denli büyük yararı olduğunu düşündüm." Sonunda, Fransız romancısı *Umut* yazarı Malraux gibi o da kendi gerçeğine değinmeden yapamadı: "Bence en büyük zorluk, eylem sırasında gerçekten olanı kâğıda aktarmak..." Bu duyarlı çevirinin dikkat çeken önsözünde yetenekle belirtildiği gibi, "ölümle, şiddetle, acıyla çocukluk/ergenlik ruhu dağlanan Hemingway kahramanının savaşa katıldığında bedeni de dağlanır." Çoğunlukla bilinçli bir seçimle savaşa katılan bir gönüllüdür o. Tıpkı, Lincoln Taburu içinde ABD'den gelerek Cumhuriyetçiler'in safında yerini alan üniversiteli Türk öğretim üyesi Ahmet Şazi gibi. A.Şazi de, Robert Jordan da İspanya'dan geri dönmediler.

Çanlar, İspanya İç Savaşı'nda gerçekleştirilen uluslararası dayanışmada görüldüğü biçimiyle, insanlığın bir ortak şarkısı sayılmalı.

Aslında, 70'li yıllar kesitinde de benzer bir atılım daha olmuştu; özellikle üçünü anımsamak olası. Biri siyasal: Pietro Nenni'nin siyasal bağlamlı kronolojik günlüğü. Öbürü, Kazancakis'in tadına do-

yulmaz hüzünlü lezzetler taşıyan, savaşın yanı sıra bir şiir ve resim güldestesi sayılacak *Yaşasın Ölüm! — Viva Muerta*'sı. Sonuncu da, tedirgin bir idam bekleyişinin güncesi demek olan Koestler imzalı *İspanyol Vasiyetnamesi*. Günceyi Çetin Altan çevirmişti ve 1971/12 Mart'ına denk düşen bir deneyimin, gerçek bir tanıklığın ürünüydü.

Sanırım, her üçü de çoktan tükendi. Üç bileşenin ortak bileşkesiydi, bu ürünler. Bir politikacının, bir sanat tarihçisinin ve bir eylemci yazarın aynı odağa yönelmiş serüvenleri! İlki siyah-beyaz, ikinci gökkuşağının renk dilimlerini yansıtan bir prizma ve sonuncusu kan renginde. «Bağlanma»nın ağır bedelini tanımak, o dönem siyasal ortamını, ülkenin geçmişini ve var olan koşullarını bilmek için, bu üç kitabın yakından dikkatle irdelenmesi gerek.

Bu arada, göz ardı edilemeyecek yakıcı soru şu: İspanya İç Savaşı'nın,onur belgesi sayılacak *Umut* ne zaman özgürlüğüne kavuşacak? Yeniden basılması ne zaman gerçekleşecek? Daha çok bir anı-röportaj-tanıklık karışımı olan *Umut* romanı, aslında, lise öğrencilerinin bir başucu kitabı olmalı. Oysa, günümüzün yasaklar Türkiye'sinde şu anda *Umut*'un yeri Adliye Sarayı'nın tozlu bodrum katındaki emanet deposu. İşte, bir çağdaşlık ve demokrasi örneği daha!

Ya Malraux'nun aynı ismi taşıyan filmi için ne demeli? İç Savaş'ın ellinci yıldönümünde, TV yönetimi hiçbir sanatsal değeri olmayan bir dizi yapımı "Dünya Sineması" örnekleri arasında sıralarken *UMUT*'a niçin hiç yer vermiyor? Ya da örtbas ediyor? Bilgisizlikten mi, yoksa ilkel ideolojik önyargılarla mı?

*

Öte yandan, ellinci yıl yaklaşırken başlayan hazırlık yayınları da dikkati çekici: Bunlardan Orwell'in *Homage to Catalone — Selam,Katalonya!*(1985)'sıyla Herman Kesten'in *Guernica'lı Çocuklar* (Sungur Yayınl.1982) romanı sayılabilir. Kararlı bir direniş yazarı olan Kesten'e gelince, *Guernica'lı Çocuklar*'ı 1939'da yayımlamıştı.Büyük Savaş'ın bir çeşit önsözüdür, bu roman. Kleist (1923) ve Büchner (1974) ödüllü Kesten, çok uzun sürmüş siyah sürgün gecesinden sonra bir daha Almanya'da oturmadı.

Orwell'in boğazından ölümcül yara aldığı Aragon Cephesi savaşlarını anlatırken sözünü ettiği sesyükseltici aracılığıyla yürütülen propaganda savaşı, günümüz modern ideolojik savaşlarında özellikle başvurulan etkili bir yöntem değil mi? Bu yönteme Saint-Exupéry nin İç Savaş anılarında da rastlamak olası. *Küçük Prens*'in manevi babası, İspanya'da savaş muhabiriydi. Tıpkı Koestler gibi. Gene onun gibi Exupéry de kılpayı kurtulmuştu idam edilmekten.Ancak o, Koestler olayının tersine, Cumhuriyetçiler yakasında yer almış olan anarşistler tarafından öldürülecekti; ve, üstüne üstlük bir yanılgı, boş bir kuşku uğruna.

Doğal olarak, bu arada denebilir ki,Exupéry'nin İç Savaş anıları neden derlenmez? Türkçeye çevrilmez? Bir kitap oylumu çerçevesinde. Nice zaman var, Exupéry'yi sevenler, onun yakın okurları böyle bir girişimi bekliyor.

Yalnız Exupéry mi?

Bir başka Fransız, Direniş'in manevi yaratıcılarından biri sayılan Bernanos'un *Ay Işığı Altındaki Mezarlıklar*-İspanya deneyimi- romanı da Türkçemize kazandırılmadı. O yabancı dili bilmeyenler ne yapsın? Büyük bir yüreklilikle Franco'culara karşı kaleme alınmış bu roman, İç Savaş döneminde büyük yankılar uyandırmıştı. Benzer bir başka örnek, İngiliz şairi W.H.Auden. Bu yıl içinde ABD'de ölen Isherwood'un (Auden Grubu) yakın dostu olan Wystan Hugh Auden da, Isherwood ve Kesten gibi aynı yıl ABD'ye yerleşmişti. *The Age of Anxiety*'nin yazarı ve önemli şiir ödüllerinin sahibi Auden'in İç Savaş anıları da, şiirleri gibi, dilimize aktarılmalı. *Savaşa Yolculuk*'u (1939) ve denemeleri: *The Dyer's Hand* (1963).

Bununla birlikte şu günlerde "de yayınları" arasında çıkacak olan Rafael Alberti'nin anıları *Yitik Fundalık*'ın *(Yitik Koru)* Alberti severler için gerçek bir beklenmedik armağan olduğunu kabul etmeli. 1927 kuşağı sayılan Lorca'nın yakın dostu Alberti, kimbilir, nice yoğun anıyı o küçük kitapçığına sığdırdı. Üç çeyrek yüzyılı çoktan geride bırakmış bir yolun nirengi noktası kabul edilecek tanıklık ve gözlemler. Yitik bir korunun patikalarında üst üste yığılmış kehribar renkli güz yaprakları gibi, sayısız yıl, yâr ve anı!... İspanyolcanın bir başka unutulmayacak ozanı, çağın bir başka dikbaşlı tanığına uzaktan bir selâm yollar gibi.Neruda'nın yaşadığını "itiraf eden" notlarıyla karşılaştırılınca, *Yitik Koru* daha oylumlu olacak kuşkusuz. Dileyelim, hepsi tez elden basılsın! Özellikle, Cumhuriyet dönemini ve İç Savaş'ı anlatan üçüncü cilt.

Neruda'dan söz ederken, savaş hatlarında basılan ve askerlerin gömleklerinde sakladığı şairin ünlü şiir derlemesi nasıl unutulabilir? "Kalbimdeki İspanya " İç Savaş'ın doğrudan yangınından fışkıran bu kitabın gecikerek bile olsa birkaç ay önce bir bütün halinde Türkçede yayımlanmış olması ne anlamlı bir girişim!..

Lorca'nın öldürülüşünün ellinci yıldönümü, 1986. Evet! Ama, şairin düzyazılarından ve Amerika konferanslarından oluşan *El Prosas*'ı daha dilimize kazandırılmadı. Benzer biçimde, 70'li yılların başında, Londra'da şairin yakın bir dostu eliyle bastırılan *El Publico* oyunu. Lorca, *El Publico*'yu 1929 yılında kaleme almış, ABD'de bulunduğu günlerde.

Ya, şair Miguel Hernandez? İç Savaş'ın yiğit ve bahtsız savaşçısı? Franco iktidara geçince tutuklanmış; ve acılı yılların sonunda, özgürlüğüne bir daha kavuşamadan cezaevinde ölmüştü. Onun da ne *Son Şiirleri* ne de *Cancionero*'su (Varolmayışın Şiirleri) çevrildi. Ülkemizin hiç tanımadığı, duymazlıktan geldiği bir İspanyol İç Savaş tanığı da Max Aub. Bu romancı, Cumhuriyet'in Paris büyükelçisiydi savaş öncesinde. Ateş günleri içinde Umut filminde doğrudan ve etkin rol aldı Alman havacı kimliğiyle. Böylece yenilginin ardından gelen Fransız toplama kampları, uzak Meksika, sürgün yaşamı, ya-

yın dünyası; ve İç Savaş üstüne canlı öyküler, sonra romanlar.

Kuşkusuz bu soylu kervan içinde ismi unutulmayacak, parıltılı bir başka seçkin sürgün, denemeci José Bergamin. Yine, savaşın kurbanı ötekiler. Şair ve oyun yazarı, Machado, örneğin. Sevillalı Antonio Machado. Bir ölçüde daha uzaktakiler: Ortega, Unamuno. Tüm bu düşünür, yazar ve şairlerin anıları, İç Savaş tanıklıkları, ya da savaş önündeki konumları, savaşa ilişkin değerlendirmeleri, yaşamları? Gölgede kalan bu noktaların bilinmesi, öğrenilmesi gerekmez mi?

Şu son günlerde ardarda şiirleri dilimize çevrilen Alberti, *Yitik Koru*'da, bilgece bir yaklaşımla İç Savaş öncesine parmak basıyor: Yerin altındaki suyun gittikçe yükselmekte olduğunu kimse düşünemiyordu, diğer derslerle dolu anılarında. Büyük kapışmayı, bir bakıma Lorca'nın yazgısını bile haber veren, Garcia Hernandez'in idamı oldu. "Daha 1931'de ona sıkılan kurşunlar, tüm İspanya'nın kulak zarını, suskun göğünü yırtmıştı."

Koyu gecenin İspanyol toprağını kıskıvrak sardığı o dönemde, sıcak bedenleri sonsuza dek bu tutku ülkesinde kalacak kimi yabancı yazarları da yazık ki tanımıyoruz. Ya da pek az! Onların her biri, uluslararası bilincin sesine uyarak yeryuvarlağının değişik noktalarından kopup geldi. Siyah vebaya ve savaş alanında kol gezen ölüme meydan okumak için. Uluslararası Tugay'ın üyeleri kimliğiyle. Kimi de Siyasal Komiser olarak. Sözgelimi Alman romancı Gustav Regler, bu sonunculardandı. 1919 Spartakist Hareketi'ne katılmıştı Regler. Savaş içinde ağır yaralandı midesinden. Bodo Uhse, Willy Bredel, Erich Weinert ise, savaştan sağ çıkabilmiş bu küçük topluluğun öteki Alman üyeleri.

Ama, ya ölenler? Kübalı yazar Pablo de la Torriente'yi öncelikle anmak gerek. Sonra Julian Bell, John Cornford ve Ralph Fox'ı. Hiç olmazsa kimi yapıtlarını Türkçeden okuyabildiğimiz Christopher Caudwell'i. *Düş ve Gerçek* yazarı, yirmi yıl önce *Yeni Dergi*'nin tanıttığı yabancı eleştirmenler arasında baş köşeyi tutuyordu. Ancak Memet Fuat, yazarın öğrencilik yıllarında karşılaştığı söz konusu yapıtı dolayısıyla, "elimden düşürmediğim bu kitabı, o dönem filoloji öğretim üyeleri tanımıyorlardı bile" diyor. Caudwell, bir daha İspanya'dan dönmedi.

Bu arada, "kendi koşullarımız dururken, uzak bir iklimin iç sorunlarını bunca didiklemeye, bilmeye ne gerek var?" diyenler, öyle düşünenler çıkabilir. Onlara, Romain Rolland'ın kulakları tırmalayan çığlığıyla karşılık vermek, belki en uygun cevap:

"...İnsanlık! İnsanlık! Size sesleniyorum. İspanya'ya yardım ediniz! Kendinize yardım ediniz! Bugün sessiz kalırsanız, yarın değer verdiğiniz her şey mahvolacaktır!»

DURAN AYDIN

SEVDAZEDE

1

Kar içre ağlayışlar karanfilsiz
Üretir fırtınalı fotoğraflar
Sevdazede, kanat ey çığlığını!

En eşkıya yüzüyle, üşür
Yüreğini bürünür
Eteğine yıkılan sarp yamacın
Çoğalıp haritalara nakşolur,
Çözülür sevinçleri seherle
Kuş olan deli bir aşkla...

2

Dağılan eylül sinmiş paslı bir rüzgâr
Kırılan acının yasası:
Sevdazede, damıt ey kaygını!

ORANTI

Canevimin sürgün damarı
Eğirir yelle bulutu, yavuzdur!
Yalazımı kuşatan, korsan
Aşkbozumu her kıştan.

Sökün olmuş dolunay
Gökdenizin bir ucu belki
Kendi duldasına, deli
Tayını bağlayan...

Karşıt Gerçekçiliğin Dayanılmaz Hafifliği ya da Ahmet Oktay

A.Haşim Akman

Gerçekçilik savaşımının bir parçası olarak maddeci estetik ve sanat kuramını ele alan yayınların çoğalması, bir yandan ülkemizde bu konularla ilgili literatürün yaygınlaşmasına yararken diğer yandan da yapılan çalışmalara kuramsal dayanak sağlayarak, maddeci sanat anlayışı dışında kalan görüşlerle sürdürülen tartışmalara belli bir canlılık getirmiştir.

Nitekim Ahmet Oktay, son yayımlanan *Toplumcu Gerçekçiliğin Kaynakları* adlı çalışmasıyla, maddeci estetik ve sanat kuramına karşıt görüşlerini kitaplaştırarak birkaç aydır süren tartışmaların öznesi durumuna gelmiştir. (1)

Uzunca alt başlığından da anlaşılacağı üzere Ahmet Oktay'ın bu kitabı eleştirel bir çalışma.

Önsöz ve Giriş dışında beş ana bölümden oluşan yapıtın bölüm başlıkları sırasıyla şöyle: Kuramın Ana Vatanında, Toplumcu Gerçekçi Kategoriler, Cumhuriyet Öncesinde Türkiye'de Kültürel Ortam, Cumhuriyet Döneminde Yazın, Yeni Edebiyat Dergisinin Yazın/Sanat Anlayışı. Ayrıca IV. ve V. bölümler için konulmuş bulunan iki ek bölüm.

Yazar Önsöz'de kitabını tanıtırken her ne kadar *Toplumcu Gerçekçilik*'in dününü ve bugününü *panoramik* olarak görmeye çalıştığını... birçok kitapta yer alan düşünceler ve eleştirel yaklaşımları... bir araya *toplamayı* dolayısıyla okura *bütünsel* bir bakış açısı sağlamayı amaçladığını söylüyorsa da (S.7), aslında yaptığı hiç de öyle toplama değil. Tam tersi, Ahmet Oktay'ın kendi yorumlarıyla bezediği ve günümüz koşullarına denk düşen *arayış*ının ifade biçimi.

ÜSLUP VE YÖNTEM

Yukarıda yaptığımız alıntıda da görüldüğü gibi, eleştirel tavrını daha en başında duyurmasıyla birlikte, yazarın yapıtına yaklaşımındaki bu *belirgin* "alçakgönüllülük" karşımıza bir üslup özelliği olarak çıkıyor.

Toplumcu politikanın dışarıdan bilinç götürme/bilinçlendirme eylemine karşı çıkan ve tersini savunan yazarın "okura *bütünsel* bir bakış açısı sağlamayı amaç"lamasıyla doğan tutarsızlığı gizlemenin bir yöntemi olarak Ahmet Oktay, kesinlikten uzak, son derece ürkek bir dil seçiyor. Bilimsel olma imajını koruyabilmek için de, değişik değerlendirme ya da görüş değiştirme olasılıklarına açık kapı bırakıyor. (2)

Baştan sona dek, pek çok cümlesini "olabilir", "söylenebilir", "sanıyorum", "söylenmelidir" gibi sözcüklerle bitirerek, bazı tartışmalı konuların kendi görüşleri doğrultusunda kabulünü kolaylaştırmayı da amaçlıyor.

Verilebilecek pek çok örnek olmakla birlikte -ikincisi yanlış bilgi içeren- iki örnek yeterli olacaktır.

"İç içe girmiş iki sorun, yazının *yararı* ile yazarın *sorumluluğu* (görevi), Rus yazınının başlıca belirleyicileri olmuştur denebilir. Toplumcu gerçekçiliğin, aslında yazınsal değil aktörel olan bu iki sorunu, bir parti *öğretisi* biçiminde formüle ettiği öne sürülebilir." (s.44)

"Propaganda amacıyla yazdığı şiirlerde *bile* şair kalmayı öngören *Mayakovski*'ye hem partili olmadığı hem yenilikçiliği desteklediği için hep kuşkuyla bakılmıştı zaten." (s.74) (3)

Benzer tavır, yeri geldiğinde görüleceği üzere, Nâzım Hikmet'in Troçkist olduğu, partinin kendini tasfiye ettiği gibi tezlerde de sürüyor ve Ahmet Oktay, açıklık kazandırılmamış bu konuların doğru olduğunu varsayarak görüş geliştiriyor. (4)

Toplumcu Gerçekçiliğin Kaynakları'nı yazarken Ahmet Oktay'ın kalkış noktasını, estetik ve sanat kuramıyla ilgili yayınların çoğalması sonucu ortaya çıkan duruma ilişkin bir saptama oluşturuyor:

"Son yıllarda yazın ve yazın eleştirisi ile ilgili kuramsal yayınlarda büyük artış gözleniyor (...) Bu durumun, yazın'ı alt-yapı'nın *yansısı* ve sınıf mücadelesinin doğrudan *aracı* sayan toplumcu gerçekçilik'in karşısına ciddi kuramsal/kılgısal sorunlar çıkardığı söylenebilir." (s.11)

Ahmet Oktay'ın yönteminin ilk ipuçlarının belirdiği bu saptamada iki konuya dikkat çekmek gerekiyor:

Bilimsel düşüncenin ileri kapitalist ülkelerde yaşadığı süreç ve bu arada

ortaya çıkan değişik görüşler, nesnel koşulların benzemezliği nedeniyle ülkemiz somutunda "moda" düşünceler olarak yaygınlaştırılıyor. Bu süreci kendi dinamiğinde yaşamayan aydın kesimi, aktarmacılığı da zorunlu bir gecikmeyle -A.Oktay'ın bir başka yerdeki ifadesiyle 25 yıl- yürütebiliyor, görüşler arasındaki nüanslara ya da kopmalara göre kendisini düzeltemiyor. Zamansal gecikmeli ve salt batı kaynaklı bilgilenmeye, *reel politik fobisi* ile bilimsel görüşe karşı tavır alış da eklendiğinde ortaya bir garabet çıkıyor.

Tek kaynaklı dolayısıyla eksik bilgilenme konusunda Aziz Çalışlar şunları söylüyor:

"... sanatta biçimci, deneyimci, yapısalcı, semiotik, vb. gibi birçok görüşler ve eğilimler Doğu'da da yeralmış ve gerçekçilik bağlamında tartışma konusu olmuştur; ne yazık ki, bu konudaki literatür ne Batı'da, ne de bizde yeterince bilinmemektedir." (5)

Ahmet Oktay'ın *bunalım* içinde olduğunu vurguyla belirttiği "yazın'ı alt-yapı'nın *yansısı* ve sınıf mücadelesinin doğrudan *aracı* sayan toplumcu gerçekçilik" cümlesi, Lenin'in ünlü makalesine örtülü bir göndermedir:

"Edebiyat işçi sınıfının genel davasının *bir kısmı* haline gelmeli, bütün işçi sınıfının bilinçli bütün öncüleri tarafından harekete geçirilen, o tek ve bölünmez büyük Sosyal-Demokrat Parti'nin örgütlü, yöntemli ve birleştirilmiş çalışması içinde bütünleyici nitelikte bir parça olmalıdır." (6)

Lenin'in bu önermesini temel alarak tartışma düzlemini toplumcu gerçekçiliğe karşı bir yerde -kesinlik taşıyan bir tarzda ve açıkça modernizmi de savunmadığı *bir yerde*- belirleyip, çalışmasının ekseni olan tezli tanımlarını sıralıyor:

"Bir *kuram* ve bir *yöntem* olarak, sadece yazınsal yapıtın nasıl okunması gerektiğine ilişkin ilkeleri dizgeselleştirmekle kalmaz toplumcu gerçekçilik; doğrudan *siyasal* işlevle görevlendirilmiş yazarın yapıtını oluştururken *uyması* gereken ilkeleri de belirler." (s. 11)

"... toplumcu gerçekçilik bir yazın ve sanat kuramı olmaktan çok, Sovyet siyasa kuramının bu özgül düzeylerde bir uygulaması olarak belirir." (s.14)

"Gerçekten de, Sovyetler Birliği'nde yazın ve yazın eleştirisi kuramları, genellikle her zaman siyasal önderliğin kararları *doğrultusunda* belirlenmiş, dolayısıyla *gelişimi de* siyasal önderliğin *yapısıyla sınırlanmış*, koşullanmış ve biçimlenmiştir." (s. 25-26)

Görüldüğü gibi, öncelikli olarak maddeci estetik ve sanat kuramının kendi düzleminde tartışılması gereken sorun, seçilen yöntemle politik düzleme kaydırılmakta ve eleştirelliğin de ötesinde *muhalif* bir bağlam geliştirilmektedir. (7)

Yukarıda Lenin'den yaptığımız alıntıdan da açıkça anlaşılacağı gibi, yazın'dan beklenen, "bütünleyici nitelikte bir parça" olmasıdır. Hiç de Ahmet Oktay'ın söylediği gibi, sınıf mücadelesinin *doğrudan aracı* olması değil. Ancak bu çarpıtmanın yönteme ilişkin bir sorun olduğunu bir kez daha belirttikten sonra yazarın, bunalımda olduğunu ileri sürdüğü toplumcu gerçekçiliğin tarihine nasıl baktığını özetleyelim:

a. Bağlı olduğu sınıftan utanç duyan Rus aydını, kendisini var eden koşulların yeniden-üreticisi olan mujik'e yönelerek, onu politik planda kurtarmayı, sanatsal etkinlik içinde de yansıtmayı amaçlamıştır.

b. Toplumcu gerçekçilik Narodnik hareketten devraldığı kavramları değiştirmeden korumuştur. Bu da en çok sanat ve edebiyatta yararcı/görevci eğilimin yüceltilmesinde somutlanır.

c. Toplumcu gerçekçilik, Rus Narodnik hareketinden edindiği bu ideolojik öğelerle ulusalcı bir nitelik yansıtır.

d. Kurban-Suçlu-Kurtarıcı bağlamında gelişen bu eğilim, Rus proletaryasının gelişmemişliğiyle bağıntılı olarak devrim sonrası Sovyet edebiyatını da etkileyerek aynı kaynaktan -köylülükten- beslenmesine neden olmuştur.

e. "Tek ülkede sosyalizm" anlayışına bağlı olarak Stalin döneminde toplumculuk ulusçulukla özdeşleşmiştir:

"Sovyet yazınının, romandan eleştiriye, Slavcı, dinci toplumcu, halkçı, batıcı düşüncelerin iç içe girdiği, birbirine karıştığı o *dün*den pek çok ideolojik öğe aldığı ve onları *ilkeselleştirdiği* söylenebilir." (s.63)

Hangi bilim dalı söz konusu olursa olsun, mutlak gerçeğe, dolayısıyla mutlak bilgiye ulaştığı öne sürülemez. Bilimlerin tarihinin mutlak bilgiye *ulaşma* mücadelesinin tarihi olduğu açıktır. Bu yüzden, yaşanılan süreçte her bilim dalının sorunlarla karşılaşması doğal sayılmalıdır.

Bir özel ilgi ve bilgi alanı olarak sanat/edebiyatın, burada söz konusu edildiği biçimiyle de toplumcu gerçekçiliğin bazı sorunları olabilir. Böyle bir olgunun varlığı bir kez kabul edildikten sonra nesnel/bilimsel tavır kendini soruna yaklaşım tarzında ortaya koyar.

Buraya kadar yazılanlarda Ahmet Oktay'ın bir *bunalım* saptamasından yola çıkarak sorunu tarihselliği içinde değerlendirdiğini, *bunalımı* çözmekten çok şu an içinde bulunduğu *muhalif* konumu açıklamaya çalıştığını gördük.

Gerçekliğin çağımızdaki biçimi olan toplumcu gerçekçiliğin, ilk kez Sovyet edebiyatında ortaya çıkışının, bu *özgül* durumu, *"özel* ve *özgül* koşullar" biçiminde çarpıtması, toplumcu gerçekçiliği felsefi bağlamından da kopartmasına yol açmaktadır. Kuramsal olarak toplumcu gerçekçiliğin ne olup ne olmadığı ve sorunlarını tartışmak, zaten sınırlarını zorlayan bu yazıyı aşmaktadır.(8) Ancak bu çarpıtmayı sergilemek açısından sorunun tarihsel gelişimini kısaca da olsa açıklamak, toplumcu gerçekçiliğin Türkiye'deki gelişimini doğru kavrayabilmek için bir zorunluluk olarak beliriyor.

Bir yöntem ve sanatsal doğrultu olarak toplumcu gerçekçilik, "devrimci gelişmesi içinde ele alınan realitenin doğru ve tarihi bakımdan somut bir şekilde yansıtılmasını öngörür." (9) Bu niteliği ile sanat kuramı ve sanat tarihi içinde özel bir yer tutan toplumcu gerçekçilik, en genelinde "dünyanın dönüştürülmesi mücadelesinden doğmuştur." (10)

Proletarya için yenilgilerle dolu olan XIX. yüzyılın özellikle son yıllarından başlayarak (emperyalizm çağı) devrim odağının, dolayısıyla gerçeklik odağının, Doğu'ya kayması

toplumcu gerçekçiliğin neden ilk kez Sovyet edebiyatında ortaya çıktığını anlamaya/anlatmaya yetecektir.

ÖDÜNÇ KAVRAM SORUNU VE AŞMA

Lenin 1914 tarihli "Rusya'da İşçi Basınının Geçmişi" adlı makalesinde Rusya'daki özgürlük mücadelesini; 1825-1861 yılları arasını Derebeylik dönemi, 1861-1895 yılları arasını halkçı ya da burjuva demokratik dönem, 1895 sonrasını ise işçi dönemi olarak niteledikten sonra, yüz yılı aşkın bir süreyi kapsayan işçi basınının geçmişini şöyle açıklar: "Önce bir hazırlık dönemi geçirilmiştir. Bu dönem işçilere ait *olmayan* işçi sınıfına ait *olmayan* bir kurtuluşun dönemidir. "Genel demokratik' bir özü vardır; yani burjuva-demokratik hareketin tarihidir bu dönem." (11)

Rus köylüsünü kazanmayı amaçlayan bu hareketlerin 1895 sonrası Emeğin Kurtuluşu Grubu ile birlikte, artık işçilere yöneldiği, ya da tersinden söylersek, 1917'de devrimi yapan güçlerin bu sürecin içinden yetiştiği -ancak onu *aştığı*- bilinen bir gerçektir.

"İşçi sınıfı hareketi hiç bir yerde bir 'hamlede' ortaya çıkmamıştır, çıkmaz da. İşçi sınıfı hareketi Minerva'nın Jüpiter'in başından çıkması gibi, bütün kesitleriyle saf bir biçimde belirmemiştir." (12)

Tarihsel gelişmenin bütünlüğü göz önüne alındığında, Sovyet edebiyatının -Ahmet Oktay'ın tezleri çerçevesinde toplumcu gerçekçiliğin- "Rus Narodnik hareketinden *edindiği* ideolojik öğelerle... değil, Rus Narodnik hareketinin *içinden* çıktığı doğrudur. Nasıl ki Plehanov ve Lenin de aynı hareketin içinden çıkmışlarsa.

RUS ELEŞTİREL GERÇEKÇİLİĞİNDEN TOPLUMCU GERÇEKÇİLİĞE

Kendisini "gerçekliğin ozanı" olarak niteleyen Puşkin'le başlayan Rus edebiyatında gerçekliğe yönelme, çarlık baskısı altında ezilen Rus köylüsü ve kır yaşamına karşı artan ilgiyle gelişir. Çelişkiler yumağının düğüm noktasını oluşturan köylülük; toplumsal hareketlenmelerin ve politik oluşumların da kaynağıdır, Rus gerçekçiliğini besler.

Orta ve Batı Avrupa toplumlarının yaşadığı toplumsal ve ekonomik değişimleri on yıllarca geriden izleyen Rus toplumu, edebiyata da yansıyan bu farkı, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kapatmaya başlar.

Rus gerçekçiliğinin temellerinin atılmasında en önemli pay, hiç kuşkusuz, Hegelcilik'ten Feuerbach materyalizmine ve ütopik sosyalist akımlarla ilişkiye dek uzanan düşünsel gelişimiyle Belinski'nin olmuştur: "Gerçek yazar, çağının düşünce ve özlemlerini anlatımlayan kişidir ve ülkesinin yurttaşıdır. İnsanın iç dünyası ne kadar zengin ve görkemli olursa olsun, dış dünyanın toplumun ve insanlığın kaygılarını önemsemezse tam değildir. Canlı insan, ruhunda, yüreğinde, kanında, toplumun yaşamını taşır. Ozan, içinde yaşadığı toplumun olduğu, yeteneğinin gelişiminin yönü ve bundan da ötede niteliği, toplumun tarihsel gelişimine bağlı olduğu ölçüde yüksektir." (13)

Belinski'nin yukarıda aktardığımız görüşlerinin ilk cümlesinde dikkat çeken, *yurttaşlık* bilinci ileten sözleri, elbette rastlantı değildir. Rus düşün yaşamında iki ana gruptan biri olan ve kapitalist gelişmeyi savunan Batıcılar'ın yurt ve yurttaşlık gibi burjuva kavramları savunması da doğaldır.

Nitekim Belinski'nin çıkarttığı, Ahmet Oktay'ın da "yurttaş ol!" sözcüğünü vurgulayarak aktardığı şiirin sahibi Nekrasov ile, Herzen, Şçedrin, Dostoyevski vb. nin yazdığı derginin adı da *Anayurt Notları*'dır.

Avrupa, 1848 devrimleri bozgununu yaşarken, bu devrimlerin Rusya'daki yansımaları, çok farklı olmuştur. Lukacs, "Rus Demokratik Edebiyat Eleştirisinin Uluslararası Önemi" başlıklı makalesinde bu duruma dikkat çeker:

"1848 devrimi yenilgisi... tam bir çöküş getirdi. Zamanın edebiyatının ve edebiyat eleştirisinin büyük bölümü, devrim korkusu içinde, daha önceki devrimci inançlarına ihanet halinde bulunan ve bütün ülkelerde gericilerle uzlaşmış olan -Almanya'da Hohenzollern'lerle, Fransa'da III. Napolyon'la, İngiltere'de Victorian'larla- önde gelen Avrupa *burjuvazi*'sinin yönettiği gerici yolu izler. Önde gelen Avrupa ülkelerinin edebiyatı ve edebiyat eleştirisi, bu ani değişimin belirgin etkisini yansıtır."

"1848 devrimlerinin yenilgisi, Rusya'nın ideolojik gelişiminde, Avrupa'nın geriye kalan kısmında olduğu gibi gericiliğe doğru bir sapma meydana getirmemiştir."(14)

Bu tarihsel koşullarda, devrimci düşüncenin Rusya'daki en önemli temsilcisi olan Belinski'nin ölümüne değin (1848) süren etkinliği, kendisinden sonra gelen kuşaklar üzerinde derin izler bırakmıştır.

Rus demokratik eleştirisi, Belinski'nin ardılları olan Çernişevski ve Dobrolyubov'la gelişen koşullarda yetkinleşerek, çağdaşları arasında beliren ve genellikle liberal eğilimli aydınlarla, çarlık baskısından kurtulma yolunu seçen demokratlarda uç gösteren "sanat için sanat" eğilimine karşı yoğun bir mücadeleye dönüşmüştür.

Kaynağını gerçekçilikten olan bu tartışmalar, Rus işçi hareketinin gelişimine koşut olarak, *gerçekliğin dönüştürülmesi* mücadelesi ile örtüşerek sürmüş, Ekim Devrimi ve Gorki ile birlikte, gerçekçilik yeni ifade biçimini bulmuştur.

Taşıdığı anlam itibariyle toplumcu gerçekçilik, yeni çağ ve yeni gerçekliğin anlatımıdır. Adının konması, diğer deyişle "Toplumcu Gerçekçilik"teriminin ortaya çıkışı ve formülasyonu ise çok daha sonraya, 1930'lar sonrasına değin uzanır.

TÜRK EDEBİYATINDA TOPLUMCU GERÇEKÇİLİK

Bütün toplumsal mücadelelerin tarihinin ortak özelliği, düz bir çizgi üzerinde ilerlememeleridir. İniş çıkışlarla belirlenen, mevzi yengi-yenilgi geri çekilme durumları, başarıyla sonuçlanmış süreçlerde bile vardır. Durum böyle olunca, *bugün*'den *dün*'e bakılarak yapılacak bir değerlendirmede sağlıklı sonuca ulaşabilmenin yolu, bu bütünselliğin doğru algılanmasıyla olanaklıdır. Eksik algılamanın ya da yanlardan birine ağırlık tanımanın doğru sonuç çıkartmayı engelleyeceği açıktır.

Toplumcu gerçekçiliğin tarihsel gelişiminde -kuramın formülasyonunda içkin olduğu biçimiyle- örgütlü sol

hareketin varlığı ve etkisi, yadsınamaz bir olgudur. Bu nedenle toplumcu gerçekçiliğin gelişimi konusunda yapılacak bir çalışmada örgütlü sol hareketin tarihine de değinmek-bir özdeşlik aramaksızın- kaçınılmaz olmaktadır. Ancak bu aşamada aşılması -en azından şimdilik- güç iki engeli yok saymak, var olanı mutlaklaştırmak da bir temel yanlıştır.

İlki "Harf Devrimi" ile birlikte 1928 yılına değin üretilmiş bulunan bilgi birikiminin sonraki yıllara tümüyle aktarılamamasıdır. Bu kesintinin olumsuz etkisi kendisini en çok örgütlü sol hareket üzerinde göstermiştir. *İştirak Külliyatı* ve *İştirakiyyun Kitabhanesi* yayınları bir yana, 1921-1925 yılları arasında *Aydınlık Külliyatı*'ndan çıkan yayınların bile bir daha uzun yıllar yayımlanamaması düşündürücü olmalıdır. Türkçe çevirisi ilk kez 1923'de yayımlanan *Manifesto* ikinci kez ancak 1976 yılında yeniden yayımlanabilmiştir.

İkincisi ve en önemlisi -Ahmet Oktay'ın kimi savlarından dolayı konumuzu ilgilendirdiği kadarıyla- örgütlü sol hareketin yasadışı sayılması nedeniyle tarihe ilişkin bazı olguların *resmen* açıklığa kavuşturulamamasıdır. Anılan eksiklik aşıldığında, kurgu yoluyla açıklanmaya çalışılan, satır aralarında anıştırılan sorunlar gerçek çözümüne kavuşmuş olacaktır.

Bu uzunca giriş şunun için gerekli oldu: Ahmet Oktay, kitabının Türkiye'yi ilgilendiren bölümüne geldiğinde, önceki ürkek üslubunu terk ederek kendinden emin, dolayısıyla kesinlik kazanmış bir anlatımı benimsiyor. Daha en başında, olgunlaşmamışlıktan ne anladığını açıklamadan, "Türkiye solunun tarihini, bir tür *olgunlaşmamışlık* kategorisi içinde değerlendirmek zorunda olduğumuzu" belirtiyor. (s.236) Ancak haksızlık ettiği sanısından, dolayısıyla öznellikten bir türlü kurtulamadığından sürekli olarak, "kimseyi suçlamak", "yapılan işleri küçümsemek" gibi bir düşüncesi olmadığını *vurguyla* yineliyor. Bir önce söylediğini örnekse "olgunlaşmamışlık"ı, sayfalarca savunduktan sonra *çark ediyor:*

"Burada, olgunlaşmamışlık kategorisinin yalnızca marksist düşüncenin çözümlenmesinde kullanılması gereken bir kavram olmadığını söylemeliyim" diyor. (s.269) Ne var ki Ahmet Oktay sağ'ı değil, sol'u anlatıyor ve söyledikleriyle kalıyor.Sol'un olgunlaşmamışlığından kalkarak, Türk edebiyatının kısmen Cumhuriyet öncesini ve bütün Cumhuriyet sonrasını, 1940'lı yıllar sonuna değin bu süzgeçten geçiriyor. Daha değişik söylersek Ahmet Oktay, varlığını yadsıyamadığı *toplumcu gerçekçi etkinin* etkisizliğini kanıtlamaya çabalıyor. Beş yüz küsur sayfalık kitabı boyunca bir kez olsun toplumcu gerçekçiliğin Türk edebiyatındaki varlığını doğrudan yoksayıcı söz söylemiyor. Ancak izlediği inceleme yöntemiyle hem kendini, hem de okuyucuyu toplumcu gerçekçiliğin Türkiye'de olmadığına inandırmaya çalışıyor.

Toplumcu hareketin kendi dinamiğiyle edebiyatın gelişme çizgisi arasında bire bir benzerlik/aynılık olması gerekirmiş gibi, toplumcu düşüncenin başlangıcındaki etkileşime ilişkin görüşünü söylüyor: Olumsuz.

Aynı dönemde, sol hareketin başlangıç yıllarında önder kadronun rolünü değerlendirirken Şefik Hüsnü (Deymer) ile Lenin'i kıyaslıyor: Sonuç yine olumsuz.

İlkin çeşitli nedenler sıralanıktan -bilimsel düşünce geleneğinin olmayışı, Osmanlı toplum yapısının özgünlüğü, aydın kesimin devletle uzlaşma içinde olması vb.- sonra, bunları bir yana bırakıp bu nesnel koşulların dışında, olgunlaşmış bir sol hareket aramasıyla sol'u değerlendirmesi, bir tutarsızlık noktası oluşturuyor. Oysa ki:

1. "Bilimsel düşünce geleneğinin yokluğu" yargısı bir kolaycılık sayılmalıdır. Yetkinlik düzeyi ne olursa olsun, materyalizmden etkilenen Osmanlı düşünürlerinin-başta Beşir Fuat ve Baha Tevfik olmak üzere diğerlerinin- etkilenme/etkileme süreçleri tüm açıklığıyla incelenmiş değildir. (15)

2. Türkiye'de örgütlü sol hareket -Osmanlı dönemini de kattığımızda- 1910-1925 yılları arasında belli başlı toplam 5 gazete ve dergi çıkartabilmiştir: OSF'nin İştirak vd; Kurtuluş, aynı kadronun uzantısı olarak Aydınlık ve Orak-Çekiç; Seyyare Yeni Dünya.

Aylık teorik dergi olarak çıkan Aydınlık'ın olağan tirajı 1500, özel sayılar 3000 basmaktadır.

Anılan tarih dilimi içinde sırasıyla, Balkan, I. Dünya ve Kurtuluş savaşları yaşanmıştır.

3. Kurtuluş Savaşı sırasında hareketin İstanbul'da kalan kadrosu, *İşgal* koşullarında çalışmış, bir kesimi de kırıma uğramıştır.

4. Kuramın en temel yapıtlarından biri olan *Manifesto*'nun bile 1923'te basılabildiği bir dönemde, Şefik Hüsnü ve önder kadronun sanat/edebiyat konularında yazmamasını sorgulamak, en azından haksızlıktır.

5. Üstelik ülke ve koşulların farklılığını hiçe sayıp Şefik Hüsnü ile Lenin'i sanat üzerine yazdıklarıyla kıyaslamak ve Şefik Hüsnü'yü gülünç bulmak, olsa olsa bir aşağılık kompleksidir.

NÂZIM HİKMET'TEN 1940 KUŞAĞI'NA

Son sıralarda,geçmişten suçlu bulup çıkartmak, bunun için de 1940'lı yıllarda duraklamak alışkanlık oldu sanki. Yakın zamana değin 1940 Kuşağı var mı, yok mu; varsa kimleri bu kuşaktan saymalı? gibi sorular tartışmanın içeriğini oluştururdu. Şimdilerde ise, ya "vur abalıya!" örneği, "acılı" mı, "acısız" mı türünden bayağılaştırmalara, ya da "40 Kuşağı kendini acındırma edebiyatıdır" türünden küçümsemelere başvuruluyor. Edebiyat/sanat tarihimizde 1940 Kuşağı'na karşı -eleştiri hakkı saklı kalmak üzere- bu düzeysiz saldırıların amacı, toplumcu etki ve dinamizmi yok saymak, zincirin bir halkasını kopartmak değilse nedir?

Ahmet Oktay'da da benzer bir eğilim ağır basıyor. O halde bir kez daha başa dönmek kaçınılmaz oluyor.

Örgütlü sol hareketin yaşam bulduğu ve etkinliklerini sürdürebildiği koşullarda, uygulanagelen sürekli baskı ve yıldırma politikaları ile ortam, soluk bile alınamaz hale getirilmiştir. Hareketin 1920'lerden beri bu yüzden içinde yaşamaya zorlandığı yasadışılık, bu anlamda, onun kendi sürekliliğini sağlamasını da güçleştirmiştir.

Özellikle 1925-1951 yılları arasında her türlü iç ve dış politik oluşumun gerekçe sayılarak, tutuklamaların adeta bir kampanya gibi canlı tutulması, en küçük bir kıpırdanmayı

bile neredeyse olanaksız kılmaya yetmiştir.

Böylesi bir durumda bile çıkış yolu arayan sol siyasal bilinç, sanat/edebiyat etkinlikleri yoluyla kendini ifade çareleri aramıştır. Bunun ilk örneği ise, daha *Aydınlık* ve *Orak-Çekiç*'deki şiirleriyle ilgi toplamış, Türk şiir anlayışına biçim ve içerik olarak devrimci bir yenilik getirmiş olan Nâzım Hikmet'in *Resimli Ay*'da sürdürdüğü, eski'yi yıkmaya yönelik, *"Putları Yıkıyoruz"* kampanyası gibi etkinlikleriyle denenmiştir.

Nâzım, bir yandan kendisini biçimlendirmiş olan siyasal bilincin sağladığı ufukla *kendi* şiirini kurarken, diğer yandan şiiriyle oluşturduğu çekim merkezini de bu doğrultuda değerlendirmiştir. *Resimli Ay*'da yayımlanmış olan düz yazılarında, koşullarının elverdiği ölçüde sanat anlayışı ve dünya görüşünü yansıtırken, aynı zamanda bu anlayışı benimseyen bir kadro oluşturmaya da uğraşmıştır.

Bu konudaki iki tanıktan biri, şair Ercümend Behzad Lâv şunları söylüyor: (Resimli Ay dönemini kastederek)

"O kendi çevresinde bir kadro oluşturmak amacındaydı. Yöresine topladığı gençlerle bu kadroyu oluşturmak istiyordu." [16] Diğer tanık, Sabiha Sertel, doğrular nitelikte yazıyor:

"Nâzım *Resimli Ay*'da çalışmaya başladıktan sonra onun tekniği ile şiir yazan genç şairler onun etrafını sardılar. Nâzım'ın beğendiği şiirler de mecmuada yayınlanıyordu. *Resimli Ay* artık sol yazarların toplandığı, hikayelerini yayınladıkları bir dergi olmuştu... Nâzım yeni bir edebiyatın temelini atmakla kalmıyor, aynı zamanda sosyalizm davasına yeni unsurlar kazanmaya çalışıyordu." [17]

Nâzım'ın *Resimli Ay*'da bulunduğu sırada iyice belirginleşen yetiştiricilik işlevi, örtülü baskılarla engellenmeye çalışılırken, aynı yıllarda uygulanan yıldırma politikalarına koşut olarak, sol'un çekim merkezini etkisizleştirmeye yönelik bir saptırma harekâtı geliştirilir: CHP programında yapılan değişikliklerle, örgütlü sol hareketin sloganları benimsenir. Böylelikle sol'a meyilli aydın kesimin ilgisi de görece olarak CHP'ye [illegible] lir.

Axel Buwendt

Nâzım'ın kendi imzasıyla yazması ve hatta çalışması, çeşitli yollarla engellenir. Bundan güdülen amacın ise devre dışı bırakılmış olan sol kadronun, kendisini yenileyecek unsurlar yaratmasını engellemek olduğu açıktır.

Bu noktada Ahmet Oktay, iktidarın uyguladığı şiddeti, B.Lewis'in tanıklığına dayanarak yoksuyor:

"Rejime karşı siyasal faaliyet yasaklanmıştı ve gazeteler sıkı bir denetim altındaydı. Fakat bunun dışında, konuşmalar ve hatta kitap ve dergiler nisbeten serbestti. Şiddet *nadirdi* ve genellikle şiddete başvuran muhalefete *karşı* olarak kullanılmıştı." (s.338)

Ardından ekliyor: "Gerçekten de aydınlar, solcuların tasfiyesi dışında kalanlar, 1940'lara kadar oldukça hareketlilik gösterebiliyor, yeni yetişen solcu kadrolar ise, bu aydınlarla birlikte hareket ederek resmi ideolojinin benimsedikleri ve benimsemiş göründükleri ilkelerinde *sosyalizan* gedikler açabilmeyi umuyor, bu amaçla çalışıyorlardı." (s.338)

Burada vurgulanan "Şiddete başvuran muhalefete *karşı*" şiddet uygulandığı savı, dönem içinde yalnızca Şeyh Sait Ayaklanması vb. için dikkate alınıyorsa, eksiktir. Bu olay dolayısıyla çıkartılan Takrir-i Sükun Kanunu, örgütlü sol hareketi 1946 yılına değin sürecek bir yasadışılığa itmiş, her kıpırdanışını geniş çaplı tutuklamalarla bastırmıştır. Hatta denilebilir ki, iktidar, *şiddeti* bu anlamda hiç eksik etmemiştir.

Uygulanagelen baskı ve şiddet politikaları sonucu aydın kesimin sınıfsal-siyasal bağlamdaki konumu, iktidarla olan çelişkilerinin uzlaşma derecesine bağlı olarak belirmiştir:

Düzenle/iktidarla çelişkisi süren solcu aydın, sürekli tasfiyeye uğratılmış, onun dışında kalan kesim ise uzlaşmazlık noktası *sınıfsallık* taşımadığından kolay hareket imkanı bulabilmiştir.

1930'lu yıllarda "düzenin oturmuşluğu"/"Rejimin stabilizasyonu" sağlandığı kabul edildiğine göre; bunun, solun örgütsel anlamda ve şiddete dayalı olarak etkisizleştirildiği bir ortamda sağlandığını da kabul etmek gerekecektir.

Nitekim 1933-1938 yılları arasında sol adına yayımlanabilen (bir sayı çıkabilen *Projektör* dışında) tek bir dergi bile yoktur. Düzen içi kaldığı sürece çıkışına izin verilen dergilerde yazan sol aydınlar da, o zemini kendini ifadenin bir aracı olarak kullanmak durumundadır. Aynı gerekçeye dayandırılabilirse, köylülüğe yönelim, o günün son derece dar olanakları içinde anlam kazanır.

İkinci Dünya Savaşı ile birlikte atağa kalkan faşizm, ırkçı - Turancı hareketlere de bir ivme sağlamıştır. Savaşın hemen ertesi yılı, 1940 ve sonraki yıllarda sol dergilerin sayısında birden beliren artış, savaş ve faşizm karşıtlığında, sola kendini ifade olanağı vermiştir. İktidarın faşist Almanya ile flörtü, ırkçı-Turancı kesimce desteklenirken, bunlara karşı verilen mücadele antiemperyalist, antifaşist ve barışçı bir düzlemde gelişir. (18)

1940'lı yıllarda solun çıkardığı dergilerin özellikleri; iç ve dış faşist güçlere karşı yoğun eleştiriler, yerli ve yabancı edebiyattan toplumcu gerçekçi örnekler, çağdaş düşünce akımları ışığında hümanizma tartışmaları vb.'dir.

Burada altı çizilmesi gereken olgu, 1940'lı yılların, daha sonra *1940 Kuşağı* olarak adlandırılan sanatçı kesimin, pek çok yazıya konu olacak eylemler bütününün; faşizmin kapıya dayandığı, yerli faşistlerin ölüm listeleri hazırladığı, ek olarak iktidarın faşist Almanya'ya şirin görünmek için baskıyı artırdığı *savaş koşullarında* ortaya çıkmış/gerçekleşmiş olmasıdır. Benzerine ancak 40 yıl sonra rastladığımız *şiddet* örnekleri, cinayetler, ölümden beter işkence yöntemleri 1940'lı yıllarda ve o kuşağa uygulanmıştır. (19) Gerçeğin bu yönünü dile getirmek hiç de "acındırma" ile nitelenemez. Böyle bir tavır, tersine, en hafifinden bir değer bilmezliktir.

Bütün olumsuz koşullarına karşın, edebiyat, sanat ve politikada sol,kendisini en etkin bir biçimde 1940'lı yıllarda ortaya koymuştur. Her ne kadar Ahmet Oktay, "Yazın alanında İkinci Dünya Savaşı'nın bitimine kadar *ilerici* söylem egemen olacaktır toplumcu söylem değilse" dese de. (s.305) Dönemin, dipnotta andığımız dergiler dışında *"ilerici"* sayılan dergileri, toplumcu yazarlara kapalı *Varlık* ve *Yücel*'dir. Tüm bu örneklere karşın, "toplumcu söylem"i yok saymak her halde bir tercih sorunudur.

Bitirmeden iki konuya daha değinmek gerekiyor. İlki, Nâzım Hikmet'in Troçkistliği ve partinin kendi kendisini tasfiyesi savı:

Değişik kaynaklarda dile getirilen bu tezi Ahmet Oktay da benimsiyor. Nâzım'ın *Benerci Kendini Niçin Öldürdü?* şiirine karşı kayıtsızlık gösterildiği saptamasına dayanarak şunları söylüyor:

"Bu kayıtsızlık, Nâzım'ın yasallaşacağı 1965 yılına kadar sürmüştür üstelik. *Benerci*'ye dönersek, bu kitabın yazıldığı dönemin siyasal gelişmeleriyle yakından ilgili bulunduğunu söylemek gerekir. Doğrudan bir bağlantı kurulmasını sağlayacak açık göndermeler olmamasına rağmen, bu metnin, partinin kendi kendini tasfiyesi ve Nazım'a yöneltilen Troçkistlik suçlaması gibi iki olaydan beslendiğini *sanıyorum."* (s.353. Son vurgu benim. H.A.)

Kitapta, gerçekliği tartışma götürür, toplumcu gerçekçiliğin kaynaklarını doğrudan ya da dolaylı pek ilgilendirmeyen, ama nedense Ahmet Oktay'ı ilgilendiren yukarıdaki alıntının benzeri konulara rastlamak mümkün olmakla birlikte, açıklamak da gerekiyor.

Toplumcu bir şair olarak Nâzım Hikmet'i es geçmek,Ahmet Oktay'a zor geldiğinden olsa gerektir ki, onu, dünya görüşü ve içinde yer aldığı pratikten kopartmak gereksinimi duyuyor. Bunun için de Nâzım'ın özgünlüğünü abartmak, şairliğini ve farklı görüşlerini öne çıkartmak önem kazanıyor. Böylelikle, Türk şiirinde Nâzım'la açılan toplumcu kanal da yoksanmış olacaktır. Zira Ahmet Oktay'a göre "Nâzım'ın şiirinden (sanatsal yönüyle) etkilenenler *Garip Hareketi*'nin başlatıcısı olmuş, siyasal yanından beslenen ve 1940 Kuşağı ya da "acılı kuşak" diye adlandırılmak gereği duyulan şair ve yazarların hiç biri o şiiri sürdürememiş, dolayısıyla ufalanıp gitmişlerdir." (s.309-36)

1940 Kuşağı'nı küçümseyici tavrı bir yana, Ahmet Oktay asıl haksızlığı,uyguladığı yöntemle Nâzım Hikmet'e yapıyor. Çünkü onun şiirini besleyen damar, benimsediği politik görüşle algılanan gerçekliktir.

Değişik kaynaklarda dile getirilen ve yazarın da kabul ettiği tasfiye savına gelince: Yukarıda da değindiğimiz gibi,tarihe ilişkin *doğru bilgiler* açıklanana değin, bir amaca yönelik olarak öne sürülenler spekülasyondan öteye geçmeyeceklerdir. Kaldı ki diğerleri gibi Ahmet Oktay'ın da bu savı öne sürerkenki dayanağı yalnızca kendi "sanı"sıdır.

Diğer ikinci konu "Cephe" sorunudur. Bu konuda da Ahmet Oktay şunları söylüyor:

"*Ses* gibi daha arık bir solculuk sergilediği görülen dergilerde de herhangi bir yazıya rastlanmadığı için, o yıllarda solun Türkiye'de *bilinçli* bir *halk cephesi* programı uyguladığını söylemek oldukça zor görünüyor. Çünkü, yazıların *doğrultusu,* Avrupa'da uygulanan doğrultuya uymuyor, yükselen faşizm karşısında *hümanist* amaç bile yeterince vurgulan(a)mıyor. 1941'lerden sonra *bir ölçüde* bilinçlendiği görülen bu bir aradalığın daha çok bir rastlantı olduğu söylenebilir." (s.346)

"Kendi kendini tasfiye ettiğini sandığı" dolayısıyla var olmayan bir partiden Avrupa'daki *gibi* bir *cephe* örgütlenmesini beklemek, yazarın tutarlılığını ilgilendirmekle birlikte, burada da bazı bilgileri atlamamak gerekmektedir.

Ahmet Oktay'ın oldukça yararlandığı Hilmi Ziya Ülken'i okurken gözünden kaçmış olmalı:

Fransa'daki Halk Cephesi (Front Populaire) ve programı hakkındaki bilgiler ilk kez Sabiha Zekeriya'nın (Sertel) çıkarttığı *Projektör* (1936) dergisinde yayımlanır.

1938'de yayımlanan *İnsan* dergisinde, yazı kadrosunu oluşturan yazarlar ve görüşlerinin çeşitliliği ise, *Cumhuriyet*'te bu oluşumu eleştiren Peyami Safa tarafından Front Populaire olarak nitelendirilir. (20)

Bir *Halk Cephesi* örgütlenmesiyle ilgili bilgi ise, bir başka kaynakta var:

"Faşist Almanya'ya angaje olan İsmet İnönü ve Saracoğlu hükümeti Birleşmiş Milletler teşkilatına girebilmek için çok partili döneme geçmeyi kabul etmek zorunda kaldı. Önce birçok memlekette yapıldığı gibi bir Halk Cephesi kurulacak oldu. GERÇEK dergisi çıktı." (21)

Sabiha Sertel'in anılarında ise *Görüşler* dergisinin hazırlık aşaması ve yayımlanmasına ilişkin kısımlar bu olayı doğrulamaktadır. Yazı kurulunda Menderes, Bayar, Köprülü ve T.Rüştü Aras'ın da bulunduğu duyurulan ve ilk sayısı ikinci baskı yapan dergi, Tan olayları sırasında (1945) tahrip edilir. (22)

Ahmet Oktay, her *yazı*'sının olduğu gibi, üzerinde durduğumuz bu *yazı*'sının da ayrı bir *arayış* olduğunu, aradığı şeyin ise hiç bitmeyen, birbirlerini dıştalayan fragmanlardan oluşan *tek* bir metin yazmak olduğunu söylüyor. (s.9)

Her *yazı*'yı ya da yazınsal metni, düşüncelerin bir nesnelleşmesi olarak kabul edersek, bu nesnelleşmenin biçimi olan metnin doğru bilgi içermesi gerektiğini de dolayısıyla kabul etmiş oluruz. Bu da ancak *doğru*'nun bir yerinde durabilmekle olasıdır. Yoksa "doğrular yanlışları"/artılar-eksileri götürür mantığı, yalnızca matematik için geçerli bir kuraldır. *Yazı*'da üstelik *çapını aşan* bir yazı'da ise bu tavrın insanı götüreceği yer hiç de *doğru* bir yer olmasa gerektir.□

---

1. Ahmet Oktay, *Toplumcu Gerçekçiliğin Kaynakları*. B/S/F Yayınları, İstanbul 1986
2. Anılan tartışmanın, yazarın *Çağdaş Eleştiri Dergisi*'nin Temmuz 1984 sayısında yer alan "Toplumcu Gerçekçiliğin Bir Kuram Olarak Aşılmasına Doğru" başlıklı yazısına, Aziz Çalışlar'ın *Gerçekçilik Estetiği* adlı kitabında (De Yayınevi, Mart 1986) yazdığı eleştiriyle başladığı sayılmaktadır.
3. "*Görüş değiştirme*" deyimini özellikle kullanıyorum. Doğal sayılabilecek görüş değiştirme/yeni bir görüş benimseme; Ahmet Oktay'ın yazarlık çizgisinde "Arayış" olarak karakterize oluyor. Yazarın bu kitapta eleştirdiği görüşlere daha önce nasıl tam tersi bir yaklaşım içinde bulunduğunu görmek için bkz. *Karşı İdeoloji ve Edebiyat*. Birikim, Kasım 1977 s. 20.
4. Bu konuda ve bu kadar çok okuyan ve yazan birisi nasıl atlayabilir anlamak gerçekten güç: Mayakovski, daha ilk gençliğinde, 15 yaşında Parti üyesi olmuştur.
   I. Ehrenburg, *Anılar*. Kuzey Yayınları, (1986) *Türk Dili* Ocak 1981, s. 386.
5. Oto-likidasyon savı, 1930 sonrası için öne sürülmekle birlikte, *doğru* hiçbir dayanağı olmayan bir *tez*'dir. Öne sürenlerin kendilerine özgü kanıtları olmakla birlikte doğrulanması gerekir.
6. Aziz Çalışlar, *Gerçekçilik Estetiği*, s. 10
7. Lenin, *Sanat ve Edebiyat*, Payel Yayınları, İstanbul, 1976 (içinde)
8. Ahmet Oktay, işi neredeyse Ekim Devrimi'nin niteliğini tartışmaya götürüyor. Değişik kaynaklardan alt alta sıraladığı alıntılarla devrimi gerçekleştiren sınıfın olgunlaşmadığı sonucuna varıyor. Ek olarak da Deutscher'dan Marcuse'ye uzanan uzunca bir okuma listesini sunarak da okuyucunun bilincine müdahale ediyor.
9. Yazarın toplumcu gerçekçiliğin kuramsal sorunlarına ilişkin yaklaşımı hakkında bkz. 1. no'lu dipnot ile *Düşün* dergisinin Eylül ve Ekim 1986 sayılarında Yakup Şahan'ın yazıları.
10. Materyalist Felsefe Sözlüğü, Sosyal Yayınlar, s. 184
11. Avner Ziss, *Estetik*. De Yayınları, İstanbul 1986 s. 229. (çevirisi Yakup Şahan)
12. Lenin, *agy*. s. 123
13. Lenin, *agy*. s. 124
14. Ataol Behramoğlu, (aktaran) Yazın Akımları Açısından Rus Yazınına Genel Bir Bakış. *Türk Dili Yazın Akımları Özel Sayısı*, Ocak 1981. s. 376.
15. Georg Lukacs, *Avrupa Gerçekçiliği*, Payel Yayınları, İstanbul, s. 136-137.
16. "Bilimsel düşünce geleneğinin yokluğu" yargısı, bu sonucu hazırlayan süreçler çözümlenmeden, kolaycılıktan öteye bir anlam taşımayacaktır. Osmanlı-Türk toplumunda materyalist felsefenin gelişiminde anılan iki düşünürün etkisiyle ters orantılı bir karşı hareket var çünkü: Birçok roman ve makalesinde Ahmet Mithat, *İbtâl-i Mezheb-i Maddiyyun* (1896) ile İsmail Ferid; *Huzur-u Akl-ü Sende Maddiyyun Meslek-i Delaleti* ile (1916) Şehbenderzade Ahmet Hilmi; *Maddiyyuna Reddiye* (1918) ile Halid Edip; *Maddiyyun Mezhebinin İzmihlali* ile (1928) İsmail Fenni Ertuğrul ve daha başkaları. Bilimsel düşünceye yok dedirtmeyecek kadar yoğun bir *tepkiyi* gösteriyorlar.
17. Hikmet Altınkaynak, Edebiyatımızda 1940 Kuşağı, T.S.Y. Yayınları, İstanbul 1977, s. 54.
18. Sabiha Sertel, *Roman Gibi*, Cem Yayınları, İstanbul 1978, s. 119-120.
19. Bu dönemin dergileri çıkış tarihlerine göre şunlar: *Küllük* (1940, tek sayı), *Yeni Edebiyat* (1941), *Yürüyüş* (1941-1942), *Yurt ve Dünya* (1941), *Adımlar* (1943), *Ant* (1945), *Gün* (1946), *Yığın* (1946), *Dost* (1946), *Hür Gençlik* (1946), *Söz* (1946).
20. Çaloğlu adıyla şiirler yazan öğretmen Hasan Basri Alp, işkencede öldürülmüştür. Ressam Nuri İyem aynı nedenlerle İleri Gençler Birliği davası sırasında ruhsal bunalım geçirir. Aynı davada bir kişi de çıldırıyor, bir kişi de intihara teşebbüs ediyor.
21. Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken Yayınları, İstanbul 1979, s. 379-380.
22. Antifaşist cephe kampanyası 1943 "Plenum" kararıyla başlatılmış, ardından 1944 tevkifatı gerçekleşmiştir. R.Nuri İleri, *TKP Gerçeği ve Bilimsellik*, Anadolu yayınları, İstanbul 1976, s. 56-62.
23. Sabiha Sertel, *A.g.y.* s. 301.

SU YÜCEL'in

14 Kasım-30 Kasım tarihleri arasında "BAKAN ve EŞİ ile VİTRAYLAR" adlı resim sergisi GALERİ BARAZ'da izlenebilinir.
Galeri Baraz: Kurtuluş Caddesi, No: 191
Tel: 140 47 83

Mücrimlerin Gırevi

Jaroslav Haşek
Türkçesi:
Can Yücel

Elbet yine sosyal-demokratların bokyemesiydi. Gazetelerinde adliyecilerin sınıf önyargılarıyla davrandıklarına veryansın edip duruyorlardı. Sözcüleri, yasalarda baştacı edilen yurttaş eşitliğine, sade kuramda değil, eylemde de uyulmasını ağızlarına sakız etmişlerdi. Bu isteklerinde o denli diretiyorlardı ki, bir prenses bir kuyumcuda pahalının pahalısı bir-iki pırlantayı yanlışlıkla cebine atarken enselendiğinde, yayın organları han'fendinin, öteden beri bu gibi hallerde adet olduğu üzre, bu kusurun kıleptomanlık illetine yorulacağı yerde, âdi bir hırsız yerine konulup hüküm giymesi gerektiğini iddia etmişlerdi. Nitekim, aynı organlar, irfan sahibi bir Kont, sermayeyi kediye yüklediğinde, Kont'tan yana çıkmayıp, kendisine kıredi açmış bâzı mâsum haşaratın sittirici bi-kaç milyon yitirmesine göz yummamışlardı. Onlan kalsalar da iyi, Kont Hazretleri'nin sanık sandalyesine oturması lâzımlığından dem vuracak kadar ileri gitmişler, ve de Kont'u bu lâzımlığa oturtamayınca da, adliye mensûbinine ve mahkemelere ateş püskürmüşlerdi.

Derken, efendim, korktuğumuz başa geldi. Mücrimler mahkemelerin kendilerine âdil davranmadıkları ve kendilerine haksızlık edildiği kanısına kapılıp, dünya tarihinde bir eşine rastlanmadık bir edepsizlik ettiler ve okuyucularımızın da

Jaroslav Haşek (1883-1923)

takdir buyuracakları üzre, dokunulmazlığı herbişeyden önce tutulması gereken Devlet İtibarı bu yüzden onulmaz yaralar aldı. Günlerden bir gün, daha doğrusu bir gece, polisin bilgisi, ilgisi ve izni dışında olmak üzre, sokak başlarında mücrimlerin genel gıreve girdiklerine dair bitakım pankartlar bayraklandı. «Yasa-dışı Hareketlere Son!» deniliyordu. Bundan böyle cürüm işlenmeyecekmiş! Tüm yurttaşlar arasında eşitlik ilkesi ta dibine dek yasalarca güvence altına alınmadıkça, bu gırev sürecekmiş!..

Yüce Devlet taraflısı yurttaşlar, resmî makamların daha başlangıcından bu hareketin önemini idrak edemeyişine baktıkça, kahroldular elbet. Polis de, adliye görevlileri de mal bulmuş mağribî gibi ellerini uğuşturarak, tatile çıktılar. Bu arada gırevcilerin taleplerine cevap verilmesi için ellerinden geleni yapacaklarını ilân etmeyi de unutmadılar...

Ömürlerinde görmemişlerdi, görecekleri de yoktu böyle yağlıballı bir devre. Başsavcı memurini bütün gün kıraatanelerde pinekliyor, can-sıkıntısından günlük gazeteleri tepeden tırnağa hatmediyorlardı. Lâkin gırevin ilk etkileri hissedilmeğe başlandı. Yazıişleri müdürleri, o anadan doğma mücrimler öbür ö... çocuklarıyla sözbirliği edip, yasaların kenarına, köşesine bile bir fiske vurmamak için ne yapacaklarını bilemiyorlardı. Başsavcı bile, o Sosyal-Demokrat varaknâmelerini, «Halkın Sesi», «Kıvılcım», «İğneli Fıçı», vesaire...'yi dişime göre bişiy bulurum diye didik didik etmesine karşın, ilâç için muzır bir cümle bulamayışına fena halde içerleyerek, «Yau, bunlar bizim Resmî Gazeteye dönmüş!» deyip fırlatıyordu yere o beş para etmez kâğıt parçalarını...

İşte Başsavcı böyle böyle, de kötü bir bunalıma girdi. On beş gün olmuştu başlayalı gırev, raporunu yazma zamanı gelmişti. «Sanık Sayısı» ibaresinin karşısına «Sıfır», «Soruşturulan Sayısı» sırasına «Sıfır» ve «Mahkûmiyet Sayısı» karşı-

lığına da yine «Sıfır» yazdı, kerhen; öyle bi gücüne gitti ki bu, tavandaki soruşturmalar için kullandığı kancaya astı kendini.

Bunalım başladı ya, ortalığı kırıp geçiriyordu artık. Cansıkıntısından, aylaklıktan ileri gelmeydi bunalım. Bohemya Ceza Mahkemesi'nde in-cin top oynuyordu,kapısını örümcek ağları sarmıştı. Derken işler büsbütün gemi azıya aldı. Günlük gazetelerdeki bütün adliye muhabirlerine yol verildi. Onlar da başlarının çaresine baktılar, Hükümlü Ailelerini Destekleme Derneği kurdular. Yasalara göre, her hükümlü ailesi, hükümlünün hapislik süresince, hükümlünün dışardaki kazancının iki katı gelire hak kazanıyordu. «Adliye Koridorlarından» sütunlarının okuyucularıyla gazete sahipleri, yöneticileri, yeni derneğe bol keseden bağışlarla bir akın ettiler ki, dernek hükümlü ailelerine dışardaki kazançların iki katı değil, on katını sağlayabilecek duruma geldiğini ilân etti. Yine de mücrimlerin sapa sağlam dayanışması kırılamadı.

Ama asıl okkanın altına giden «Milliyet» gazetesi oldu. Ötedenberi sayfalarını adlî vak'alara hasretmekle ün salmış olan bu organ, habersiz, öyle yazısız, tamtakır kaldı, sırf ilânlarla çıkmağa başladı. Baktılar ki sürüm düştükçe düşüyor, gazete yöneticileri insancıl mı insancıl bir karar alarak, niteliği ne olursa olsun, bir suç işlendiğinde ve suçlu hüküm giydiğinde, zavallının zavallı ailesine yüz bin kayime vereceğini ilân etti. Ama bu manevra bile derde devâ olamadı.

Sonunda bir Başsavcı yardımcısı bu olağanüstü duruma son vereceğine inandığı harika bir fikir ortaya attı. Başpiskoposluktan başpapazların bir listesini istetti ve alfabe sırasıyla muhteremlerin evlerinin aranmasını ve kitaplarının, defterlerinin taranmasını, nakit ve tahvil varlarının, yoklarının acımasızca araştırılmasını emretti. Koltuğuna kurulup, gönül rahatlığıyla sonucu beklemeğe koyuldu. Olacak iş değildi bu, başpapazlar bile hırsızlıktan vazgeçmişlerdi!

Ceza dâvalarına giren avukatların da hali dumandı. Savunacak müvekkil kalmamıştı ki ortada. Ama gelecekten umutluydular hiç değilse. Bir cürüm işlenmeye görsün, gazetelerin bu vakanın üstüne akbabalar gibi çullanacağını iyi biliyorlardı, o yaygara, o reklâmla karada ölüm yoktu gayrı onlar için. Bu yüzden de en namlı, en pahalı avukatlar ilerde kendilerinden yardım isteyecek herhangi bir sanığı bedava savunacaklarını ilân ediyorlardı. Yeni yeni tutunan çırçır avukatlar ise gazetelere reklâmlar vererek, kendilerine savunma ayrıcalığını bağışlayacak olan sanığa üste para vereceklerini bildiriyorlardı. Yalnız, bu genç avukatlar henüz yüklerini tutmamış oldukları için, vaadettikleri meblâğlar da ufarak olduğundan ve mücrimler arasındaki dayanışma öyle kolayberi bozulamadığından, bütün bu girişimler fos çıktı.

Polis Müdürlüğü'nde feciydi durum. Şefler tek bir masa başında toplanmış pişpirik oynuyorlardı, parti aralarında da maiyetlerine nasıl davranacaklarını tartışıyorlardı. Derken, Baş Yargıçlık Makamıyla Genel Güvenlik Müdürlüğü tarafından, aynı zamanda yayınlanan bir yönetmelik değişikliğiyle, polislerin yakalama hünerini yitirmemeleri gerekçesine dayanarak, mesai saatlerinde kelebek yakalamakla iştigal etmeleri istendi. Başyargıçlık daha başka önlemler de almadı değil. Gazetelerin yayınladıkları bir habere göre, kendisi Alman öğrencilerinin düzenledikleri yürüyüşten tam bir gün önce, Alman Nazileri Derneği liderleriyle önemli bir toplantı yapmış ve Nasyonal Sosyalist Partisi ileri gelenlerinden bir-ikisinin kendilerini tutuklatması, böylece bu vartanın atlatılması kararlaştırılmıştı. Geçit resmi yapılmasına yapıldı ama, bu hesap, bu tertip nedense sökmedi. İşler sarpa sarmıştı. Polis âmirleri

ne yapacaklarını bilemiyorlardı. Bu umarsızlığın, eğri oturalım, doğru konuşalım, bir başka nedeni de vardı. Polis Müdürlüğü, yasaları çiğneyen, halka gereksiz bir gaddarlıkla girişen, milletle durup durduğu yerde takışanları mahkemelere teslime çoktan razıydı. Velâkin, bu şimdi hakkında öykü düzdüğümüz kentin Polis Müdürlüğü, eski tecrübelerine dayanarak, en ufak bir sürtüşmede bile, bu kabil olayların yüzlerle, binlerle dosyaları dolduracağına iman getirmişti. Ama beklentiler boşuna çıkınca, Adliye Müsteşarlığı kendisine bağlı kadronun mücrimler örgütüyle alttan alta kaşkariko çevirdiği kuşkusuna ister istemez kapılmağa başladı.

Derken, aklınca, durumu kurtaracak bir hal çaresi buldu ve polisleri mücrimlerle işbirliği ediyorlar gerekçesiyle koğuşturmaya başladı. Gelgelelim elinde kanıt yoktu Ortaya sürüp süreceği tek sav, polislerin daha önce bu gibi suçları peynir ekmek gibi işleyip yerken, birdenbire mazlûm kesilmeleri yolundaki şikayetti. Böyle havada suçlamalarla da onları mahkûm ettirmesi mümkün değildi.

Başsavcılıkla Ceza Mahkemeleri mensuplarının itibarı hızla sıfıra indi. Halk arasında haybeden maaş aldıkları söylentisi yerleşti. İçlerinden biri, bir lokantadan içeri girip, kendini Ceza Mahkemesi Yargıcı diye takdim etmeye görsün, hâzırunun suratlarından ve fısıltısından, «Geldi yine verdiğimiz vergilerin üzerine oturup, karşılığında bibok yemeyen asalaklardan biri, geldi, bak, yine!» ifadesinin ortada dolaştığını ister istemez sezmeğe başladı. Başsavcılık görevlileri sokaklarda gezemez oldular karılarıyla, çocuklarıyla.

Bu arada, Parlâmentoda, sözkonusu makam ve memuriyetlerin, herhangi bir faaliyette bulunduklarına dair yeterince kanıt bulunmayışı dolayısıyle feshini öngören ivedi bir yasa tasarısı gündeme getirildi.

İşler büsbütün sarpa sarıyordu. Bunun üzerine hükümet, devenin belini kıran saman çöpü, belki de bardağı taşıran son damla demeğe gelen zecrî bir karar aldı. Ağır mahkûmların tümü affedildi ve serbest bırakıldılar. Hiçbiri hikâyesini anlattığımız gırevden haberli olamayacakları hesabına göre, sanıldı ki, dışarı çıkar çıkmaz ilk iş, gırevi kıracaklar, cürüm yolunu açacaklardır. Oysa, dışardaki gırevciler cezaevlerinin önlerinde, yörelerinde önlüklü filan gırev bekçileri yerleştirmişlerdi, onların marifetiyle serbest bırakılanlara ve ailelerine durum oracıkta açıklandı ve gırev-kırıcılığının sonuçları hakkında uyarıldılar. Hükümet bu girişiminde fiyaskoya uğramıştı, bu yüzden de olanca görevli ve cezaevî sorumlusu işsiz kalınca, beterin beteri bir çıkmaz başgösterdi.

Bir aralık, mücrimlere burs verilmesi düşüncesi üzerinde durulduysa da, tasarı düşünüle taşınıla, sonunda geri çevrildi.

Bu arada, Ceza Mahkemeleri, Başsavcılık, Polis Örgütü ve Cezaevlerinin ilgasını öngören yasa tasarısı Parlâmento gündeminin başına geçmişti. Ama oturumdan bir gün önce, sabahın, Genel Valilik Konağı'nın önünde, yerin dibinden fırlamışçasına, binlerce kişilik bir güruh belirdi. Güruhun başında dört kişi vardı. Ceza Mahkemeleri Başyargıcı, en baştaydı, elinde bir sırık, sırığın üstünde de üstüne şu ibâre yazılı bir levha vardı: «İş İstiyoruz!» Tam yanında, kaşları çatık bir tanrı gibi Başsavcı duruyordu, elindeki pankartta: «İşsizliğe Son» yazılıydı. Polis müdürünün dört köşe kafası,«Emek, En Büyük Gerek!» yazılı pankarttan ötürü bütün güzelliğiyle görünemiyordu. En sonda da elindeki pankartın yükünden kan-ter içinde, yığıldı, yığılacak, öyle yerinde bile güç duran Baro Başkanı vardı. Onun pankartında da «Sanıklarımızı Verin Bize Geri!» yazılıydı. Bu dört beyefendinin ardında yargıçlar, savcılar, soruşturma yargıçları, yargıç yar-

dımcıları, savcı yardımcıları, polis mensubini ve avukatlar bulunuyordu — sizin anlayacağınız, mücrimlerin gırevinden mutazarrır olmuş kim varsa, orda mevcuttu.

Yukarda zikrettiğimiz dört beyfendi ellerindeki pankartları yere bırakıp, Genel Valilik Konağı'na girdiler. Alaya katılmamış olan nöbetçi polisler de, gidişâtın kendi leyhlerine olduğunu elbette idrak ederek, bu garip gösteriyi gizlemeye gerek duymadıkları bir ilgiyle seyrediyorlardı.

Derken Konağın giriş merdiveni sahanlığında dört kişilik Temsilci heyeti göründü. Daha önce yere bırakmış olduğu pankartın sırığını sallayarak, içlerinden biri, üzerlerine yüklendikleri temsilci görevini sonucunu kalabalığa açıklamak istediğini işmarladı. Başyargıçtı bu! Ortalık tıs kesti. Derken, Başyargıç asabî el hareketleri ve heyecandan boğuklaşmış bir sesle ilân etti durumu: «Kendisi bizi kabul etmedi!» dedi.

«Kabul etmemiş miymiş, vay namıssız!» sesleri yükseldi kalabalık arasından. Binlerce kişi yumruklarını sıkıp, kollarının ucunda kümeleşen etleriyle kemiklerini Genel Valinin bulunduğu Makam Odasına doğru salladılar. Yeminler, küfürler gırla gidiyordu. Arada bikaç taş da Ekselansın ikametgâhına doğru uçtu...

Polis, o anda müdahale etmediğinde, cürüm işlemiş sayılacağını farketti. Öte yandan, öbürlerinin hiçbir suç işlemediğine bakarak, müdahale edebileceklerini de görmüştü. Prag, Prag olalı böyle bir çıngar yaşamamıştı! Başsavcı elindeki pankart sırığını emniyet âmirinin başında kırdı. Polis Müdürü kendi adamlarının şapkalarının tepesindeki tüyleri Nazi Partisi'nin kartalının kellesindeki sorguçlarmış gibi tek tek yoldu. Rezalet, hepsi de yüksek makam sahibi adliyecilerle tanınmış avukatlar olan beş yüz kişinin tutuklanmasıyla son buldu.

Ertesi günü, «Halkın Sesi» gazetesi sütunları dopdolu ve mahkemeler hınca hınçtı. Ayaklanmacıların çoğunluğu, bunalım içinde hareket etmiş oldukları gerekçesiyle tahliye edildi. Arada, esâmisi okunmayan bikaç kişi ufak tefek para cezalarına çarptırıldı. Gelgelelim, işte o gün, gırevciler kendilerinin yerlerine kolayca yeni mücrimlerin getirilebileceği gerçeğini kavradılar. Öte yandan da, kendi yerlerine geçirilenlere verilen cezaların hafifliğine bakarak, yasa karşısında bütün yurttaşların eşitliği denen şeyin sökmeyeceğini de kavramışlardı. Gırev tükendi gitti.

Sizin anlayacağınız, tüm yurttaşların yasa karşısındaki eşitliği denen şeyin ancak kağıt üzerinde geçerliği olduğu bu anlattığım kentte de böylece anlaşılmış oldu.□

METİN GÜVEN

DALA YAKIN, YAPRAĞA UZAK

dalın yaprağı uzak telaşeli ölümlere
dalın yaprağı kendi halinde bir besmele

dalın yaprağı yakın törensiz ölümlere
dalın yaprağı görkemli, edepsiz bir çürüme

fidan bir ömür; bedelsiz bir ecelin
öz kardeşidir ey kandil...

eylül/86

Tarihsel-Etnolojik Açıdan Kıbrıs Kültürünün Kökenleri

Ahmet An

Eski dünyanın üç kıtası olan Asya, Afrika ve Avrupa'nın birleşme yerinde bulunan Kıbrıs Adası'nın çok eski bir uygarlığı, uzun ve karmaşık bir tarihi vardır. Kıbrıs'ın kültür tarihi de ta Neolitik zamanlara (Cilalı Taş Devri) kadar uzanmaktadır.

Kıbrıs'ın otokton yerli halkını oluşturan "Eteocyprian"ların kendilerine özgü bir kültürleri vardı. Lefkoşa-Leymosun yolu üzerindeki Hirokitia'da yapılan kazılar sonucu ortaya çıkan ve Kıbrıs Adası üzerinde yaşadığı bilinen en eski uygarlığa ait yuvarlak tipteki barınaklar (tholoi), taş tekneler, iş aletleri ve taş ziynet eşyaları, M.Ö. 6000 yılından kalma olup, burada yaşayan yerlilerin çok yetenekli kişiler olduğunu göstermektedir. Neolitik devirde adada yaşayan halkın, tarım ve hayvanların evcilleştirilmesi alanlarında önemli ilerlemeler kaydetmiş olduğu anlaşılmaktadır.

Kıbrıs'ta bakırın bulunup işlenmeye başlanması ile Bronz çağı başlar (M.Ö. 2500-1500). Bu dönemde Anadolu'dan gelerek adaya yerleşenler, hem nüfusun bileşimini değiştirir, hem de Anadolu uygarlığının bazı unsurlarını beraberinde getirirler. Çömlek yapımında kullanılan geleneksel biçimler terkedilir, önceleri Anadolu modelleri tamamen kopya edilirken, daha sonra Kıbrıslılar'ın kendi beğenilerine uygun değişik şekiller geliştirilir. Tekerlekleri, desen ve görünüş olarak günümüze kadar gelmiştir. Bronz çağının ortalarında bakır madenciliği gelişir, komşu ülkelere ve Mezopotamya'ya dışsatımı yapılır. Bakır, silah ve iş aletlerinin yapımında bolca kullanılır.

Kıbrıs, M.Ö. 2000 yıllarına ait Eski Mısır ve Hitit yazıtlarında Alasya adı ile bilinmektedir. Adanın çömlekleri, İyonya'da olduğu gibi, Mısır ve Fenike'de de tanınmaktadır ve karşılıklı ilişkiler adaya değişik tipte çömlek ve ziynet eşyalarının gelmesine yol açar. Artık Kıbrıs yalıtılmışlıktan kurtulur ve tarihi çevresindeki büyük uygarlıklarla iç içe gelmeye başlar.

Bronz çağının son dönemi olan M.Ö. 1500 yıllarında adanın Girit ve Eski Yunan uygarlıklarıyla olan bağları çok sınırlıdır. M.Ö. 14. yüzyılda bu ilişkiler tamamen yeni bir döneme girer.

Merkezleri Yunan yarımadasındaki Mikenai şehri olan Mikenalar iyi savaşan ve sömürgeci yetenekleri olan bir kavim olup, Doğu Akdeniz ve Suriye sahillerine kadar uzanırlar. Mikenalar doğuya doğru genişledikleri bu dönemde Kıbrıs'a da yerleşerek, adayı sadece bakır ticaretinin bir merkezi yapmakla kalmayıp, oraya yeni bir uygarlığı da getirirler. Mikenalar'ın ve özellikle Akalar'ın Kıbrıs'a yerleşmesi, ada tarihindeki büyük dönüm noktalarından birini oluşturur. O zamana kadar daha çok doğuya dönük bir biçimde kendi yerel uygarlığını sürdüren Kıbrıs, artık adaya yerleşmeye başlayan Mikena uygarlığının etkisine girer.

Balkanlar'dan gelen Dorlar'ın istilasının ardından, fazla miktarda Akalar Kıbrıs'a gelerek burada şehirler kurarlar; kendi dil, din, gelenek ve göreneklerini buraya aktarırlar. Demir çağının başlangıcı olan M.Ö. 11. yüzyılda Aka, Ege ve Kıbrıs uygarlıklarının ada üzerinde kaynaşmasına tanık oluruz.

Dorlar'ın istilası sonucu Ege bölgesinde kültürel bir gerileme olurken, Kıbrıs'ın Doğu ve Batı'daki komşuları ile ilişkileri de duraklar. Bu dönemin (M.Ö. 1050-700) en önemli özelliği, çömlekçilikte geometrik süslemelerin öne çıkmasıdır.

Eski Yunan kolonileri, sadece ticaret amacına yönelik Fenike kolonilerinden farklı olarak, ana ülkedeki fazla nüfusun başka bölgelere yerleştirilmesi ve yeni şehir-devletlerinde hayat ve kültürün yeniden üretilmesini hedefliyordu. Ege bölgesinin coğrafi şartlarının bir sonucu olarak oluşan bu bağımsız şehir-devletleri politik birlikten yoksun olup, ayrı birer politik varlıktılar.

Kıbrıs'ta kurulan Eski Yunan kolonilerinin en önemlileri Salamis, Soli, Marion-Arsinoe, Baf ve Kurium'dur. Ticaretle uğraşan Fenikeliler de sahildeki Kitium, Amathus ve Lapethos şehirlerini kurmuşlar, iç bölgedeki Tamassos ve İdalion'u işgal etmişlerdi.

O dönemde yaşayan Yunan yazarı Aeschylus, tiyatro eserlerinde, Atinalılar'ın Kıbrıslılar'ı Yunan olarak kabul etmediklerini yazmasına rağmen, bazı Kıbrıs krallıkları Yunanistan'a sempati beslemekte idi.

Kıbrıs'taki şehir krallarının en önemlisi Salamis Kralı I. Evagoras'tı. Eğitimini Eski Yunanistan'da yapan I. Evagoras, Kıbrıs'taki Fenike etkisini yıkarak yerine hayranı olduğu Yunan kültürünü yerleştirmek için büyük çaba sarfeder. Kıbrıs parası üzerinde ilk defa Yunan alfabesinin kullanılması,Salamis'i etkin bir ticaret ve kültür merkezi haline getiren I. Evagoras'ın krallığı dönemine (M.Ö. 411-374) rastlar.

Kıbrıs'ın yerli halkı, Akalar tarafından adaya getirilen ve Arkadian'a benzeyen bir Yunan diyalekti ile konuşmakta ve Yunan alfabesini bilmekle beraber, günümüze kadar henüz çözümlenememiş olan ve Girit yazısına benzeyen geleneksel hece dilini M.Ö. 3.-2. yüzyıla kadar korumuştur. Oysa Yunan dünyası Fenikeliler'den müthem bir alfabeyi benimseyerek, M.Ö. 8. yüzyıldan itibaren kullanmaya başlar.

Ada bir ara Eski Mısırlılar'ın yönetimine girmişse de Mısır mimarisi, yazısı ve dininin Kıbrıs üzerindeki etkisi Fenikeliler'e kıyasla çok az olmuştur. Kıbrıslılar'la Fenikeliler arasında ortak kültür özellikleri vardı. Örneğin, Fenikeliler'in Astarte'si Baf'ta köpükten (aphros) doğan Afrodit olmuş, Melkarth ise Amarthus'ta Heracles'le özdeş olmuştu.

Homer'in sözünü ettiği (Odyssey, VIII, 362) Gülümseyen Baflı'ya tapınma, eski yazarlar tarafından Arkadia'daki Tageus Kralı Agapenor'a atfedilmekte olup, ilk Kıbrıslı şairlerin Afrodit ve sevgilisi Adonis için yazdıkları şiirlere ilham kaynağı olmuştur. Bu, Kıbrıs'ın Romalılar tarafından işgaline kadar ve hatta Romalılar döneminde, yüzyıllarca adadaki dinsel hayatın değişmez öğelerinden biri olarak kalmıştır. Baf'ta Nisan ayı içinde düzenlenen Aphrodisia şenliği ile Amathus'ta yazın kutlanan Adonia şenliğinin geleneği günümüze kadar gelmiştir.

Yukarıda sözü edilen Kıbrıs krallıkları arasında farklı politikalardan doğan iç çekişmeler, Persler'in adayı ele geçirmelerine yarar. Persler döneminde yerel krallıkların yönetim imtiyazları ve kültürel devamlılığı sağlanır. Bunda To

Fenikeliler'in Astarlesi Kıbrıs'ta Afrodit olmuş: Kıbrıs Müzesi'nde bulunan Afrodit heykeli.

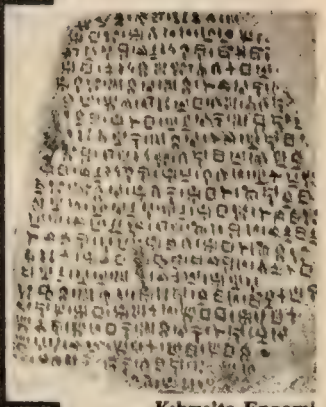

Kıbrıs'ta Engomi köyünde bulunan yaklaşık 1300 yılına ait "Kıbrıs-Girit" yazısını gösteren kil tablet

Koinon ton Kyprion (Kıbrıslılar Birliği) adı ile oluşturulan ve yarı otonom toplumların federasyonu anlamına gelen birliğin önemi büyük olmuştur. (Koinon, Romalılar döneminde daha da geliştirilerek adanın dini ve politik hayatında önemli bir rol oynayacaktır.) Şehir-krallıklarının ileri gelenleri, bu birlik çevresinde oyunlar ve sanat yarışmaları, eski Baflı Afrodit'e adanan yılın en büyük şenliğini düzenliyorlardı. Ama bu, sadece Kıbrıslı Rumlar'a ait bir örgütlenme şekli idi. Diğer etnik gruplar da kendi örgütlerine sahiptiler. Bunlar arasında Fenikeliler'in özel bir yeri vardı. Bu yarışmalarda kazanan kral Antigonus olursa, ada üzerindeki etkinliğin Fenikeliler'e geçebileceği umuluyordu. M.Ö. 275 tarihli bir yazıt, Fenikeliler'in o dönemde hâlâ daha Lapethos'u ellerinde bulundurduklarını gösterir. Ne var ki Fenikeliler'in sayısı zamanla asimilasyon ve göçler nedeniyle giderek azalır. Büyük İskender'in fetihlerinin ardından Fenikeliler'in ada üzerindeki etkisi yok olur.

Adaya Fenikeliler tarafından getirilen doğu sanatına ait unsurların Miken gelenekleri ile birleşmesi, Kıbrıs çömlekçilik tarihinin belki de en parlak dönemini oluşturur. Lotus çiçekleri, kuşlar ve insan figürleri çömlek süslemelerinde kullanılır. Kıbrıs çömlekçiliği, bu dönemdeki dış etkilere rağmen yerel özelliklerini korumayı başarır.

Başlangıçta doğudan (Suriye ve Mısır) etkilenen Kıbrıs heykelciliği, Persler'in adayı işgalinden sonra İyonya'dan etkilenir ve Eski Yunan stilinin cazibe unsurlarını taşır.

Ptoleme döneminde de Yunan kültürünün etkisi, İskenderiye üzerinden Kıbrıs'a ulaşır. Stoacı felsefenin kurucusu olan Kitiumlu Zeno (M.Ö. 336-264) Büyük İskender'in Kıbrıs'ı almasından hemen sonra Kıbrıs'ta doğup büyümüş, Fenikeli bir tüccarın oğlu idi. Öğrenimini Atina'da yapan Zeno, geliştirdiği felsefesiyle Romalılar'ı bile uzun bir süre etkilemiştir. Zeno döneminde, Kıbrıs'taki şehirler arasında var olan Rum-Fenikeli ayrılığı ortadan kalkar.

Ptolemeler döneminde Kıb-

rıs'ta birçok yeni şehirler kurulur. Bugünkü Lefkoşa, eski Ledra şehrinin kalıntıları üzerine Kurtarıcı Ptoleme'nin oğlu Lefkos tarafından Lefkotheon adı ile kurulur (M.Ö. 280). Eski Soli yakınındaki Lefke'yi de o kurar. Polis-tis-Khrysochous yanındaki Arsinoe ile bugünkü Magusa'nın yanında kurulmuş başka bir Arsinoe de Ptolemelerin 300 yıl süren işgalleri döneminde kurulur. (Arsinoe'nin Ammochostos = Kumda saklı adını alması M.S. 648 yılında komşu Salamis'ten gelen Rumlar'ın buraya yerleştirilmesinden sonradır.)

M.Ö. 58 yılında Roma İmparatorluğu'nun bir parçası haline gelen Kıbrıs, daha sonra Kilikya Prokonsüllüğü'ne bağlı bir vilayet olarak yönetilir. M.S. 68'den itibaren Kıbrıs paraları Latince yerine Yunanca olarak basılmaya başlanır. Ada nüfusunun %78'i tarafından konuşulan Yunanca, Romalılar döneminde Kıbrıs edebiyatının dili olmaya devam eder ve ayrıca Doğu Akdeniz'in ticaret dili haline gelir.

Roma İmparatorluğu'nun M.S. 395 yılında ikiye ayrılmasından sonra Kıbrıs, coğrafi konumu nedeniyle Doğu'daki Bizans İmparatorluğu'na bağlanır. İmparatorluğun başkenti olan Constantinopolus'un (İstanbul) adı ve anayasası Latince olmasına rağmen, kültürel açıdan Yunan'dır. Nitekim 6. yüzyılda Yunanca Doğu Roma İmparatorluğu'nun resmi dili haline gelir. Zaten Kıbrıs da kültür ve dil açısından olduğu gibi, din açısından da (Hıristiyanlık M.S. 45 yılında St. Barnabas ve St. Paul aracılığıyla yayılmıştı) Bizans'a çok benzemektedir. Bu dönemde Kıbrıs yönetimsel olarak merkezi Antakya'da olan Doğu Piskoposluğu'na bağlı bir vilayettir. Romalılar döneminde adanın başkenti olan Baf, Bizans döneminde önemini kaybederek yerini Constantia (zelzeleler sonucu yıkılan ve 350 yılında yeniden kurulan Salamis'in yeni adı) alır.

Bizans döneminin en önemli olaylarından biri de Kıbrıs Ortodoks Kilisesi'nin Constantia Başpiskoposu I. Epiphanius tarafından kurulmasıdır. Kilise başlangıçta, adada yaşayan Hıristiyanlar arasında var olan çeşitli mezhepler nedeniyle bütün Hıristiyanlar üzerinde kolay bir etkinlik sağlayamaz. İmparator I. Theodosius'un Başpiskopos'a itaat etmeyenlerin adadan sürüleceklerine ilişkin bir emirname çıkarmasından sonra Kıbrıs'ta Ortodoks Kilisesi'nin üstünlüğü kurulur. 431 yılında Efes'te toplanan bir konsül, Kıbrıs Ortodoks Kilisesi'nin bağımsızlığını kabul eder. Antakya Patrikliği, Kıbrıs kilisesi üzerinde söz sahibi olmaya çalışırsa da, ortaya çıkan anlaşmazlık, sonunda 488 yılında çözülür. Kıbrıs Başpiskoposluğu, İmparator Zeno'dan dini bağımsızlıkla birlikte üç önemli imtiyaz daha elde eder: Başpiskopos'un kilise törenlerinde mor pelerin giyebilmesi, piskopos asası yerine imparatorluğun saltanat asasını taşıyabilmesi ve resmi belgelere imparator gibi kırmızı mürekkeple imza atabilmesi.

Geçici bir yetki tanınması olarak ifade edilebilen bu imtiyazlar, Kıbrıs Ortodoks Kilisesi Başpiskoposluğu'na bir noktada politik önemi olan çok geniş yetkiler verme anlamına geliyordu. Bütün Bizans döneminde İstanbul Patriği bile tamamen imparatorun isteğine bağlı olup politik yetkilere sahip değildi. Bizans imparatoru en yüksek otorite olarak kalmakta ve Ortodoks Kilisesi devletin kültürel ve eğitim politikasında bir araç olarak kullanılmakta idi. Kıbrıs'ın merkezden uzak olması ve imparatorluktan ayrılmamasını sağlayacak olan Başpiskopos'un güvenini kazanmak amacıyla bu imtiyazların verilmiş olduğu düşünülebilir. Dini ve politik haklar kazanan Kıbrıslı piskoposlar, daha sonraki yıllarda Kıbrıs'ı işgal eden yabancı güçlerin, halkın kültür ve inançlarını değiştirmek için yaptıkları her çabaya direniş göstereceklerdir. Kıbrıs Rum Ortodoks Kilisesi'ne sağlanan bu politik imtiyazların gerçek politik bir güce dönüşmesi, ancak 1660 yılında Kıbrıs Başpiskoposluğu'na Etnarh (millet yöneticisi) unvanının verilmesi ile başlar. Bunun etkileri ise Kıbrıs'ın çağdaş tarihine kadar uzanır.

Kıbrıs, Bizans yönetimine girdikten sonra 250 yıl kadar süren bir barış ve ekonomik gelişme dönemini yaşar.

Şarap ve kuru incir dışsatımı yapılır, ipek böcekçiliğine başlanır ve yerli ziynet eşyalarının yapımı gelişir. 6. yüzyıl Kıbrıs mozaikçiliğinde egemen tip, Doğu'nun etkilerine rağmen hâlâ daha Yunan tipidir.

Ada, 647-964 yılları arasında Suriye sahilinden gelen Müslüman Araplar'ın saldırılarına maruz kalır. Ya Müslümanlığı kabul ya da savaş amacına yönelik toplam 24 saldırı sonucunda Kıbrıs'taki sahil şehirleri harabeye çevrilir. Constantia, Amathus, Tamassus, Soli, Carpasia ve Curium tarihe karışır. Kıbrıs'ın Arap saldırılarından kurtulması 964 yılında Bizans İmparatoru Nicephorus Phocas'ın zaferi ile gerçekleşir.

Kıbrıs'a yapılan Arap saldırıları dönemi, Kıbrıs Rum halkı tarafından yiğit sınır muhafızları (Akrites) dönemi olarak nitelendirilir. Akritesler'in en meşhuru Dighenis'tir. Akritesler'in yiğit direnişlerini anlatan betimsel şarkılara Akritika denir. Bu şarkıların ilk örnekleri, 11. yüzyıl sonu veya 12. yüzyıl başlarında Anadolu'da Türk boylarının saldırılarından kaçarak Kıbrıs'a gelen Rum göçmenler tarafından getirilmiştir. Bugünkü Kıbrıs Rum folklorunda yaşamakta olan Akritik şarkılar, o dönemde halk arasındaki duygusal havayı yansıtan başarılı edebiyat ve tarih belgeleridir.

Bizans döneminde Kıbrıs'a gelip yerleşen ve günümüze kadar varlıklarını sürdürebilen etnik toplulukların en önemlileri Ermeni ve Maronitler'dir. Ermeniler ilk defa M.S. 591 yılında Kıbrıs'a gelip yerleşirler. Bilindiği gibi, Ermeniler'in anaryurdu olan Hayastan, Bizans İmparatorluğu topraklarına aitti ve birçok Ermeni, Bizans'ın yüksek görevlerine kadar çıkabilmişti. Daha çok Lübnan'ın dağlık bölgelerinde yaşayan Maronitler'in Kıbrıs'a yerleşmesi ise ilk defa 8. yüzyılda olur. 12. yüzyılın başlarında da yeni Ermeni ve Maronit göçmenlerin Kıbrıs'a yerleşmesine

rağmen ada nüfusunun büyük çoğunluğunu yine Kıbrıslı Rumlar oluşturur.

Adanın savunması için Kıbrıs'a getirilen Arnavut askerler, Lüzinyanlar dönemine kadar silah taşıyıp maaş alırlar. Arnavutlar daha sonra Kıbrıslılar'la evlenerek asimile olurlar.

Bizans İmparatorluğu, 10. yüzyılın ikinci yarısı ile 12. yüzyılın ilk yarısında altın çağını yaşar. Bu dönemde İstanbul'dan birçok sanatçı Kıbrıs'a gelir. Yeni yapılan kilise ve manastırlar (en önemlisi Kykko manastırı) Bizans İmparatorluğu'nun başka yerinde bulunmayan güzellikte dinsel resimlerle süslenir. Her köyün orada doğmuş olan koruyucu bir azizi (Ayios'u) vardır. Kıbrıs adeta bir azizler ülkesi haline gelir. Canlanan dokumacılık ve ticaret ile yeni manastırlar, Kıbrıs'ın etkisini Ortadoğu'ya bir kere daha ulaştırır. İstilacılar tarafından yıkılan şehirlerin yakınlarında kurulan Ammochostos, Larnaka, Lemesos ve Kerynia gelişmeye başlar. Saldırılardan korunmuş olan içteki Lefkosia ise 10. yüzyılda Kıbrıs'ın başkenti olur ve Başpiskoposluk ile metropolitlik Constantia'dan Lefkoşa'ya aktarılır.

Kıbrıs, 1191 yılındaki 3. Haçlı Seferi sırasında Arslan Yürekli Richard'ın eline geçene kadar Bizans imparatorluğu'nun bir parçası olarak kalır. Kutsal toprakların kurtarılmasında Kıbrıs'ı Araplar'a karşı ileri bir üs olarak kullanmak niyetinde olan Richard, bir yıl sonra adayı yüz bin dükaya Lüzinyanlar'a (Fransa'nın Poitiers şövalyelerine) satar.

Yönetimin Venedikliler'e devredilmesine kadar adada kalan Lüzinyanlar döneminde (1192-1489) Kıbrıs bir Latin krallığı olarak kalır. Kıbrıs'ta Ortaçağ Batı Avrupa'sına benzeyen feodal bir toplum yapısı kurulur.

Kudüs ve Kıbrıs kralı olan Guy de Lusignan, yerli halkın sempatisini toplamak, çeşitli katliam ve göçlerle azalan ada nüfusunu artırmak, geri dönüşleri sağlamak için toprak dağıtır. Suriye ve komşu bölgelerden göçmenlerin Kıbrıs'a yerleşmesi kolaylaştırılır.

Yeni krallığın toprak sahibi olan sınıfı, 300 asilzade ve şövalye

Curium'daki Apollo Tapınağı ve tiyatrosu.

ile toprakları üzerinde Kıbrıslı köylülerin yaşadığı 200 toprak ağası idi. Bundan sonra gelen sınıf, daha çok şehirlerde yaşayan ve haçlıların ardından Avrupa'dan gelen ticaret ve zanaat erbabı idi. Yerli halk ise köle ve yarı-köle olarak yüzyıllardır işlediği toprağa bağlanmıştı.

Lüzinyanlar döneminde Kıbrıs, Avrupa feodal yönetim şeklinin parlak bir örneğini oluşturur, üretim artar. Mağusa, Doğu ile Batı arasında önemli bir liman şehri olarak gelişir ve zenginleşir. Yerli Kıbrıslılar'ın sayısı gittikçe artmaya başlar, yabancıların sayısı zamanla azalır. Bütün politik güç, yönetici Lüzinyanlar'ın elinde toplanır. Bu arada yerli Rumlar'dan bazıları asilzadeler arasına yükselir; kendilerini Kıbrıslı olarak niteleyerek, Lüzinyanlar'a ve genel olarak da Batı Avrupalılar'a karşı güvensizlik duymaya başlarlar.

Kudüs Krallığı örnek alınarak düzenlenen Kıbrıs anayasası, bütün Kıbrıs halkı üzerinde etkili olamaz. Feodal yasaya ters düşmemek kaydıyla, Kıbrıslılar'ın kendi yasa ve gelenekleri geçerli olarak kabul edilir. Seyyar hakimler tarafından oluşturulan geçici mahkemelerde kullanılan yasalar, 14. yüzyılda konuşulan Kıbrıs diyalektinde yazılır. Yerli diyalekt ile yazan ilk şâir Leontios Machaeras, 15. yüzyılın ilk yarısında Kral I. Peter'in aşk hayatını şiirleştirir. Zaten sosyal ilişkilerde Rumca kullanılmakta, sadece tüccarlar arasında ise İtalyanca konuşulmaktadır. 300 yıllık bir arada var olma sonucu Kıbrıs Rumca'sına bazı Fransızca kelimeler geçerken, Lüzinyan prenslerinin diplomatik dili de Rumca olur. Kıbrıslı Rum nüfusun kendi dil ve manevi mirasını koruyarak asimile olmaması, onların dil, din ve kültürlerine ne kadar bağlı olduklarını gösterir. Yabancı unsurlara karşı direnmede, Kıbrıs Rum Ortodoks Kilisesi'nin dil ve kültüre verdiği önem büyüktür. Kilisenin dili değiştirilemez, çünkü *İncil*'in dili Yunanca'dır. Ortodoks dini ayinine katılan Rumlar dua dilini, kendi günlük hayatında kullandığı dil ile özdeşleştirilerek, yöneticilerin yabancı dilini benimsemez.

Lüzinyanlar döneminde, Bizans'la ilişkinin kesilmiş olmasına rağmen Bizans stilinde kiliseler yapılır, Bizans-Gotik karışımı bir stil, hem mimaride, hem de ikon ve duvar resimlerinde görülür. Bu dönem edebiyattan çok askeri ve dini mimarisi ile önem kazanır. 13. yüzyıldan 15. yüzyıla kadar mimaride Gotik stil egemendir. (Romanesk etki, sadece Karpaz yarımadasında görülür.) Mağusa'nın muhteşem katedral ve kiliseleri, şahane Bellapais manastırı buna örnektir. 13. yüzyılda Ile-de-France stili üstün gelir. (Lefkoşa'daki St. Sophia Katedrali, Mağusa'da Latinler'in St. George Kilisesi). Daha sonra 14. yüzyıldaki Champagne stili (Mağusa'daki St. Nicholas Katedrali) ve nihayet 14.-15. yüzyılda Güney Fransa stili (Lefkoşa'daki St. Catherine Kilisesi - Haydarpaşa Camisi, Bellapais'in yemekhanesi,

Mağusa'daki St. Anne Kilisesi) kullanılır. Askeri mimari örnekleri olarak St. Hilarion, Buffavento ve Kantara kaleleri vardır.

Kıbrıs'ta yaşayan Ortodokslar'ı Roma Kilisesi'ne bağlamak amacıyla 1196 yılında adada kurulan Roma Katolik Kilisesi ile Kıbrıs Ortodoks Kilisesi arasında bir mücadele başlar. 1260 yılında Papa tarafından yayınlanan Bulla Cypria ile Rum Ortodoks din adamları, Latin başpiskoposunun emri altına alınır.

Doğu Akdeniz'de ticaret yapan Venedik gemileri için bir üs olarak değer kazanan Kıbrıs adasının yönetimi 1489'da Venediklilere geçer. Kıbrıs, 1570-71 yılında Osmanlılar'ın adayı ele geçirmeleri ve Ortodoks Başpiskoposluğu'nu yeniden canlandırmalarına kadar, nüfusun ezici çoğunluğu Ortodoks olan Katolik bir krallık olarak kalır. 16. yüzyılın başlarında 4 Latin papazın gelirleri, Ortodoks Başpiskoposluğu'nunkinden 5-10 kat daha fazladır.

Venedikliler, ada halkının yeni yöneticileri benimsemesi için yerli asilzade ve papazlara bazı imtiyazlar ve malikaneler, köylülere de bazı haklar verirler. Özgürlükleri belli bir para karşılığında satın alma hakkı tanınır. Lüzinyanlar döneminde alınan vergilerde bir artışa gidilmeyeceğine dair söz verilmesine rağmen, vergi yükü altında ezilen Kıbrıs halkının hoşnutsuzluğu artar. Kıbrıs ekonomisinin günden güne fenalaşmasına bakmadan, Lefkoşa, Mağusa gibi önemli yerleşme bölgeleri kale ve hisarlarla tahkim edilir, ama sonunda Osmanlılar'a yenik düşülür.

Bugünkü Kıbrıs nüfusunun küçük bir azınlığını oluşturan Latinler, 1191 ile 1571 yılları arasında Kıbrıs'ı yöneten Katolik Latinler'le, 18. yüzyılın sonlarına doğru Larnaka'ya yerleşen Fransız, İtalyan ve Dalmaçyalı ailelerden kalan unsurlardır.

Kıbrıs'ın Osmanlı İmparatorluğu'nun eline geçmesinden sonra, adanın etnolojik ve kültürel tarihinde yeni bir unsur ortaya çıkar. 1571 yılında başlayarak 16. yüzyılın sonlarına kadar Osmanlı devleti eliyle Kıbrıs'a yerleştirilen insanlar, o zamana kadar adada yerleşmiş olanlardan çok farklı olan bir din, dil ve kültüre sahiptirler. Bu İslam-Türk kültürünün etkisi, sadece 300 yıl süren Osmanlı döneminde değil, ondan sonraki İngiliz yönetimi süresince de Kıbrıs kültürü üzerindeki etkisini sürdürerek varlığını koruyacaktır. Günümüze kadar gelen Kıbrıs'taki iki ana etkin topluluk (Rum ve Türk), birbirlerini kültürel ve folklorik açıdan karşılıklı olarak etkileyeceklerdir.□

OLCAY ANIKER

ÖDÜL

Otların camlarını tırmalarlar
Doğmamış çocuklar, cesetlerle
Boşaltırlar sessizliğe çığlıkları yanıbaşınızda
Aldırmazsınız

Gülümseyen taşları dinlersiniz
Bahçede saat, sevinçsiz aynada gök
Yüzünü koparıp bir çiçeğin
Özlemle susuzluğunu içersiniz

Kısır düşlerinizle uyursunuz
Gövdelerinizi ezer yorgun yorganlar
Kuşları kaskatı soyarsınız

Masraflı peçetelerin hesabı
İcraya verirsiniz şiiri, kalabalık bahçede
Gölgenizin merdiveni uzanır yalnızlığa
Hep sizin plağınız çalınır kentlerde

Çiçeklerin suyunu dökersiniz balkondan
Bulanık bir ödül görünmesin ufukta
Bir celsede boşanırsınız insandan

Tepkinin Dili

"...Komşu İran'da mahkemesiz, sorgusuz, yargısız günde kırk kişiyi asıyorlar. Sizi burada yargılıyoruz, kalkıp bir de işkenceden bahsediyorsunuz."
İşçinin Sesi Duruşması, Ankara.

Artık sessizlik sese dönüşüyor. "Karşıyaka Mezarlığı kadar sessiz bir Türkiye" adım adım, yalıtılmış cam fanusundan dışarıya çıkmaya çalışıyor. Elbette, bu süreç sancılı geçecek ve elbette zamana gereksinimi var. Ancak tüneli daha genişletmek, ışığı daha çoğaltacak biçimde karanlığın kazısını sürdürmek gerek.

Kaçınılmaz gerçek, her baskı döneminin kendi tepkisini yanında taşıdığı. Ne var ki, bu tepki birden kendini ortaya koyamayabilir. Tepkinin oluşmasında rol oynayan gelenek ve deneyim, dayanışma alışkanlığı hemen doğmayabilir. Tepki, belirli bir birikime, olgunlaşma ve örgütlenme dönemine gereksinim duyabilir. Ama, bir kez de ölü nokta aşılınca, artık tepki ve direniş birbirini bütünler. Ardı ardına, tepki ürünleri birbirini izlemeye başlar.

Bu anlamda, 12 Eylül sonrası ilk tepkisel ses, bu dönemin en zayıf noktasından, işkenceler dosyasından dışarı sızdı. Belgeler, tanıklıklar, kanıtlar, ve kolayca öngörüleceği gibi resmi yadsımalar. Evet, baskı çağının "ölümlü yeri" işkence uygulamalarında kendini gösterdi. Savunmasız, savunulamaz.

İşkenceleri, daha sonra, 12 Eylül gazeteciliğinin kitapsal boyutta ürünleri izledi. Siyasal düzlemde, bilinmeyen ya da bilinenler. Kapalı dönem siyasetinin mutfağı. Alınmış, uygulanmış kararların öbür yüzü. Cüneyt Arcayürek, Yalçın Doğan, Hasan Cemal ve öteki siyasal anı sahipleri, doğrudan ya da dolaylı yoldan - sözgelimi 1971/73'ü ve benzeri darbeler üstüne bildiklerini anlatarak 12 Eylül'e ışık tutmaya çalıştılar.

Bir adım daha ilerde, tepkisel ses, dönemin işkence ve baskı okulları olan cezaevlerinden yükseldi. Çıplak ve üstü örtülemeyen çarpıcı gerçek. Mektuplarla, resimlerle, çizgilerle, dışardan sergilerle ve hepsinden daha güçlü bir yöntemle: fısıltıyla. Tüm bu ürünlere ayrıca herhangi bir şey eklemeye gerek yoktu. Yorumsuz, abartmasız, yalın, dolaysız, bire bir gerçekler. Ardından, yaşamla cezanın arasındaki insandan arındırılmış ara bölgelerin öyküsü. Yani tutuklu yakınlarının, savunma avukatlarının, kısaca cezaevlerinin dışarıya vuran ağır gölgesinin aracılığıyla "baskı" boyutunun yeniden değerlenişi.

Geçiş döneminde, gazeteci Erbil Tuşalp'ın derlediği ve yayıma hazırladığı iki yapıt, özellikle dikkatleri üstüne çekti: *Bin İnsan* ile *Bin Tanık*. Aslında yazarın ikinci kitabına adını veren işkence tanıklarının sayısı bin değil, yüz bin değil; binlerce bin.

Geniş bir yaklaşımla, ülkede her on aileden biri bu ateş çemberi içine girmiş bir üyeye sahip. Tanık, sanık, avukat, mahkeme ve cezaevi gazetecileri (muhabirler) olarak.

Sanki toplumun büyük çoğunluğu ve cezaevi uygulaması dayatılmış durumda. Suçlu toplum, suçlu çoğunluk! Barış Derneği davası içinde yargılanan Reha İsvan'ın anılarını kaleme alan Zeynep Orai'ın *Bir Ses*'i, bu nedenle tüm ülkenin ortak sesi.

Tepkisel dilin bir başka bileşeni, üstüne "görülmüştür" damgası basılan cezaevi mektupları[1]. Yarın ya-

yınları arasında çıkan bu çarpıcı mektuplar dizisi, niçin çok kısa sürede ikinci baskıyı yaptı? *Görülmüştür*, haklı bir tanımlamayla kuşatma altındakilerin ortak direniş şarkısı. Görülmesine karşın görülmeyen, denetlenemeyen ve önlenemeyeni sergileyen sayfalar. *Görülmüştür*. Sönmeyen beklentilerin, yaşama direncinin, umut ışığının, sessiz dayanışma ve sonsuz özverinin örnekleri. Acının güldestesi.

Cezaevi Cezaevi, bir başka gazetecinin, Neyyire Özkan'ın tanıklığı[2]. İçine duyarlık, sevgi ve insan saygısı karışmış bir mürekkeple yazılan notlar. 1980/86 Türkiye cezaevlerinden kesitler veriyor. Zincir şakırtıları, operasyonlar, sayımlar, askeri eğitimler (teorik ve pratik), çırılçıplak soyarak yapılan aramalar, havalandırma yasakları, görüş yasakları, duruşma yasakları, gaz bombalarıyla dayak, açlık grevleri, ölüm oruçları ve ölümler.

1980/86 arasında, korku ve baskı çağında zindan coğrafyasının sınırlarının ne denli genişlediğine, tek başına bu kitap bile yeterince tanık. Ağırlık sırasıyla ele alınırsa, Diyarbakır, Mamak, Metris, Alemdağ, Sağmalcılar, Selimiye ve öteki cezaevleri. Yazara göre bu isimler, birer semt ya da kenti belirlemiyor; her biri demir, beton ve acıdan örülmüş değişik bir evren. Dışardakilerle aynı zamanı paylaşan, ancak onların orada neler olup bittiğini bilmediği, habersiz ve ilgisiz kaldıkları bir kapalı ortam. Kendine özgü yaşamı ve yasalarıyla, bir çeşit kapalı duvarlar imparatorluğu.

Bu gizemli ve örtülü dünyaya kabul edilmek için, önce törensel bir "hoş geldin" dayağını göğüslemek gerekiyor. Mamak Cezaevi Müdürü, duruşmalarda tanık kimliğiyle verdiği ifadeye göre, "disiplin amacıyla, belden aşağıya ve avuçlara birer-ikişer cop vurulmasını" emretmiş. Kimi cezaevinde uygulanan da, çıplak bedene "kış falakası". Metris'te, buna karşılık 1982'de, 600-700 kişiye saatler süren bir toplu dayak işlemi gerçekleştirilmişti. Davutpaşa Cezaevi'nde ise, İstiklal Marşı eşliğinde yoğunluğu giderek artan dayaklar atılmıştı, 1981'de (syf. 186, 187 ve 120).

Böylece, bu ve benzeri çeşitli işkencelerle baskılar sonucu, cezaevlerinde ölüm olayları birbirini izledi. Bu alanın rekoru, tek başına Diyarbakır'ın elinde: 50 ölü. İstanbul cezaevleri toplamı ise, 20.

Sacide Çekmeci, emekli bir öğretmen. Ama, asıl ayrıcalıklı niteliği "anne"oluşu. Bu kimliğiyle, altı yıl boyunca nizamiye kapılarında geçen yaşamını belgeleştirdi: *Nizamiye Kapısında*.O kapılar önünde, kimi kez "Süngü Tak!" buyruğuna karşı verilen uğraşın içinde yer aldı. "Oğlum yoktu artık", diyor kitabında, "oğullarım, kızlarım" vardı. Ak kağıt üstüne sevgi sözcükleriyle, sevecenlikle, ilk görüşü, kelepçeyi, anaların ağladığı "anneler günü"nü, mahkemelere alınmayışlarını, kararı anlatıyor. Sıcak, alçakgönüllü bir yapıt, *Nizamiye Kapısında*.

Onur Yayınları'nın bir başka ürünü de, Osman Balcıgil imzalı *İdamın Günlüğü*. Yazar, sunuş yazısında, "12 Eylül'le birlikte Türkiye'de darağaçlarının bir kez daha kurulduğunu" vurgulamakta. Üç yılda 27 idam infazı. Şu anda ise, 105 idam dosyası Meclis'te. Ancak, komisyonlar dosyaların incelenmesini yavaşlattığı için idamlar fiilen durmuş görünüyor.

Öte yandan, Türkiye'de düşünce suçunu destekleyenlerin aynı zamanda idamdan yana oluşu da boş bir rastlantı mı?□

1) "Görülmüştür", Cezaevinden Mektuplar (1981-86), Yarın Yayınları, 2. Baskı, 1986.
2) "Cezaevi Cezaevi", Neyyire Özkan, Onur Yayınları, 1986.

ALİ ASKER BARUT

ÇILGIN BİR SERÜVEN GECE

Her dakikası yüreği ağzında yaşanılan
çılgın bir serüven, gece
dalgaların en üst yerinde soluyan kayığınkine benzer
baygınlığa yakın başdönmesiyken yalnızlığım

salyangoz yola çıkıyor gene
ay'ın rengini alıyor yürüdüğü toprak
gece kuşlarının kanatlarının
uzayıp kısalan gölgelerini

derinden bir sarsılmayla başlıyor içimde ansıma
şimdilerini hiç bilmediğim çok uzak
başka başka tanıdığım insanlara değgin seslerle
yüzleri yankılanıyor gözlerimde

vızıltılı bir arı geliyor
turalıyor başımın üstünde sayısız
berbat ediyor birden tüm serüvenimi
başlıyor kendi serüveni artık.

SATRANÇ

Uluğ Nutku

Kasparov unvanını korudu. Ağustosun ilk haftasında başlayan ve iki ay süren rövanş maçında Dünya Şampiyonu Kasparov, 1974'ten 1985'e kadar bu unvanı elinde tutmuş olan Karpov'u yine mağlup etti. 24 oyunla sınırlı maçı 12.5-11.5, yani bir puan farkla kazanması ikisinin de pek güçlü olduğunu gösteriyor. Bu kez maç kıran kıranaydı. İlk üç oyun yenişemediler. Dördüncüyü Kasparov, beşinciyi Karpov kazandı. Sonraki iki oyun berabere. Sekizincide Kasparov tekrar öne geçti ve dört oyun berabere bitti. Böylece Londra'da oynanan 12 oyunluk ilk yarıyı şampiyon bir puan ileride kapadı. Leningrad'daki ikinci yarı bir heyecan dalgasıydı. 13. oyunda yenişemediler. Kasparov 14. ve 16. oyunları kazanarak farkı üçe çıkarınca maça bitti gözüyle bakılmaya başlandı. Ama Karpov üsüste üç oyun kazanarak durumu eşitledi. Artık herşey olabilirdi. Kasparov'un morali çökecek miydi? İki oyun berabere bitti. 22. oyunda Kasparov gücünü gösterdi; küçük tehditlerle üstünlüğünü artırarak Karpov'u mat ağına soktu. Son iki oyunda Karpov rakibinin zayıf yanını aradı, ama şampiyon artık riskli açılışlara girmedi; sağlam savunmalar kurarak sonuca gitti.

Oyunların düzeyi yüksektir. Ama böyle gerilimli büyük maçlarda hatalar da büyük oluyor. Hataların çoğu zaman sıkışmasında çabuk oynamak zorunda kalan taraf ya da taraflarca yapılıyor. Karpov hayatında ilk defa zaman sınırını aşarak (2.5 saatte 40 hamle) bir oyun kaybetti. Kasparov da bu yüzden iki mutlak kazancı kaçırdı. Daha ikinci oyunda, diyagramdaki durumda, kazanabilirdi.

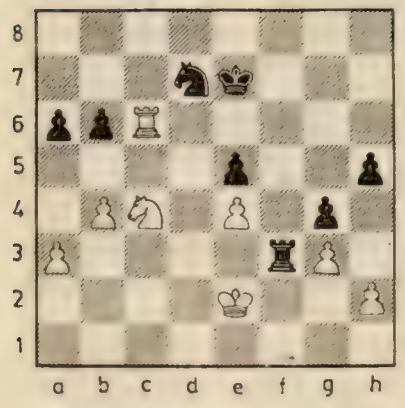

Kasparov-Karpov, 2. oyun. Beyaz hamlede.

Kasparov (Beyaz) 39. hamlesini yapacak. 39. Ae3 oynadı ve oyun 52. hamlede beraberlikle sonuçlandı. Oysa kazanç hamlesi basit. İkinci kategoriden bir kulüp oyuncusu bile çabucak görebilir. 39. Kc7 bitiyor. Tehdit 40. K×d7+ Ş×d7 41. A×e5 + ve 42. A×f3. Siyah Kale beynelden kaçsa bile açmazdaki At baş kaybına neden oluyor. Örn.: 39. Kc7 Kb3 40. A×b6 yahut 39. Kc7 Kf6. 40. A×e5 Kd6 ve Beyaz, figürleri kırışıp bir piyade fazlasıyla rahat kazanır.

Geçen ay sorduğum iki hamlelik mat problemini Shinkman 1877'de kurmuştu. Anahtar hamle: 1. Fb3-a4. İkinci hamledeki matları - eğer anahtarı bulamadınızsa- artık kolayca bulacaksınız. (Geçen ayki diyagramlarda siyah karelerin çoğu beyaz çıkmıştı. Özür dileriz. Taşların konumunda bir eksiklik ya da yanlışlık yoktu.)

ALAN YAYINCILIK

alan yayıncılık

YENI YAYINLAR:

Muzaffer SENCER

TÜRKİYE'NİN YÖNETİM YAPISI

Türkiye'nin Yönetim Yapısı, bir yandan dünden bugüne Türk devletinin yapısal evrimini aktarırken, öte yandan da 1982 Anayasası'ndan sonra oluşan yönetsel yapının tüm ayrıntılarını içermektedir. Olağanüstü Hal Koordinasyon Kurulu'ndan, Küçükleri Muzır Neşriyattan Koruma Kurulu'na dek oluşan en son organlar hakkında bilgi vermektedir.

★

ALAIN ROUQUIE

LATİN AMERİKA'DA ASKERİ DEVLET

Baskıya hazırlayan: Şirin TEKELİ

"Bu çalışmada Latin Amerika'daki askeri rejimlerin tüm özelliklerini, gelişmelerini sergileyen bir otopsi yapılıyor."

★

ERNST WERNER

BÜYÜK BİR DEVLETİN DOĞUŞU
OSMANLILAR (1300-1481)

I- OSMANLI FEODALİZMİNİN OLUŞUMU

Baskıya hazırlayan: Yılmaz ÖNER

"Leipzig Karl Marx Üniversitesi profesörlerinden Ernst WERNER'in tartışmalara yol açan yapıtı."

ADRES: Başmusahip Sokak, Talas Han, No: 302 CAĞALOĞLU/İST.
GENEL DAĞITIM: CEMMAY, ADAŞ, SAY, CUMHURİYET ve BİLGE Kitap Kulüpleri

KONU DİZİNİ

1.-5. CİLTLER

Ciltler:
C.1 Mayıs 1984 - Ekim 1984
C.2 Kasım 1984 - Nisan 1985
C.3 Mayıs 1985 - Ekim 1985
C.4 Kasım 1985 - Nisan 1986
C.5 Mayıs 1986 - Ekim 1986

• **Şiirler, öyküler ve karikatürler dizinde yer almamaktadır.**

ABD

Amerika'dan Vietnam Savaşı Görüntüleri Mayıs '84
Mavilerle Griler Neden Savaştı? Haziran '84
İnsan Öldürme Duygusunun Tatmini Eylül '84
Reagan Neyi İfade Ediyor/**Haluk Gerger** Kasım '84
Başkan Nasıl Pazarlanır? Kasım '84
ABD'ye Göre Güçlü Olan Haklıdır/**D'Escuto** Kasım '84
KAL-007'nin Perde Arkası/**Der Spiegel** Kasım '84
Şikago'nun Açları Manhattan'ın Tokları/**H.Tribune** Ocak '85
ABD'ninNüfusu 100 bin mi 236 milyar mı? Nisan '85
ABD'de Rambo ve Ronbo Modası Nisan '85
Bay Ölümle Röportaj Ocak '86
ABD'de Terör Okulları Ocak '86
Eski Bir CIA Ajanının İtirafları Ocak '86
Güney Kore Uçağı Olayının Ardındaki Gerçek Ocak '86
Nazi Katillere Sunulan Cennet Şubat '86
Rosenberg Davasının İki Tanığı Şubat '86
G-Men İş Başında Şubat '86
Nikaragua ABD'yi Dava Ediyor Şubat '86
Demokrasi Davulunu Çalarken Şubat '86
FBI ve Einstein Şubat '86
Yeni Amerikan Müdahale Doktrini/**M.T. Klare** Mayıs '86
Reagan'ın Arkasındakiler/**P. Abramovici** Agustos '86
ABD Afrika Sendikalarını Nasıl Satın Almaya Çalışıyor/**Andrew Weir** Agustos '86

ANI

Dinamo'nun Anıları Mayıs '84
Yakın Uzak Anılar/**Vedat Günyol** Eylül '85
Bir Vapurda Konuşma/**Sabahattin Kudret Aksal** Şubat '86
"Pavli Kardeş" Arif Dino'yu Anlatıyor/**Fikret Otyam** Mayıs '86
2. Dünya Savaşına Doğru: Bazı Anılar/**H.İ. Dinamo** Agustos '86

AYDINLAR

Aydinlar Üzerine Birkaç Gözlem/**Ö.B. Canatan** Mayıs '84
Aydınlarımız Sınıfta Kaldı/**Afşar Timuçin** Haziran '84
Bireysellik Duygusallık/**Gencay Gürsoy** Agustos '84
Nostalji ve Nostaljistler/**Demirtaş Ceyhun** Eylül '84
Don Kişot ya da Tarihin En Büyük Soyisi/**Bâki Uğur** Ekim '84
Korkuyu Yenmek/**Gencay Gürsoy** Ocak '85
Galile ve Oppenheimer Üzerine/**Nail Bezel** Mayıs '85
Üçüncü Boyut/**Orhan Barlas** Temmuz '85
Nekrolojiden İdeolojiye/**Gencay Gürsoy** Kasım '85

BARIŞ-SİLAHSIZLANMA/ SAVAŞ-SİLAHLANMA

İnsan İçin Barış/**Hasan Çetinkaya** Mayıs '84
Paralı Askerler Haziran '85
Nice Aşklar Arkadaşlıklar Gördüm-Rosenbergler/**Nurer Uğurlu** Agustos '85
Yıldız Savaşlarına Hayır Agustos '85
Helsinki 1975 Agustos '85
1950'lerde TV Eğlencesi: Soğuk Savaş Ocak '85
Yetkin ve Sürekli Barışa Doğru/**Afşar Timuçin** Eylül '85
2985/**Bâki Uğur** Eylül '85
Birleşmiş Milletler Günü Ekim '85
1986 Dünya Barış Yılı Ocak '86
"Yıldız Savaşları": Hayal ve Gerçek/**Ömer B.Canatan** Ocak '86
SDI Projesine Karşı Tepkiler Büyüyor Ocak '86
SDI İçin Ne Dediler? Ocak '86
Barış Yılı mı? Barış Yılları mı?/**Oya Köymen** Şubat '86
Var Olup Olmamak Sorunu: Barış/**Mehmet Refik** Şubat '86
Savaş ile Barış/**Asım Bezirci** Mayıs '86
Barış ve Sanat/**Afşar Timuçin** Mayıs '86
"İnsanoğlu Uzaya Öldürmek İçin Çıkmadı"/**S.Savitskaya** Mayıs '86
Mahmut Dikerdem ile Söyleşi Haziran '86
Hep Beraber Ölmek Değil Hep Beraber Yaşamak/**Tülin Tarakçıoğlu** Haziran '86
Uluslararası Barış Yılında Dünya Kongresi Agustos '86
Dokuzyüzkırkbeş Agustosu/**Bâki Uğur** Agustos '86
Silahlanma Yarışının Getirdiği Götürdüğü Agustos '86
Silahlanma ve Türkiye/**Celal A.Kanat** Agustos '86
Türkiye: Stratejik Merkez Agustos '86
Mavi Gezegen/**G.M.Greçko** Agustos '86
Nükleer Silahlanmanın Hızını Kim Tayin Ediyor?/**Nino Pasti** Agustos '86
Akıl Kuşatma Altında/**Cengiz Aytmatov** Eylül '86
Halley GeriGelince/**Isaac Asimov** Ekim '86

ÇOCUK

"Benim Çocuğum"dan "Bizim Çocuklarımız"a Temmuz '84
Onlar da Çocuk.... Temmuz '84
Hiç Yaşanamayan Çocukluk Temmuz '84
Çürümenin Vardığı İrkiltici Boyut Temmuz '84
Latin Amerika'da Çocuk Pazarı Temmuz '84
Çocukların Evini Sevmediği Ülke: ABD Temmuz '84
Çocuk Çiçektir/**Refik Zerengil** Ağustos '84
Yulaf Tarlasında Kelebek Kovalayan Çocuk Ağustos '84
Dünyayı Verelim Çocuklara/**Zühal Özügül** Haziran '85

DENEME

Bir Uzun Alacakaranlık/**Onat Kutlar** Mayıs '84
Zorunlu ve Güzel Gevezelik Üzerine/**Bedirhan Toprak** Mayıs '84
Post-Scriptum/**Onat Kutlar** Mayıs '84
Mektupların Sonu/**Onat Kutlar** Haziran '84
Gündökümü/**Tomris Uyar** Haziran, Kasım '84
Bir Atasözü Üzerine Yorum Denemesi/**Bâki Uğur** Ağustos '84
Duvar/**Onat Kutlar** Eylül '84
Çevirmen/**Onat Kutlar** Ekim '84
Bir Doğu Hükümdarı İçin Mezar Yazıtı/**Onat Kutlar** Kasım '84
Yaşlılık Günlüğü/**Salah Birsel** Aralık '84-Ocak '86
Kardelenler/**Onat Kutlar** Aralık '84
Yetmiş Yaş ve Diş/**Bâki Uğur** Aralık '84
Galata Günlüğü'nden/**İlhan Berk** Ocak '85
Alem Bildiğini Okurken/**Bâki Uğur** Ocak '85
One for the Road/**Onat Kutlar** Ocak '85
Şimdi Eğlenmek Zamanı/**Gencay Gürsoy** Şubat '85
Otomatizm Üzerine/**Can Yücel** Şubat '85
Telörgü/**Bâki Uğur** Mart '85
İnsafsız Avcıya Hizmet Edenler/**Recep Bilginer** Nisan '85
Hayat, Sirk ve Marifet Üzerine/ **Bâki Uğur** Nisan '85
Kıyıda/**Onat Kutlar** Mayıs '85
Ekmek, Tuz, Kitap ve Şeker/**Sennur Sezer** Haziran '85
Sayım Zamanıdır/**Bâki Uğur** Temmuz '85
Cenaze Törenleri/**Gencay Gürsoy** Temmuz '85
Oblomovlar/**Serol Teber** Aralık '85
Hesap veHesap Adamları/**Bâki Uğur** Aralık '85
Hayranlık Beyanıdır/**Bâki Uğur** Şubat '86
Doğu/**Onat Kutlar** Mart, Haziran, Ağustos, Eylül '86
Tahliye/**Onat Kutlar** Nisan '86
Resim Resmi Bir Şey Değildir/**Can Yücel** Haziran '86
Brecht Bir Siyaset Bilimci mi?/**Uğur Kökden** Haziran '86
Anan-Anılan İlişkileri/**Tomris Uyar** Eylül '86
Julien Sorel'i Tanıyor musunuz?/**Metin Çulhaoğlu** Eylül '86
Kamu Vicdanının Üzeri Kabuk Bağlıyor/**Bâki Uğur** Ekim '86

EDEBİYAT

Edebiyatta "Toplumsal Denetim" İşlevi/**Karoly Varga** Mayıs '84
Edebiyat Akımları: 19. Yüzyıl Avrupa ve Romantizm/**Erdoğan Alkan** Mayıs '84
Tarih Bilinci ve Edebiyat Bilimi Sargut Şölçün'ün Kitabı Üzerine/**Veysel Öngören** Mayıs '84
Roman/Berna Moran ile söyleşi Ağustos '84
Gerçeklik ve Estetik/**Veysel Öngören** Ağustos '84
Gerçeküstücülük/**Erdoğan Alkan** Eylül '84
Edebiyat Estetiği/**Aziz Çalışlar** Ekim '84
Edebiyat ve Bilim/**Gencay Gürsoy** Kasım '84
Edebiyat Estetiği/**Horst Redeker-Aziz Çalışlar** /Ekim, Kasım, Aralık '84
Gerçeküstücülük Bunalım ve Başkaldırıdan Doğdu/**Erdoğan Alkan** Kasım '84
Romantizm/**Erdoğan Alkan** Aralık '84
Gerçeklik ve Roman Üzerine -Söyleşi- Ocak '85
Romanımızda İki Tarz/**Veysel Öngören** Ocak, Şubat, Mart, Nisan '85
Eleştirel Gerçekçilik /**Erdoğan Alkan** Ocak '85
Mina Urgan'la Ütopya Üzerine /**Gencay Gürsoy** Nisan '85
Sözlerin Gücü /**Heinrich Mann**-O. Özügül Nisan '85
Savaş Yıllarında Edebiyatımız Üzerine /**Şükran Kurdakul** Mayıs '86
Edebiyatta Yöntem /**Aziz Çalışlar** Mayıs, Haziran, Temmuz, Ağustos '85
Latin Amerika Romanı ve Özgürlük Arayışı/**Jean Franco** Eylül '85
Sürekli Bir İlkbahar/**Nurer Uğurlu** Ekim '85
Uçsuz Bucaksız İlkbahar /**Nurer Uğurlu** Aralık '85
Edebiyatta Gerçekçilik/**Günter Walch**-A.Çalışlar Aralık '85
Yaşar Kemal'de Masal Motifleri ve Romanlarının Ortak Tiplerine Giriş/**Sennur Sezer** Şubat '86
Amerikan Romanında Gençlik Konusu/**A. Mulyarçik** Mart '86
İşlev Değişikliğinin Estetiksel Sonuçları: **Brecht**/Oğuz Özügül Nisan, Mayıs '86
Yaşar Kemal'in Öyküleri/**Feridun Andaç** Mayıs, Haziran '86

EĞİTİM

"Disiplinli" Üniversite/**Gençay Gürsoy** Temmuz '84
İnsanlaşma Süreci Olarak Eğitim/**Ö.B.Canatan** Ağustos '84
Bilgisayarlılaşmanın Neresindeyiz?/**Gencay Gürsoy** Eylül '84
Eğitim Sistemimiz Üstüne/**Nuri Karacan** Aralık '84
Eğitim İdesi/**Uluğ Nutku** Ocak '85
Karşı-Evrimcilik ve Ötesi/**Gencay Gürsoy** Eylül '85
Eğitimde Ekonomik Eliminasyon Ekim '85
Liebe-Harkort ve Hocker ile söyleşi/**Fuat Uğur** Ağustos '86
YÖK: Tayyar Bora ve Veli Lök ile söyleşi Ekim '86
İlk ve Ortaöğretimin Bugünkü Durumu/**Ahmet İnce** Ekim '86

EKONOMİ-GENEL

Soğuk Savaşın Ekonomik Temeli/**Hasan Çetinkaya** Ağustos '84
İhracata Dönük Sanayileşme, 1-2/**Mehmet Doğanay** Ağustos '84
Nesnel Engeller ve Gerçek Potansiyel /**Hasan Çetinkaya** Eylül '84
Chicago Boys/**M. Refik** Mayıs '84
Friedman İnsan Aklının Kusurudur Haziran '84
Milton Friedman'ın Baklası Temmuz '84
Milton Friedman ve Sendikalar Temmuz '84
Flick Skandalı Aralık '84
Borçlular Ayağa Kalkmayı Deniyor/**Stern** Şubat '85
Kapitalizmin Devleri Nasıl Rekabet Ediyor/**Mehmet Doğanay** Şubat '85
Açlık Yazgı mı? Şubat '85
Dolar Üzerine Bazı Sorular Mart '85
İnsanı Karşısına Alıp Biriken Zenginlik/**Spiegel** Mart '85
ABD'nin Yüksek Faiz Politikası Yoluyla Azgelişmiş Ülkeleri Talanı Nisan '85
Serbest Rekabet Piyasası Diye Bir Şey/**Sadun Aren** Mayıs '85
Kapitalizmin Bazı Temel Sorunları Üzerine/**Sadun Aren** Eylül '85
IMF Modelinin "Arka Bahçe"deki Doğrulanışı/**Ö.B.Canatan** Eylül '85
Latin Amerika'nın Dış Borçları ve Uluslararası Yeni Ekonomik Düzen Ekim '85
Keynes'ten Friedman'a Kriz Ekonomileri/Toplu Söyleşi Aralık '85
Krizin Yükünü Kim Çekiyor? Aralık '85
Keynesçilik Aralık '85
Keynesçilikten Yeni-Keynesçiliğe Aralık '85
Çokuluslu Tekeller ve Latin Amerika'da Eğitim Aralık '85
"Ekonomik Mucize"nin Ardında ne Yatıyor? Aralık '85
Otomatik Bantlar ve Manevi Değerler Aralık '85
Keynesçilikten Monetarizme/**Mehmet Doğanay** Ocak '86
Bonn'daki Tekeller Nasıl Politika Yapıyor? Ocak '86

İşsizliğin ve Borçluluğun Nedenleri ve Bunalımı Aşmanın Yolları Üstüne Düşünceler/ **Mario Rumos** Nisan '86
Sermaye Birikimi ve Enflasyon/**Mehmet Doğanay** Nisan '86
İşi Savaş Olan Firmalar/**Süreyya Dinç** Mayıs '86
Ücret Artışları ve Enflasyon/**Mehmet Doğanay** Mayıs '86
Ücretler, Kârlar, Yabancı Sermaye/**Reşit Ergener** Mayıs '86
Az Gelişmiş Ülkelerin Dış Borçları ve Baker Planı Üzerine/**Suat Oktar** Haziran '86
Borç Nötron Bombası mı?/**Reşit Ergener** Eylül '86
Dış Dünyada Olanlar/**Arslan B.Kafaoğlu** Ekim '86
Enflasyon Süreci ve Dünya Fiyat Hareketleri Ekim '86

EKONOMİ-TÜRKİYE

Son Zamlar ve Alternatif/**Arslan B.Kafaoğlu** Mayıs '84
Hayal Meyal Şeylerden... Enflasyon/**Arslan B.Kafaoğlu** Haziran '84
Planlama Niçin ve Nasıl/**Arslan B. Kafaoğlu** Temmuz '84
Fiyaskoları Gizleme Çabaları ve Siyasal Muhalefet/**Aslan B. Kafaoğlu** Ağustos '84
Ekonomide Neler Oluyor?/**Arslan B. Kafaoğlu** Ekim '84
Teori Başka Pratik Başka!/**Arslan B. Kafaoğlu** Aralık '84
24 Ocak Beş Yaşında/**Arslan B. Kafaoğlu** Ocak, Şubat '85
İstikrar Programı Beşinci Yılını Doldururken/**Nuri Karacan** Ocak '85
24 Ocak'ın Ekonomi Politikasıyla Kültür Siyaseti Bir Bütündür/**İlhan Selçuk** Şubat '85
Batı Dünyasıyla Bütünleşme Hedefine Ulaşıldı/**Osman Ulagay** Şubat '85
İstikrar Programı ve Piyasa Ekonomisi/ **Nuri Karacan** Şubat '85
Nüfus Artışı ve Etkileri / **Nuri Karacan**
Gelir Dağılımı Üzerine Bir Deneme/**Sabahattin Kerim** Temmuz '85
Gelir Bölüşümü/**Nuri Karacan** Ekim '85
Üfürükçü Peygamberler Aralık '85
İktisadi Bunalımlara Siyasal Çözümler/**Oya Köymen** Ocak '86
Söylenenler ve Yapılanlar: 24 Ocak Kararları/**Reşit Ergener** Ocak '86
Tarımda Neler Oluyor?/**Celal A. Kanat** Ekim '86

ELEŞTİRİ

Eleştiride "Üslup Özelliği" Üstüne Düşünceler/**Gencay Gürsoy** Ağustos '84
Polemik ve Sağduyu/**Zeynep Avcı** Ocak '86
Sevgisiz Dersler/**Atilla Birkiye** Mayıs '86
Eleştiri Günlüğü/**Fethi Naci** Ağustos, Eylül, Ekim '86
Benim Oğlum Bina Okur/**Atilla Özkırımlı** Ağustos '86
Toplumcu Gerçekçiliğe Ters Bakışlar/**Yakup Şahan** Eylül, Ekim '86

FAŞİZM-NAZİZM

Hess'i Bağışlayın Haziran '84
II. Dünya Savaşı ve III. Reich Milliyetçiliği/**Ömer B. Canatan** Eylül '84
Einstein-Almanya'nın Utancı Eylül '84
Eski Naziler ve Mossad'ın İmkânsız İttifakı Eylül '84
Barbie Dosyası Eylül '84
Kassandra'nın Çığlığı/**Uğur Kökden** Ekim '84
Fransa'daki Gestapo Şeflerinden Çoğu Kurtuldu Ekim '84
Nazi Savaş Suçlularına Hoşgörünün Anlamı Ekim '84
Hitler Faşizminin Yenilgisinin 40. Yılı Mayıs '85
3. Reich ve Hekimler/**Serol Teber** Mayıs '85
Nazi Toplama Kampları Mayıs '85
Acıya Yolculuk/**Uğur Kökden** Mayıs '85
"Führer, Führerim Benim" Mayıs '85
Gamalı Haç Altında Kadınlar/ **Zuhal Özügül** Mayıs '85
Savaştan Vurgunu Vuranlar/**Stern** Mayıs '85
Faşizmin Ayak Sesleri/**Mehmet Kemal** Mayıs '85
Almanya'da Yabancı Düşmanlığı ve Neo-Nazilerin Saldırıları/**Kamil Yalın** Mayıs '86
Fransız Rozistans Hareketi Kasım '85
Hayat Elvermiyor/**Bâki Uğur** Temmuz '86
Burjuva Teorileri: a) Totalitarizm, b) Modernizm, c).../**Ömer B.Canatan** Ağustos 86
(Ayrıca Bkz: Latin Amerika)

FELSEFE

Düşünce Tarihi-Afşar Timuçin ile söyleşi/**Bedirhan Toprak** Mayıs '84
Rubailer ve Tasavvuf Düşüncesi/**Nedim Gürsel** Haziran '84
Varoluşçuluk/**Aziz Çalışlar** Eylül '84
Düşünce ve Felsefe Tarihimize İlişkin Saptamalar/**Selahattin Hilav** Aralık '84
'Rastlantıcılık' ya da Monod'nun Uzattığı El/**Serol Teber** Mart '85
Diyalektik ve Biyolojik İndirgemecilik/**Karpinskaya-Özügül** Mart '85
Günümüzde Felsefenin Durumu Üzerine Kimi Düşünceler/**Atilla Birkiye** Mart '85
Türkiye'de Kant Çeviri ve İncelemeleri/**Arslan Kaynardağ** Mart '85
İnsanlık Kavramının Çerçevesi Çizilebilir mi?/**Uluğ Nutku** Nisan '85
İnsanda "Asıl Olan"/**Gaye Boralıoğlu** Nisan '85
Mantık Olarak Felsefe ya da Olguculuk/**Oğuz Özügül** Mayıs '85
Olguculuğun ya da Olgucu Düşünce Tarzının Eleştirisi Haziran '85
Mantıksal Olguculuk ya da Yeni-Olguculuk Fizikselcilik Ağustos '85
Olguculukta Dil'in Mutlaklaştırılması Eylül '85
Karl R. Popper ve Olguculuk Ekim '85
Sonuç Kasım '85.
Büyük Hümanist Erasmus/**Vedat Günyol** Temmuz '85
Freud ve Yeni Freud'culuk Freud'un Görüşleri Üzerine/**Oğuz Özügül** Aralık '85
Freud'un Kuramlarının Eleştirisi Ocak '86
Yeni Freud'culuk Şubat '86
Burjuva Ahlâk Sistemini Belirleyen Özellikler Üzerine/**Oğuz Özügül** Ekim '86

FOLKLOR

Folklorun Konusu ve Yöntemleri/**A. Timuçin-G. Aydın** Eylül '84
Masalın Aslı/**Adnan Özyalçıner** Eylül '84
Masal Yarışması Sonuçlandı Ocak '85
Çocuk Edebiyatımızı Zenginleştiren Bir Deney-Ülkü Tamer ile Söyleşi Ocak '85
Masal Yarışması Birincisi ile Söyleşi Şubat '85

GENÇLİK

Birkaç Demir, Rock ve Hepsi Bu Kadar Ağustos '84
Gençlik Yılına Girerken/**Ömer Canatan** Ocak '85
Gençlerimiz ve Sorunları/**Afşar Timuçin** Ocak '85
Genç Olmak-Açık Oturum Ekim '85
Genç Ölümsüzler/**Uğur Kökden** Ekim '85
Sanat ve Gençlik/**Ayla Ersoy** Ekim '85
Gençlik Yılından Çıkarken Aralık '85

İNSAN HAKLARI

İnsan Hakları/**Cem Eroğul** Aralık '84
İnsan Hakları Adım Adım Kazanıldı/**Halit Çelenk** Aralık '84
Hamurabi Kanunlarından... Aralık '84
B.M. İnsan Hakları Belgeleri Aralık '84
Tarihin Akışı İçinde İnsan Hakları/**Afşar Timuçin** Aralık '84
ABD ve İnsan Hakları Aralık '84
İnsan Kobay Diye Kullanılıyorsa / **Refik Zorengil** Ocak '85
Liberal Ekonomi, İnsan Hakları, Demokrasi ve Bağımsızlık Üzerine/**Arslan B.Kafaoğlu** Mart Kasım '85
Uluslararası Hukuk Bağlamında İşkence Sorunu/**M.Semih Gemalmaz** Mayıs '86

Genel Güvenlik Gözetimi Kaldırılmalı/**Osman Çallı** Mayıs '86

IRKÇILIK

Irkçılığın İktisadi Kökenleri/**Nuri Karacan** Haziran '85
Kölelikten Bugüne Siyah Amerika Haziran '85
"Yalnız ölü bir kızılderili, iyi kızılderilidir" Haziran '85
Türlü Irkçılıklar Üzerine/**Uluğ Nutku** Ekim '85
Güney Afrika Ekim '85
Güney Afrika'nın Sömürgeleştirilmesinden 70'li Yılların Ortasına Kadarki Tarihsel Gelişme Ekim '85
Oliver Tambo ile Söyleşi Ekim '85
Güney Afrika'daki Terör ve Direnişin Bilançosu Ekim '85
Güney Afrika'da Irkçılığa ve Sömürgeciliğe Karşı Mücadele Ekim '85
Irkçıların Elmas Yağması Ekim '85
Siyahlara Ayrılan Bölgelerdeki Dullar Ekim '85
Moloise'in Özgürlük Şarkıları Susmadı Kasım '85
Ruhumun Bir Kısmı O'nunla Gitti/**Winnie Mandela** Şubat '86
Mandelalar ya da Özgürlüğe Adanmış Yaşamlar/**Renan Akman** Şubat '86
"Beyaz Adam bir elinde İncil..."/**Zuhal Özügül** Temmuz '86

İSPANYA

İspanya İç Savaşı Eylül '84
İspanya İç Savaşı Temmuz '85
Bu Sabah Artık Guernica Yok Temmuz '86
Yace aqui libertad/**Oben Güney** Temmuz '85
Ibarruri ile söyleşi/**Mehmet Ünal** Temmuz '86

Savaşan İspanya
Beşinci Alay'ın Yarattığı Destan
İspanya'da Uluslararası Tugaylar
İspanya'dan Bugüne
Savaştan Sonra İspanya
İç Savaşın Belli Başlı Dönüm Noktaları
Yitik Koru/**Rafael Alberti**

KADIN

Kadınlar Üstüne/**Erendiz Atasü** Kasım '84
Hangi Kadın?/**Sennur Sezer** Kasım '84
Kadın-Şükran Ketenci ile söyleşi Kasım '84
"Kadınlar Gerçekten Ezildiler mi?"/**Afşar Timuçin** Kasım '84
"Kadın Parmağı"/**Gencay Gürsoy** Mart '85
Kadının Toplumsal Konumu Doğa Olayı mı?/**M. Refik** Mart '85
Mitolojide Kadın Mart '85
"Özel" Bir Şiddet/**Şahika Yüksel** Haziran '85
Kitle İletişim Araçlarında Kadın Simgesi/**Zuhal Özügül** Ağustos '85
Öteki Günler Gibi Bir Gün "Gün"-8 Mart/**Zuhal Özügül** Mart '86
Kadın Sorununa Farklı Yaklaşımlar/**Z. Kılıçaslan** Mart '86
1935 İstanbul Uluslararası "Feminizm Kongresi" ve Barış/**Zafer Toprak** Mart '86
"Kadınlar 'dişilik'lerini değil, 'kişilik'lerini değiştirmeli" Zeynep Oral ile söyleşi/**Meltem Esenyel** Mart '86
Kadınlarımız/**Şükran Ketenci** Mart '86
Kadın Hakları Üstüne Düşünceler/**Can Yücel, Onat Kutlar, Tomris Uyar, Gencay Gürsoy** Mart '86
Winnie Mandela ile söyleşi/**Der Spiegel** Mart '86
Plaza De Mayo'nun Büyükanneleri Konuşuyor/**M.A. de Barabelle** Mart '86
Dolores Ibarruri Mart '86
Rita Ibarruri Mart '86

KİTAP TANITIMI

Avner Ziss'in "Estetik" Kitabı/**Muzaffer Uyguner** Ocak '85
Salah Birsel'in Son Deneme Kitapları/**Muzaffer Uyguner** Temmuz '85
Nazizm ve Kültür/**Fethi Naci** Aralık '85
En Alttakiler Aralık '85
Eluard'ın Gölgesi/**Öner Yağcı** Şubat '86
Picasso/**Mehmet Ünal** Şubat '86
Kurşuna Dizilenlerin Mektupları/**Aragon** Mayıs '86
Şey Hakkında/**Muzaffer Uyguner** Mayıs '86
Şili'den Sesler/**Öner Yağcı** Haziran '86
Latin Amerika'da Gündüz ve Geceler/**Öner Yağcı** Eylül '86

KÜLTÜR

1980 Türkiye'sinde Toplumsal Kültür Sorunlarımız/**Refik Zerengil** Mayıs '84
Feodaliteden Çıkışta Toplum Kültürümüz/**Refik Zerengil** Haziran '84
Kitle Kültürü Üzerine/**Afşar Timuçin** Haziran '84
Gündelik Yaşama İlgisizliği/**Ahmet Oktay** Haziran '84
Birey, Toplum ve Kültürel Yozlaşma/**Refik Zerengil** Temmuz '84
Kültürümüzün Bir Konumu: Bir Bunalımın Önsözü/**Ahmet Cemal** Temmuz '84
Batı Burjuvazisinin Kültürü ve İnsan Öğesi/**Refik Zerengil** Ağustos '84
Kültürel Soysuzlaşma/**Demirtaş Ceyhun** Ağustos '84
Kültür ve Kültür Bunalımı/**Ahmet Cemal** Ağustos '84
Kültürel Yozlaşmanın Ahlaki Boyutu/**Refik Zerengil** Ekim '84
Kültür Politikaları ve Kültür Bunalımları/**Ahmet Cemal** Ekim '84
Çevre Kültürü/**Gencay Gürsoy** Ekim '84
Krizle Zihinsel Uyuşma Örnekleri/**Ömer B. Canatan** Kasım '84
Endirekt Serbest Vuruş/**Arslan B. Kafaoğlu** Kasım '84
Diyalogsuz Ortam ve Kültürel Gelişme/**Ahmet Cemal** Kasım '84
Kültür Herkesin İşi Olunca/**Herald Tribune** Ocak '85
Hiçbir Şey Bize Yabancı Olmamalı/**Ömer B.Canatan** Nisan '85
Kültür Sömürücülüğü/**Oktay Rıfat** Haziran '85
Gelenekten Yararlanma/**Afşar Timuçin** Ağustos '85
Halkın Kültür Değerleri Ölüyor mu?/**Afşar Timuçin** Kasım '85
Nazizm ve Kültür/**Fethi Naci** Aralık '85
Uygarlık Düzeyi ve Uygar Olma Bilinci/**Afşar Timuçin** Mart '86
"Kültür, insan aklının toplumsal kullanımıdır"/**Garcia Marquez** Mart '86
Osmanlıdan Bu Yana Kültür Bunalımları/**Afşar Timuçin** Nisan '86
Türkiye'de Seçkinler Üzerine Bazı Düşünceler/**Binnaz Toprak** Nisan '86
Kültür Meydan Okuyor-Küba Kültür Bakanı ile Söyleşi/**Suarez** Temmuz '86

LATİN AMERİKA

Orta Amerika'nın Büyük Biraderi Mayıs '84
Açlık Kıskacındaki Kıta Haziran '84
CIA Günlüğünden: Şili 1973 Eylül '84
Latin Amerika Eylül '85
Simon Bolivar Eylül '85
Jose Marti ve Nuestra America Eylül '85

ABD ve Latin Amerika
Brezilya'dan Şili'ye Eylül '85
Bu Bir Savaştır Eylül '85
Orta Amerika'nın Ölüm Taburları Eylül '85
Meksika Devrimi Üzerine - Fuentes ile Söyleşi Eylül '85
"Polemik değil, diyalog" Ernesto Cardenal ile Söyleşi Kasım '85
Pinochet 1989'u Görebilecek mi? Kasım '85
"Şili Şarkısına katılan herkesin adını gençler yaşatıyor" Kasım '85
Çocuklarımın daha iyi olacağına inanıyorum - Sebastian Lopez Ağustos '85
Uruguay'da "Demokrasiye Geçiş" Öncesi ve Sonrası Luis Turiansky ile Söyleşi/**Firuz Neşetay** Haziran '86
Özgürlüğe Adanan 50.000 Yaşam (Nikaragua) Ağustos '86
Şili Eylül '86

Allende'nin Faşistler Tarafından Canice Öldürülmesi Üzerine/**F.Castro**
"Faşizm Budur!"/**Osvaldo Puccio**
Şili'yi Saran Ateş/**Ariel Dorfman**
Şili: "Derhal Demokrasi"
Bernardo Vargas ile Söyleşi

KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARI

Yayımcılar Okur Karşısına İyi Ürünle Çıkmalı/**Okay Gönensin** Ağustos '84
Basının Durumuna Genel Bir Bakış/**Recep Bilginer** Kasım '84
Sarı Yağmur mu, Sarı Gazetecilik mi? Ocak '85
Magazinle Dumanaltı Nasıl Olunur? Ocak '85
Çizgi Romanlar: Fantezinin Ötesi/**Skidmore** Mart '85
1970'lerde Arjantin TV'si Haziran '85
İlk Mizah Dergilerimizdeki "Mizahlık" Olaylar/**Hakan Derman** Haziran '85
Yeni İstanbul Serüvenim/**Vedat Günyol** Ağustos '85
Boyalı Basın Üzerine/**Hüseyin Nazım** Eylül '85
Sanki Sattıkları Salt Boyalı Kuşe Kâğıt/**Baki Uğur** Haziran '86

MİTOLOJİ

Promete'nin Ateşi Çağlar Boyu Yanıyor Mayıs '84
Promete-Özgürlük, Barış.../**M.Refik** Haziran '84
Promete'yi Kurtaran Herakles/**M.Refik** Temmuz '84
Orfe/**Mehmet Refik** Ağustos 84
Klasik Mitolojide Savaş Tanrıları/**M.Refik** Eylül '84
Klasik Mitoloji ve Antik Tragedyalar/**M.Refik** Ekim '84
Mitolojide Kadın Mart '85
Klasik Mitolojide Kadın Sembolizasyonu/**M.Refik** Nisan '85

MÜZİK

Müzikli Anılar/**Filiz Ali** Ekim '84
İstanbul Operası'na Eleştirel Bakış/**Jak Deleon** Mart '85
Ezginin Günlüğü - Söyleşi Temmuz '85
Ruhi Su Öldü/**Gencay Gürsoy** Ekim '85
Bir İmece Ustasının Ardından/**Lütfiye Aydın** Mart '86
Ruhi Su'yu Anmak Eylül '86
Nueva Cancion-Latin Amerika'nın Sınır Tanımayan Şarkısı/**Daniel Viglietti** Eylül '86

NÜKLEER SAVAŞ

ABD Nükleer Savaşta Nasıl Sağ Kalacak? Haziran '84
En Büyük Hak Yaşamak Ağustos '84
Hiroşima İçin Kelepçe/**Uğur Kökden** Ağustos '84
Hiroşima Nagazaki 39/**Uluğ Nutku** Eylül '84
Kıyamet Böyle Kopacak/**Osman Gürel** Ekim '84
Nükleer Savaş Sonrası/**Serol Teber** Şubat '85
Hiroşima'nın 40. Yıl Anısına/**Zeynep Semra** Ağustos '85
Nükleer Şizofreni/**Refik Zerengil** Ağustos '85
"Barış İçinde Yaşamama" Hastalığı/**Serol Teber** Ağustos '85
Hiroşima ve Nagazaki: 40 Yıl Önceydi
Çok Geç Olmadan/**Şolohov**
Atom Seçeneği/**Oben Güney**
Barış Bildirisi - Matisse, Picasso
Atom Çağında Hipokrat Yeminine Ek
Bomba Değil Atom/**Helene Langevin**
Hiroşima'dan Görüntüler
Pershing'in Dünü ve Bugünü
IPPNW 6. Dünya Kongresi: Nihai Salgın'a Reçete Temmuz '86
Prof. Dr. Lown'un Mesajı Temmuz '86
Hiroşima'nın Öğrettikleri/**Mahmut Dikerdem** Ağustos '86

POLİTİKA

Politika İcadoldu Oyun Bozuldu/**Ömer B. Canatan** Nisan '86
Politikadan Nasıl "Kurtulunur"?/**Sabahattin Kerim** Nisan '86
Depolitizasyona "Sol"dan Katkılar/**Halim Bulutoğlu** Nisan '86
Depolitizasyon Üstüne Düşünceler/**M. Dikerdem** Nisan '86
Sadun Aren, Teoman Evren, İlhan Tekeli, Nusret Fişek, İlhan Selçuk, Teoman Erel, Cevdet Selvi Nisan '86
İktisat; Siyaset ve İttihat Terakki/**Zafer Toprak** Nisan 486
Kişiliğin Depolitizasyonu ve Militarizasyonu/**Serol Teber** Ekim '86
Seçimler ve Demokrasi/**Sabahattin Kerim** Ekim '86

SANAT

Picasso ile Konuşmalar/**Brassai** Mayıs '84
Estetik/**Filiz Demir** Haziran '84
Resim Sergilerinden Yarı Yıl Özeti/**E. Ç. Girgin** Aralık '84
Eşref Üren'in Ardından/**E. Ç. Girgin** Ocak '85
Eleştiri Defterinden Notlar/**E. Ç. Girgin** Şubat '85
Ramis Aydın ve Diğerleri/**E. Ç. Girgin** Nisan '85
Sanat İnsanı Yaratır Savaş Öldürür/**Oben Güney** Mayıs '85
Marc Chagall'ın Ardından/**Jouffroy** Mayıs '85
Estetikte Yöntem ve Estetiğin Bilimsel Değeri/**Afşar Timuçin** Haziran '85
Chagall'ın Mavisi/**Serol Teber** Temmuz '85
13. İstanbul Festivalinden Notlar/**Filiz Ali** Ağustos '85
Picasso/**Serol Teber** Temmuz '85
Picasso Bir Halktır/**Neruda**
Devrim ve Resim/**Jean Franco** Eylül '85
"Ressam"ını Yitirmiş Resimler/**Uğur Kökden** Eylül '85
Leon Golub/**Vasıf Kortun** Ekim '85
Antonio Gades ile Söyleşi/**Mehmet Ünal** Ocak '86
Elif Naci ile Söyleşi/**Hakan Derman** Ocak '86
Evrensel Bir Dil: Fotoğraf-Grup 9/**Hakan Derman** Ocak '86
Bir Fotoğraf Ustası: Henri Cartier-Bresson/**Mehmet Ünal** Nisan '86
Herkese Nice Nice Festivaller/**Zeynep Avcı** Haziran '86
Türk Fotoğrafında Yeni Bir Şey Yok/**Samih Rıfat** Ağustos '86
İstanbul Festivali/**Zeynep Avcı** Ağustos '86
Aydın Gün ile Söyleşi/**Zeynep Avcı** Ağustos '86

KARİKATÜR

Karikatür Müzesine Ne Oldu?/**Seydali Gönel** Haziran '84
İlhan Selçuk ile Karikatür Üzerine Söyleşi/**Hakan Derman** Nisan '85
Kadın Çizerlerimiz Üzerine/**Turhan Selçuk** Temmuz '85
Karikatürümüzdeki Kadın Çizerler/**Hakan Derman** Temmuz '85
Bir Çizgide Kırk Yıl/**Köksal Çiftçi** Ocak '86
Semiramis Aydınlık, Abdülcanbaz/**Hakan Derman** Şubat '86
Abdi İpekçi'nin Karikatür Çalışmaları/**Hakan Derman** Mart '86
Tan Oral ile Söyleşi/**Hakan Derman** Ağustos '86

SENDİKALAR-İŞÇİ HAREKETLERİ

Yüksek Fırınlar/**Feridun Andaç** Ağustos '84
Demir Lady'nin Haçlı Seferi Sona Erdi mi? Nisan '85
Satan Razı Değilse/**Ömer B. Canatan** Ağustos '85
Grevin Tarihi/**Deniz Mazlum** Ağustos, Eylül, Ekim '84
Pamuk Eğiricileri Derneğinden Günümüze/**Ömer B. Canatan** Eylül '85
Mayıs 1886/**Kayhan Öz** Nisan '86
Sendikalaşma Hakkının Kazanılması/**Mehmet Doğanay** Haziran '86
Tek Parti Döneminde Çalışma Yaşamı ve Amele Teali Cemiyeti/**Zafer Toprak** Haziran '86
Amele Teali Cemiyeti'nde 1 Mayıs Bayramı Haziran '86
Amele Teali Cemiyeti Yedikule-Kazlıçeşme Şubesinin Açılışı Haziran '86
1946 Sendikacılığı/**Orhan Yılmaz** Haziran '86
1980 Sonrası Sendikal Hareket ve Sorunları/**Can Şafak** Haziran '86
Kayıkçı Dövüşü mü, Sınıf ve Kitle Sendikacılığı mı?/**Kayhan Öz** Temmuz '86
Cevdet Selvi ile Söyleşi Temmuz '86
Hasan B. Babalı ile Söyleşi Temmuz '86
Bayram Meral ile Söyleşi Temmuz '86
Alman Sendikalar Birliğinin Bir Yenilgisi/**Kamil Yalın** Temmuz '86

Alman Sendikal Hareketi İçinde Türk İşçilerinin Durumu /**Kamil Yalın** Ağustos '86
Şeriatın Kestiği Parmak Acıyor /**Sait Göktaş** Ağustos '86

SİNEMA

Sinema Günleri 84 /**Görgün Taner** Mayıs '84
Mevsim Başı Notları "Türkiyem" /**Vecdi Sayar** Ekim '84
"Kayıp"ı Beklerken /**Vecdi Sayar** Aralık '84
Onat Kutlar ile Söyleşi /**Bedirhan Toprak** Nisan '85
Tarık Akan ile Söyleşi Nisan '85
Yedinci Sanat Sinema Nisan '85
Sinemanın Efsaneleşmiş İsmi /**Refik Zerengil** Mayıs '85
Dr. Caligari'den Hitler'e /**Refik Zerengil** Haziran '85
No Pasaran! Temmuz '85
Fransız Sinemasının Altın Çağı /**Refik Zerengil** Eylül '85
Vichy Dönemi Filmleri /**Refik Zerengil** Kasım '85
Vichy Döneminden Fransız Rezistans Filmlerine Aralık '85
Sinemanın Kutup Yıldızı Şubat '86
Urun Ruslara! /**Jack Kroll** Şubat '86
Sovyet Sineması /**Refik Zerengil** Nisan '86
Hollywood Efsanesi ve Realitesi /**Refik Zerengil** Temmuz '86
Hollywood Arşivinden /**Refik Zerengil** Eylül '86
Batı Sineması Geriliyor mu, Ölüyor mu? /**Espinosa** Ekim '86

İki Sporcu Portresi Mayıs '86
Futbol Salgınının Toplumsal Boyutları Haziran '84
1940 Olimpiyat Şampiyonu Temmuz '84
Cassius Clay'in Amerikan Rüyası Ağustos '84
Mexico 68 Ağustos '84
Olimpiyatlar ve Biz /**Arslan B. Kafaoğlu** Eylül '84
Bizde Sporun Ne Olduğu Bilinmiyor /**Abdülkadir Yücelman** Ekim '84
Birlikte Yarışsalardı Ekim '84
1984'te Sporda 122 Dünya Rekoru Kırıldı /**Sabahattin Kerim** Mart '85
Brezilya Toplumu ve Futbol /**Levine** Nisan '85

ŞAİRLER

İlhami Bekir Tez ile Söyleşi /**Enver Ercan** Mayıs '84
İlhami Bekir Tez /**Süreyya Berfe** Mayıs '84
Pablo Neruda 80 Yaşında Mayıs '84
Ritsos /**Chrysa Papandreu** Mayıs '84
Liçezar Elenkov /**Kemal Özer** Haziran '84
Can Yücel ile Söyleşi /**Bedirhan Toprak** Temmuz '84
Pablo Neruda- Yaşamaya Değer Temmuz '84
Tevfik Fikret (Yeni Adam Anketi) Temmuz '84
Tevfik Fikret /**Asım Bezirci** Temmuz '84
Enver Gökçe'nin Mezarında /**Mehmet Kemal** Kasım '84
Yaşar Kemal de Şairdi /**Arif Damar** Kasım '84
Sabahattin Kudret Aksal ile Söyleşi /**Enver Ercan** Aralık '84
Kimliği mi? S.K. Aksal /**Refik Durbaş** Aralık '84
Biraz Sevgi Biraz Saygı - Suphi Taşhan /**Fikret Otyam** Aralık '84
Bir Sokak, Bir Adam ve Bir Dünya /**Ara Güler-Aragon** Ocak '85
Oktay Rifat ile Söyleşi /**Enver Ercan** Ocak '85
Yenilenen ve Şaşırtan Bir Şair/Oktay Rifat /**Eray Canberk** Ocak '85
Turgut Uyar'ın Uzun Öyküsü /**Seyyit Nezir** Ocak '85
Şiirin Sıcak Demircisi-Arif Damar /**Mehmet Kemal** Ocak '85
Turgut Uyar ile Söyleşi /**Enver Ercan** Şubat '85
Hugo-Gerçekçi Şair /**Aragon** Şubat '85
Tevfik Fikret'in Kırık Saz'ı /**Muzaffer Uyguner** Şubat '85
Hüseyin Haydar'ın 'Kara Şarkılar'ı /**Asım Bezirci** Şubat '85
Özdemir İnce ile Söyleşi /**Muzaffer Buyrukçu** Mart '85
Aragon ile Söyleşi /**Cremiux** Nisan '85
A. Kadir-Bir Adanış Türküsü /**Seyyit Nezir** Nisan '85
Bende Kalan Bir Mektup-Ö.F. Toprak /**Mehmet Kemal** Nisan '85
Can Yücel'le Dertleşme /**Oktay Rifat** Mayıs '85
Kırılan Kanadı Akıncıoğlu'nun /**Arif Damar** Haziran '85
Cinayet Granada'da İşlendi Temmuz '85
Ece Ayhan ile Söyleşi /**Enver Ercan** Temmuz '85
Kemal Özer ile Söyleşi /**Enver Ercan** Eylül '85
Bir Şair Öldü Diyeler /**Mehmet Kemal** Eylül '85
Turgut Uyar İçin /**Eray Canberk** Ekim '85
Metin Eloğlu İçin Kasım '85
Süreyya Berfe ile Söyleşi /**Bedirhan Toprak** Kasım '85
Süreyya Berfe ve Toplu Şiirleri /**Ramiz Dara** Kasım '85
Ölüm, Şair Şiir Meraklısı Kesildi /**Fikret Otyam** Aralık '85
Can Yücel ile Söyleşi /**Enver Ercan** Kasım '85
Cemal Süreya ile Söyleşi /**Enver Ercan** Ocak '86
Melih Cevdet Anday ile Söyleşi /**Enver Ercan** Şubat '86
Külebi'de Şiir Her Zaman Vardır /**Muzaffer Uyguner** Mart '86
Külebi ile Söyleşi /**Enver Ercan** Mart '86
Arif Damar ile Söyleşi /**Enver Ercan** Haziran '86
Rafael Alberti ile Söyleşi /**Mehmet Ünal** Eylül '86

ŞİİR

Gerçeklik ve Şiir /**Veysel Öngören** Haziran '84
Şiir'de Parnasse Okulu /**Erdoğan Alkan** Mayıs '84
19. Yüzyıl Şiirinin Gerçeküstücülük Öncesi /**Erdoğan Alkan**
İmge ve Şiir /**Veysel Öngören** Ekim '84
"Genç Şair"in Durumu /**Özdemir İnce** Kasım '84
Gecikme /**Ali Cengizkan** Kasım '84
Şiirsel Kurguda Zaman Kavramı /**Salih Bolat** Kasım '84
Genç Şiir ve Miras /**Veysel Öngören** Aralık '84
Şiirin Doğrusu ve Yalanı /**Afşar Timuçin** Şubat '85
Aşkın Misillemesi /**Seyyit Nezir** Şubat '85
Aşık Veysel Divanlarındaki Yanlışlar /**Erdoğan Alkan** Temmuz, Haziran, Mayıs '85
Otomatik Yazı /**Oktay Rifat** Temmuz '85
Şiir Dili ya da "Şiirce" /**Teoman Aktürel** Temmuz, Ağustos, Eylül, Ekim '85
Memet Fuat ile Söyleşi /**Seyyit Nezir** Ağustos '85
Genç Şiir ve Şiirin Sürekliliği /**Veysel Öngören** Ağustos '85
Latin Amerika Şiiri Üzerine /**Ülkü Tamer** Eylül '85
Kanadı Kırılmadı "Umut Şiirleri"nin /**Ömer Can** Eylül '85
Genç Şiirin Farklılaşması /**Veysel Öngören** Ekim '85
1980 Sonrasında Türk Şiirine Bakış /Söyleşi, Soruşturma Ekim '86
Hüznün Adı mı? /**Tarık Dursun K.** Ekim '86

TARİH

Yüzyılların Gerçeği ve Mirası /**Server Tanilli** Haziran '84
Napolyon Gibisi... /**M.B. Ertem** Haziran '84
Fransız Devriminin Demokratik Değerleri Temmuz '84
Yeni Osmanlılar Cemiyeti ve 1870-71 Paris Savunması Komününde Üç Türk Yurtseveri /Reşat, Nuri ve Mehmet Beyler... /**Serol Teber** Nisan, Mayıs, Haziran, Temmuz '86
Türkiye Kore Savaşına Nasıl Sokulmuştu? /**Adnan Cemgil** Temmuz '86
Türkiye Birinci Dünya Savaşına Nasıl Sokulmuştu / **Adnan Cemgil** Ağustos '86

SOSYALİZM TARİHİ

"General" F. Engels'in Bir Yıllık Gönüllü Askerlik Sorunu /**Serol Teber** Şubat '86
Birinci Sol Dalga: Enternasyonalin Savaşa Karşı Çabaları /**Arslan B. Kafaoğlu** Ocak '86

Enternasyonalin Başarısızlığı /**Arslan B. Kafaoğlu** Şubat '86
Solda İlk Parçalanma /**Arslan B. Kafaoğlu** Şubat, Mart '86
Almanya Dalgalanıyor /**Arslan B. Kafaoğlu** Temmuz, Ağustos '86
Dünya Devrimi Düşüncesinin Sonu /**Arslan B. Kafaoğlu** Eylül '86

● **TİYATRO**

M. Ertuğrul- Tükenmek Bilmeyen Gençlik /**Cevat Çapan** Mayıs '84
Haldun Taner Muhsin Ertuğrul'u anlatıyor /**M. Nüvit** Mayıs '84
Vasıf Öngören /**Onat Kutlar** Haziran '84
İnsanda Tiyatro, Tiyatroda İnsan /**Oben Güney** Eylül '84
Amatör Tiyatro Ekim '84
Amatör Tiyatroların Gerçeği / **Oben Güney**
Amatör Tiyatronun Yeri ve Zorunluluğu /**Yılmaz Onay**
Gençlik Tiyatroları, Tiyatro Şenlikleri /**Cevat Çapan**
Her yer Tiyatrodur /**Memet Fuat**
Genç Oyuncular Liselerarası Tiyatro Şenliğinden /**Mustafa Aslan**
Amatörün Sorumlulukları /**Oben Güney** Kasım '84
Amatör Tiyatroların Kırsal Kesimde Yeri /**Oben Güney** Aralık '84
"Sturçe"nin Düşündürdükleri /**Yılmaz Onay** Aralık '84
"Tiyatro Yaşamı Savunur" /**Jak Deleon** Aralık '84
Cumhuriyet Öncesi Tiyatro Dergilerimiz /**Jak Deleon** Şubat '85
Bir Sanat Dalı Olarak Tiyatroya Yansıyan /**Refik Zerengil** Mart '85
Genco Erkal ile Söyleşi /**M. Nüvit** Mart '85
Tiyatro ve Biz /**Oben Güney** Nisan '85
Tiyatronun İşlevi ile Yapısı Arasındaki İlişkiler /**J. Fiebach**-O. Özügül Nisan '85
İki Oyun Bir Opera /**Jak Deleon** Nisan '85
Bilimsel Girişimlerin Gerekliliği ve Türk Tiyatrosunun Çıkmazı /**Oben Güney** Haziran '85
Tiyatromuzun Güncel Görünümüne Kişisel Bir Bakış /**Ahmet Levendoğlu** Temmuz '85
Gençlik Yılı ve Gençlik Tiyatrosu /**Ahmet Levendoğlu** Ağustos '85
Genç Tiyatronun Güç Sorunları /**Oben Güney** Ekim '85
Tiyatromuzda Gerekli Kan Değişimi /**Oben Güney** Aralık '85
Özdemir Nutku ile Söyleşi /**Mustafa Aslan** Ağustos '86
Gerçek Hayatları Oynamak: Latin Amerika'da Deneysel Tiyatro /**Marilyn Bobes** Eylül '86
Bir Tiyatronun Özgürlük Mücadelesi /**El Galpon** Eylül '86

● **TOPLUM**

"Güzin Abla" Penceresinden Bir Kesit Mayıs '84
Güzin Abla Penceresinden Yansıyan Değerler Sarsıntısı Haziran '84
Kişilik Kavramı /**Portnov-Fedotov** Haziran '84
Krize Ödediğimiz Bedel Nedir? Eylül '84
Beyin Yaşlanması /**Gencay Gürsoy** Aralık '84
"Yaşam Dosyası" Yarışması-Bir Mahkeme Öyküsü /**Cenap Güven** Aralık '84
Tütünün Yeni Kurbanları /**Gencay Gürsoy** Ocak '85
Hindistan'da Kimyasal Felaket Ocak '85
Çocuklar Kül Olup Uçmuşlardı /**Spiegel** Ocak '85
Talih Arayışında Varılan Talihsiz Bir Nokta /**Ömer B. Canatan** Şubat '85
Toplum ve Çevre İlişkisi /**Nuri Karacan** Mart '85
Benzetmek Gibi Olmasın... /**Ömer B. Canatan** Kasım '85
"Chicago Boys" Reçeteleri ve İnsanın Çürümesi Ocak '86
Armut /**Ömer B. Canatan** Şubat '86
Nihal İçin Ağıt /**Işıl Özgentürk** Mart '86
İnce Eleyip Sık Dokumak /**Ömer B. Canatan** Mayıs '86

● **YAZARLAR-YABANCI**

Şolohov Öldü Mayıs '84
Galilei'nin Yaşamı İçin Önsöz Mayıs '84
Borchert: Zorunlu ve Güzel Gevezelik Üzerine /**Bedirhan Toprak** Mayıs '84
Lorca /**Neruda** Haziran '84
Tiyatro İçin Küçük Organon /**Brecht** Haziran '84
Diderot'nun Çağrısı /**Server Tanilli** Temmuz '84
Aydınlanma Düşüncesi /**Afşar Timuçin** Temmuz '84
Bir Maddeci Düşünür /**Erdoğan Alkan** Temmuz '84
Diderot: Toplu Söyleşi Temmuz '84
Kamen Kalçev ile Söyleşi /**Kemal Özer** Eylül '84
Pos Bıyıklı Amerikalı W. Saroyan /**Mehmet Kemal** Şubat '85
Türkiye'de Diderot /**Arslan Kaynardağ** Şubat '85
Dipdiri Bir Dost, Cortazar /**Guille Bataillon** Mart '85
Çeşitli Bakış Açılarından Tolstoy /**Anna Seghers** Kasım '85
Ayaklanan Paris'te Bir Gezici /**Sartre Aragon**'un Sürekli Devinimi /**Nedim Gürsel** Aralık '85
Fidel Castro Hemingway'i Anlatıyor Ocak '86
Cengiz Aytmatov /**Ruth Stankiewicz** Şubat '86
Alex La Guma /**Z. Nkosi** Ağustos
Romain Rolland /**Adnan Cemgil** Ekim '86
Dünyayı Sarsan Otuzüç Yıl-John Reed /**Uğur Kökden** Ekim '86
Yazarın Sorumluluğu- **Tavares** ile Söyleşi Ekim '86

● **YAZARLAR-YERLİ**

Sait Faik'te İnsan Mayıs '84
Can Yücel S. Faik'i Anlatıyor Mayıs '84
Orhan Kemal'in Hikayeciliği Haziran '84
Efruz Bey'ler ve Ömer Seyfettin'in Güncelliği Haziran '84
Kadınlar da Vardır Üzerine /**Erendiz Atasü-Muzaffer Uyguner** Haziran '84
Gölgeler Çiftliği /**Mehmed Kemal** Eylül '84
İzlenimler, Yorumlar /**Adnan Cemgil** Ağustos '84
Melih Cevdet Anday ile Söyleşi Ekim '84
Küçük Paşa Anıları /**Oktay Akbal** Ekim '84
Rıfat Ilgaz ile Söyleşi /**Enver Ercan** Kasım '84
Bazı Mektuplar Yanıtlanmalı / Onat Kutlar/**Işıl Özgentürk** Kasım '84
Orhan Kemal İçin /**Muzaffer Uyguner** Kasım '84
Gençlere mi, Yaşlılara mı? /**Asım Bezirci** Aralık '84
Düşünceler, Sözler, Yazılar /**Asım Bezirci** Ocak '85
Erdoğan Alkan ile Söyleşi /**Bedirhan Toprak** Şubat '85
Nedim Gürsel ile Söyleşi Mart '85
Erendiz Atasü ile Söyleşi Nisan '85
Lâmbo'nun Meyhanesinde /**Naim Tirali** Mayıs '85
Edebiyat Tarihimizin Hiciv Ustası: Eşref /**M. Refik** Mayıs '85
Salah Birsel ile Söyleşi /**Faruk Sürgün** Haziran '85
Tomris Uyar ile Söyleşi /**Bedirhan Toprak** Ağustos '85
Sait Faik'in Öykülerinde Burgaz Adası'ndan Görüntüler /**Muzaffer Uyguner** Eylül '85
Sabahattin Kudret Aksal ile Söyleşi /**Enver Ercan** Kasım '85
Adalet'in Adaletsizliği /**Fikret Otyam** Ocak '86
Kuyucaklı Yusuf'a Yeni Bir Bakış /**Berna Moran** Ocak '86
Aziz Nesin ile Söyleşi /**Xenia Celnarova** Şubat '86
Uğur Kökden ile Söyleşi /**Bedirhan Toprak** Şubat '86
Orhan Kemal'in Mektubu /**Metin Özek** Haziran '86
Rıfat Ilgaz'ın 60. Sanat Yılı /**Hakan Derman** Haziran '86

● **DİĞER**

Satranç Üzerinde Soğuk Savaş Bölgesi /**Serdar Çelik** Haziran '85
Satrancın Tarihçesi /**Marion Faber** Ağustos '86-Ekim '86
Filipinler'de Nöbet Değişimi /**Renan Akman** Nisan '86
"Tepeden Tırnağa Temizlik Harekatı"-Aquino ile Söyleşi Mayıs '86

Felsefe dergisi

BU SAYIMIZDA

- Osmanlılarda Bilim ve Bilimsel Düşünce Neden Gelişmedi?
  Arslan KAYNARDAĞ
- "Gülün Adı" ve Ortaçağ Felsefesi **Betül ÇOTUKSÖKEN**
- Bilimler Tarihi'nin Felsefesi Üstüne Bir Deneme
  Nejat BOZKURT
- Mantıksal Yapıda Dönüşümler
  V.S.BİBLER/Türkçesi: Cemal KUZEY
- Fransa'da Yeni Geçburjuva Felsefe
  Türkçeleri: Yakup ŞAHAN
- "Korku Felsefesi"ne Karşı Barış Siyaseti
  G.BANSE - K.BUTTKER/Türkçesi: Arif K.SELCAN
- Dil, Düşünme ve Gerçeklik Birliğinin Yapısalcılık Tarafından Bozulması **Erhard-ALBRECHT/Türkçesi: Oğuz ÖZÜGÜL**
- "Dünya Problemleri Karşısında Felsefe"
  İsmail H.DEMİRDÖVEN
- Felsefe Yayınları 1985 **Cemil Cahit CAN**
- Açıklamalı Felsefe Yayınları Kaynakçası (1928-1984)
  Hasan S.KESEROĞLU

İsteme Adresi: Nuruosmaniye Caddesi
No: 5 K. 3 Cağaloğlu-İSTANBUL

BÜTÜN BAYİLERDE

KDV DAHİL 1000 TL.

KASIM 1986 SAYI:12 500 LİRA (KDV dahil)

SANAT ADAM

POPÜLER KÜLTÜR / *Ali Taygun*

SAVAŞ VE ÖZGÜRLÜK
Edward Bond

HALİKARNAS BALIKÇISI'NDA DİL
Mehmet H. Doğan

GÖRÜNEBİLİRLİK ÜSTÜNE
John Berger

AĞIRLIKSIZ İLİŞKİLER
(VAROLMANIN DAYANILMAZ
HAFİFLİĞİ ÜSTÜNE) / *Memet Fuat*

TEK SESLİLİK... ÇOK SESLİLİK...
Timur Selçuk

BİR SİNEMA DEHASI YETİŞİYOR
Yavuzer Çetinkaya

GEORGE GROSZ / *John I.H.Baur*

Şiir: *İsmet Özel, Refik Durbaş, Erdal Alova, Fikret Demirağ, Tarık Günersel, Turgay Fişekçi, Elif, Küçük İskender.*

Bu Sayıdaki Ressam: *George Grosz*

Yazışma ve havale adresi:
P.K:158 80622 Levent/İst.

Abone koşulları:
6 aylık: 3000 TL, 12 aylık: 6000 TL.

Çıktı!

TÜYAP

5. KİTAP FUARI

1-9 Kasım 1986

Okur kitabıyla buluşuyor,
okur yazarıyla buluşuyor: Dokuz gün boyu...
Kitapseverler için dokuz kaçırılmaz gün başlıyor.
Bir gününüzü mutlaka ayırın, birinde siz de bulunun!

Asya-Afrika Yazarlar Birliği
1986 LOTUS EDEBİYAT ÖDÜLÜ sahibi,
Sovyetler Birliği'nin yaşayan en ünlü şairi

RESUL HAMZATOV

5. Kitap Fuarı'nın Onur Konuğu olarak;

- 31 Ekim Cuma günü Gazeteciler Cemiyeti Burhan Felek salonunda saat 11.00 - 13.00 arasında, okurları ile Edebiyat söyleşisi yapacak.
- 3 Kasım Pazartesi günü de saat 15.00 - 18.00 arasında fuarda, "Benim Dağıstanım" adlı kitabını imzalayacak.

TÜYAP

Seçkin fuarlar... Seçkin ziyaretçiler...

TÜYAP TİCARET MERKEZİ
TAKSİM-İSTANBUL

Ziyaret saatleri: Her gün 11.00-20.00

NOKS

• ABC KİTABEVİ TİC. A.Ş. • ADA YAYINLARI • ADAM YAYINCILIK VE MATBAACILIK A.Ş. • AFA YAYINCILIK A.Ş. • AKAŞA YAYIN-REKLAM PAZARLAMA • ALTIN KİTAPLAR YAYINEVİ • ANADOLU YAYINCILIK VE MATBAACILIK • ARITAŞ YAYIN VE DAĞITIM A.Ş. • ARKIN KİTABEVİ • ATLAS TIP KİTAPÇILIK LTD. ŞTİ. • BASKAN YAYINLARI A.Ş. • BİLGİ YAYINEVİ • THE BRITISH COUNCIL • BROY YAYINLARI • CAN YAYINLARI • CEM YAYINEVİ • ÇAĞDAŞ YAYINCILIK VE BASIN SAN. A.Ş. • ÇINAR YAYINLARI • DİLKO YAYINCILIK DİL VE KÜLTÜR ORGANİZASYONU • DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI, DÖNER SERMAYE İŞLETME MÜDÜRLÜĞÜ • EĞİTİM YAYINLARI A.Ş. • FELEK YAYINCILIK • FİL YAYINEVİ • FONO MEKTUPLA ÖĞRETİM KURUMU • GALERİ NEV • GELİŞİM YAYINLARI A.Ş. • GÖRSEL YAYINLAR ANSİKLOPEDİK NEŞRİYAT TİC. VE SAN. A.Ş. • GROLIER INTERNATIONAL INC. • HAŞET KİTABEVİ • HİL YAYIN • İLETİŞİM YAYINCILIK GAZETECİLİK BASIN SAN. VE TİC. A.Ş. • İNKILAP KİTABEVİ YAYIN SAN. VE TİC. A.Ş. • KALEM BASIN YAYIN DAĞITIM TANITIM TİC. VE SAN. LTD. ŞTİ. • KARACAN YAYINLARI A.Ş. • KARDEŞ EĞİTİM HİZMETLERİ A.Ş. • KELEBEK YAYINEVİ • KİTABI MUKADDES ŞTİ. • KÜLTÜR YAYINLARI İŞ-TÜRK LTD. ŞTİ. • LİMAN YAPIMEVİ • METİS BASIN YAYIN DAĞITIM • MİLLİYET YAYIN A.Ş. • NET TURİSTİK YAYINLAR SAN. VE TİC. A.Ş. • NOBEL TIP KİTABEVİ • ODA YAYINLARI • ONUR YAYINLARI • ÖZGÜR YAYIN DAĞITIM • PAN YAYINCILIK • PAYEL YAYINEVİ • REDHOUSE YAYINEVİ • REMZİ KİTABEVİ A.Ş. • SAY KİTAP PAZARLAMA • SORUN YAYINLARI • SÖZLER YAYINEVİ • SÜREÇ YAYINCILIK VE TANITIM TİC. LTD. ŞTİ. • TAŞ KİTAPÇILIK VE YAYINCILIK • TEKİN YAYINEVİ • TOROS YAYINLARI • VARLIK YAYINLARI A.Ş. • YAPI VE KREDİ BANKASI A.Ş. • YENİ ASYA YAYINLARI • YÖN YAYINCILIK • DE BASIN YAYIN DAĞITIM LTD. ŞTİ.